Mira Rothenberg

VAIKAI SMARAGDO AKIMIS

Ši knyga stipri kaip vaikystė, bauginanti kaip pamišimas, jaudinanti kaip meilė. Mira Rothenberg ilgą laiką dirbo su vaikais autistais ir šizofrenikais. Knygoje aprašomi kai kurie dramatiškiausi atvejai, su kuriais ji susidūrė. Tačiau ši knyga ne tik ligos istorijų sankaupa. Tai pasakojimas apie nelaimės ištiktus vaikus (vieni jų išgijo, kiti ne) ir apie pačią gydytoją, kuri stebi bei aprašo šiuos berniukus ir mergaites su jai vienai būdinga kantrybe, švelnumu ir begaliniu supratimu.

Štai, pavyzdžiui, Piteris, genijus-idiotas, kuris nuo labai ankstyvo amžiaus sugeba spręsti sudėtingas matematikos užduotis ir galvosūkius, bet tuo pačiu mirtinai bijo autobusų bei aklaviečių, taip pat netekti savo kūno dalių. Sara, kuriai reikia paduoti visus daiktus suvyniotus kaip dovaną ir kurios vienintelė draugė – ranka. Denis, nepaprasto grožio poetiškos sielos vaikas, pasiryžęs išspardyti sienas. Chaimas, koncentracijos stovyklos kalinių atžala, įkūnijęs visą motinos patirtą skausmą ir siaubą, kad pats taptų auka.

Ankstesniais šimtmečiais tokie vaikai būtų sudeginti kaip raganiai arba garbinti kaip dievai – tokie keisti jų poelgiai. Pasak Miros Rothenberg, šie vaikai turi būti laikomi tokiais, kokie yra – sergančiais, bet žmonėmis, vaikais, kuriuos būtina ne atstumti, o mylėti.

Ši knyga primena detektyvinių apsakymų rinktinę. Joje atskleidžiama ne tiek tai, kaip ir kodėl vaikai susirgo, kiek tai, kaip prasiskverbti pro gąsdinančią ir dažnai nesuvokiamą gynybą, kurią jie susikūrė norėdami pasislėpti nuo pasaulio bei savo pačių kančios. Sukrečianti, nepamirštama knyga.

Mira Rothenberg viena iš Niujorko valstijos Bluberio gydymo centro sutrikusios raidos vaikams įkūrėjų, taip pat ilgametė direktorė, Long Ailendo universiteto dėstytoja, psichologė konsultantė.

Mira Rothenberg

VAIKAI SMARAGDO AKIMIS

Trečiasis leidimas

UDK 376-056
Ro-162

Versta iš: Mira Rothenberg,
CHILDREN WITH EMERALD EYES,
HISTORIES OF EXTRAORDINARY
Boys & Girls,
EP. DUTTON New York, 1987

ISBN 978-9955-419-49-5

Mira Rothenberg

VAIKAI SMARAGDO AKIMIS

Istorijos apie ypatingus berniukus ir mergaites

Iš anglų kalbos vertė:
Auksė Kuokštienė
Kazimieras Pūras

Vilnius 2010

„Vilties“ bendrija dėkoja knygos autorei
Mirai Rothenberg-Kowarski,
sutikusiai be atlygio išleisti knygą Lietuvoje

Atsakinga už parengimą spaudai – **Janina Butkuvienė**
Redagavo – **Jūratė Žeimantienė**

Lietuviškasis leidimas parengtas Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos „Viltis“ iniciatyva

Kalvarijų g. 143, LT-08221 Vilnius
Tel. (8 5) 261 52 23
Faks. (8 5) 260 08 20
El. p. viltis@viltis.lt
Interneto psl. www.viltis.lt

Trečiąjį lietuvišką knygos leidimą finansavo Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos programa

TURINYS

Skiriu savo sūnui Kivi, kurį nepaprastai myliu

Padėka

Man prireikė išties daug metų, kol parašiau šią knygą. Negaliu išvardyti visų žmonių, padėjusių ją sukurti. Jų pernelyg daug. Tačiau noriu visiems jiems padėkoti.

Mano nuoširdžios padėkos ypač nusipelno:

Vaikai. Visi vaikai, su kuriais dirbau. Taip pat jų tėvai.

Rašytojas Peteris H. Buckley, mano senas nepamainomas bičiulis, kuris manimi tikėjo, pataikavo ir grasino, skatino ir įkvėpė, ieškojo priekabių, bandė papirkti viliojančiomis dovanomis, pažadėjo net auksinius Ašanti genties svarelius, kad tik toliau rašyčiau knygą, kurią jau buvau atidėjusi į šalį. Jis talkino man šiame darbe – tapo mano asmeniniu redaktoriumi. Redaguodamas parodė didelį jautrumą ir pasiaukojimą.

Mano naujas draugas Richardas Marekas, kuris nepaisydamas mano pačios abejonių dėl šio darbo teigiamai vertino rankraštį, pamilo vaikus ir pasakojimus apie juos, o mane net laikė malonia. Jis taip pat man padėjo – tapo oficialiu knygos redaktoriumi. Su meile, labai kruopščiai ir sumaniai redagavo ją ir rūpinosi leidyba.

Velionis daktaras Kurtas Goldsteinas, kurio meilė ir pamokymai suteikė man daug drąsos. Velionis daktaras Joostas A. Meerloo, kuris būdamas nepaprastai kilnus be kitų dovanų man suteikė pačią didžiausią – savo laiką. Nors jo paties gyvenimas jau geso, visą savaitę skaitė ir komentavo rankraštį įtikinėdamas mane, kad privalau jį išleisti. Taip pat ir Lucy Meerloo, mano geroji bičiulė.

Tevas Goldsmanas, mano buvęs vyras, su kuriuo praleidau

dalį savo gyvenimo. Mudu įkūrėme ir tvarkėme Bluberio gydymo centrą sutrikusios raidos vaikams, taip pat drauge dirbome su keliais vaikais – Džoniu, Piteriu ir Antoniu.

Susana Wood, kuri man buvo lyg sesuo, skatinusi ir rėmusi mano darbą, prabilusi apie mane visuomenėje ir padėjusi įsikurti Bluberyje. Stengdamasi kuo daugiau man pagelbėti ji net pasikvietė į talką savo tėvus – Etelę ir Bilą Grinbergus, kurie ir man tapo tarsi tėvai. Etelė palaikė mane, rėmė visas mano beprotiškas idėjas ir rizikingus sumanymus. Jai padedant atsirado Bluberis.

Garsusis fotografas Homeras Page'is, kurio prašoma parašiau pasakojimą apie Džonį. Žurnalo „Harper's Diges“ vyriausioji redaktorė Marion Sanders. Žurnalo „Reader's Magazine“ vyriausiasis redaktorius Džonas M. Alenas, kuriam dedikavau skyrių apie Chaimą. Taip pat mano geras draugas daktaras H. Gumprechtas. Ir daktaras A. Siegmanas. Dar Nasiras Piranis, padėjęs man pakelti skausmą dėl Denio, nepalūžti ir baigti rašyti prieš dešimt metų pradėtą istoriją, kuri ilgai gulėjo neliesta.

Džimis Silbermanas, Chrisas Lehmannas-Hauptas ir Edas Doctorovas.

Raya Freidaman, Michaelis Kormanas ir Zizie.

Visi mano draugai iš „Dial Press“ spaustuvės.

Janie Shaheen ir Nertie Waress už stropų kiekvienos istorijos su nesuskaičiuojamais variantais spausdinimą.

Leonore Loeffler, Hansfriedas Kelneris.

Visi Bluberio vaikai ir personalas.

Bluberio direktorių valdyba.

Mano sūnus Kivi, kuris dėl šių dalykų nemažai kentėjo ir dažnai nematydavo manęs. Taip pat esu jam dėkinga už tai, kad sugalvojo knygos pavadinimą.

M. R.
1977 metų gegužė

PRATARMĖ
Miros darbui

Kam ta pratarmė, jei Mirą garsina jos darbai? Bijau, kad tai bus tik atgyvenusi mokslinė būtinybė paaiškinti ir mūsų iliuzija interpretuoti kiekvieną mįslę, kurią teko tyrinėti. Deja, paaiškinimas subanalina viską ir suteikia daugiau paviršutiniškumo. O Mira savo darbe skverbiasi į visų bendravimo galimybių, kurios tik prieinamos žmonėms, gelmes.

Tai ir yra jos vertybė, jos kasdienis darbas. Ji anaiptol netyrinėja bendravimo problemos. Užsibrėžtų tikslų ji siekia tiesiog būdama su savo jaunėliais. Būdama drauge ir pakeldama jų smūgius, sielodamasi dėl jų psichikos negalios apraiškų. Jos metodas – nieko neveikti, *wu wei*, kaip sakė Lao Tse. Ji stebi, leisdama pykčio apimtiems įtūžusiems vaikams bendrauti su tais, kurie nereaguoja į jų veiksmus. Ir staiga tas pyktis praranda prasmę, nebereikia gintis ir įsiklausoma į save.

Ne, tiksliau nesugebėčiau aprašyti šios gyvenimu pagrįstos terapijos, kurią Mira ir jos personalas puoselėja su begaline kantrybe, tolerancija ir ištverme.

Man pačiam teko susipažinti su rezultatais. Epizodinė Miros rašymo forma patraukli pati savaime ir pristatymo nereikalauja. Skaitytojas įtraukiamas į patį procesą be jokio teorinio vadovavimo. Tai ir yra didžiausias knygos privalumas.

Joostas **A. M. Meerloo**, medicinos daktaras,
buvęs Niujorko valstybinio universiteto docentas,
buvęs Naujosios socialinių tyrimų mokyklos
socialinės psichologijos dėstytojas

PRATARMĖ trečiajam lietuviškam leidimui

Tai nėra įprasta knyga ir skaityti ją nebus lengva. Pirmasis įspūdis, kad ji apie psichikos patologiją. Juk joje rašoma apie vaikus, turinčius sunkių emocinio vystymosi sutrikimų. Bet pirmasis įspūdis neretai klaidina arba skatina susidaryti paviršutinišką nuomonę, kaip ir sveikas protas, skirstantis žmones į sveikus ir ligotus. Skaitydami Miros Rothenberg knygą galbūt patirsite, kad panašūs skirstymai nėra labai prasmingi ir kad tarp mūsų, sveikųjų, ir jų, paliestų proto negalios, yra daugiau panašumų nei skirtumų. Šia prasme knyga „Vaikai smaragdo akimis“ skirta ne tiek specialistams, kiek visiems žmonėms, trokštantiems geriau pažinti save ir pasaulį.

Knyga Amerikoje buvo išleista 1960, 1977, 1987 ir 2002 metais. Joje žymi JAV psichologė Mira Rothenberg (beje, vaikystę praleidusi Vilniuje) aprašo savo ilgametę patirtį, sukauptą dirbant su vaikais, turinčiais sunkių emocinio vystymosi sutrikimų. Tai tikros sielų pažinimo ir gydymo virtuozės patirtis, žavinti įstabia vaiko dvasios analize, neįtikėtina kantrybe ir gebėjimu išlaukti, o išlaukus – padėti vaikui išeiti iš jo paties pasistatytos tvirtovės. Tokias tvirtoves vaikystėje statome visi, saugodamiesi baimių, pavojų, žiaurios tikrovės. Šios tvirtovės tarsi padeda išlikti, nesubyrėti trapiai sielai, bet neretam iš mūsų ima trukdyti, kai norime dvasiškai augti ir neprarasdami savęs įsilieti į mus supantį pasaulį.

Mira Rothenberg pašventė savo gyvenimą vaikams, kurių

pasistatytos tvirtovės itin sunkiai sutrikdė jų dvasinį vystymąsi. Tai ypatingi vaikai – iki šiol mokslininkams nepavyksta jų negalių įsprausti į gausias psichikos sutrikimų klasifikacijas. Ankstyvasis vaikų autizmas, vaikų šizofrenija – tai tik terminai, kurie veikiau slepia nei atskleidžia skaudžią, bet ne beviltišką trapios vaiko sielos kovą už ypatingą savastį.

Tokių vaikų kaip Džonis, Antonis, Chaimas, Sara buvo, yra ir bus visur, taip pat ir Lietuvoje. Ilgus metus mūsų šalyje vyravo neteisingas, net ciniškas požiūris į šiuos vaikus: medicininė diagnozė, bandymas gydyti stipriais vaistais, o nepasiekus efekto – galutinis nuosprendis „nepagydoma“ su „moksliškai pagrįsta“ rekomendacija – paslėpti kuo toliau nuo žmonių akių specialiai tam skirtose įstaigose. Bet laikai keičiasi. Jau keletą metų ir Lietuvoje vyksta geros permainos – kinta požiūris į proto negalios ištiktus vaikus, jie sugrįžta į visuomenę – kas žino, galbūt savo buvimu šalia norėdami mums padėti.

Vis daugiau Lietuvoje kalbama ne tik apie vaikus su raidos negalia apskritai, bet apie vaikus, paliestus autizmo spektro sutrikimų. Šiems vaikams ir jų tėvams mūsų valstybė ir visuomenė ypač skolingos. Juk autizmo paliestiems vaikams reikia ypatingos specialistų pagalbos, užtikrinant darnią sveikatos, švietimo ir socialinės apsaugos sistemų veiklą – tik tada bus tinkamai patenkinti šių ypatingų vaikų poreikiai.

Šiandien pagalbos metodų įvairovė yra labai didelė, tad siekiant vis geresnės minėtų vaikų gyvenimo kokybės taikomi patys skirtingiausi autizmo terapijos būdai (nebūtinai tokie, kokie aprašomi šioje knygoje). Tačiau ne mažiau svarbi būtinybė liautis rūšiuoti vaikus ir suaugusius žmones į „normalius“ ir „nenormalius“, kad susigrąžintume į tarpusavio bendravimą pagarbą kiekvieno žmogaus orumui kaip esminį mūsų kasdienio gyvenimo principą.

Knyga „Vaikai smaragdo akimis“ kaip tik ir moko laikytis šio principo, kas benutiktų. Keletą kartų lankydamasi Lietuvoje jos autorė mielai dalyvavo susitikimuose su „kitokiais“ Lietuvos vaikais, jų tėvais, specialistais, dosniai dalijosi patirtimi. Ši patirtis pateko į jau išpurentą dirvą – Lietuvos specialistai (pedagogai, gydytojai, psichologai, logopedai) kartu su tėvais

tiesia tiltus į negalios ištiktų vaikų sielas. Iš tokių žmonių kaip Mira Rothenberg daug ko išmokstame, bet tai nereiškia, kad reikėtų ar būtų įmanoma aklai kopijuoti jos metodą – išganingą kelią kaskart parodo giliai kiekviename iš mūsų slypintis tikrasis „aš“. Tokiu būdu mes padedame jiems – vaikams smaragdo akimis, o jie – mums.

Tikiuosi, kad skaitytojai, nors tik neakivaizdžiai susidūrę su tokiais vaikais, pasinėrę į šią nuostabią knygą pritars man, kad ji – ne apie psichikos patologiją, bet apie kažką daugiau.

Dainius Pūras
Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto narys

ATSTUMTIEJI
Įžanga

Profesorius įžengė į mūsų auditoriją Kolumbijos universitete (manau, kad tai buvo Hopkinsas) ir kreipėsi į dėstytoją:

– Man sakė, kad čia esama šnekančiųjų Rytų Europos kalbomis.

Apmiriau. „Nėra tokių“, – pagalvojau norėdama prasmegti skradžiai žemę.

Jis apsidairė.

– Nėra. Gal aš auditorijas sumaišiau? – tarė ir išėjo.

Mano širdis atlėgo. Atsigavusi tęsiau darbą, tačiau neilgai. Po kelių minučių Hopkinsas grįžo.

– Šita auditorija, – pasakė jis. – Išeikite į priekį. Jūs mums reikalinga. Kur jūs? – Sustingau. – Klausykite, – tęsė jis, – tai grupė vaikų iš Europos. Vienuolikmečių, dvylikamečių, trylikamečių. Daugelis jų gimė lageriuose. Motinos išmetė juos, gelbėdamos nuo nacių. Juos priglaudė valstiečiai, visi tie, kurie išdrįso. Dabar vaikai čia. Juos surado ir susigrąžino – vienus giminės, kitus tarpininkai bei organizacijos, dar kitus – tikrieji tėvai. Jie visi sulaukėję, šiurkštūs, kenčiantys ir žaizdoti. Jie labai nelaimingi, be to, nemoka mūsų kalbos. Jie nepasitiki niekuo, todėl būtina, kad kas nors į juos prabiltų. Iš viso jų – trisdešimt du. Tikras kalbų Babelis. Jie nieko nesupranta. Jie nesupranta vienas kito. Keletas kalba lenkiškai, keletas rusiškai, kai kurie vokiškai, čekiškai, jidiš. Man reikia žmogaus, galinčio jiems versti, – kalbėjo jis liūdnai. – Vaikams bus diegiama amerikiečių kultūra laikantis Ješivos. Bet dar nė vienas žmogus, įėjęs į tą klasę, nesugebėjo išbūti ten tiek, kad su jais pasikalbėtų.

Hm, puikiai supratau, apie ką kalba, tačiau manęs tai visiškai nelietė. Išvykau iš Lenkijos susiklosčius panašioms aplinkybėms. Supratau jų skausmą, išgąstį, liūdesį ir įsiūtį. Bet tai manęs nelietė. Nesirengiau iš naujo viso to patirti.

Tylėjau.

– Taigi, – nerimo profesorius, – Kur jūs? Kuri esate pasirengusi šiems vaikams padėti?

Mano kambario draugė iš Tarptautinio centro žvilgtelėjo į mane.

– Nė žodžio, – sušnabždėjau. Tačiau profesorius, įdėmiai viską sekęs, šitai pastebėjo.

– Puiku, – tarė jis. – Jūsų pavardė?

Pasisakiau.

– Taip, tai jūs. Žinojau, kad jus surasiu, – pareiškė pergalingai.

„Tikras kvailys, – pagalvojau. – Elgiasi kaip filantropas. Ar jis nežino, kad tokie dabar nemadingi?“

– Tai kada pradėsite? – paklausė.

– Nesirengiu pradėti, – atsakiau.

Jis suglumo.

– Tačiau juk jie – jūsiškiai. Argi nenorite padėti?

– Nė nesirengiu, – pakartojau. – Pernelyg gilūs randai.

– Kieno? – paklausė jis.

– Mano ir jų, – atsakiau. – Noriu užmiršti. Jų randai taptų ir manaisiais. Šito man nereikia.

Dieve, jei būtumėte matę jo veido išraišką! Jei nebūtų atrodžiusi tokia tragiška, būčiau mirusi iš juoko. Jis atrodė tiesiog priblokštas. Nežinau, su kuo palyginti tą išraišką.

Žvelgdama į jo veidą galvojau, kaip pasielgti. Ar pasukti laikrodį atgal ir pasakyti: „Ne, nebuvo sielvarto, neapykantos, skausmo, kankinimų“. Kaip galiu apsimetinėti? Profesorius visiškai nesuprato, ką jaučiau.

Aš buvau tokia jauna, o jis – toks senas. Jei ne atvirkščiai: aš – tokia sena, o jis – toks jaunas.

Kaip bėgiodami saulei šviečiant ištariate: „Myliu“. Kaip palietę kviečio varpą ištariate: „Gera“. Kaip šypsodamiesi žemei ištariate: „Noriu“. Kaip glamonėjami švelnaus vėjelio ištariate: „Padėsiu“. Švelniai, maloniai ir šiltai.

Visa tai mirė. Mirė, mirė, mirė. Jei nesiskiri su mirtimi, tampi mirtininku. Maniau, kad visa tai palikau praeityje. Bent jau stengiausi.

O dabar šie vaikai man vėl viską sugrąžintų.

– Ne, – tariau. – Ne, ne, ne...

Jis išėjo. Mano bendramoksliai tebežvelgė į mane. Kitą dieną jis vėl atėjo.

Jis buvo viską apsvarstęs ir stengėsi suprasti. Bet negalėjo.

Jis vėl bandė. Aš vis dar kartojau: „Ne“. Kitą dieną jis vėl pasirodė. Bejėgis ir įsiutęs.

– Vienas iš vaikų labai serga ir yra visiškai išsekęs, bet gydytojo neprisileidžia, – pasakė jis tada.

Aš nuėjau.

Išgirdau, kaip profesorius Eizenbergas sakė savo asistentui:

– Mes iš proto išsikraustėme, kad ją ten siunčiame. Ji nedaug kuo skiriasi nuo vaikų. Atrodo ne ką už juos vyresnė. Tai ką, po velnių, ji ten veiks? Negalima leisti, kad jie imtų siautėti.

Tačiau man jis lipšniai tarė:

– Čia jūsų klasė, – ir parodė į duris. – Ten yra vaikai. Pasirūpinsiu viskuo, ko jums prireiks. Programą galite parengti pagal savo pageidavimą – jei bus tinkama, palaikysiu. Jei būsiu reikalingas, ieškokite manęs kabinete koridoriaus gale. Užeikite ir rasite arba šūktelkite.

Jo veido išraiška bylojo: „O, Viešpatie!“

Ar kada nors girdėjote, kaip šniokščia vandenynas, kuris tuojau ims šėlti?

Ar kada nors girdėjote, kaip urzgia liūtas, kuris rengiasi pulti auką?

Ar kada nors girdėjote, kaip staugia vėjas, kurio gūsiai netrukus laužys medžius?

Ar kada nors regėjote, kaip žmogus žudo žmogų, o jo veidas vietoje siaubo bei įniršio švyti džiaugsmu, ir nugali beprotybė – tai nesuvokiama.

Įėjusi į klasę iš karto perpratau padėtį. Tikras mūšio laukas.

Trisdešimt du alkani, įsiutę ir sužeisti vaikai. Tiesiog kažko laukiantys savo įsiūčiui išlieti.

Hitlerio? Bet Hitleris miręs. Savo tėvų? Jie pernelyg išgąsdinti. Manęs? Taip. Amerikos. Manęs.

Vaikai. Jie net nebuvo vaikai. Šių vaikų kūnus ženklino trisdešimt du senų vyrų ir moterų veidai. Tie kūnai buvo iškreipti, deformuoti kaip natūraliai augti negalinčios medžių šakos. Vaikus suluošino ne baisus laikas, bet žiauri neapykanta. Žmogaus nežmoniškumas savo broliams.

Ką tiems vaikams reiškė vaikystė? Veidai – kaukės, bet ne iš graikų tragedijų, o uždėtos jiems „aukščiausios rasės“.

„Užmušti, užmušti, užmušti“, – sklandė ore. Jie tyrinėjo mane, aš – juos.

Prisistačiau jiems jidiš kalba. Išvardijau kitas kalbas, kuriomis kalbu.

– Ar tu gojė[1]? – paklausė vienas.

– Ne, šneku jidiš kalba, – atsakiau.

– Na ir kas? – atkirto jis.

Iš visų pusių pasipylė žodžiai. Klausimai, klausimai, klausimai. Į juos visus jie atsakė patys.

Babelis. Profesorius Hopkinsas pasirodė teisus. Jis buvo geras žmogus, bet dėl savo gerumo nesuvokė jų tragedijos gilumo. Reikia neapkęsti, kad šitai suprastum. Viena mergaitė, piktai dėbtelėjusi į mane, prabilo prancūziškai. Aš prancūzų kalbą pamiršau, tad išvertė kitas vaikas. Ji norėjo sužinoti, ko čia atėjau. Toliau atakavo čekiškai. Ar esu amerikietė? Vienas berniukas rusiškai maldavo, kad leisčiau grįžti pas valstiečius tėvus.

Vienas parodė rankovėje paslėptą peilį ir lenkiškai pasakė, kad jis skirtas gojams, jei jie ateitų jo pasiimti.

Kitas vokiškai paklausė, kaip nutiko, kad likau gyva? Ką pardaviau, kad išlikčiau?

Kiekvieną dieną ateidavau ir klausydavausi, kaip jie liedavo ant manęs savo pyktį. Mačiau, kaip juos vis labiau apima neviltis. Kasdien girdėjau rezgamas istorijas, kurias su įniršiu man pasakojo. Baisias. Net laki vaizduotė tokių nesukurtų. Kasdien girdėjau juos kartojančius: „Mes norime grįžti į savo šalį. Norime grįžti“.

O, kaip gerai man buvo pažįstama ši litanija, kaip gerai pažįstamas šis jausmas. Mano šalis. Mūsų šalis. Mano šalis.

Bet niekada nemačiau jų verkiančių.

[1] Prastas, tamsus, ne žydų tautybės žmogus (čia ir toliau – vertėjų pastabos).

Turėjau juos mokyti. Mokyti būti amerikiečiais. Turėjau mokyti dėkingumo už tai, kad čia gyvena. Turėjau mokyti kalbos.

Jie nenorėjo būti amerikiečiai. Jie norėjo būti tuo, kuo gimė. Jie nejautė dėkingumo, nes nenorėjo prarasti savo šalies, kuriai priklausė. Jie nenorėjo mokytis kalbos – turėjo savąją. Geriau numirti savo šalyje nei gyventi čia. Profesorius Hopkinsas šito nesuprato, nesuprato ir daktaras Eizenbergas. Bet aš supratau, todėl visa tai ir man, ir jiems atrodė pernelyg žiauru.

Jei jūs pažabojate laukinį kalnų žirgą, šeriate jį ir prižiūrite, žirgas gali pamilti jus, bet niekada nebus jums dėkingas. Jos gyslose visada aidės jo kalnų, laukų, laisvės daina. Ir jo kraujyje visada rusens viltis ten sugrįžti.

Turėjau mokyti vaikus istorijos, aritmetikos, skaitymo ir rašymo. Privalėjau mokyti, kad juos priimtų Amerika. Tai buvo kartus, žiaurus pokštas. Jie nieko nesimokė. Kartą, šiek tiek atslūgus jų neapykantai, papasakojau jiems apie Amerikos indėnus. Indėnus, kuriems priklausė ši šalis ir kuriems savo tėvynėje atiteko pabėgėlių dalia – jie buvo iškeldinti iš gimtų vietų. Suradau poezijos knygą apie indėnus, sukurtą pačių indėnų. Jie rašė apie savo kraštą, kurį mylėjo, apie gyvulius, su kuriais gyveno. Apie savo stiprybę, meilę, neapykantą, apie išdidumą ir laisvę.

Tai palietė jautrią stygą vaikų sielose. Amerika. Indėnai tikriausiai tą patį išgyveno dėl Amerikos, ką ir jie dėl savo šalies.

Ir štai mes tapome indėnais. Iš klasės išnešėme visus baldus, pastatėme „tėpes[2]“ ir ant grindų nutapėme vandenį. Iš papjė mašė padarėme kanojas ir žvėris, didžiulius septynių pėdų aukščio žvėris. Tokio paties dydžio kaip ir vaikų pyktis.

Nors vargšas daktaras Eizenbergas buvo drovus, tačiau drauge ir drąsus, nes kažkokios organizacijos prezidentui pareiškė:

– Palikime ją ramybėje. Jie randa bendrą kalbą.

Tas prezidentas tik pakraipė galvą:

– Gerai, jei jūs to norite, bet šitaip neauklėjama.

Vaikai po truputį pradėjo tiestis. Gyvenome „tėpėse“. Valgėme „tėpėse“. Jie nenorėdavo eiti namo. Ir kasdien pasakoda-

[2] T ir P raidžių formos statiniai.

vau jiems istorijas apie indėnus, vieną už kitą nuostabesnes. Pati jas kurdavau apie gerumą, atsidavimą, išdidumą, drąsą, pasiaukojimą, laisvės meilę ir gyvulius. Apie tokį negailestingumą, nuolankumą ir pagarbą gamtai, kad vaikai buvo apstulbę. „Dieve, – galvojau, – jei kada nors mano vaizduotė išsektų, prarasčiau juos, o jie – savo naujai atrastą pasaulį. O jeigu indėnai kada nors sučiuptų mane, nuskalpuotų už melą." Mano vienintelis pasiteisinimas buvo tas, kad tikrai niekada negalėjau padaryti jokios skriaudos indėnams, nesvarbu, kokius juos vaizdavau, – malonius ar žiaurius. Tai ramino mano sąžinę.

Vaikai klausėsi. Dieve, kaip jie klausėsi! Gaudyte gaudė kiekvieną žodį. Kaip jiems reikėjo pasididžiavimo jausmo ir orumo, meilės, gerumo ir pasiaukojimo. Šito jie labai troško.

Iš pradžių jie nedrįso vaidinti tikrų indėnų, tad tapo jų žvėrimis. Sukūrėme vaidinimą apie tuos žvėris sau patiems. Mes buvome žvėrys: tigrai, liūtai, vilkai – tik patys plėšriausi, patys pikčiausi. Tačiau laisvi. Visada ieškantys grobio. Žudantys ir keršijantys. Paskui pastatėme kitą vaidinimą. Pasikvietėme pasižiūrėti ir daktarą Eizenbergą. Ir vėl mes buvome žvėrys, tik kai kurie iš mūsų tapo švelnesni ir nebepuldavo aukų. O, mes vaidinome ne tik liūtus, tigrus, hienas ir vilkus, bet ir erelius. Be galo išdidžius, skriejančius virš kalnų erelius. Ir žirgus. Laisvus, laukinius ir jautrius indėnų žirgus, kurie buvo jų draugai. Mes virtome ir elniais. Greitais, švelniais, gražiais elniais. Ir buivolais, o Rachelė tapo net katyte. Katyte, rasta šiukšlių dėžėje. Tokioje dėžėje rado pačią Rachelę. Kiekvienas vaikas pats pasirinkdavo savo žvėrį ar gyvulį – indėnų gyvulį. Kiekvienas sukūrė ir deklamavo savo eilėraštį per jį išreikšdamas savo gyvulio esmę.

Džozefas laikė prisispaudęs peilį, nes neturėjo diržo, už kurio galėtų jį užsikišti. Kaip kalnų žirgas jis buvo beveik nuogas, tik išsidažęs kūną. Daktaras Eizenbergas jautėsi truputį nedrąsiai ir nejaukiai, kai vaikai tai staugė bei kaukė žvėrių balsais, tai čia pat dalijosi meile, gerumu, poezija. Jis pasiteiravo:

– O kas yra Mira? Ar ji prižiūri visus žvėris?

Vienas vaikas paaiškino:

– Ne, ji – pats pikčiausias žvėris iš mūsų visų. Ji – liūtė.

O kitas pridūrė:

– Taip, bet ji – ir saulė, ir žemė, kurioje tie žvėrys gyvena.

Eizenbergas išėjo verkdamas. O netrukus grįžo nešinas ledų porcijomis ir man prasitarė:

– Prezidentas (vienos iš tų organizacijų) klydo. Tik šitaip reikia auklėti.

Didžiavomės – ir aš, ir vaikai. Visi persivaišinome ledais.

O paskui tapome tikrais indėnais. Išdidžiais, stipriais, piktais, gerais indėnais. Mes pastatėme spektaklį apie juos ir pakvietėme visą mokyklą. Vaikai darkyta anglų kalba kūrė eiles apie indėnus, kuriuos vaidino. Buvo taip gražu, tyra, švelnu ir stipru. Jie puikiai įvertino teisingumą.

Tuojau po vaidinimo mirė Džozefas. Man teliko jo peilis. Jis buvo vienas tų emigrantų, kurie niekada neprisitaiko. Jam teko gyventi miškuose ir šiukšlyne. Vos per plauką išliko gyvas. Bet laisvė jam pasirodė pernelyg didelė našta. Pernelyg didelė tam mažam vaikui. Mirties diagnozė liko nenustatyta, nes pagal medicinos knygas nuo laisvės, kaip ir iš laimės, nemirštama. Tačiau kai kas miršta.

Likusieji mūsų „indėnai“ mokėsi čiabuvių amatų. Išmokome austi ir lipdyti puodus. Skaitėme indėnų apsakymus ir poeziją. Rašėme indėnų apsakymus ir poeziją. Studijavome indėnų istoriją bei tautosaką ir lyginome su savo kūryba.

Vis dar tebeprisimenu audrą. Ausys apkurto nuo griaustinio, akino žaibai. Lietus pylė kaip iš kibiro. Vaikus nepaisant jų indėniškos drąsos apėmė siaubas. Ant mano stalo, kaip ir dera kiekvienoje Ješivos klasėje, gulėjo Biblija. Vaikai mane įspėjo, kad jos neliesčiau, nes buvo įsitikinę, jog jai netyčia nukritus ant grindų Dievas mane ir juos nubaustų mirtimi. Mane, o gal ir juos, nutrenktų perkūnas. Užvaldė noras įrodyti vaikams prietarų klaidingumą. Kambaryje stojo mirtina tyla. Netekę amo vaikai sulindo į savo „tėpes“ baimindamiesi artėjančios lemties. Tebesitrankė griaustinis. Aš laukiau. Jie nesirodė. Pradėjau niūniuoti mėgstamą melodiją ir dirbti šį bei tą. Lėtai, nepaprastai lėtai prie „tėpių“ angų pasirodė maži ašaromis pasruvę veideliai, visai kaip gėlės po lietaus. Jie spok-

sojo į mane, dainuojančią, ir į gulinčią ant grindų Bibliją. Paskui lėtai, be galo lėtai iššliaužė. Mane apsupo trisdešimt vienas vaikutis, trisdešimt viena pora rankų stengėsi apglėbti ir mano veidas sudrėko nuo ašarų bei bučinių. Tai buvo pirmas kartas, kai jie mane bučiavo.

Po kurio laiko jau pradėjome eiti į lauką. Pradžioje į mokyklą ir namo keliavome tik vorele, po vieną, kad „būtų saugu", nes gatvėje pasitaikydavo „gojų". Ėmėme žaisti „liestynes". Žinoma, tai buvo „indėnų žaidimas" ir mes visi tapome žirgais bei indėnais. Paskui net išdrįsome važiuoti metro iki Invudo parko, kur būta indėnų uolų. Ten žygiuodavome senais indėnų pėdsakais ir leisdavome laiką olose. Tuo pačiu vaikai mokėsi ir matematikos – ji buvo reikalinga nustatinėjant nuotolius, o pažintis su olomis suteikė geografijos ir kartografijos žinių.

Kartą gavau laišką iš Vaikų globos planavimo įstaigos dėl prancūzų našlaitės. Artėjant vakarui užuot sekusi įprastą „indėnų" istoriją papasakojau jiems apie našlaitę. Susidomėjo. Užsimezgė tarpusavio pokalbiai. Reaguota jausmingai. Netrukus vaikai pateikė man pageidavimą: jie norėtų šią prancūzų našlaitę pasiimti. Apstulbau. Tai reiškė, kad jie jautėsi pakankamai saugūs ir galėjo už tai atsilyginti globodami kitą. Daktaras Eizenbergas manė, kad pamišau. Bet mes jį įtikinome ir toliau atkakliai siekėme savo tikslo. Parašėme Vaikų globos planavimo įstaigai ir paaiškinome padėtį. Vaikai savo laiškuose pasakojo, kad norėtų su ta našlaite dalytis meile ir tuo, ką patys patyrė; kad norėtų palengvinti šio vienišo vaiko dalią, jog jis nesijaustų vienišas. Jie troško paguosti šią mergaitę, kaip aš paguodžiau juos. Sakėsi žiną, kaip tai padaryti. Tvirtino gausią pinigų jai remti. Jie ausią indėniškus kilimėlius ir uždirbsią 150 dolerių, kurių užteks visiems metams. Vaikų globos planavimo įstaiga sutiko.

Tada vaikai parašė laišką našlaitei ir ji atsiuntė savo nuotrauką. Vargšė mažylė! Paskui ji per mėnesį gaudavo po trisdešimt vieną laišką ir trisdešimt vieną nuotrauką. Kartais trisdešimt vieną paketą. Trisdešimt vieną gyvenimo istoriją ir trisdešimt vieną prisipažinimą meilėje. Ji tapo jiems seserimi. Dalijosi su jais savo gyvenimu ir sielvartu. Rašė jiems, kad išaugo batus, kad suskau-

do dantį, pasiguodė, kad našlaičių namų šeimininkė blogai su ja elgėsi, pasiskundė, kad ją primušė. O atsakydami mergaitei vaikai pasakojo apie savo skausmus. Apie tokius dalykus, kurių niekada nebūtų atskleidę man. Našlaitė juos suprato, kaip ir vaikai jos vargus. Ir šitas susirašinėjimas juos dvasiškai stiprino.

Jie laiku apmokėdavo sąskaitas. Pinigų užsidirbdavo rengdami parodėles ir pardavinėdami savo išaustus kilimėlius. Iš pradžių siūlydavome jų gatvėje kiekvienam, kas tik panorėdavo įsigyti. Vaikai buvo geri prekiautojai. Visada atidžiai sekdavo, kad jų neapgautų, neužsipultų ir nesielgtų su jais netinkamai. Kartą prie jų sustojo vienuolė ir nusipirko kilimėlį. Vaikai ją apgavo! Ji buvo dvigubai paženklinta. „Gojė“ ir vienuolė. Vadinasi, dviguba „gojė“.

Ji užmokėjo pernelyg brangiai – dešimt dolerių, penkioliktąją dalį prancūzų našlaitei skirtos pašalpos. Pasijutusi nejaukiai paaiškinau jai padėtį. Kitą dieną atėjo penkiolika vienuolių ir kiekviena nupirko po kilimėlį už dešimt dolerių. Vaikai apstulbo. Jie negalėjo suprasti. Kas dabar bus su jų neapykanta „gojams“? Kas bus su dviguba neapykanta krikščionių dvasininkams? Jie taip lengvai neatsisakys tos neapykantos. Vaikai nesutiko imti pinigų. Dievažijosi, kad kilimėliai tiek nekainuoja. Bet ir vienuolės nenusileido. Kol vaikai su vienuolėmis susibičiuliavo.

Dvejus su puse savo gyvenimo metų praleidau su tais vaikais. Mokiau juos ne tik būti, tvirtai atsistoti ant kojų, mylėti, gyventi, neužmiršti, kas yra neapykanta, bet ir akademinių dalykų. Jų išprusimo, išsilavinimo lygis buvo vidutinis, dažnai gana neblogas.

Kai atėjo metas man išvykti, jie sustreikavo. Šiuo atveju vaikai pasirodė panašūs į tikrus amerikiečius. Pasidarė plakatus ir tampė juos visą savaitę po gatvę žingsniuodami aplink mokyklos pastatą. „Norime, kad Mira liktų su mumis“, – skelbė vienas plakatas. „Mira, nepalik mūsų“, – reikalavo kitas ir t. t. Jie pasitelkė į pagalbą vienuoles, prie jų prisijungė ir daktaras Eizenbergas.

Kolumbijos universiteto užduotį įvykdžiau. Darbą su vaikais baigiau. Praėjo keleri metai, o jie tebeglobojo našlaitę.

Vėl grįžau į universitetą. Kokius tris mėnesius buvau tokia kaip ir kiti. Uoli, pasišventusi studijoms, besigėrinti ramybe ir

tyla. Netrukus į mūsų kursą atėjo jaunuolis, vardu ir pavarde Lorensas Grinbergas. Jis dirbo nusikaltusių vaikų pataisos įstaigoje ir stengėsi ją pertvarkyti. Lankė kvalifikacijos kėlimo kursus, nes rengėsi parašyti knygą apie savo įstaigą. Klausydavausi jo mandagiai, susidomėjusi, kartais net entuziastingai. Po dviejų savaičių jau važiavau su juo į šią įstaigą traukiniu. Tai, ką ten pamačiau, išgąsdino mane. Visi tie beveik suaugę žmonės - nusikaltėliai, pamišėliai. Ir kiek jų daug. Tai ne man. Jei būčiau vyras, galbūt. Lorensas vis rodė man mažylius. Jų ten buvo keletas. Man tai nepadarė įspūdžio. Jis nesiliovė kartojęs: „Jiems tavęs reikia. Labai reikia“.

Bet nesileidau sugundoma.

Kol maždaug po mėnesio pasirašiau sutartį dirbti Keiti Kil False su mažyliais. Išdirbau ten metus. Į Keiti Kil Falsą lankymo dienomis atvykdavo tokia „įspūdinga dama“. Susitikti su sūnumi. Vienu iš jaunesnių vaikų. Su juo susidurdavau tik tada, kai jis, pabūgęs pats savęs ar išgąsdintas suaugesnių berniukų, įbėgdavo į mano klasę klykdamas: „Kei Rothenberg“ ir slėpdavosi už manęs. Jis skyrėsi nuo kitų vaikų. Jaučiau tą skirtumą, tik negalėjau įvardyti. „Dama“, kaip mes ją vadinome, vis stengdavosi prisigretinti prie manęs ir papasakoti apie mokyklą, kuri turėjo būti atidaryta Niujorke. Sakė, kad ji skirta vaikams šizofrenikams ir autistams, tokiems kaip jos sūnus. Man tai buvo nesuprantama terminologija, bet ji nekreipė dėmesio į mano neišmanymą.

– Jaučiu, jūs tiktumėte ten ir pamiltumėte juos. Imkite ir pabandykite. Nueikite į pokalbį, aš rekomenduosiu jus, – sakė „dama“.

Ji buvo direktorių valdybos narė. Nuėjau. Sutikau Piterį ir Keiti Kil Falsas, palyginus su šia mokykla, man pasirodė rojus.

Tą rudenį pradėjau dirbti minėtoje mokykloje su Deniu, savo pirmuoju autistu. „Dama“ pasirodė teisi. Aš tikrai pamilau šią įstaigą ir kartais man net sekdavosi.

Parašiau šias istorijas apie tuos vaikus, kadangi juos mylėjau. Pamilusi išmokau šiek tiek juos suprasti, atjausti jų skausmą, gerbti pastangas ir žavėtis drąsa.

Tuo ir norėčiau pasidalyti. Mylėdama juos išmokau jų oru-

me įžvelgti žmogiškumą, be jokio išankstinio nusistatymo matyti juose ir gėrį, ir blogį.

Mylėdama juos sužinojau, kad nepaisant žmogų ištikusios tragedijos su pasauliu jį dar sieja grožis, viltis, stiprybė ir milžiniška energija, kurią reikia panaudoti, nesvarbu, ar ji kyla iš „gėrio“ ar iš „blogio“.

Ir tuo norėčiau pasidalyti.

Su sutrikusios raidos vaikais oficialiai dirbau daugiau nei dvidešimt metų. Suradau, pažinau ir mylėjau juos didžiąją savo gyvenimo dalį – neoficialiai.

Kai buvau maža mergaitė, mūsų mieste, Vilniuje, gyveno idiotas. Jis ne kalbėjo, o murmėjo, vaipydavosi ir juokdavosi, kai reikėjo verkti. Jam buvo trylika metų. Neturėjo nei tėvų, nei namų, nei gimtinės. Gyveno elgetaudamas, tiesiog vertė žmones duoti išmaldą, kad palaikytų gyvybę. Jie duodavo, iš dalies jo gailėdamiesi, bet daugiausia iš baimės. Kartą, kai ėjau per lauką kramsnodama sviestu apteptą duonos riekę, staiga pasirodė jis. Vapaliodamas reikalavo, prašė, tiesiog maldavo ir siekė mano duonos. Neatidaviau, bet leidau atsikąsti. Buvau pasirengusi dalytis, tačiau neketinau atiduoti visos riekės. Jis nustebo. Atsikando kąsnį ir išspjovė į mane, apimtas įsiūčio. Paskui nuėjo. Po kelių minučių apsisuko ir ramesniu veidu sugrįžo. Atsikando nuo mano riekės ir skardžiu lyg varpelis balsu tarė:

– Na, gerai. Ačiū.

Sutartis buvo sudaryta. Tiltas nutiestas visam laikui. Kada tik susitikdavome, pasukdavome į mišką, dalydavomės duonos kąsniu, akmenukais, gėlytėmis, dvasiškai bendraudavome. Su kitais žmonėmis jis ir toliau elgėsi kaip pamišęs – kol vokiečiai jį nužudė.

Šitaip sužinojau, kad normali psichikos būsena ir psichikos negalia yra tos pačios vientisumos (kontinuumo) dalis. Skirtumas tik dalinis.

Visą laiką mane žavėjo įvairovė tvirtovių, kurias šie vaikai statėsi, norėdami apsisaugoti nuo juos supančio siaubo. Per visus šiuos metus norėjau pasiekti vaikus, lindinčius tose tvirtovėse. Norėjau sužinoti, kokius tiltus reikia nutiesti, kad įveiktum sklidinus vandens griovius, kuriuos jie išsikasė aplink savo

tvirtoves; kaip surasti plyšį ir duris, pro kurias galėtum ten įžengti. Norėjau padėti jiems rasti kelią iš jų baisių labirintų.

Jei kurį iš mūsų užgauna ar įžeidžia, puolame statyti gynybinių sienų, kad apsaugotume savo žaizdą nuo tolesnio skausmo. Sienų tvirtumas priklauso nuo sužalojimo sunkumo. Kai kurių tvirtovių sienos esti tokios plonos ir taip lengvai sugriūva, kad vėl liekame be apsaugos. Kai kurios pasirodo nepaprastai storos, patvarios ir gerai apsaugo. Kartais visam laikui. Šie vaikai dažnai gyvena už tų sienų, ne tokių jau plonų sienų, visą gyvenimą.

Norėčiau papasakoti apie šiuos vaikus. Apie jų sienas. Kodėl ir kaip jas pastatė bei kaip tos tvirtovės jiems tarnavo.

Norėčiau papasakoti žmonėms, kad šie vaikai – ir sveiki, ir turintys psichikos negalią – žmonijos visumos dalis. Sutrikusios raidos vaikas priverstas rinktis kelią savo psichikos viduje, įgalus – labiau pažįstamą. Tai ne tiek kokybinis, kiek kiekybinis skirtumas. Sutrikusios raidos vaikas, lygiai kaip ir sveikas, gali išsigąsti. Jis užsigauna, pyksta ir verkia. Jis taip pat ginasi – niršta, puola ir atsitraukia, tik esti agresyvesnis.

Sutrikusios raidos vaikas, kaip ir įgalus bendraamžis, pereina visas vystymosi pakopas. Tačiau dažnai lyg sukaustytas stabteli vienoje iš jų ir panaudoja ją kitokiam tikslui, kai normalus vaikas ją be vargo įveikia ir bręsta toliau.

Kiekvieno žmogaus didžiausia vertybė yra jis pats. „Jis pats“ – tai gyvenimo patirties ir paveldimumo derinys. Būtent tai ir turi būti gerbiama. Ir neįgalus, ir įgalus vaikas yra sukurtas iš to derinio. Suvokę ir pripažinę sutrikusios raidos vaiko vystymosi kelią, mes patvirtiname, kad ir psichiškai atsilikę vaikai verti dėmesio.

Norėčiau, kad žmonės žinotų, jog pastebėti protinio atsilikimo nelogiškumai iš esmės yra labai logiški, jei į juos žvelgsime individo – sutrikusios psichikos vaiko – akimis. Kiekvieno vaiko individualus proto nenormalumas yra labai tikslingas ir subtilus kūrinys, apsaugantis šį vaiką nuo to, ko jis mirtinai baiminasi.

Kiekvienas vaikas statosi nuosavą citadelę. Kadangi visi vaikai skirtingi, tai ir citadelės skiriasi, taigi nevienodi yra ir tiltai, kuriuos privalome statyti norėdami patekti į citadelę. Kiekvie-

nas vaikas ginasi nuo baimės savitu būdu, nemėgdžiodamas kito. Vis dėlto visi bando apsisaugoti nuo tos pačios siaubūnės – žūties. Kiekvienas vaikas kovoja savitu būdu, bet visi dėl to paties – būtinybės išgyventi.

Tai, ką jie pasistatė, panašu į labirintą. Jie išsiaudė voratinklį. Suradus siūlo galą, atsiveria galimybė suvokti psichikos nukrypimus. Tada viskas tampa logiškai paaiškinama ir suprantama. Tai įsisąmoninus siaubas dingsta, burtai išsisklaido ir mūsų prietarai išnyksta.

Noriu parodyti psichikos negalios vaikų žmoniškumą. Visuose vaikuose slypintį proto sveikatos ir psichikos negalios bendrą vardiklį. Noriu atskleisti, kaip mes, gyvenantieji savo pasaulyje, didiname šių vaikų siaubą ir stipriname jiems būdingą klaidingą pasaulio supratimą. Noriu parodyti, kaip jie nuo viso to bando apsiginti ir kaip mes, apimti siaubo, ginamės nuo jų. Noriu perteikti žmonėms savo susižavėjimą šiais vaikais ir pagarbią nuostabą dėl visų tų neįtikėtinai išradingų būdų, kuriais jie naudojasi gindamiesi nuo siaubo. Noriu papasakoti, kaip netiesiogiai jie, lygiai kaip ir visi kiti vaikai, ieško nepaprastai trokštamos meilės bei supratimo, padedančių jiems išgyventi.

Norėčiau, kad skaitytojas pajustų tų kelių ir būdų įvairovę.

Noriu atskleisti, kad normali psichikos būklė ir psichikos negalia nėra nei bloga, nei gera, bet jos abi egzistuoja. Ir abi perteikia poreikį ir būtinybę išgyventi. Gera ir bloga yra tai, kaip mes elgiamės, koks yra mūsų požiūris į šiuos apibrėžimus. Kaip mes, nieko nesuprasdami, naudojamės ir piktnaudžiaujame jais, netinkamai vartojame ir paneigiame juos. Kad ir kaip psichikos negalia žeistų visuomenę, vaiką jį žeidžia daug labiau.

Kita vertus, nenoriu, kad skaitytojas reikštų pernelyg didelių sentimentų psichikos negaliai, kaip dabar madinga. Žmogžudystė, nusikaltimas savo ar kitų atžvilgiu yra žalingas ir niekšiškas poelgis. Jis žeidžia. Vienintelė mūsų pareiga – aktyviai padėti tokiam individui; nevalia jam atleisti ir visai nedovanotina jį ignoruoti.

Jokia psichikos negalia nėra nepagydoma – mes tik nežinome, kaip gydyti kai kurias jos formas. Psichikos sutrikimas nėra toks gąsdinantis, kad jo nevalia būtų liesti, vadinasi, gydyti. Jei prisiliestume supratingai ir su užuojauta, psichikos negalia

taptų išgydoma.

Kaip esama milijonų sielų, taip esama ir milijonų būdų joms gydyti. Kiekvienas jų vis kitoks. Iš kiekvieno plyšio vaikas gali būti sugundytas, ištemptas, išviliotas į mūsų pasaulį, kad galėtų jame gyventi.

Kiekviena šios knygos istorija pasakoja apie skirtingus psichikos negalios atvejus ir būdus, leidžiančius įsigilinti į konkretaus vaiko būseną. Noriu parodyti, kad šie vaikai yra mūsų vaikai ir kad kartais mes, suaugusieji, esame nulėmę (sąmoningai ar nesąmoningai) pražūtį jiems, mūsų vaikams.

Kokia subtili riba skiria normalią ir liguistą psichikos būseną. Kokia rafinuota ir klastinga ji mūsų vaikuose.

Noriu išsklaidyti baimę, kurią jaučiame susidūrę su šiais ypatingais vaikais – vaikais su viską matančiomis smaragdo akimis. Kai tik žmonės perpras tegul ir ne jų psichikos negalios priežastis, bet bent padarinius, baimė dings.

Tačiau šie vaikai gali kelti šiurpą.

Kai kurie jų yra nepaprastai gabūs, bet užsisklendę ir tų gabumų neparodo. Kiti – labai buki, tačiau tam tikrose srityse nepaaiškinamai genialūs; tai sunku suprasti ir tai taip pat gąsdina.

Kai kurie jų yra taip įsibaiminę, taip susigyvenę su siaubu, kad dažnai pamato ir suvokia tam tikrus dalykus anksčiau nei paprastas žmogus. Tai yra išsiugdyta savybė norint išvengti žlugimo – ir tai irgi mus šiurpina.

Kai kurie jų yra taip išgąsdinti ir įskaudinti, kad teikiama pagalba juos dar labiau žlugdo, tad jos atsisako. Tai mums kelia baimę ir dažnai pykdo.

Kai kurie jų yra taip įbauginti ir įniršę dėl jiems padarytų skriaudų, kad griebiasi fizinės prievartos prieš mus.

Kai kurie jų be žodžių suvokia visa, kas vyksta aplinkui, bet niekam to neparodo, nes yra pernelyg išsigandę. Visą laiką šitaip gyvendami jie vien pačiu savo buvimu išreiškia siaubą. Ir tai mus baugina.

Galiausiai noriu, kad skaitytojas pamatytų visus vaikus ir pamiltų juos – įgalius ir neįgalius. Ne todėl, kad jie sveiki ar ligoti, bet todėl, kad *jie yra*.

DŽONIO ISTORIJA

Jis buvo vienas mažiausių išgyvenusių kūdikių Jungtinėse Valstijose, gimimo metu (1950 metais) svėręs vos 680 g. Penkis su puse mėnesio prabuvo motinos įsčiose, tris su puse – inkubatoriuje. O į mūsų pasaulį pateko sverdamas 2269 g.

Džonis nebuvo gražus kūdikis ir pamilti jį sekėsi sunkiai. Jo plaukai nuo inkubatoriaus karščio įgavo ryškią apelsino spalvą, susiraukšlėjusi ir nudegusi oda priminė šokoladą. Laikui bėgant jis nepasidarė žmoniškesnis, niekada neverkė, nesijuokė, nesišypsojo, net negugavo. Neišmoko dėmesingai sutelkti žvilgsnio, nenulaikė galvos ir neapkentė jokio fizinio prisilietimo. Keičiant vystyklus visas sustingdavo; jei kas paimdavo ant rankų, atsisakydavo buteliuko. Miegodavo nereguliariai ir tik po kelias valandas. Užmigdavo tik nuo migdomųjų, bet ir tie padėdavo tik retkarčiais.

Jo galva sukaliojosi ratu arba lingavo iš vienos pusės į kitą. Kai kūdikis sustiprėjo, savo galva ėmė kenkti sau ir kitiems: daužė ją į lovytės kraštus, namų sienas ir langus, kitų žmonių galvas.

Džoniui tarsi trūko pojūčių, jis tarsi nejautė skausmo. Galėjai jam užploti; jis pats galėjo tvatinti save iki mėlynių, tačiau neišleisdavo nė garso. Jei jį kutendavai, nesijuokdavo, pašauktas neatsiliepdavo; garsų negirdėjo, jei patekdavai į jo akiratį, prastai sutelktas žvilgsnis nenukrypdavo į tave, bet klaidžiodavo kažkur aukščiau ar už tavęs.

Iki penkerių metų Džonį vežiojo vežimėliu arba nešiojo. Kai jis pradėjo vaikščioti, jei tai galima pavadinti vaikščiojimu, at-

rodė kaip girtuoklis – nusvirduliuodavo keletą žingsnių ir pargriuvęs ant grindų šliauždavo keturiomis. Visas jo kūnas atrodė išnarstytas, tarsi kiekviena dalis veikė skyrium.

Be to, nuo devynių mėnesių iki aštuonerių metų Džonį ištikdavo krupo priepuoliai ir jis vieną ar du kartus per metus atsidurdavo ligoninės deguonies kameroje.

Taigi Džonis ne gyveno, bet vegetavo. Bandė kabintis į gyvenimą, tačiau turėjo tenkintis tik menkute jo dalele.

Kol Džoniui suėjo dveji metai, tėvai nieko nedarė. Pediatrai patarinėjo duoti jam laiko „pasivyti“ bendraamžius. Bet pagaliau ir patys sukrėsti suprato, kad užuot „vijęsis“ jis „ėjo atgal“ ir vis labiau atsiliko. Atrodė, kad berniukas – kurčnebylys. Tad jo tėvai tapo piligrimais. Kelionės buvo beviltiškos, neteikiančios paguodos, varančios į neviltį. Jie išnaršė visas Jungtines Valstijas. Vienas garsus medicinos autoritetas pareiškė, kad dviejų metukų Džoniui pakenktas klausos nervas. Diagnozė: visiškas kurtumas.

Po šešių mėnesių berniuką nuskraidino į Niujorką dar sudėtingesniems klausos tyrimams. Diagnozė: beveik visiškas kurtumas. Berniukui parūpino klausos aparatą ir su juo ėmė elgtis kaip su kurčnebyliu. Buvo imtasi beviltiškų pastangų surasti jam kurčiųjų mokyklą. Bet priimdavo jį į ugdymo įstaigą tik tam, kad pašalintų, kadangi buvo „netinkamas“, nes „be kurtumo dar kažkas su juo negerai“.

1953 metais tėvai nuvežė Džonį į didelį medicinos centrą. Specialistai intensyviai ieškojo to „dar kažko“. Pediatrijos skyriuje buvo padarytos kaukolės, kojų ir stuburo nuotraukos norint sužinoti apie deformacijas, neleidžiančias vaikui vaikščioti. Kaulai pasirodė be priekaištų.

Nesėkmingai stengtasi atlikti encefalogramą, diagnostinį tyrimą. Tačiau psichologiniai tyrimai parodė, kad berniukas labai guvus ir nuovokus. Vaiku psichiatras pasakė netikįs smegenų pažeidimu, bet iš jo tėvai pirmą kartą išgirdo apie rimto psichikos sutrikimo – autizmo – galimybę. Specialistai iškėlė prielaidą, kad vaikas gali būti autistas, tačiau niekas negalėjo patarti, ką daryti, kadangi mažai buvo žinoma apie šį sutrikimą.

Tėvai mažam keistuoliui su klausos aparatu ir naujai priseg-

ta autisto etikete vėl ėmė ieškoti mokyklų. Dar kartą išnaršė visą šalį ir rado dvylika mokyklų: vienos buvo per brangios, kitose jiems teigė, kad jos „nieko nepadėsiančios, kol nepakankamai ištirta vaiko protinė liga“.

Tada tėvai bandė kreiptis į chiromantus, privačias klinikas ir psichiatrus. Vieni Džoniui diagnozavo cerebrinį paralyžių, kiti – protinį atsilikimą. Dažniausiai jie išgirsdavo siūlymą: „Atsisakykite berniuko ir pamirškite jį“.

Bet tėvai neprarado vilties. Jie samprotavo remdamiesi vaiko poelgiais. Jiems atrodė keista, kad šis nekalbantis, silpnai judesius koordinuojantis berniukas, kuris nieko negalėjo nulaikyti rankose, būdamas trejų su puse metų pakankamai gerai valdė pirštus ir piešdavo prasmingus bei meniškus piešinius; mokėjo abėcėlę ir naudodamasis raidėmis-kaladėlėmis sudėdavo savo vardą; iš atskirų detalių surinkdavo sudėtingas dėliones ir sugebėdavo pastatyti ant briaunos dešimties centų monetą.

Penkerių metų Džonį nuvežė dar į vieną pediatrijos kliniką. Ten jam buvo padaryta encefalograma. Smegenų pažeidimų nepastebėta. Kaukolės ir kaulų rentgenas pažeidimų taip pat nerodė. Psichologiniai testai vėl liudijo jį esant itin judrų ir aktyvų. Psichiatras darė užuominas, kad vaikas negali būti visiškai kurčias, bet nieko daugiau negalėjo pasiūlyti. Kitas gydytojas patarė: „Vaikas protiškai atsilikęs, atsisakykite jo“. O vienas jaunas psichiatras puse lūpų pasiūlė kreiptis į mane.

Prisimenu, 1956 metais mane susirado du psichiatrai. Jie paklausė, gal norėčiau apžiūrėti ir galbūt padirbėti su kurčnebyliu šešiamečiu berniuku, kurio emocijos gali būti smarkiai sutrikusios.

1957 metų sausį man paskambino Džonio motina ir aš supratau, kad kalbama apie tą patį vaiką. Jai prireikė ne vieno mėnesio, kol vėl ryžosi bandyti ieškoti pagalbos, nes bijojo išgristi: „Nežinau“. Aš taip pat „nežinojau“. Bet norėjau pabandyti, nes širdyje nujaučiau, kad tikrai žinau.

Iš principo nesirengiau klausinėti apie jokias diagnozes, kol nepamatysiu vaiko savo akimis, kol nepažvelgsiu į jį be jokio išankstinio nusistatymo. Pasakiau tai Džonio tėvams ir jie atvežė berniuką. Tėvai apie jį nedaug tepapasakojo.

Sunku prisiminti vaiko simptomus praeityje, kai visas dėme-

sys sutelktas į dabartį. Tačiau, man regis, tą pirmąjį pokalbį visada prisiminsiu.

Man niekada nebuvo tekę matyti tokio keistai bjauraus vaiko. Tėvai įvedė maždaug penkerių ar šešerių metų berniuką. Nepasakysi, kad jis įėjo, tiesiog sunkiai įslinko; kojų, pėdų, rankų ir plaštakų judesiai atrodė visiškai neturėjo koordinacijos, būdingos natūraliai eisenai. Kiekvienas žingsnis reikalavo pastangų, kurių neįmanoma aprašyti. Berniuko žvilgsnis kažkur klaidžiojo, akys negalėjo susitelkti į vieną tašką, galva nuolat maskatavo tai į priekį, tai atgal, į vieną ar kitą šoną arba sukiojosi ant kaklo lyg balionas. Neišlaikęs lygsvaros – koja šen, ranka ten – lyg nebegalėdamas ilgiau atlaikyti žemės traukos jėgos ir kontroliuoti savo kūno bei jo dalių, Džonis sudribo ant grindų.

Vaiko žvilgsnis buvo beprasmis, jis neištarė nė garso. Regis, atsiribojęs nuo gyvenimo, paklusęs savo pasauliui ir fantazijai. Suglebę kūno ir veido raumenys atrodė groteskiškai. Akys įdubusios, su juodais ratilais. Veide nesimatė jokios išraiškos, tarsi niekas, nė jis pats, neegzistuotų, ir tai kėlė baimę.

Kartkartėmis berniuko rankos pakildavo į orą ir vėl suplazdėdavo lyg sužeisti paukščio sparnai. Paukščio, kuris niekada nemokėjo arba dėl baisios nelaimės buvo pamiršęs skraidyti. Retkarčiais vaikas sugniauždavo kumštį ir daužydavo juo sau per veidą.

Visiškoje kambario tyloje tarsi girdėjau vaiko poreikius, baimę ir bežodžius klausimus: „Ar mylėsi mane? Ar suvoksi tiesą? Ar pastebėsi melą?“ Jutau, kad vaikas visa savo esybe stebi mane bandydamas įvertinti, nors nė karto nenukreipė į mane akių.

Įdėmiai į jį pažvelgiau ir tą pačią akimirką suvokiau, ką daryti. Uždėjau patefono plokštelę ir leidau Džoniui stebėti, kaip ji sukasi. Kai visas jo dėmesys nukrypo į ją, staiga ramiai ir natūraliai tariau:

– Užtenka, Džoni, išjunk patefoną.

Džonis pasisuko, įrėmęs rankas į šonus įsistebeilijo į mane ir piktai papurtė galvą. Emocingai išreiškė „ne“, dar nespėjęs įsisąmoninti, ką darąs. Po to, supratęs, kad išdavė savo paslaptį, užsidengė delnais ausis tarsi stengdamasis užtverti garsams kelią, o jo veide galėjai išskaityti baimę, sumišusią su palengvėjimu.

Vėliau jis kartodavo šį judesį daugybę kartų, metų metais, iš pradžių nesąmoningai, o paskui sąmoningai. Kartais piktai, po kurio laiko su šypsena, vaizduodamas, kaip užsidengia ausis ir atsitveria nuo pasaulio, kai nenori girdėti, kas dedasi aplink.

Nuo to laiko tapo aišku, kad Džonis girdi, kad nebereikia nei jo melo, nei paslapties. Taip pat išaiškinau jam, kad mūsų bendravimas privalo būti tikras, garbingas, kad jį pakankamai myliu, ganėtinai gerai suprantu, žinau ne tik jo gynybos priemones, bet ir tai, kas slypi po jo kiautu, kad saugosiu jį ne tik nuo aplinkos, bet ir nuo jo paties. Regis, iš dalies atėmiau iš jo susikurtą magiją, tą baisią jėgą nugalėti ir tokiu būdu „valdyti“ pasaulį. Dabar jis tapo vaiku, nebegalinčiu žeisti nei savęs, nei pasaulio. Jis pripažino, kad esu stipresnė už jį ir pasirengusi jį globoti. Taigi dabar jis galėjo būti bejėgis ir silpnas, bet kartu atsakingas.

Po šio pirmojo užsiėmimo stebėjau Džonį po keturias, paskui po šešias valandas per savaitę. Klausos aparato nebereikėjo ir pamažu jis ėmė daryti vis mažiau ir mažiau „negirdėjimo“ klaidų. Pradžioje girdėdavo tik būdamas su manimi, vėliau – ir namuose, o dar vėliau – ir su nepažįstamaisiais, ypač kai užsigeisdavo ką nors turėti ar veikti. Po trejų metų Džonis visiškai gerai girdėjo, kartais, regis, kur kas geriau už kitus žmones.

Beveik lygiagrečiai su man rodomu pasitikėjimu pradėjo geriau vaikščioti. Iš pradžių žengęs keletą žingsnių suklupdavo, remdamasis rankomis į grindis, bet ilgainiui nebeatrodė toks bejėgis. Jo pastangos ėmė teikti vilčių, buvo ryžtingesnės. Kurį laiką vaikščiodavo mano namuose arba ropšdavosi laiptais pas mano kaimynus. Tačiau vėliau įvyko tai, kas neišvengiamai turėjo įvykti, – mes išėjome į gatvę, o iš jos pasukome parkan. Džonis nemažai nužingsniavo pats, nors dalį kelio man teko jį vilkti ir net nešti. Iš pradžių patyręs baimės ir sunkių išmėginimų, žaidimų aikštelėje ir sūpynėse pasijuto smagiai. Kurį laiką kasdienius pasivaikščiojimus ir užbaigdavome sūpynėse. Kai tik pajutau, kad jis stiprėja, nebepuldavau kelti parkritusio, bet leisdavau gerokai pašliaužioti. Šis tarpsnis tęsėsi neilgai, nes tai buvo nenaudinga ir nepatogu. Po kelių mėnesių Džonis jau vaikščiojo išsitiesęs kaip kiekvienas jo amžiaus vaikas.

Kai mudviejų santykiai sustiprėjo, jis ėmė geriau miegoti. Nuo keturių-šešių iki aštuonių, galiausiai iki dešimties valandų per naktį. Paprašiau, kad motina nebeduotų jam vaistų, nes pajutau, kad vaikui toks įprotis žalingas. Po dviejų-trijų mėnesių Džonis jau miegojo be jų, gal todėl, kad labiau pasitikėjo savimi ir žinojo, jog miegodamas nesubyrės į dalis ir neišnyks. Vieną popietę mano namuose jis kietai numigo penkiolika ar dvidešimt minučių. Pastebėjau, kad miegodamas čiulpsi lūpomis ir tiesia rankas. Paėmiau vaikišką buteliuką, pripyliau pieno ir įkišau pabudusiam Džoniui į burną žinduką. Jis ramiai gulėjo čiulpdamas iš buteliuko, o kai baigė, pasidėjau jo galvą ant kelių ir pradėjau berniuką glostyti. Šį kartą jis neįsitempė vengdamas fizinio kontakto, bet sąmoningai leidosi glostomas. Keletą dienų duodavau jam buteliuką ir laikydavau tol, kol vaikas žįsdavo.

Kartą pusiau gulomis išsitiesiau ant grindų. Džonis šalia žaidė su kaladėlėmis. Staiga prišliaužė prie manęs, susirangė embriono poza, atsukęs nugarą man į pilvą, ir tuojau pat užmigo. Šitaip šalia manęs miegojo, regis, amžinybę, nors tai tęsėsi vos penkias ar šešias minutes. Pabudęs saldžiai nusižiovavo ir palietė mano rankas. Švelniai pasisodinau jį ant kelių, apkabinusi pabučiavau. Jis, regis, tuo apsidžiaugė.

Niekada daugiau vaikas nepakartojo savo „embrioninio poelgio“, bet buteliuku naudojosi dar keletą savaičių. Paskui staiga jo atsisakė. Tačiau nuo to laiko, jei vaiką paliesdavau, švelniai glamonėdavau ar bučiuodavau, visa tai priimdavo su tam tikru atsargumu, baime, smalsumu, bet drauge ir su džiaugsmu. Greitai jo motina man prasitarė:

– Nejaugi vėl turiu vaiką.

Dabar ji taip pat galėjo berniuką paliesti, pabučiuoti ir apkabinti. O ilgainiui Džonis nebevengė fizinio kontakto ir su kitais žmonėmis, guviai vartydavosi ant jų rankų. Jausdavosi pakankamai laisvai, bet žmones pats pasirinkdavo. Jeigu Džoniui koks nors žmogus patikdavo, galėjo stipriai jį apkabinti, pabučiuoti ir užsilipti jam ant kelių. Kartkartėmis elgdavosi tarsi aklas: liesdavo ir grabaliodavo naujo daikto ar žmogaus kontūrus, lyg norėdamas geriau susipažinti.

Nuo pat pradžių buvau sunerimusi dėl itin didelio Džonio

dėmesingumo šviesai. Kuo ryškesnė šviesa, tuo labiau vaikas prie jos veržėsi. Kiek įmanydamas arčiau prišliaužadavo prie stalinės lempos; spoksodamas į elektros lemputę išskėsdavo rankas tarsi sparnus, jo kūnas įsitempdavo, o veidas persikreipdavo lyg nuo antžmogiškų pastangų. Po to, kai pagaliau prakalbo, retkarčiais keletą kartų sušukdavo. Tie šauksmai priminė žuvėdros ar kotiko klyksmą. Atrodė, kad berniukas norėtų pasilypėti ir pasiekti šviesas, kurios jį kvietė ir masino įvairiausiais būdais. Nemirksėdamas galėjo žiūrėti į akinamo stiprumo šviesą, paliesti karštą elektros lemputę, nenusidegindavo ir nejausdavo skausmo.

Kai išeidavome pasivaikščioti, Džonis tempdavo mane iš vienos fotoprekių parduotuvės į kitą. Ir pastebėdavo jas greičiau už mane. Padovanojau jam šviestuvą. Džonis jį nuolatos įjungdavo ir išjungdavo (labai dažnai to neatlaikydavo saugikliai), apžiūrinėdavo ir sukaliodavo. Staiga jo elgesys su elektros lemputėmis pasikeitė. Džonis ėmė jausti jų karštumą, palietęs surikdavo ir pradėjo į jas žvairakiuoti. Šviesos jam pradėjo įgauti kitokią reikšmę. Ilgą laiką jo elgesys mane klaidino. Kol pagaliau prisiminiau elektra apšviestų inkubatorių šilumą. Galbūt Džoniui šiluma buvo paties gyvenimo simbolis. Pajutęs, kad bendraudamas su manimi, savo šeima ir kitais gauna vis daugiau tikros šilumos, atsisakė apgaulingos „motinos" lempos. Su elektros lemputėmis vaikas pasielgė kaip ir su kitais daiktais – sudaužė.

Tačiau supratusi, kad jo žavėjimasis šviesomis yra prasmingas, pajutau, jog pradėtą darbą turiu tęsti. Nusprendžiau parodyti jam inkubatorių. Nujaučiau, kad tai padės, bet taip pat suvokiau realų pavojų, jog vaikui nuo to gali ir pablogėti. Apsvarsčiau rizikos galimybę su tėvais ir jie apsisprendė. Tėvas padarė nemažą inkubatorių ir atgabeno į mano namus. Į jį įdėjome tokio pat dydžio lėlę kaip Džonis, kai jis buvo kūdikis.

Kitą dieną, po mišių, tėvai atnešė Džonį prie mano namo ir paliko jį man. Kai mudu įėjome į kambarį, inkubatoriaus šviesos buvo įjungtos. Vaikas iš karto jį pamatė ir stabtelėjo. Jo kūnas pradėjo drebėti, veidas pažaliavo. Atėjo lemiamas momentas. Atrodė, kad jis norėjo atsitraukti, bet po akimirkos apsisuko ir žvilgtelėjo man tiesiai į akis. Jo žvilgsnis pirmą kartą buvo dėmesingas.

Veido išraiška atrodė persunkta skausmo, sielvarto, tarsi kaltinte kaltintų: „Ir kaip tu galėjai?“ Reikėjo sukaupti visas jėgas, kad atsiminčiau, jog esu žiauri tik vardan jo gerovės. Po kelių minučių vaikas tiesiog pasikeitė. Nebeatrodė suglumęs, pradėjo reikšti jausmus. Pirmą kartą pamačiau Džonį vientisą, sveiką emociniu ir fiziniu požiūriu. Supratau, kad šį kovos etapą laimėjau.

Priėjusi prie lango daviau ženklą su išgąsčiu laukiantiems tėvams – viskas gerai. Atsisukusi pamačiau, kad Džonis sėlina prie inkubatoriaus. Jis priminė padarą, kuris jaučiasi medžiojamas, bet ir pats gali medžioti. Tada ėmė inkubatorių tyrinėti. Tyrinėjo daugybę dienų. Džonis žaidė su „kūdikiu“, prausė ir mušė jį. Ir kiekvieną dieną jo veidas darėsi vis jausmingesnis. Pamažu nyko neapsakomas ir neišmatuojamas uždarumas.

Žaisdamas su inkubatoriumi ar lėle Džonis pradėjo skleisti daugiau garsų, tarytum stengtųsi bendrauti. Tas tylenis pasidarė toks garsiakalbis, kad lioviausi jaudintis, ar kartais jo balso stygos nepažeistos, ar jis išvis jas turi. Stebint Džonį ir jo klausantis man paaiškėjo, kad jis norėjo išvengti atsakomybės. Kaip anksčiau bandė apsimesti, kad negali girdėti kitų, taip dabar – kad negali ištarti garsų ar girdėti savo balso. Patikrinau. Šalia inkubatoriaus padėjau magnetofoną ir visi Džonio ištarti garsai buvo įrašyti į juostelę. Kai dar kartą paleidau įrašą, jį ištiko šokas. Šią reakciją išreiškė fiziškai – užsidengė ausis rankomis. Bet Džoniui patiko visos technikos naujovės. Netrukus jis susižavėjo tuo prietaisu, pradėjo įrašinėti savo tariamus garsus ir jų klausytis. Pamažu garsai darėsi įvairesni, o vieną dieną tarp jų pasigirdo: „Mama“.

Magnetofonas atskleidė Džoniui dalykus, kuriuos tiesiogiai išgirsti jam buvo per daug skausminga. Būtent tada jis pirmą kartą pravirko. Tai nutiko bendraujant su šuniuku, kurį gavo, kai liovėsi bijoti šių gyvulėlių. Po kelių savaičių jo numylėtinis susirgo. Visiškai suvokdamas, kas atsitiko, Džonis atnešė tėvams medicinos knygą. Kiek visi besistengė, šunelis nesitaisė. Jį nuvežė į veterinarijos kliniką ir jis ten nugaišo. Kitą kartą atvykęs pas mane Džonis to dar nežinojo. Kai prasitariau, kad šunelio nebėra, mačiau, kaip jis tarsi „išjungė“ klausą ir žiūrėjo į mane bereikšmiu žvilgsniu. Iš anksto buvau sumaniusi įrašyti

savo balsą į magnetofono juostelę. Tą pačią dieną, tik kiek vėliau, įjungiau įrašą. Džonis buvo jau atsipalaidavęs ir netikėtai išgirdo apie šuniuko mirtį. Tada, pirmą kartą per dvejus mūsų bendravimo metus, neišlaikė ir ėmė graudžiai raudoti. Po to įvykio, jei kas jį užgaudavo, visai lengvai pravirkdavo. Išdrįsęs pravirkti, išdrįso ir juoktis, dažnai nuoširdžiai ir su pašaipaus humoro jausmu.

Praėjus trejiems metams nuo mūsų pirmojo susitikimo dešimtmetis Džonis jau buvo toli pažengęs. Beveik visada girdėjo, vaikščiojo, šokinėjo, bėgiojo, straksėjo, plaukiojo, važinėjo dviračiu, piešė, spalvino, sudėliodavo įvairias figūras, naudojosi įrankiais, statė. Verkė užgautas, juokėsi, kai buvo laimingas, mylėjo ir skatino kitus žmones jį mylėti. Bendravo su vaikais ir suaugusiaisiais, sumaniai su jais elgėsi, buvo ne pagal metus nagingas ir apskritai labai guvus berniukas. Svarbiausia – jis buvo gyvas. Bet Džonis dar turėjo nueiti ilgą kelią. Jis vis dar nekalbėjo, nors kartą pasakė: „Eik po velnių“ ir „Aš negaliu“. Tėvai girdėjo jį šnekantį per miegus, įtarė kalbėjus su šuneliu ir matė kalbantis su savo panda.

ANTONIS

– Tavo ėjimas, – tarė jis.

Aš paėjau.

– Dama, – didžiuodamasis pasakė jis ir buvo teisus.

Taip žaidėme šešis mėnesius tris kartus per savaitę, po valandą iš karto, retkarčiais vieną partiją, kitąsyk dvi, o kartais žaidimas buvo perkeliamas kitam vizitui.

Susėdę prie stalo vienas priešais kitą, parimę ties šaškių lenta ir naudodami jas kaip ginklus, tęsėme kovą. Nuo pat pradžių varžėmės daugiau psichologiškai. Sulygta suma buvo didžiulė – varžėmės dėl Antonio dvasinės sveikatos.

Antonis ateidavo pas mane pavargęs. Išsekintas nesėkmingos kovos, kuri pernelyg ilgai užsitęsė. Meilės, kuri taip ir neišsipildė bei kėlė skausmą. Nualintas prieštaringo pasaulio, kuriame kerėtojai taip meistriškai žongliruoja gėrio ir blogio sąvokomis, tarsi norėtų jas sukeisti vietomis. Išsekintas savo pasaulio, kuriame būta smurto, troškimo išlikti gyvam ir drauge romaus nuolankumo žudikui. Išvargęs ir išsekintas, nes nesugebėjo niekur pritapti.

Antonis apsilankė pas mane kaip tik tada, kai apsisprendė liautis kovojęs, kai nutarė atsisakyti bet kokių teisių į šį pasaulį, kurio neįstengė suprasti, ir nesuvokė, kaip jame elgtis. Jis buvo pasirengęs pasitraukti į savo susikurtą pasaulį, kuriame nebuvo vietos nei „realybei“, nei „sveikam protui“.

Nežinau, kiek laiko praėjo, kol jis nusprendė priimti tokį bau-

ginantį sprendimą. Tačiau gerai žinau, kad galutinai apsisprendus Antoniui būtų buvę sunku, tiesiog neįmanoma pakeisti savo nusistatymą. Laikas buvo brangus ir greitai bėgo.

Antonis vis dar tebesigrūmė pats su savimi. Tos kovos beviltiškumas pranašavo pralaimėjimą. Kartais jis priminė užakusį tvenkinį, kuriame nėra jokios gyvybės ir kuris tolydžio senka.

O kartais Antonio bejėgiškume slypintis išsekimas, skausmas ir baimė taip jį įaudrindavo, kad atrodė, jog jis tuojau pat sprogs. Jis man priminė piratų laivą su spindinčiomis ugnimis, sprogstama amunicija, žuvusia įgula ir kraujais aptekusiu kapitonu, vedančiu laivą tiesiog į pražūtį. Tiesiai link dantytų vandenyno uolų. Pasmerktas žūti. Išdidus, bet kartu ir bejėgis. Gyvo jo niekas nepaims ir jis neparodys savo silpnumo.

Antonis rengėsi priimti sprendimą. Nepasitikėdamas nė vienu, atsisakė visų pagalbos. Atsakė, nes bijojo, drovėjosi, be to, troško mirties.

Stebėjau vaiką ir manyje stiprėjo bauginantis įtarimas. Jo beprotybė buvo stipresnė už normalią psichikos būseną. Mudu žaidėme šaškėmis susilažinę iš Antonio psichikos būsenos. Tiesiogine prasme jis negalėjo nieko iš manęs pasiimti, nes negalėjau nieko duoti, nes bijojau duoti per daug ir stumtelėti pernelyg lemtingai. Neprotingai pasielgusi būčiau pastūmėjusi jį priimti tą sprendimą, kurio labiausiai bijojau – normalios psichikos būsenos baigties ir savižudybės. Visą laiką tikėjau, kad kažkokiu būdu galiu jam padėti.

Antonis turėjo daug stiprybės, bet ją silpnino vidinė kova – noras gyventi jame kovojo su noru mirti, noras kovoti rungėsi su noru pasiduoti. Turėjau skatinti jo norą gyventi, kad ir koks būtų silpnas troškimas kovoti. Tai buvo asmenybių kova.

Konfliktą sprendėme palinkę ties šaškių lenta. Žaidimo metu Antonis turėjo išmokti sutelkti jėgas ir įtempti valią. Jis išmoko tikrai laimėti ir tikrai pralošti.

Kovos laukas buvo gyvenimas. Tik žaidėme šaškėmis. Kai jis galiausiai išmoko, kaip žaidžiant teisingai reikšti savo pyktį, džiaugsmą, neapykantą, simpatijas ir energiją, po truputį mokėsi ir pamilti. Žaisdami beveik nesikalbėdavome apie tai, kas jį skaudino. Sukomės aplink jo skausmą, vienaip ar kitaip paliesdami

tai vieną, tai kitą jautrią stygą. Po to staiga, tarsi susitarę, atitoldavome, išskyrus keletą atvejų. Kol šitaip tęsėme asmenybių kovą, Antoniui nutiko kažkas, kas jam sužadino norą gyventi.

Kai Antonis pradėjo lankytis pas mane, jam ėjo vienuolikti metai. Jo diagnozė buvo prieštaringa: protinis atsilikimas, pažeisti smegenys, vaikų šizofrenija, autizmas, jaunatviškas polinkis į nusikalstamumą. Rimčiausiai buvo skundžiamasi Antonio agresyvumu kitų vaikų, suaugusiųjų ir aplinkos atžvilgiu. Jis sąmoningai save tapatino su Hitleriu, vaikščiojo apsikarstęs svastikomis nuo galvos iki kojų.

Kai Antonis atėjo pas mane, valdžios institucijos jau rengėsi išmesti jį iš mokyklos ir pasiųsti į valstybinę ligoninę.

Antonis neskaitė. Kalbėjo neaiškiai, padrikai. Bendravo gestikuliuodamas visu kūnu, bet dažniausiai – kumščiais. Kartais atrodydavo gražus, kartais – bukas ir apatiškas; tai nerangus ir išsiblaškęs, tai nepaprastai susikaupęs. Jis elgėsi kaip nusikaltėlis, taigi turėjo reikalų su policija. Namie už prasižengimus jį žiauriai mušdavo tėvas; mokykloje laukė rūsčios nuobaudos, o gatvėje – nuolatinis karas.

Jis ne kartą bandė nusižudyti. Gyveno siaubo džiunglėse, iš kurių visą laiką stengėsi ištrūkti ar jų išvengti. Tačiau jei siaubas užvaldydavo, pasinerdavo į jį.

– Aš neturiu tau ką pasakyti ir nenoriu nieko iš tavęs išgirsti, – pareiškė jis, atėjęs pas mane pirmą kartą.

– Žaidi šaškėmis? – pasiteiravau. – Nori išbandyti laimę?

Jis dėbtelėjo į šaškes.

– Gerai, – dirbtinai nusišypsojo. – Aš laimėsiu, – pareiškė, nužvelgęs mane nuo galvos iki kojų.

„Pagal ūgį jam duotum daugiau nei dešimt su puse“, – pagalvojau. Atrodė lieknas ir grakštus.

Išėmiau šaškes, jis sudėliojo figūras. Žaidimas buvo keistas, nes kartais atrodė, kad laimėjusi pralaimėčiau mūšį, o kartais – kad pralošusi Antoniui, laimėčiau. Viskas priklausė nuo to, kaip tai įvyks.

Jis laimėjo.

– Matai, įveikiau tave, – pasakė išdidžiai.

– Nes mano priešininkas nevertas manęs, – tariau sarkastiškai.

Antonis išblyško.

– Aš nesu kvailas, – pareiškė jis.

– Būtent tai aš ir noriu pabrėžti, – pasakiau.

– Sužaisim? – paklausė Antonis.

– Gerai, – atsakiau. – Aš stipraus charakterio, tu taip pat. Sužaiskime kaip lygiaverčiai partneriai.

Antonio burna pradėjo beviltiškai drebėti, bet akyse išvydau rusenantį pasididžiavimą. Aš supratau ir pripažinau jo stiprybę.

Mes žaidėme. Aš laimėjau. Antonis nušlavė šaškes nuo lentos ir išėjo.

– Sužaisime? – paklausiau, kai jis vėl atėjo.

– Ne, – atsakė.

– Bijai? – pasiteiravau ir jis pakilo išeiti. – Tu – bailys, – pakartojau.

Jis pasisuko ant kulnų ir buvo besirengiąs man suduoti, bet susilaikė ir surikiavo šaškes. Žaidė įsiutęs. Buvo belaimįs, bet pralaimėjo.

Žvilgtelėjo į mane su tokia baisia neapykanta, kad instinktyviai pakėliau rankas norėdama jį apglėbti, tačiau tuojau pat nuleidau ir laikiau suspaudusi. Jis netroško nei užuojautos, nei gailesčio. Antonis norėjo, kad su juo elgčiausi oriai – gerbčiau jo neapykantos jėgą.

– Žaidžiam, – iškošė sukandęs dantis.

„Nekvailas vaikas, – pagalvojau. – Nepasiduoda."

– Aš žaidžiu juodosiomis, – tarė jis.

Man atiteko raudonosios. Kol dėliojome šaškes, apie kovos sąlygas negalvojome. Ir gerai. Pasakiau, kad noriu verto savęs priešininko, nes kovosiu iš visų jėgų. Jis sutiko ir pasirengė kovoti atsakančiai.

– Atsikvošėk! Aš paėjau, – tarė jis.

– Gerai, – atsakiau ir atsakiau ėjimu.

– Kertu, – pagaliau ryžtingai pareiškė Antonis ir mane įveikė.

Tačiau nesidžiaugė. Tik jautė pasitenkinimą, kad atliko gerą darbą ir puikiai praleido laiką. Nusišluostė nuo kaktos prakaitą ir išėjo.

– Tavo ėjimas, – pasakė jis.

Aš paėjau.

– Dama, – tarė jis. Ir tikrai.

– Puiku.

– Aš kertu. Tau patinka Hitleris? – paklausė Antonis. Svastikos ant jo rankų ir krūtinės atrodė didesnės nei kada nors.

Gerai padirbėta. Po pasiektos pergalės jis buvo labiau atsipalaidavęs ir atviresnis.

– Ne. Tavo ėjimas.

– Man jis patinka. Jis buvo stiprus ir galėjo žudyti. Didelis vadas.

– Aš kertu, Antoni! Tau nelabai patinka mokykloje?

– Mano ėjimas, laikykis. Ne. Aš kvailas. Ar jie nesakė tau?

– Nekalbėjau su jais, – atsakiau ir paėjau.

– Pabandyk, pamatysi. Dama.

Pašnekėjau telefonu su Antonio mokytoja. Ji man pasakė:

– Jam šitai neduota. Žinote, kaip būna. Kai kam duota, kai kam – ne. Nėra prasmės versti jį dirbti, jis atsilikęs. Rekomenduočiau perkelti jį į specialiąją grupę. Jis – sunkus paauglys. Be to, proto nė už grašį. Mano esąs Hitleris. Tai šlykštu.

Paskui su pasimėgavimu pašnibždėjo į ragelį:

– Ir dar kai ką jums pasakysiu: jis nepadoriai elgiasi.

– Suprantu, – tariau nesuvokdama, apie ką ji kalba.

– Žaidžia pats su savimi, – tęsė mokytoja. – Suprantate, jis domisi savimi. Keistuolis. Lyg būtų žydrasis. Visą laiką šukuojasi plaukus. Be to, – sukuždėjo dar paslaptingiau, – tarp jų yra maža tamsiaodė mergaitė. Jis visuomet ją sekioja. Jūs veltui aukojate laiką.

– Gerai, – paniuręs burbtelėjo Antonis, – sužaiskim dar kartą.

– Tu šiandien kur kas geriau žaidi, – tariau sukandusi dantis.

– Pyksti? – paklausė jis be jokio jaudulio, tik konstatuodamas faktą.

– Kalbėjausi su jais, – pasakiau, – su tavo mokytoja.

– O, – išspaudė lyg susidrovėjęs.

– Tu gerai padirbėjai. Įtikinai juos, kad esi kvailas.

– O argi nesu? – spyriojosi jis.

– Nė velnio. Tu dar ir koks gudrus.

– Bet taip mokytoja sakė. Ir ligoninėje, kai tikrino. Motina tvirtina tą patį. Tėvas irgi. Vadinasi, kvailas.

– Senelę užmiršai?

– Gerai jau, judėk, – paragino ir atsargiai paklausė: – Tu netiki, kad aš kvailas?

– Tavo ėjimas. Tik išsigandęs, bet ne kvailas.

– Nieko aš nebijau, – šūktelėjo įsiutęs ir, nukirtęs tris mano šaškes, išėjo vilkdamas paskui save svastikomis nusagstytą švarką.

Paskambinau Antonio motinai. Ji guodėsi:

– Tikriausiai jūs esate teisi. Tikriausiai jis nėra kvailas, bet gyventi nemoka. Su juo tikras vargas. Tiek ir težino – kovoti, kovoti, kovoti. Vieną gražią dieną jį visam laikui išsiveš policija – tokių tik ir ieško. Gerai, padarysiu viską, bet jis panašus į savo tėvą. Nevykėlis. Jis net skaityti nemoka. – Antonio motina nutilo. – Jūs tikrai manote, kad jis nekvailas? – viltingai pasiteiravo. Pajutau jos skausmą ir beveik užgesusios vilties kibirkštėlę. Atmosfera pasidarė slogi nuo taip ilgai neprasiveržusių ašarų.

– Mano raudonosios. Žaisime toliau, – paskelbė jis.

Pradėjome.

– Tavo eilė. Mano tėvas – kvailas.

Aš paėjau.

– Jis – nevykėlis. Įvariau tave į kampą.

– Manai?

– Jis valo žuvis. Neapkenčiu žuvų. Kertu.

– Ir aš kertu.

– Jis muša mane diržu.

– Man labai gaila. Kertu. Paprašysiu jo, kad tavęs nemuštų.

– Palauk. Raudonosios mano. Tu nesikišk, – perspėjo Antonis ir ramiai pridūrė: – Jis tavęs neklausys.

– Kas žino? Dama! Tu visai negalvoji apie žaidimą.

Antonio tėvas išklausė mane. Apsilankė mano namuose. Aukštas, pavargęs, nedrąsus – gražus kaip ir jo sūnus. Pastebėjau ant jo kairės rankos randą.

– Valiau žuvį, – pasakė jis, prakvipęs žuvimi. – Atėjau čia

tiesiai iš darbo. – Nusišypsojo lyg atsiprašinėdamas ir sunkiai atsisėdo. – Pavargau. Dirbau kiaurą dieną. Pradedu ketvirtą ryto ir nebaigiu iki septynių ar aštuonių vakaro. Valau, skutu ir pjaustau žuvį, – aiškino jis.

Supratau, kad jis – kilnus žmogus. Vaizduotėje iškilo paveikslas. Nuo šio vyro lyg padvelkė vandenyno druskos kvapas. Stovi jis, įdegęs saulėje. Jo kūnas stangrus, permirkęs prakaitu. Žmogus darbuojasi prie tinklų. Betraukiant dienos laimikį sausgyslės įsitempia, regis, tuoj trūks. Laimikis geras. Vyro akyse ir mėlynoje Viduržemio jūroje atsispindi pilkai sidabrinės ir žalios žuvys. Jo pasaulis skleidė gerą žuvų kvapą.

Jo žodžiai liete liejosi.

– Atvykau iš kaimo būdamas septynerių. Neturėjau laiko mokytis. Dirbau tą darbą, kurį mokėjau – dorojau žuvis. Jiems dabar atrodau kvailas. Net nesugebu gerai skaityti. Nepajėgiu padėti vaikams paruošti namų darbų. Jei būčiau mokytas, ko gero, sugebėčiau, – dudeno bereikšmiu, atsakymo nereikalaujančiu tonu. – Bet mano vaikai būtinai lankys koledžą.

– Žaidžiam, – tarė Antonis.

Pradėjome žaisti.

– Jis pasakė, kad daugiau manęs niekada nemuš. Tau Dievas padeda.

– Kažin. Bet aš susipažinau su įdomiu žmogumi.

– Su kuo?

– Su tavo tėvu.

– Pusprotė. Niekam jis tikęs. Tik žuvis valo.

– Tai ne niekis. Tarp kitko, jis gali artimai bendrauti su žuvimis, kurios jam patinka.

Papasakojau Antoniui, kokį įspūdį man paliko jo tėvas.

Jis išdėliojo šaškes.

– Lošiam dar kartą, – pasiūlė. Rankos drebėjo iš džiaugsmo. Didžiavosi savo tėvu, nors niršiai metė: – Bet jis net skaityti nemoka.

– Moka, tik iš lėto. Ar todėl ir tu nenori išmokti skaityti? – paliečiau jo skaudžią vietą.

Antonis krūptelėjo.

– Tavo ėjimas, – paragino.

– Aš jau paėjau, – pasakiau.

Jis suvokė mano dviprasmišką mintį.

– Aš apie šaškes! – sušuko įsiutęs, tylomis keikdamas mane ir pridūrė: – Tas tavo nuostabus žmogus muša mane.

– Tai kas? Pats to prašaisi!

– Tu apie ką?

– Baik, Antoni. Tu kažkodėl nori, kad tave muštų. Tau patinka būti jo mušamam. Guli ant grindų jam po kojomis, rėki, spardaisi, voliojiesi laukdamas, kol primuš. Tik tada, kai primuša, būni patenkintas.

Antonis iš įniršio spyrė į stalo koją ir pareiškė:

– Išeinu.

– Išeisi tada, kai baigsime partiją, – paprieštaravau.

– Velniam ji man, – atkirto Antonis, bet pasiliko. Norėjo dar ką nors išgirsti apie savo tėvą.

– Imu tavo šaškę, nes nekirtai, – pridūrė ir padarė kaip sakė.

– Žinai, Antoni, tėvas muša tave, nes nori, kad jį mylėtum ir gerbtum.

– Hm, – nusišypsojo iš pasitenkinimo berniukas, – po galais, įdomiai jis tos meilės siekia.

– Žinai dar ką? Jis tave labai myli, – tęsiau.

– O aš jo nekenčiu. Nereikia man tos jo meilės.

– Įtariu, kad dėl to krenti ant grindų ir provokuoji tėvą, kad tave muštų, ar ne? – galiausiai paklausiau. – Kodėl taip darai?

Antonis išbėgo. Jis išgirdo tai, ką ir tikėjosi, – kad tėvas jį myli.

– Imu raudonąsias. Greitai sužaidžiam. Man reikia išeiti, – pareiškė Antonis.

– Kada?

– Po penkių minučių.

– Keliauji iki čia devyniasdešimt minučių ir kita tiek atgal vien tam, kad praleistum su manim penkias minutes. Tos penkios minutės turi būti labais svarbios.

– Paėjau, – pasakė. – Vakar policininkas vijosi mane septynis kvartalus. Po to pabėgau.

– Kaip įdomu!

– Supjausčiau keletą padangų, – tęsė iššaukiamu tonu, paskui, nusivylęs dėl mano menkos reakcijos, liūdnai pridūrė: – Išdaužiau šešis langus.

– Kodėl? – paklausiau.

– Nežinau, – atsakė susireikšminęs. – Tokia buvo nuotaika.

– Gerai. Duodu tau penkiasdešimt penkias minutes išdėstyti – kodėl. Ir be jokių išsisukinėjimų. Laukiu.

– Išeinu, – spyrės Antonis. – Aš jau papasakojau.

– Tu pasiliksi, – nenusileidau. – Šįkart aš tau sakau.

Jis pasiliko ir po trisdešimties minučių grynų paistalų, įžeistos savimeilės ir nevilties išpyškino:

– Noriu, kad mane išsiųstų iš namų ir iš mokyklos.

Papasakojau jam, kas yra pataisos namai, nepraleisdama ir šiurpių detalių.

– Taip būna tik filmuose ir per televiziją, – paprieštaravo Antonis.

– Tu nieko nežinai apie tai, Antoni. Aš ten dirbau, – pasakiau ir tuo pakalbis baigėsi.

– Na, – atsargiai pasiūlė Antonis, – sužaiskim.

Pradėjome.

– Tu žydė?

– Taip.

– Aš – italas.

– Žinau.

– Aš nemoku skaityti.

– Gaila.

– Aš nesigailiu. Dar viena dama. Noriu būti panašus į Hitlerį.

– Jis mokėjo skaityti.

– Nieko jis nemokėjo, – staiga supykęs Antonis nušlavė šaškes nuo lentos ir atsistojo. Kadangi buvo bepralošiąs, pareiškė: – Šiandien daugiau nežaisiu.

– Visai kaip Hitleris, – suniekinau jį. – Tu nemoki pralaimėti.

Tuo pat metu galvojau, koks jis gražus. Tikras sicilietis. Baimę ir pralaimėjimą jo veide nustelbė išdidumas.

– Ką čia šneki? – išdidumas virto įtarumu. – Ką dabar pasakei?

– Pasakiau, kad tu panašus į Hitlerį. Kol jam sekėsi, buvo

gerai. Kai tik pamatė, kad pralaimi, nusižudė. – Antonis įsistebeilijo į mano veidą, o aš tęsiau: – Jis negalėjo pralošti. Kai visi tave palaiko, lengva būti stipriam, laikytis savo įsitikinimų. Tačiau reikia didelės drąsos, kad suvoktum, kas esi, ir neatsisakytum savo įsitikinimų, kai visi nusistatę prieš tave.

– Na, ir kas. Vis vien nenoriu žaisti.

– Kaipgi. Tu nebenori žaisti, nes aš laimiu.

– Man vis tiek.

– Tau anaiptol ne vis tiek, Antoni, tačiau esi per daug kvailas, kad sugebėtum pasukti galvą ir kovoti iki galo. Nesugebi garbingai laimėti arba pralaimėti.

– Šiandien žaisime trumpai, – tarė jis man.

– Pasirengęs taip greitai laimėti? – paklausiau.

– Aha. Mano raudonosios. Mira, kas dar buvo panašus į Hitlerį?

– Tu nori paklausti, kas dar išžudė tiek daug žmonių?

– Ne, – pasišlykštėjęs paprieštaravo jis, – kas buvo stiprus vadas ir geras generolas?

– Daug kas. Vašingtonas, Linkolnas, Napoleonas, Ruzveltas, – vardijau pavardes. – Viešpatie, kokios tai buvo asmenybės, – įsijaučiau. – Jei mokėtum skaityti, duočiau tau knygų apie jas.

– Tavo ėjimas. Tikrai duotum?

– Kertu. Žinoma, duočiau. Tuojau prarasi šaškę. Nenukirtai maniškės.

– Tai neteisinga, – jo akyse pasirodė ašaros, bet ne dėl prarastos šaškės. – Ar tu man tikrai duotum savo knygų?

– O kieno gi daugiau?

– Kertu dvi. Bet juk aš – kvailas! – sukliko iš nevilties.

– Šituo daugiau nebepasiteisinsi, – tariau nebepataikaudama.

– Kodėl?

– Nes esi labai šaunus ir protingas, Antoni. Aš tai žinau, o dabar ir tu tai žinai.

– Laimėsiu žaidimą su septyniomis figūromis ir, manau, mokysiuos skaityti.

– Kaip sau nori, – pasakiau šaltai.

– Žaidžiam?

– Žaidžiam.

– Tėvas manęs jau nemuša.

– Negarantuoju, kad taip bus ilgai.

– Kodėl?

– Jeigu mano vaikas užsidarytų vonioje keletui valandų ir užsispyręs laikytų panardinęs vandenyje galvą, kol vos neuždustų, aš jį taip pat apkulčiau.

– Muštum? – Antonio veidu perbėgo keistas virpulys. – Tikrai muštum? – susidomėjęs perklausė jis.

– Jeigu vaikas taip elgtųsi iš pasiutimo kaip tu, muščiau. Kodėl taip darai, Antoni? Gali sau labai pakenkti. Blogai apskaičiuosi laiką – apsvaigs galva ir prigersi.

Antonio veide vėl pastebėjau jį dažnai aplankančio vienišumo apraišką, kai tyliai sušnibždėjo:

– Tada jis gailėsis ir pamils mane.

– Žaidžiam.

– Pavėlavai.

– Žinau. Traukinys vėlavo.

– Nepūsk miglų, Antoni. Žinau, kas atsitiko. Primušei kelis vaikus ir mokytoja neišleido tavęs. Bet ji sakė, kad jau skaitai.

– Plepalai, – užsiplieskė vaikas. – Kas jos prašė pasakoti apie mano skaitymą.

– Klausyk, Antoni, ant stalo guli knygos. Bet kada gali pasirinkti vieną ir pasiskaityti.

– Tavo ėjimas, – sušnypštė jis.

– Beje, Antoni. Nuo šiol tavo mokytoja kiekvieną dieną pasirašys pažymių knygelėje. Taigi aš žinosiu, kaip elgeisi.

– Kas čia įsakinėja?

– Aš. Tavo ėjimas.

– Aš ne kūdikis, – rėžė jis ir paėjo.

– Sutinku, tačiau kartais elgiesi lyg kūdikis kaip šiandien. Sakei, nori, kad tave perkeltų į aukštesnę klasę.

– Šiandien tu pirmauji. Varyk.

– Antoni, tu stengiesi, kad tave išmestų iš mokyklos.

– Tavo eilė. Užmiršk tai. Tu gi žinai, kad manęs nepašalins iš mokyklos. Mokytoja neleis.

– Nežinojau, kad mokytoja tau taip atsidavusi.

– Ji gaus mažiau pinigų. Supranti, joms moka už kiekvieną vaiką. Jei mane išmes, jai bus blogiau.

Visos kortos buvo jo rankose. Antonis išdidžiai nusijuokė.

Kai paaiškinau, kokiu principu dirba mūsų valstybinės mokyklos, jo iliuzijos išsisklaidė ir pasitikėjimas savimi sumažėjo.

– Aš pirmas. Laikykis, – susijaudinęs šūktelėjo Antonis. – Atnešiau tau kai ką.

– Žuvies! – nudžiugau.

– Ne. Atnešiau nuo savęs, o ne nuo tėvo! – atšovė Antonis ir pakišo man pažangumo pažymėjimą. Visi jo pažymiai buvo neblogi.

– Pusė bėdos, – šaltai pastebėjau. – Labai džiaugiuosi tavimi, Antoni, – pridūriau, nežinodama, kiek tą vaiką galima girti.

Tada jis su dideliu džiaugsmu atskleidė pažymių knygelę, kurioje pamačiau įrašą: „Sveikiname Tikslą pasiekėme. Pažanga pastebima ne tik Antonio elgesyje ir jo darbe mokykloje. Jis pats labai sumanus. Nutuokia apie istorines datas ir orientuojasi dabarties įvykiuose geriau nei kas kitas. Noriu įteikti šią pažymių knygelę Jums“. Po šiuo įrašu juodavo mokytojos parašas.

Antonis tyrinėjo mano išraišką. Buvo įraudęs, šaškėmis žaisti jam visai nesisekė. Neįstengė nei laimėti, nei pralaimėti. Jis paprasčiausiai negalėjo žaisti.

Kartą atėjo apsirengęs nauja jūreivystės mokyklos mokinio uniforma, droviai glamžydamas kepurę. Atrodė labai gražus.

– Man ją parūpino tėvas su motina, – paaiškino, o po to vos girdimai paklausė: – Patinka?

Buvau sužavėta. Prireikė daug pastangų paskatinti jį stoti į jūrų pėstininkų mokyklą, bet dar daugiau buvo vargo stengiantis priversti mokytis.

Antonis nuostabiai sužaidė šaškėmis. Panaudojo visus jam žinomus suktus ėjimus ir gudrumą.

– Man patinka Napoleonas. Dabar sutikčiau būti panašus ne į Hitlerį, bet į Napoleoną. Pralaimėjęs jis klausydavosi muzikos.

– Nagi, Napoleone, kokios spalvos pageidauji?

– Raudonos, – atsakė.

Mudu stebėjomės, kam Napoleonui reikėjo siekti tokios valdžios.

– Tikriausiai giliai viduje jis jautėsi esąs labai mažas ir nelaimingas, – pasakiau.

– Kvaila priežastis, – atšovė Antonis, – mažas jis buvo tik ūgiu. Noriu pasakyti, kad jis niekada taip ir neužaugo didelis, – pridūrė.

Progai pasitaikius privalėjau jo paklausti:

– Antoni, kodėl darai į kelnes? Ar tu taip pat giliai savyje jautiesi mažas?

Smogiau žemiau juosmens. Atrodė keista, kad turėjau jį suniekinti, padėjusi tiek pastangų, jog tvirčiau atsistotų ant kojų.

Antonis žvilgtelėjo į mane sutrikęs. Pasijuto išduotas, jo dvasia palūžo. Staiga sugniužo tarsi nuvytęs gėlės žiedas ir pradėjo graudžiai verkti – pirmą kartą nuo to laiko, kai jį pažinau. Mano šuo pasistiebė ir ėmė laižyti jo veidą. Antoniui tai buvo didelė paguoda.

Antonis pernelyg anksti prarado savo išsvajotą rojų, bet niekada jo galutinai neatsisakė. Dėl šios priežasties tarytum kabojo tarp savo dangaus ir pragaro. Bandė glaustis prie abiejų, bet nė vienas taip ir netapo jo savastimi. Jis nuolat bijojo nukristi ant žemės ir toje mūsų žemėje tapti mirtingu – silpnu ir stipriu, duodančiu ir imančiu, galiausiai be jokio dramatizmo mirštančiu.

Jis stovėjo prie savo kūdikystės vartų ir su ilgesiu bandė pažvelgti į jos rojų. Su juo vaiką siejo vienintelis dalykas – nesugebėjimas kontroliuoti savo žarnyno funkcijos (laiku išsituštinti) ir toji pasaka, kad vaikystė nepraėjo, kad ji vis dar čia pat ir jam pasiekiama. Toje svajonėje glūdėjo jo meilė, gėda ir pražūtis.

Tas berniukas priminė zombį. Prabėjo gal savaitė, dvi ar mėnuo – nežinau. Buvo išaiškinta vaiko paslaptis, kurią jis slėpė, kurios nekentė ir kurią labai brangino.

Jis ir toliau ateidavo pas mane kaip pas kokią kankintoją. Žaidė nerodydamas jokio gyvybingumo. Jam buvo vis viena – laimės ar pralaimės. Judėjo daug lėčiau nei paprastai, tarytum būtų transe. O eidamas vilko kojas, lyg būtų prikrovęs į kelnes ir tos jo išmatos traukte trauktų jį prie žemės.

Tie lakūs ekskrementai, jo neišsipildžiusios vaikystės aštuonkojis, kabinosi į jį visomis savo galiomis, alino, gąsdino, prievartavo ir žeidė. Verkiant reikėjo pramušti tą vaiką supantį pasyvumo kiautą.

Kartą Antonis atėjo įpykęs...

– Lošiam partiją! – suriaumojo.

– Lošiam, – tariau su palengvėjimu.

– Juodosios, – sumurmėjo dėliodamas figūras. – Iš kur sužinojai? – paklausė ir tuojau pats atsakė: – Jie tau pasakė.

– Antoni, tu čia ateini ne vien pažaisti šaškėmis. Jie man pasakė ir tu pats papasakojai.

– Aš? – suglumo jis.

– Taip. Juk eisena tave kartais išduoda. Kvapas, sklindantis nuo tavęs. Daug kitų detalių.

Antonis su įniršiu žiūrėjo į mane.

– Kiek laiko išbūni nesituštinęs? – paklausiau.

– Kelias dienas, kartais savaitę, o kartais ilgiau, – nenoriai atsakė.

– Ar tau neskauda pilvo?

– Hm, hm, ne, – atsakė paraudęs.

– O paskui darai į kelnes?

– Taip, – patvirtino susierzinęs.

– Po truputį? – kamantinėjau toliau.

– Aš nejaučiu, kada tai atsitinka, – atsakė virpančiomis lūpomis.

– Antoni, nenoriu pavogti iš tavęs paslapties, bet yra daugybė panašių į tave vaikų. Jie daro tą patį. Ir kai kurie ateina čia.

– Kiek jiems metų? – sušnibždėjo dusdamas.

– Vienam vienuolika, – atsakiau, – kitam trylika, o dar kitam keturiolika.

Antonis pašoko.

– Atsiprašau, ar galiu pasinaudoti tavo... – pradėjo ir paskui pašnibždomis pridūrė: – Tualetu?

Tai buvo pirmas kartas.

– Mano partija.

Mudu paėjome.

– Kas plauna tavo apatines kelnes? – paklausiau.

– Tavo ėjimas, – tarė Antonis, praleidęs klausimą negirdomis, ir pridūrė: – Tamsu lauke.

– Prastai žaidi, Antoni, kas atsitiko?

– Lauke sutemo, o juk dabar rytas, – atsakė, aiškiai ignoruodamas mano žodžius.

– Lis, – tariau, – tai gąsdina tave?

– Ne mane. Tai gąsdina mano močiutę. Ar trenks? – paklausė.

– Ką turi omenyje?

– Griaustinį. Aš jo nemėgstu, – atsiliepė ir pridūrė: – Gali užmušti.

– Kartais, – pasakiau ir paaiškinau jam apie griaustinį bei žaibą.

– Daug kas gali užmušti, – tarė jis, stabtelėjo, tarytum dėliodamas į vietą atskiras sunkaus galvosūkio detales, ir pridūrė: – Kartais, kai trenkia viduje, tada subyri į tūkstantį gabalų. Ir kartais gali niekad neberasti jų ir iš tavęs nieko neliks.

– Tavo ėjimas. Aš tuoj išeisiu, – pasakė.

– Kur skubi?

– Gali kilti audra. Be to, mane sekė.

– Antoni, – žvilgtelėjau į jį nepatikliai.

– Vyras. Aš pabėgau. Ar skaitei apie tą mergaitę Manhatane? – paklausė ir toliau dėstė man visas smulkmenas: – Jis ją išprievartavo, o paskui užmušė.

– Antoni, jai buvo tik ketveri, o tau – vienuolika. Tikiuosi, turi daugiau proto. Tu vienas neisi dėl saldainiuko su nepažįstamuoju ant šešiolikaaukščio pastato stogo.

– Tačiau Bronkse tas pats atsitiko septynmečiui berniukui. Jis taip pat negyvas.

Ką galėjau jam atsakyti?

Mano telefonas pradėjo skambėti kasdien. Pakeldavau ragelį, bet niekas nekalbėdavo.

Galiausiai vieną dieną nujausdama, kas skambina, pasakiau:

– Antoni, čia aš, gali kalbėti su manimi.

– Puiku, sudie, – nedrąsiai atsakė.

– Aš imu raudonąsias, tu juodąsias, – pareiškė ir įtaigiai pridūrė: – Nekenčiu komių. Jie blogi.

– Kas tokie? – paklausiau nustebusi.

– Raudonieji. Girdėjau, kaip komentatorius sakė, kad jų yra visur. Net kiekvienoje šeimoje.

– Kas komunistuoja tavojoje? Senelė?

Antonis nusijuokė, atrodė apstulbintas.

– Džekas Kenedis taip pat komis, – išpyškino jis. – Šįvakar jį gali išrinkti prezidentu ir mums visiems galas. Pati supranti.

Vos galėjau patikėti tuo, ką išgirdau. Antonio veide pasirodė įtampa, kuri atsirasdavo jam ėmus panikuoti.

– Jis nepanašus į Aiką, vadinasi, komis, – tikino stebindamas mane.

Mudu šnekėjome apie dvipartinę Jungtinių Valstijų sistemą, demokratiją ir laisvę, taip pat ir apie rinkimus. Antoniui tai sukėlė džiaugsmą, jis rodė smalsumą, domėjosi. Ir, regis, nustojo baimintis. Įsijungėme televizorių ir keletą minučių klausėmės politinių debatų. Antonis buvo sužavėtas. Debatai jį nepaprastai sudomino. Jau nebenorėjo nei žudyti, nei pats žūti.

– Mano eilė, – tarė Antonis ir kilstelėjo figūrą. – Tie komiai, – patikslino jis: – Juk pasaulis padalytas į dvi dalis. Į komius ir mus. Tiesa?

– Netiesa, – pasakiau jam ir išdėsčiau kitas teorijas.

Antonis vėl suglumo. Jei tėvas nemuštų jo ir perkūnas nenutrenktų, jei tas gatvėje sutiktas vyras jo nenužudytų ar neišprievartautų, tai gal komiai pribaigtų?

– Bet Kastro Kuboje. Jis nuvertė gerą vyriausybę ir paskyrė savo, blogą. Jie visi komiai.

Išdėsčiau jam Kubos revoliucijos esmę ir palyginau ją su mūsų revoliucija.

– O afrikiečiai, – atkakliai laikėsi Antonis, – jie tai jau tikrai komiai.

Paaiškinau jam, kas vyksta Afrikoje, remdamosi mūsų šalies istorija. Antonis pavargo.

– Tai tu manai, kad nėra komių? – paklausė nepatikliai, bet su dideliu palengvėjimu.

Papasakojau Antoniui apie komunizmą, Rusiją ir Lenkiją, Vengriją, Kiniją bei kitas komunistines šalis. Diskutuodami apie komunizmą, demokratiją ir jų pasekmes šių die-

nų istorijai mudu pradėjome dar vieną šaškių partiją.

– Mano ėjimas.
– Ne, mano.
Peržiūrėjome savo ėjimus. Antonis pasirodė teisus.
– Iš kokios Afrikos šalies tavo draugas?
– Iš Kenijos.
– Tai jis – komis, – nusprendė stumdamas savo šaškę.
– Ne, jis tik kovoja už savo šalies laisvę, – paprieštaravau.
Įėjo svečias iš Kenijos. Juodas lyg naktis, tiesiog keliantis baimę. Antonis atsistojo ir juodu vienas kitam paspaudė ranką. Su baime ir nuostaba Antonis stengėsi išskaityti iš vyro veido Afrikos istoriją. Netrukus vaikas atsipalaidavo. Staiga tarp juodviejų įsivyravo abipusis supratimas. Suaugusio vyro kova už savo orumą ir nepriklausomybę priminė mažo berniuko kovą už savo orumą ir nepriklausomybę.
– Ne taip jau tai svarbu, – nusprendė Antonis.
Žmonės-vaiduokliai ir komiai iš lėto nyko. Antonis pradėjo įsisąmoninti istoriją, suvokti, kad turi didžiuotis savimi ir savo šalimi.
– Šiandien perskaičiau laikraštyje, – pradėjo Antonis, pastūmęs šaškę pavymui manosios, – kad Jungtinėse Tautose diskutuos apie Afriką. Ar gali mane ten nuvežti?
Antonio pasaulis platėjo. Pasaulis brovėsi į jo ankštą neteisingų koncepcijų ir prietarų salelę. Berniukas pradėjo iš jos kapanotis.
– Keisime šaškių spalvas, – tarė Antonis, nukirtęs dvi mano damas. Šalin juodukes ir raudonąsias. Mums reikia daugiau spalvų.

Kai gaudavau kokių nors daiktų iš užsienio, Antoniui tai pat kai kas atitekdavo.
– Tarytum pabuvojau ten, – tarė jis rodydamas į neprapleštą ispaniškų cigarečių pakelį.

– Sužaiskim šaškėmis, – pasiūlė Antonis, tarsi tai būtų nauja mintis. Kažkas jam nutiko.
– Ar manai, kad aš lankysiu vidurinę mokyklą? – staiga pa-

klausė.

– Nuo tavęs paties priklauso. Nesuprantu, kodėl turėtum nelankyti, – atsakiau.

– O paskui noriu į koledžą, – pridūrė labai ramiai. – Tada pasivažinėsiu ir pamatysiu daug vietų, sužinosiu daugiau istorijos dalykų.

Didžiavausi. Antonis žaidė savo partiją labai ramiai ir oriai. Žinojau, kad taip ir pasielgs.

Nebuvau mačiusi Antonio pora mėnesių, nes gulėjau ligoninėje dėl paūmėjusio nugaros skausmo.

– Neloškim dabar, – pasakė jis ramiai ir tvirtai. Tada atidžiai nužiūrėjo mane nuo galvos iki kojų. – Atrodai išblyškusi, – pastebėjo, – ir suplonėjusi. Rytoj atnešiu mamos pagamintų patiekalų. Ji gera šeimininkė. Noriu, kad pasitaisytum.

Nusišypsojau patenkinta, kad Antonis puikiai jaučiasi ir gerai atrodo. Taip nerimavau dėl jo.

– Siunčiau atvirukus. Gavai?

– Taip. Ačiū, Antoni. Jie tokie gražūs.

– Atsiprašau, kad trukdžiau ligoninėje. Turėjau skambinti. Turėjau žinoti, kad ten guli.

– Norėjai įsitikinti, ar esu gyva? – paklausiau.

– Taip, – atsakė išraudęs. Ir paskui su vaikišku entuziazmu išpylė: – Žinai, kodėl tau skauda nugarą? Kad sėdi ant grindų.

Papasakojau jam, kad buvau patekusi į automobilio avariją. Tada Antonis ryžtingai suskato maldauti:

– Daugiau jokių šaškių. Nebežaiskim. Nuo šiol tik šnekėkimės. Susitarėm? Buvo taip gera. Tu tiek daug žinai ir tiek daug paaiškinai man. Viskas klostėsi puikiai. O kai susirgai, viskas aplinkui aptemo, pasaulis lyg sustojo ir viskas aplinkui sustojo. O dabar, – naiviai tęsė, – vėl viskas gerai, vėl šviesu ir pasaulis atsigavo. – Paskui patikslino tarsi persigalvojęs: – Man viskas prašviesėjo. Taigi nesėdėk daugiau ant grindų ir nesusirk.

Pradinis etapas baigėsi. Antonio pasitikėjimą laimėjau. Veikta buvo teisingai. Mes šnekučiuodavomės, vaikštinėdavome, drauge daug ką nuveikėme. Bet jau niekada nebeužsiminėme apie

šaškes ir nebenorėjome jomis žaisti.

Antonis lankydavosi mano namuose tris kartus per savaitę. Visą laiką palaikiau ryšius su jo šeimos nariais. Pusiausvyra, kurią Antonis įgijo gerėjant sveikatai ir mudviem bendraujant, buvo pernelyg trapi, tad stengiausi apsaugoti jį nuo kiekvienos traumos, galėjusios būti rizikinga. „Dievą pakeitė Mira, – kartodavo jo namiškiai. – Aš papasakosiu Mirai, paklausiu Miros, pasikalbėsiu su Mira." Mano vardą minėdavo, kai reikėjo pagirti, nubausti, palaikyti tvarką namuose. Kiti šios šeimos vaikai, kuriuos Antonis atsivesdavo pas mane, taip pat ėmė man skambinti, jeigu kas nors atsitikdavo, bet tai buvo gerokai vėliau. Tapau tų namų gerąja dvasia.

Antonis darė pažangą mokykloje, gatvėje, namuose, tačiau taisėsi iš lėto. Jis ir toliau mušė vaikus, kiurdė padangas, turėjo reikalų su policija, kartkartėmis dingdavo iš namų, laikydavo panardinęs galvą vandenyje, kol praprasdavo sąmonę; nenormaliai tuštindavosi, jam sunkiai sekėsi kai kurie dalykai mokykloje, jis vis dar erzindavo tėvą, bet vis rečiau.

Antonio nuogąstavimai ir baimės kilo į paviršių. Jis jau sugebėjo juos susieti su savo išgyvenimais ir nevengė vertis. Papasakojo man apie trūkusį apendicitą, kai jam buvo šešeri; kaip baisu buvę gulėti ligoninėje. Papasakojo, kad tėvas kadaise (tai buvo seniai) reikalaudavęs kiekvieną rytą parodyti jam savo penį, jog įsitikintų, ar tas nėra pernelyg mažas. Papasakojo, kad motina jį mušdavusi. Dažniausiai per veidą. Papasakojo, kad troškęs būti kuo nors. Ne bet kuo, o kažkuo, su kuo skaitomasi. „Žmogumi" – kunigu, jūrų pėstininku, policininku, kareiviu. O labiausiai – būti matomas, pastebimas, pripažintas, žinomas. Sakėsi bijąs likti niekam nežinomas kaip jo tėvas. Sakėsi bijąs ugnies, kuri jį žavi, nes galįs pakliūti į jos spąstus ir sudegti „gyvas kaip keptas paršiukas". Papasakojo, kad jaudinasi matydamas ką nors degant. Šis vaizdas jam kelia nenusakomų išgyvenimų. Sakėsi, kad trokšta pabėgti nuo ugnies ir tuo pačiu metu jį kažkas verčia pulti prie jos. Jis tai vadino „hipnotizuojančiu potraukiu". Antonis taip pat tvirtino, kad ugnis galėjusi jį „užšaldyti" – nepajėgdavęs nei pajudėti jos link, nei pasitraukti. Pasakojo, kad bijąs uždarų vietų, pakliūti į spąstus, kad jo nesu-

degintų gyvo. Galiausiai prasitarė, kad muša vaikus todėl, jog jie, jo manymu, spendžia jam žabangas. Tad stengdamasis iš jų išsilaisvinti, privalo juos apkulti.

Jis stengėsi paaiškinti, kodėl baiminasi griaustinio ir žaibo – visų audros apraiškų. Antoniui atrodė, tarsi perkūnai trankytųsi jame. Tarsi sprogdintų jį į milijonus gabalėlių, kurių jau niekada nepavyks surinkti į vieną visumą. Vienintelė išeitis – kuo ilgiau nesituštinti. (Nebent dabar aš galėčiau jam padėti.)

Paaiškino man, kad nesituštino todėl, jog bijojo atsisėsti ant klozeto – tada jo viduje įvyksiąs sprogimas ir dalis jo ištekėsianti. Todėl kai jau reikalas prispausdavo, viskas likdavo savo vietoje, nes iš kelnių niekas neištekėdavo. Papasakojo apie su tuo susijusią baimę ir gėdos jausmą.

Antonis guodėsi man, kad jį gąsdino tėvo mušimas, nes galvodavęs, kad vieną dieną tėvas užplaksiąs jį negyvai. Labiausiai baugindavę tai, kad tėvo daužomas gali subyrėti ir išnykti.

Berniukas pasakojo, kaip beviltiškai troško, kad tėvas jį mylėtų, nusišypsotų jam, ir prisipažino, jog kartais pats prašyte prašydavosi mušamas, nes tada, nepaisant baimės, pasijusdavo mylimas. O kartais smūgiai suteikdavo jam tokį patį džiaugsmą, kokį patirdavo žvelgdamas į ugnį. Tačiau matydamas tėvo nusiminimą ar įsiūtį išgyvendavo tokį nesuprantamą skausmą, kad pats įtūždavo ir būdavo pasirengęs prikulti pirmą sutiktą žmogų, kuris tik jį užkabins, kad ir kas jis būtų, nepaisant amžiaus, ūgio ir tvirtumo. Pasakojo, kad beviltiškai tūždamas daužydavo kumščiais sienas, grindis, lygiai taip, kaip jį kuldavo tėvas. Pasakojo, kad norėdavo smogti kitam kaip tėvas; būti toks pat stiprus kaip jis. Prasitarė, kad kartais apkultas pasijusdavo „daug geriau“, nes smūgiai išpirkdavo visas jos tariamas bei tikras kaltes ir tada jis galėdavo vėl pasijusti geras.

Daug kartų aiškino, kaip labai trokšta, kad jį mylėtų ir tėvas su motina, ir seserys bei broliai, ir visi kiti, jog labai pavargsta būti „blogas berniukas“, tačiau negali prisiversti atsikratyti blogio. Sakė, kad tampa bejėgis, jei pasijunta nesąs blogas.

Atskleidė jis man ir daugiau dalykų. Mudviejų šnekoms nebuvo galo. Drauge stengėmės rasti išeitį iš prakeikto Antonio labirinto. Jis pamažėle taisėsi.

Nusprendęs vykti į stovyklą, Antonis padarė didelę pažangą. Jam buvo labai sunku pajudėti iš savo pasaulio, kuriame buvo laikomas atsilikusiu, nepataisomu ir blogu, į pasaulį, kuriame būtų gerbiamas ir mylimas.

Tėvai Antonio dalios šiuo atveju tikrai nepalengvino. Prieš jam išvykstant, išvakarėse, motina pasakė nerašysianti jam visą vasarą ir tuo nubausianti už kelis nedidelius nusižengimus. O kadangi tėvas buvo beraštis, vaikas negavo iš jų nė žinelės.

Antonis išbuvo stovykloje visą vasarą ir stovyklavimo pabaigoje jau turėjo draugų. Stovykla jam daug pagelbėjo. Ir man po to lengviau sekėsi jam įteigti, kad bendrauti su žmonėmis galima ne tik kumščiais. Bet grįžęs į namus vėl pradėjo elgtis kaip anksčiau. Iš dalies dėl to, kad neįsisavino naujo gyvenimo būdo, iš dalies, kad taip elgtis buvo įpratęs.

Vis daugiau rūpesčių policijai, kaimynams, visiems aplinkiniams kėlė Antonio draugužiai iš gatvės. Mokykla vaiko nebeįstengė kontroliuoti, tad Antonis nuolat bėgo iš pamokų ir lankė tik tuos užsiėmimus, kuriais domėjosi – istoriją ir tiksliuosius mokslus.

Tėvas, visiškai įsiutęs dėl prasto sūnaus elgesio, pradėjo jį negailestingai mušti. Bijojau, kad neužmuštų. Arba sūnus išprovokuos tėvą taip pasielgti, arba pats tėvas, netekęs vilties iš bejėgiškumo, užmuš vaiką – tikslią savo kopiją. Antonio šonkauliai nuo spardymo jau buvo sulaužyti. Tėvas trankydavo jį, priplodavo prie sienos, nustumdavo nuo laiptų. Įsismaginęs net puolė spardyti langetę, kuria buvo užfiksuota lūžusi Antonio ranka.

Tuo metu berniuko motina rengėsi gulti į ligoninę operacijai. Kadangi nebuvo kitos išeities, vaiką pasiėmėme mudu su vyru. Jis atvyko su drabužių ryšuliu kelioms savaitėms ir pasiliko beveik metams.

Kad ir kokie būtų namai, nėra vaiko, kuris norėtų išeiti iš jų. Net jeigu ten trūksta meilės, kurios taip ilgiesi, visada gyveni troškimu, svajone, viltimi, kad kas nors ateityje pasikeis į gerąją pusę, jei tik tapsi kitoks, jei tik įstengsi surasti ir spustelėti stebuklingą mygtuką. Antonis buvo labai prisirišęs prie savo mamos, tėvo, brolių ir dviejų seserų. Išeidamas iš namų jis jau-

tėsi ir laimingas, ir pasimetęs. Norėjo išeiti ir kartu puoselėjo viltį pasilikti. Nuolatinė kova su tėvu jam atrodė vienintelis galimas ryšys su vyru ir jam trūko to mūsų namuose.

Nors mano vyras, kaip ir Antonio tėvas, galėjo kartais įpykti, jie buvo visiškai skirtingi. Mano vyras – labai iškalbingas ir intelektualus profesionalas. Nespėjo Antonis įsikurti mūsų namuose, o jis jau apribojo vaikui veiksmų laisvę. Aš taip pat labai skyriausi nuo Antonio atžarios, nesugebančios ir negalinčios suteikti džiaugsmo mamos. Be to, mes – žydai, o Antonis – giliai ir dogmatiškai tikintis katalikas. Nors jis ir sėmėsi iš manęs stiprybės, gyvenimas po vienu stogu buvo visiškai kas kita – jis mus laikė žudikais. Kristaus žudikais.

Antonio mokykla buvo arti jo namų. Todėl tekdavo keliauti į ją ir atgal tris valandas. Jis turėdavo tiksliai atlikti namų darbus, nes mes su vyru sėdėjome jam ant sprando. Jis privalėjo skaityti ne tai, kas jam įdomu, bet viską, kas užduota.

Nors šiuos pokyčius jis sunkiai pakėlė, tai buvo geriausias dalykas, galėjęs jam nutikti. Antoniui pakako jėgų atlaikyti tokį mūsų griežtumą. Jis sugebėjo nepalūžti gyvendamas pagal mūsų diktuojamas taisykles. Vaikas jautė, kad jį myliu, kad jį myli mano įsčiose nešiojamas kūdikis, mano vyras ir kalytė, su kuria kartu miegojo. Antra vertus, ir Antonis mylėjo mus.

Man nebereikėjo daugiau susitikinėti su Antoniu tris kartus per savaitę. Jis buvo mūsų aplinkoje visą laiką, išskyrus pamokas mokykloje. Džiaugėsi mano rodoma šiluma, o aš jį labai mylėjau. Bet mylėti Antonį matant jį tris kartus per savaitę ir mylėti Antonį matant jį visą laiką – du skirtingi dalykai. Jis nuolat mus provokavo, tyrė, ypač mano vyrą. Tai tęsėsi be galo. Antonis su savo namų darbais, Antonis su savo bažnyčia, Antonis su savo skaitymu, Antonis su savo Hitleriu, Antonis su savo vangumu, Antonis neatsako, neišgirsta, nekalba, Antonis dingsta, bėga iš pamokų, negrįžta namo, Antonis su savo tuštinimosi problema... Antonis, Antonis, Antonis.

Polinkis į savižudybę pranyko. Jis pernelyg rūpinosi mano negimusiu kūdikiu. Vadino jį savo „pusbroliu“. Vaikas nuolat mane saugojo.

– Nedaryk nieko pavojingo, Mira, kad kūdikis neužsigautų.

Jis norėjo, kad visą laiką valgyčiau kepsnius, kad „misteris Amerika“ (kaip vadino mano vaiką) būtų stiprus. Nujaučiau, kad Antonis per „misterį Ameriką“ norėjo pats gimti iš naujo. Jis troško, kad kūdikis išvystų pasaulį per jo gimtadienį, ir tas noras beveik išsipildė. Mano sūnus gimė praėjus trims dienoms po Antonio gimimo dienos.

Mes drauge sudarėme Antonio dienotvarkę. Pagal ją į mokyklą reikėjo išeiti septintą valandą ryto. Jei vaikas netinkamai elgtųsi ar neatliktų užduočių, jo mokytoja tuojau pat man praneštų. Penktą valandą po pietų jis turėjo būti namie ir ruošti pamokas. Tai buvo skausmingas procesas, nes Antonis neįstengė skaityti, jei jam buvo neįdomu. Kartais mano vyras, bet dažniau aš pati sėdėdavau šalia jo, stebėdama bereikšmę išraišką, lyg jis nesugebėtų perskaityti nė žodžio. Tokiomis akimirkomis galėjau suprasti žmones, diagnozavusius šiam vaikui silpnaprotystę. Praeidavo ištisos valandos, kol jis sutelkdavo žvilgsnį į parašytus žodžius ir juos perskaitydavo. Mūsų namuose neturėjo draugų, kurie trukdytų jam dirbti ar leistų pasiteisinti dėl aplaidumo. Kol paruošdavo pamokas ir padėdavo po valgio suplauti indus, ateidavo metas miegoti.

Be mūsų jis neturėjo jokių draugų, nesipainiojo su jokiomis gaujomis, nedraugavo su vaikais, su kuriais galėtų prisidaryti bėdos. Savaitgaliais trumpai aplankydavo savo šeimą, sekmadienį išklausydavo mišias bažnyčioje netoli mūsų namų, o paskui su juo aplankydavome savo draugus.

Ėmė ryškėti kitokie Antonio bruožai. Jis buvo švelnus vaikas, visada linkęs padėti, jei patikdavai jam, visada jautrus tavo poreikiams; įniršęs mokėjo susitvardyti. Užsimojęs kam nors kirsti, tuojau pat imdavo gailėtis, užjausti auką ir nuo smurto atsisakydavo.

Apie niekšybes jis dabar veikiau kalbėjo nei jas krėtė. Atrodė, kad vien nuo kalbų apie tai pasijusdavo „kažkuo“, bet ir šis bruožas pamažu nyko. Greičiau tai buvo tik poza. Kol pas mus gyveno, nieko neužpuolė.

Antonis buvo giliai religingas katalikas. Jis jautėsi įbaugintas bažnyčios ir turįs jai atsiskaityti. Nuoširdžiai tikėjo, kad už savo nusikaltimus bus pasmerktas amžinai kentėti pragare. Iš-

pažinties ritualas jam buvo nepaprastai svarbus.

Prisimenu, ne vieną sekmadienio rytą pro langą stebėjau jį, einantį gatve. Slegiamą blogio ir karštai trokštantį už tai atpildo. Galva panarinta, lyg jau būtų pasirengęs maldai, keliai sulinkę nuo per sunkios nuodėmių naštos – toks jis ir per išpažintį. Vėliau pro tą patį langą matydavau jį grįžtantį. Sparčiai žingsniuojantį, pasitikintį savimi, valiūkišką, linksmai nusiteikusį, slapčiomis traukiantį cigaretę, vėl pasirengusį nusidėti.

Jo katalikiškumas rėmėsi dogma ir prietarais. Prisimenu, kartą, dar Antoniui gyvenant pas mus, šventėme žydų Velykas. Jį labai domino valgio ruošimas. Jo tėvas, kaip visada, atėjo pas mus su dovanomis: atnešė daug puikios žuvies; motina taip pat įteikė mums įvairiausių dovanų ir pyragaičių, kurių pati prikepė. Antonis bėgiojo po parduotuves, pirko macų ir kitų per žydų Velykas valgomų maisto produktų. Norėjo kuo daugiau sužinoti apie šventinių patiekalų prasmę. Mudu su vyru stengėmės jam viską išaiškinti. Tačiau kai tik susėdome velykinių pietų ir ėmėme žydiškai melstis, viskas pasikeitė.

Antonis buvo įsitikinęs, kad macai pagaminti iš krikščionių vaikų kūnų, o vynas – iš Kristaus kraujo. Jis atsisakė ragauti ir vieno, ir kito. Atsisėdęs su žydais prie stalo, nukrauto žydiškais valgiais, pareiškė, kad žydai nužudė Kristų, todėl jis negalįs priimti maisto iš mūsų, Dievo žudikų.

Prisimenu pokalbį su juo. Antonis atkakliai tvirtino, kad Kristus negalėjo būti žydas, kadangi žydai jį nužudę. Vakarienę išgelbėjo telefono skambutis. Skambino Džonio motina, pamaldi tikinčioji ir katalikybės autoritetas Antoniui. Ji patvirtino, kad Kristus iš tiesų buvęs žydas ir kad jį tikrai nukryžiavę romėnai, o ne žydai. Paskui dar patikslino, kad romėnai – tai italai. Sukrėstas Antonis tiesiog negalėjo patikėti.

Tik įsitikinęs, kad vynas – tai ne Kristaus kraujas, o vynuogynuose išaugintų vynuogių sultys, kad macai pagaminti ne iš krikščionių vaikų kūnų, bet iš miltų ir vandens, galiausiai, kad Paskutinė vakarienė ir yra žydų Velykos, jis lyg ir nurimo, pradėjo valgyti.

Tačiau nors protu visa tai suvokė, emociškai dar nepajėgė priimti. Tad suvalgęs maco ir išgėręs vyno, prarado nuovoką.

Jo baimė ir emociniai įsitikinimai buvo pernelyg stiprūs, nors Džonio motina ir buvo kai kuriuos iš jų paneigusi. Mes išgelbėjome padėtį pasakę, kad jam taip atsitikę nuo girtumo – nuo vienos Kristaus kraujo taurės.

Antonio noras būti Hitleriu nors lėtai, bet nyko. Nustojo save su juo lyginti, kai pradėjome dirbti kartu, tačiau susižavėjimas tuo žmogumi ir pavydas jam niekur nedingo. Antonis ilgai žavėjosi Hitleriu, kadangi šis pasiekė tokią didelę valdžią ir taip efektyviai išreiškė savo didžiulę neapykantą.

Būtent ant žydų Hitleris išliejo savo įniršį, jiems demonstravo savo jėgą ir juos naikino. Antoniui žydai buvo abstrakcija. Savo mintyse jis atskyrė „žydus“ nuo mūsų, nors mes irgi buvome žydai. Jis taip pat norėjo išlieti savo neapykantą ant tų, kurie jam nedavė to, ko jis troško.

Antonis stiepėsi į aukštį ir tvirtėjo. „Blogajam berniukui“ pamažu virstant geru Hitleris iš jo pasaulio pasitraukė.

Ilgainiui keitėsi ir jo bendravimas su mano kalyte Dobe. Pradžioje Antonis laikė Dobę didele ir galinga, žiauria ir visagale gynėja, apdovanota magiška jėga, nes ji galėjo užuosti visus tuos baisius žmones, kurie taikėsi jį nužudyti. Gyvendamas su Dobe, maitindamas ją, žaisdamas ir gulėdamas vienoje lovoje su ja, ėmė žiūrėti į ją daug realiau. Antonio mintyse kalytės įvaizdis pamažu keitėsi – iš žiaurios ir piktos gynėjos ji tapo bičiule bei drauge.

Dažnai mąstau apie gaisrą mūsų kieme. Antonis kepė kepsnį sau, mums ir Dobei. Staiga taukai užsiliepsnojo. Vaikas stovėjo tarsi užhipnotizuotas, neįstengdamas pulti gesinti liepsnos, kuri jau lyžčiojo namo kampą. Užuodę dūmus, išbėgome gesinti gaisro. Atrodė, kad Antonis nesuvokia padėties grėsmingumo. Viską pergalvojusi supratau, kad tai – būsimų permainų ženklas.

Kitą vasarą Antonio mama pasitaisė po operacijos. Aš pagimdžiau kūdikį. Atrodė, kad Antonis buvo pasirengęs sugrįžti gyventi pas tėvus. Mes ir toliau kartu dirbome, bet mūsų tarpusavio santykiai, palyginus su tais, kurie vyravo iki Antoniui apsigyvenant pas mus, pasikeitė. Dabar mes jį laikėme sa-

vo šeimos nariu. Mano kūdikį Kivi Antonis vadino savo broliu, kartais pusbroliu – priklausomai nuo nuotaikos. Piniginėje nešiojosi Kivi nuotrauką ir nepaprastai skrupulingai saugojo. Dobė buvo jo šuo, mūsų namai – jo namai.

Per metus Antonis pasitaisė ir paaugo. Jo tėvas ieškojo naujo būdo, kaip susigrąžinti jau nuolankesniu tapusį sūnų. Atrodė, kad ir mokykloje Antonis paskelbė paliaubas, ir kaimynystėje veikusi gauja jo nebedomino.

Kitą vasarą Antonis išvyko su mumis į stovyklą, įsikūrusią Bluberyje. Čia jis ne tik stovyklavo, bet ir dirbo padavėju – gavo pinigų. Jis nuostabiai elgėsi su vaikais, sugebėjo su jais suartėti ir šiltai bendrauti. Antonis nesibaimino pasirodyti jiems mielas ir kantrus, juos globojo, bet su daugeliu suaugusiųjų tebesielgė atžariai.

Stovykloje jis subrendo. Daugelis vaikų buvo visiškai nelinkę bendrauti, nekalbūs, tiesiog save alino. Su jais Antonis elgėsi itin švelniai ir rūpestingai. Išsišokėlius sudrausmindavo dalykiškai ir su deramu supratimu. Jis visada bijojo save žalojančių vaikų autistų, tarytum šie laikytų prieš jį veidrodį. Bijojo išvysti savo atvaizdą. Kaip pats sakydavo, baiminosi „tapti toks kaip jie, kaip Džonis, Garis, Bilas“.

Aktyviai bendraudamas su vaikais Antonis liovėsi jų bijojęs ir tuo pačiu metu tai padėjo jam suprasti bei įsisąmoninti kai kuriuos savo paties autistinius ypatumus.

Antonis greitai augo. Jam sukako šešiolika. Jis buvo labai aukštas, gražus, apsiskaitęs, gabus, bet dar neįstengė išspręsti daugelio savo problemų. Tinkamai tuštintis buvo sunku, mokykloje nesisekė mokytis, namuose santykiai su tėvu blogėjo, tad Antonis vis labiau jautėsi esąs niekam nereikalingas. Nusprendė mesti mokyklą ir įsidarbinti. Jo manymu, tik tada tapsiąs kažkuo. Liovėsi lankyti mokyklą namiškiams nepasakęs ir dėl to namuose jį vėl pradėjo negailestingai mušti.

Nusprendžiau, kad Antoniui be nuoširdaus bendravimo su manimi būtina taip pat pabendrauti su kitu vyru, bet ne su tėvu. Paprašiau savo sutuoktinio padirbėti su juo. Jiedu buvo radę bendrą kalbą, kai berniukas gyveno su mumis. Antonis la-

bai žavėjosi mano vyru.

Ištisus metus mudu dirbome su Antoniu atskirai ir drauge. Mano vyras pakeitė jam tėvą, todėl reikalai ėmė klostytis palankiau.

Žinoma, Antonis ieškojo priekabių kiekviename mano vyro žingsnyje, be paliovos jį erzino ir bandė jo nervus, norėdamas įsitikinti, ar mano vyras į jo poelgius reaguos kitaip nei tėvas. Vadovaudamasis principu „skaldyk ir valdyk“ Antonis akylai sekė, kaip jo poelgius vertinu aš, o kaip mano vyras – ar mudu nesusikirsime.

Kitais metais Antonis nusprendė tapti jūrų pėstininku – stengėsi eiti tėvo pėdomis ir būti panašus į jį (kadaise tėvas taip pat buvo jūrų pėstininkas). Kad galėtų stoti į laivyną, Antonis turėjo gauti motinos leidimą, nes buvo per jaunas. Motina neleido – norėjo, kad vaikas pirmiausia baigtų mokyklą. Sakė nenorinti, kad taptų toks kaip tėvas. Antonis įsiuto ne tik dėl to, kad netinka karo tarnybai, bet ir todėl, jog žlunga visos jo viltys bei svajonės. Jis buvo įsitikinęs, kad neleisdama jam tapti jūrų pėstininku motina iš jo atėmė galimybę ko nors pasiekti gyvenime.

Nuo to laiko jis ėmė mokytis vis blogiau ir suskato ieškoti draugų iš savo senosios gaujos. Vėl dingdavo iš namų, jį sekė policija. Tačiau po kelių mėnesių vaikinas suėmė save į nagą. Nusprendė palaukti, kol taps pilnametis ir galės pats stoti į armiją.

Kai Antoniui suėjo aštuoniolika, jis ir pabandė tai padaryti. Jam tai buvo nepaprastai svarbu – jeigu įstotų į JAV laivyną, jo vyriškumas būtų patvirtintas patikimu antspaudu. Antspaudu, kurį sukūrė jo šalis, jo visuomenė. Antspaudu, kuris paliudytų, kad Antonis yra normalus, vertas kažkuo būti.

Jis stengėsi. Kaip jis stengėsi! Dusyk Antonis laikė stojamuosius egzaminus ir dusyk jam nepasisekė – į armiją jo nepriėmė.

Antoniui pritrūko tik kelių balų, bet vis dėlto jis neįstojo. Nesu tikra, kodėl. Galbūt siekdamas savo tikslo jis pernelyg baiminosi. O gal taip nutiko todėl, kad jis jautė, jog tylomis nepritariu jo troškimui. Nei motina, nei aš nenorėjome, kad Antonis patektų į Vietnamą. Kad taptų patrankų mėsa. Jutau, kad jis gali save išbandyti kitaip nei rizikuodamas gyvybe. Tačiau ir jo tėvas, ir mano vyras manė, kad armija padėtų Antoniui suvyriškėti.

Antonio į karo tarnybą nepriėmė ir jam tai buvo didelis smūgis. Vaikinas ėmė visų šalintis, pasidarė viskam abejingas. Gėdijosi draugų, kurie buvo surengę jo išleistuvių į armiją pobūvį.

Jis atsisakė lankyti mokyklą. Pradėjo išgėrinėti ir slapstytis nuo visų, išskyrus mano vyrą ir mane. Visos mūsų pastangos įveikti jo apatiją nedavė vaisių. Prašiau vaikino, kad jis padėtų man Bluberyje prižiūrėti vaikus su negalia, tačiau jis nereagavo. Norėjau, kad vėl susidraugautų su mano sūnumi Kivi, tačiau visos pastangos buvo veltui. Niekuo neįstengiau jo sudominti. Viską jis darė abejingai. Būdavo, kai apsilankydavo pas mus, sekiodavo iš paskos, praradęs viltį, viskam abejingas, tarsi jam tas pats - gyvas jis ar miręs.

Kartą, sėdėdama virtuvėje ir gurkšnodama kavą, išgirdau per radiją tokį pranešimą:

Bronkso autobusų kapinėse
daugiau kaip šimtas senų
mašinų skendi liepsnose.

Diktorius skelbė, kad žmonės apie gaisrą toliau bus informuojami specialiais pranešimais. Gaisras greitai plėtėsi, nes daugelio autobusų bakuose būta benzino. Padėtis darėsi kritiška. Informacija apie pavojų, kurį kėlė gaisras, buvo perduota penkis kartus.

Bronkso autobusų kapinės driekėsi palei pagrindinę geležinkelio liniją ir greitkelius, kertančius šį rajoną. Dėl gaisro traukinių ir automobilių eismas apmirė. Iš Niujorko neišvyko šimtai traukinių, su nuolatiniais bilietais neišvažiavo 25 tūkstančiai keleivių. Nuo penktos iki septintos valandos po pietų Didžiosios centrinės stoties tarnybos neišleido nė vieno traukinio. Policija įtarė, kad kažkas padegė autobusų kapines tyčia. Pirmą valandą nakties buvo perduota nauja informacija:

Į policijos būstinę atėjo paauglys ir pasidavė. Sakėsi esąs Antonis Davico ir pažadėjo nuvesti pas asmenį, padėjusį padegti. Jis susirūpinęs, kad likimo valiai palikta nekontroliuojama liepsna autobusuose gali užklupti miegantį žmogų. Be to, netoliese galėjo žaisti vaikų. Jis sakė norįs įsitikinti, ar niekas nenukentėjo.

Taigi Antonis pasiekė, ko norėjo – nustebino visą Niujorką! Aš buvau likusi su sergančiu Kivi. Nebuvo kam patikėti vaiko.

Nebuvo jokios galimybės padėti kitam savo „vaikui“ ir išvaduoti jį iš policijos.

Netrukus paskambino Antonio gimdytojai. Tėvas šaukte šaukė. Neatsiliko ir motina:

– Ką mums dabar daryti?!

Paskambino ir mano vyras. Jis išgirdo per radiją pranešimą ir dabar važiavo į policiją išsiaiškinti, ar galįs kuo padėti.

Kitą rytą apie šį įvykį rašė visi laikraščiai.

– Pirmajame puslapyje, taip būna gana retai, įvykį aprašė dienraštis „New York Times“, vėliau „News“ ir „Post“. Be to, apie jį buvo paskelbta per radiją ir televiziją, – vėliau pasakojo Antonis.

Įsiutęs vaikinas norėjo supleškinti visą pasaulį. Tačiau galiausiai jo pastangos būti „bloguoju“ subliuško, nes jam pagailo benamių žmonių ir vaikų, kurie galėjo nuo to nukentėti. Antonio broliai ir seserys bėgiojo visur supirkinėdami laikraščius, kuriuose apie jį buvo atspausdinti straipsniai. Ir Antonis prisikimšo pilną piniginę iškarpų. Jis tapo garsenybe, nors ir ne gerąja prasme. Tai jam nesuteikė nei sėkmės, nei džiaugsmo. Antonio tėvai įkeitė savo namą, kad pasamdytų advokatą, kuris galėtų jį išlaisvinti, panaikinti visus įrašus Antonio byloje. Tėvas žiūrėjo į jį su pagarbia nuostaba, o motina puolė dar labiau sielvartauti.

Niekas niekuomet nesidomėjo Antoniu. Tėvai jį visuomet atstumdavo. Nepasisekė jam įstoti ir į jūrų pėstininkų gretas. Armija jį tai pat atstūmė. Niekas jo neišklausė, niekam jis nerūpėjo.

O dabar Antonis atkreipė į save visų dėmesį. Ištisas šešias valandas jis trikdė šimtų tūkstančių žmonių gyvenimą. Antonis sustabdė traukinius. Antonis uždarė greitkelius. Antonis pateko į pirmuosius laikraščių puslapius. Priešgaisrinės apsaugos departamentas mobilizavo visas pajėgas. Policijos departamentas ieškodamas jo nėrėsi iš kailio. Su Antoniu visi turėjo skaitytis. Dabar visi pamatė, ką reiškia Antonio įsiūtis, skausmas, gailestis bei meilė ir kas yra pats Antonis!

Po kelių mėnesių Antonis išsiėmė iš piniginės šūsnį iškarpų apie save ir paliko ant mano stalo visam laikui.

Po to Antonis apsigyveno pas mus. Jis atrodė pasikeitęs –

tikras jaunuolis, didelis mano mažojo sūnaus brolis. Dabar jis buvo man, mano vyrui ir savo tėvams didysis sūnus. Galiausiai jis užaugo.

Vėliau Antonis įsidarbino. Paskui gavo butą. Dar vėliau įstojo į profsąjungą ir susirado geresnį darbą.

Vieną dieną jis atsivedė į namus mergaitę ir supažindino mane su ja. Ji buvo Lenkijos žydaitė, muzikantė. Jie susituokė lenkų bažnyčioje. Nuotaka ir jaunikis išdidžiai nužingsniavo prie altoriaus. Praeidamas pro mane Antonis stabtelėjo. Paspaudė man ranką, žvilgtelėjo ir nuėjo toliau.

Šiandien Antonis turi gerą darbą, puikią žmoną ir nuostabų vaiką. Jis – geras vyras ir nepaprastai šiltas bei supratingas tėvas. Antonis moka užjausti ir yra doras žmogus. Jis ramaus būdo. Antonis vertas pagarbos.

ŽIURKĖNAS

Keiti Kil Folsas – stacionaraus gydymo centras psichiškai nesveikiems vaikams. Tai didelė ir nemaloni institucija, kurioje buvo laikoma maždaug 150 vaikų. Jų visuomeninė padėtis, socialinė kilmė labai įvairi. Tik diagnozė visų vienoda – psichinė liga. Kai kurie vaikai atsiųsti teismo sprendimu už padarytas skriaudas kitiems arba sau. Kai kurie – psichiatrų, tėvų arba tarpininkavimo institucijų, įtarus kėsinimųsi pakenkti kitiems arba sau. Visi atsiųsti su viltimi, kad čia juos gydys ir saugos, jog nepadarytų dar didesnės, nepataisomos žalos sau ir kitiems. Vaikų amžius – nuo aštuonerių iki aštuoniolikos metų. Negalios simptomų diapazonas – nuo prasižengimo iki vaikų šizofrenijos.

Įsivaizduokite mažą miestuką, didelio miesto kopiją, su visu jo skurdu, bjaurastimi, nykuma, baime, neapykanta, pykčiu, įniršiu ir meile. Visa tai sutirštinkite. Dar labiau padidinkite, tarytum mikroskopu. Tai – Keiti Kilas. Įsidarbinau čia 1952 metų birželį. Buvau pirmoji jauna mokytoja Keiti Kile, pasirengusi dirbti su šiais vaikais. Man reikėjo dirbti su jaunesniaisiais, nuo aštuonerių iki vienuolikos metų. Pasirašiau sutartį ir nekantriai laukiau darbo pradžios. Turėjau pradėti po mėnesio. Daugelis mūsų mokytojų kasdien važinėjo iš Niujorko. Dar atsimenu tą pirmąjį rytą Didžiojoje centrinėje stotyje, kur mane sutiko kiti mokytojai, dirbantys Keiti Kile, ir mes važiavome kartu. Nerimastingai laukiau susitikimo, labai nervinausi ir jaudinausi. Mokytojai nutarė iškrėsti man pokštą. Traukiniui pajudėjus pasa-

kė, kad dirbsiu su dideliais berniukais – šešiolikmečiais, septyniolikmečiais ir aštuoniolikmečiais. Išsigandau ir kitoje stotelėje buvau begrįžtanti namo. Vyrai prisipažino pajuokavę.

– Būtų kvaila jums atiduoti didžiausiuosius, – juokėsi jie iš mano patiklumo. – Jus išprievartautų pirmą savaitę.

Kai atvykome į Keiti Kilą, direktorius, ponas Rastinovas, pasikvietė mane į savo kabinetą. Jis pasakė, kad rytais dirbsiu su jaunesniais berniukais – nuo aštuonerių iki vienuolikos metų, o po pietų su vyresniais – šešiolikmečiais, septyniolikmečiais ir aštuoniolikmečiais. Spoksojau į jį netikėdama. Mano kolegos buvo sutrikę lygiai taip pat kaip aš ir jautėsi kalti, kad jų pokštas virto bjauria realybe.

– Bet mano sutartyje parašyta, kad turiu dirbti su jaunesniais vaikais, – bandžiau prieštarauti.

Ponas Rastinovas neleido man baigti.

– Vyrą daro vyru tai, tai ir tai, – dėstė jis. – Tas pats tinka ir moteriai.

Jaučiau jam neapykantą, bet nieko nepadarysi. Įkliuvau.

Prisimenu, išeidama iš kabineto tarsi per prievartą žvilgtelėjau į savo atvaizdą ant stiklinių durų. Atrodžiau net žemesnė nei esu (mano ūgis – 162 cm). Prisimenu, nejučia pačiupinėjau rankų raumenis, norėdama įsitikinti, kokia esu stipri. Įsitikinusi dar labiau išsigandau. Galvoje be paliovos, lyg be jokio ryšio su kuo nors, skambėjo žodžiai: „Moterį daro moterimi".

Keiti Kilas

Vaikai: diagnozės, kategorijos.

Prievartavimas, užpuolimas, nužudymas. Kai kurie jų palaikė ryšį su pasauliu tokiu būdu.

Atsitraukimas, neveiklumas, regresas. Kiti patys atsitraukė, įlindo į savo kiautus ir laukė, kol pasaulis išties jiems ranką. Tik šitaip juos galėjai pasiekti.

Buvo ir tokių, kurie tarp šių dviejų grupių užėmė tarpinę padėtį. Jie elgėsi dvejopai.

Keiti Kilas. Visada kunkuliuojantis, kiekvieną akimirką pasirengęs išsiveržti ugnikalnis. Verdantis iš godumo dėl daugybės praradimų, iš neapykantos dėl beveik nepatirtos meilės, kunku-

liuojantis iš įniršio dėl neišsipildžiusių troškimų, virpantis iš giliai paslėptos ir vis tiek užčiuopiamos paviršiuje meilės, kunkuliuojantis iš siaubo, sielvarto ir tokio galingo skausmo, kad atėjus prasiveržimo metui Keiti Kilas ima staugti iš skausmo, kuris yra jo varomoji jėga, o ne iš įniršio, kuris išreiškia jo esmę.

Keiti Kilas. Ar jums kada teko girdėti tokį įniršį, dar tylų ir slopinamą? Nesiliaujantis stiprus riaumojimas. Apslopęs ritmiškas murmėjimas. Sausas ir gerklinis. Primenantis pragaro garsą. Tai balta spalva.

Ar kada nors teko girdėti, kaip prasiveržia slopinamas įniršis? Jis bejėgiškai šiugžda tarsi viesulo blaškomas lapelis. Stipriai driioksteli nelyginant perkūnas. Ir nutvilko tokiu kvapu, nuo kurio pašiurpsta oda ir išpila ledinis stingdantis prakaitas. Tai mėlyna, tamsiai mėlyna spalva.

Ar kada nors girdėjote, kaip prasiveržia tramdomas skausmas? Pašėlusiu staugimu ir vėl tyliu rypavimu. Jis ataidi tarsi iš žemės gelmių. Tai – tu. Jis stipriai supurto (dreba nuo intensyvumo) ir aidu nubanguoja virš nebūties vandenyno. Tai juoda spalva.

Ar kada nors teko girdėti dar bandomą užgniaužti vienatvės šauksmą? Jis pratrūksta tūkstančiais trimitų. Tai laukiančios savo grobio hienos staugimas. Tai badaujančios vilkų gaujos kauksmas. Jo melodija nei maloni, nei graži. Ji švelni ir sklidina įtūžio. Ji gili ir niūri, grėsli ir maldaujanti. Tai pilka spalva.

Keiti Kilo šauksmas pasiekia tave ir nuaidi į amžinybę. Jis nuskardena per visą pasaulį. Jo aidą išgirsti kiekvienoje oloje, urve ir kalnuose. Šiurpinamas garsas, staugimas, vistąs maldavimu: „Meile, ateik pas mane“. Tuo šauksmu prašoma svarbiausio dalyko: „Duok, duok man“. Tuo šauksmu išreiškiamas skausmas ir siaubas, neapykanta ir įniršis, pyktis ir ašaros: „Nepalik manęs, mylėk mane ir ach, kaip mane žeidžia“.

Prasideda ieškojimas. Ar jums kada nors teko ieškoti to, ko nebegalima pavadinti tikruoju vardu? Manipuliuojama tik žodžiais arba maldavimu: „Dieve, padėk man!“ O kai nebėra nė to, lieka tik seniai išblėsusio laužo žaižaruojančios plėnys.

Ar kada nors teko matyti, pajusti, užuosti ar išgirsti šitai prasiveržiant vienu ypu? Jų rankos šiltos, prakaituotos. Jų akys kartais spinduliuoja, kartais tvinsta ašaromis, jos paraudusios,

bemiegės, beviltiškos. Tai akys, besislepiančios giliose akiduobėse, užgožtos tuštumos, jau nieko nebereginčios. O kūnas, nesvarbu tiesus ar sulinkęs, apkūnus ar liesas, ties pečiais nežymiai gunktelėjęs, nežiūrint bravūriškos povyzos labai tyliai prašo: „Apgink mane“.

Vaikas. Apleistas vaikas. Bet čia visi vaikai jaučiasi apleisti. Pasaulis nusistatęs prieš vaiką. Vaikas – prieš pasaulį. Abi pusės nepajėgios, bijančios viena kitos.

Kartais tas jų vienišumas tarsi suima tave už pečių ir sako: „Esi pasirengęs duoti“. Kartais jis žudo, nes tu nepadėjai. Kartais jis žudo, nes tai taip pat davimas, jų davimas. Kartais jis tik atsitraukia ir lūkuriuoja, kol tu ateisi ir duosi, o belaukdamas dažnai miršta. Sustoja. Nekalba, nevaikšto, o kartais nebejuda. Laukia. Jis dažnai miršta ir savo keistu iškreiptu būdu priverčia tave padėti.

Kartais tą tuštumą užpildo seksas. Tada jis būna keistas. Mažai duoda, bet ima, praryja tave ir viską, ką beduotum tai tuštumai užpildyti. Nebėra to puikaus davimo ir priėmimo. Pusiausvyra suyra, nes reikia imti, malšinti ir raminti tą baisų staugimą ir alkį, kurį pagimdo vienatvė. Taip pamaitinti, kad nors tam kartui, tik tai trumpai valandėlei tas poreikis, maldavimas ir noras būtų išpildytas.

Čia neverkia ašaromis.

Čia nerauda pasikūkčiodami.

Čia neprašo malda.

Čia lūkuriuoja ir stebi. Pasirengia. Nepasiduoda. Atstumia. Išskyrus sapnus. Apie sapnus čia nekalbama. Tik taip gali išlikti pasaulyje, panašiame į džiungles. Žeidžia. Žudo. Tam, kad nebūtų pažeisti, užmušti, atsitraukia ir užsisklendžia savyje. Tavęs neprašo, nes bijo, kad atsakysi.

Gyvenimo trukmės bilieto kaina brangi. Už tai mokama. Tačiau žiūrima, kad ir visi kiti užmokėtų.

Buvau girdėjusi gandų, bet žinojau nepakankamai ir ne visai tikėjau tuo, ką girdėjau. Nežinojau, kad jų išgaląstos sagtys savo aštrumu prilygsta skustuvo ašmenims. Nežinojau, kad jie sėlina su peiliais. Nežinojau, kad jie pabėga. Nežinojau, kad jie kaunasi. Nežinojau jų taisyklių ir įstatymų, kuriais grindžiamas jų teisingumas.

Ponas Rastinovas buvo teisus. „Vyrą daro vyru tai, tai ir tai... Tas pats tinka ir moteriai.“ Aš pažinau vaikus tik bendraudama su jais, nesunkiai įžvelgiau jų vidų, slypintį po paviršiumi ir etiketėmis. Mano elgesį su jais lėmė tai, ką jaučiau esant juose. Dariau, ką galėjau, ir neliečiau to, ko jaučiau neturinti teisės liesti. Jie buvo žmonės. Kažkuria prasme lygiaverčiai, kažkuria - su didesniais poreikiais. Ir nėra jokios gėdos būti žmogumi, jokios gėdos būti užgautam, jokios gėdos, jei ko nors trūksta. Puoselėjau jų kilnius jausmus. Gerbiau juos ir tikėjausi bei reikalavau iš jų pagarbos sau. Nesitaiksčiau su jokiomis kvailystėmis. Pati jiems taip pat nieko panašaus nekrėčiau. Buvau moteris, silpnesnė už juos, ir tikėjausi, kad jie šitai gerbs. Ir kaip moteris vyliausi sulaukti jų globos. Reikalavau gero elgesio ir auklėjau juos, kad gražiai elgtųsi. Tai vaikams savotiškai nubrėždavo ribas. Reikalavau to, kas juose buvo geriausia, ir jie pamažu ėmė atsiskleisti. Pripažinau jų jėgą, teigiamą ar neigiamą. Ir jei jau kartą pripažinau, jiems to nereikėjo nuolatos tikrinti ar man įrodinėti.

Ir štai tokiu būdu auklėjami berniukai mane pamilo, pradėjo gerbti, reikšti pagarbą bei pasitikėjimą. Jie ėmė ginti mane nuo saviškių ir kitų. Šitaip gyvendami jie augo, stiprėjo, tapo geresni, pakantesni vienas kitam ir aplinkiniam pasauliui.

Turėjau dvi grupes. Rytinę grupę sudarė mažiukai, o popietinę – dičkiai. Visi jie elgėsi gerai. Mano didelei nuostabai būdavo atvejų, kai dičkiai pasirodydavo mažesni net už pačius mažiausiuosius. Kartais jie išties atrodydavo labai dideli, o kartais – kaip mano mažiausieji. Kol leidau jiems puikuotis savo didumu, kol taiksčiausi su jų – mažiukų – poelgiais, galėjome susitarti ir vieni kitus mylėti. Mažiukams galėjau skaityti „Raudonkepuraitę“ klasėje, dičkiams šią pasaką sekdavau toli nuo mokyklos, lauke, pasibaigus žaidimams ar iškylai, kai jie atsipalaiduodavo ir pajusdavo malonumą klausydamiesi.

Bendrauti su vaikais pasidarė lengviau tada, kai jie priėmė Džastiną, aštuonmetį vaiką, negalėjusį pritapti nei prie vienos grupės. Tai buvo labai pasiligojęs berniukas. Vaikai man padėjo jį globoti, rūpinosi juo ir mylėjo. Džastino labui buvo praryjama ne tik „Raudonkepuraitė“, bet ir visos kitos pasakos. Iš pradžių

abi vaikų grupės dėl manęs varžėsi ir tai mane baugino. Bet greitai varžybos apslopo. Tik dėl to, kad jiems reikėjo dalytis žiurkėnu. Tik dėl to.

Kaip dabar prisimenu savo mažiukus ir dičkius, sykį belaukiančius manęs autobusų stotelėje, kurioje išlipau atvažiavusi į darbą. Tai buvo puikus vaizdas. Nerangiai mindžikuodami vietoje, lyg ir nepatogiai jausdamiesi, kad kažko laukia, apimti jaudulio ir susidrovėję dėl savo laukimo. Jie buvo mane įgalioję atvežti iš Niujorko du žiurkėnus. Ir dabar matau, kaip jie stumdydamiesi klypino link autobuso, kai lipau iš jo nešina dėže. Prisimenu, kaip vaikų akys išsprogo iš nuostabos, kad jų svajonė išsipildė. Tada dar kartą suvokiau jų tragediją – to, ko jie tikrai trokšta, niekas jiems niekada neduos. Jie nesitikėjo, kad atvešiu. Po to staiga viskas pasikeitė – jie vėpsojo į mane nieko nesakančiais žvilgsniais lyg sakydami: „A, atvežei...“ Iš jų veidų dingo ankstesnė šiluma bei džiaugsmas. Jie nieko neprisileis ir niekam nepasirodys neginkluoti, atvirai reikšdami savo meilę ir jausmus.

Bet staiga siaubas ir šokas įveikė gynybinę jų pasipūtimo sieną. Aš nešiau trijų pėdų ilgio medinę dėžę, ant kurios didelėmis juodomis raidėmis buvo užrašyta: „PAVOJINGOS GYVATĖS“. Paaiškinau jiems, kad kitos dėžės gyvūnų parduotuvėje nebuvo. Tebegirdžiu jų nuoširdų juoką, kai papasakojau, kaip važiavau tuščiu Niujorko metro vagonu pačiame rytinio piko įkarštyje. Keleiviai, žvilgtelėję į užrašą, reaguodavo taip pat, kaip ir šie vaikai.

Tuos du žiurkėnus berniukai labai mylėjo. Pastatė jiems po narvą, maitino, girdė, rūpinosi. Žaidė su jais ir sakė jiems tokius dalykus, kurių neišdrįso patikėti aplinkiniams.

Tačiau ketvirtą dieną vienas žiurkėnas nugaišo. Likusį vaikai mylėjo dvigubai. Tai buvo neapsakoma meilė. Bet po kurio laiko ir antrąjį ištiko toks pats likimas.

Vieną rytą, po ilgo Yomo Kipuro[3] savaitgalio, įėję į klasę žiurkėną radome be gyvybės požymių. Saulės spinduliai skverbėsi pro langus, o žiurkėnas gulėjo narve negyvas. Kambario langai buvo uždaryti, nepaprastai dvokė... Negyvas žiurkėnas, obuo-

[3] Žydų švenčiama religinė Išpirkimo diena.

lių kisieliaus likučiai, musių spiečius, supuvę lapai. Buvo drėgna. Žiurkėnas tysojo narvelyje be gyvybės ženklų. Atidarėme visus langus.

– Ei, vaikai, žiurkėnas nustipo, – trūkčiojančiu balsu suklykė Timis. Berniukai ėmė spraustis prie narvelio, stengdamiesi paliesti ir paglostyti negyvą žiurkėną. Donį, kuris pernelyg bijojo mikrobų, apėmė siaubas.

– Nuo ko jis mirė? Juk jis mirė savo mirtimi, tiesa, mokytoja? Juk taip?

Šokinėdamas ant vienos kojos, apimtas panikos, jis ieškojo pritarimo.

– Žinoma, – atsakiau.

– Ar neužsikrėsiu nuo jo? Ar nesusirgsiu poliomielitu? – šaukė jis.

Liepiau visiems sėstis.

– Jūs žinote, kad visa, kas gyva, miršta, – pasakiau stengdamasi išlikti rami. – Štai pavasaris, vasara, ruduo, po to žiema ir vėl viskas kartojasi iš pradžių. Kiekvienas metų laikas yra savaip gražus. Ar kada nors stebėjote žolės želmenėlį, besikalantį iš žemės? Koks tai gražumas! Jis auga, stiebiasi aukštyn, sužaliuoja, po to pageltonuoja ir galiausiai nuvysta. O paskui prasikala naujas želmenėlis. Kaip tie pomidorai, kuriuos vakar skynėte. Tas pats ir su jais. Dėl ko jie miršta – nežinau. Toks jau gamtos dėsnis, kad kažkokių stebuklingų gamtos jėgų veikiami daiktai gyvena, juda, ilsisi ir miršta. O po jų atsiranda ir gyvuoja nauji daiktai. Ir taip nuolatos. Niekas šito gerai neįstengia suvokti. Tai viena iš tų nuostabių ir stebuklingų paslapčių, kuriomis apdovanota gamta.

Vaikai klausėsi labai tyliai, juos užhipnotizavo mano monotoniškas pasakojimas.

– Ką dabar veiksite su žiurkėnu? – pažadinau juos iš transo būsenos.

– Palaidosime.

– Taip!

– Surengsime jam laidotuves!

Jie vėl įsiaudrino ir ėmė rėkauti.

– Kaip mes tas laidotuves surengsime?

– Ei, Mira, pasakyk, kaip?

Vaikai šaukė vienas per kitą.

– Yra labai daug būdų, – paaiškinau ir vėl pradėjau monotoniškai pasakoti: – Kai kurie žmonės kam nors mirus šoka, dainuoja, puotauja ir tartum švenčia draugo išėjimą. O kiti, esu mačiusi, susirenka drauge ir rauda. Virkauja ir rypuoja ištisas paras, kol išsenka ašaros. Kai kur susirenka visa šeima ir gedi ištisas septynias paras. Aš irgi taip elgčiausi. Kai kurie žmonės surengia nepaprastą laidotuvių procesiją, sudegina mirusįjį ir išbarsto jo pelenus upėje ar į visas keturias pasaulio šalis. Dabar patys nuspręskite, ką darysite.

Kaip dabar pamenu, jie tarėsi...

Lenis susijaudinęs sušuko:

– Ei, vaikai, pasirūpinkime laidotuvėmis!

Džimis pasiūlė:

– Ir procesija.

Rojus pridūrė:

– Ir karstu.

Džeris pažadėjo:

– Aš pasakysiu pamokslą ir mes užbersime žemių.

Džimis pasiūlė:

– Klausyk, Timi, suvyniok jį į skepetaitę ir guldyk į dėžę – dabar gerai.

Rojus nerimo:

– Ei, Timi, gal aš aplipdysiu dėžę moliu, kad kirminai jo neėstų.

Dėžę aplipdė moliu.

– Mudu su Džimiu nešime karstą, – pareiškė Rojus ir ant abiejų dėžės galų užnėrė virves. Dėžė išsinėrė ir nukrito ant žemės.

– Ei, jūs! Neužgaukite jo! Gal norite, kalės vaikai, kad jis antrą kartą mirtų? – nusikeikė Lenis.

– Klausykit, draugužiai! Štai lentos nuolauža, padėkim dėžę ant jos. Atrodys iškilmingiau, – pasiūlė Matas.

Taip ir padarėme.

– Gerai, vaikai, išsirikiuokit paskui mus, – sukomandavo Džimis ir Filas.

Timis pareiškė:

– Aš eisiu pirmas, nešiu paminklą.

Džeris išsitraukė lūpinę armonikėlę ir ėmė monotoniškai liūdnai groti. Visi išsirikiavo.

Pirmas ėjo Timis, nusitvėręs „paminklą“.

Iš paskos Džimis ir Rojus su karstu, kurį nešė nepaprastai oriai, uždėję ant lentos.

Toliau sekė Džefris su armonikėle.

Po jo – Matas.

Paskui jį – Rikis.

Tada Lenis lazdele ritmingai daužydamas per tuščią kibirą.

Galiausiai – Donis.

– Na, Mira, eikim. Palaidokim žiurkėną, – pasiūlė Denis.

– Ar pasiėmėte kastuvą? – paklausiau.

– Nesirūpinkit, mokytoja, mes kaip nors iškasim duobę, – pareiškė Lenis.

Procesija pajudėjo.

Nusileidome per vieną laiptų pakopą.

Per kitą.

Jau ir pievelė.

– Padainuokim ką nors liūdno. Suprantat, ką nors tinkamo laidotuvėms, – pasiūlė Lenis ir pradėjo niūniuoti Mendelsono „Vestuvinį maršą“ pritariant lūpinei armonikėlei ir lazdele mušant į kibirą.

– Kur rengiatės jį laidoti? – paklausiau.

– Ten, kur aukšta žolė, – išgirdau atsakymą.

– Gerai, vyručiai, eime. Žinau tokią vietelę, – pasakė Timis.

– Geriau jau palaidokim jį šalia ano žiurkėno, tada jis nesijaus toks vienišas, – pasiūlė Filas.

Jie ieškojo tos vietos, tačiau nerado.

– Ei, jūs, snargliai, net nesugebėjot pažymėti tos vietos kokiu nors ženklu. Po velnių, kaip gi jūs, kalės vaikai, surasit tą vietą, jei jos nepaženklinot? – nusikeikė Lenis.

Atsisėdusi stebėjau juos. Prasidėjo kumštynės renkant akmenį, kuris turėtų puošti kapą.

– Žiūrėkite, vyručiai, čia gera vieta ir akmuo šalia, – išsprendė ginčą Džefris.

Procesija sustojo.

Vaikams ši vieta patiko.

Jie rankomis išrausė duobę ir įdėjo dėžutę.

– Tvarkoje. Užberkim. Kiekvienas beria po septynias saujas žemių, – paliepė Džimis. – Gerai. Pradėk. Kitas. 1-2-3-4-5-6-7. Kitas. 1-2-3-4-5-6-7. Toliau. 1-2-3-4-5-6-7. Kitas. 1-2-3-4-5-6-7. Toliau. 1-2-3-4-5-6-7. Toliau. 1-2-3-4-5-6-7. Kitas. 1-2-3-4-5-6-7. Toliau. 1-2-3-4-5-6-7. Toliau 1-2-3-4-5-6-7.

Atbėgo Džefris, nešinas kibiru, iki pusės pripildytu smėlio.

– Ei, neberkit žemių ant jo. Atnešiau gražaus smėlio. Specialiai tam skirto smėlio, – Džefris išbėrė smėlį. Berniukai apdėliojo kapą akmenimis. Donis atvilko gėlių, kurių ką tik buvo priskynęs, ir prismaigstė į pabertą ant kapo smėlį. Timis atsargiai pastatė paminklą.

Lenis pamatė, kad ant paminklo pakabinta Dovydo žvaigždė.

– Kas čia dabar? Žydiškas žiurkėnas? – kovingai šūktelėjo jis.

– O ką, tau kliūva? – išraudęs sugniaužė kumščius Džimis.

– Man tas pats, – gūžtelėjo pečiais Lenis.

– Nutilkit, aš sakysiu kalbą, – pareiškė Džimis.

Jis stovėjo nejudėdamas. Visi tylėjo. Nei pamokslininkas, nei laidotuvių dalyviai neištarė nė žodžio. Tyla tęsėsi keletą minučių. Vienas vaikas atnešė medinę dėžę – ant jos galės prisėsti ir pailsėti visi, kurie lankys kapą.

Matas paklausė:

– Mokytoja, ar jums patinka kapas?

Pasilenkiau ir perskaičiau ant paminklo užrašą: „Čia ilsisi Tinis – Keiti Kilo vaikų žiurkėnas. Mirė 1952 m. spalio 30 d.“

– Tai išties gražios laidotuvės, – pasakiau. – Gerai, vaikinai. Dabar eikime skinti pomidorų. Pasiimkite krepšių ar nereikalingų marškinių jiems sudėti.

– Žinoma! – sušuko Džeris. – Imu kibirą! O, po velnių, mes juk palaidojome žiurkėną dėžėje. Nebegalėsime į ją dėti pomidorų.

– O kada ateisim aplankyti žiurkėno? – verkšleno vaikai.

– Kiekvieną dieną, – patikinau.

Ir mes išsirengėme skinti pomidorų. Juos pardavinėsime turguje.

Tačiau kito žiurkėno vaikai dar nenorėjo.

Visai kitaip elgėsi didieji berniukai. Nei tikėjausi, nei suvokiau, kad atsidursiu tokioje padėtyje. Buvau pritrenkta.

Pusę pirmos po pietų nuėjau jų pasimti – jie buvo išsirikiavę kaip visada. Laukė manęs prie sporto salės raudonų plytų sienos – iš viso vienuolika vaikinų. Jų kūnai atrodė keistai išsidėstę geometrinės plytų konstrukcijos fone. Groteskinė kūnų povyza buvo pabrėžtinai šokiruojanti – akivaizdu, kad jie su niekuo nelinkę taikstytis. Stovėjo greta, bet kartu ir atskirai. Aukšti, grėsmingai nusiteikę berniukai darė baugų įspūdį. Žvelgdamas į kiekvieną matei jo padarytą nusikaltimą. Kiekvienas buvo paženklintas. Visa tai skyrė mus.

– Na, – tariau nekreipdama dėmesio į „visa tai“, kas skyrė mus. – Meskite cigaretes ir eime (turėjau omenyje į klasę).

Jie nepajudėjo – gana neįprastas dalykas.

O paskui nutiko tai.

– Jūsų rytinė klasė pribaigė mūsų žiurkėną, – iškošė Džou. Lėtai, apgalvotai, kapodamas žodžius. Kiekvienas nuaidėjo atskirai, šaltai ir aštriai, nelyginant kirvio smūgiai.

Aš susiraukiu. Šis pokštas nejuokingas ir nemalonus. Raginu juos eiti į klasę. Nė vienas nepajuda.

– Kalta jūsų rytinė klasė, – ramiai sako Arčis. – Tai Džefrio kaltė. Jūsų gerasis mažasis Džefris, - išberia jau pakeltu tonu. – Jis visada žudė gyvulėlius, štai kodėl taip stipriai juos glamonėja. – Jo balse pajuntu kažką nauja. Kažką, kas primena praeitį ir kartu yra nauja. – Užmušiu jį, kas jis bebūtų, tikrai užmušiu! – kimiai šaukia Arčis. Nuo to neįprastai naujo jo balso skambesio man užgniaužia kvapą.

„Ar tik nesapnuoju?“ – šmėsteli mintis. Netikiu, kad tai realybė, bet nė vienas vaikinas nepajuda.

– Kas? Kas jį užmušė? Čiupkim jį, vyručiai, – nenustygsta vietoje veiklos ištroškęs Badis. Jis primena už virvutės tampomą lėlę, pasirengusią šuoliui.

Tai ne sapnas. Mano draugai tapo priešais. Jų isteriškas išpuolis atrodo apgalvotas. Stoviu apstulbusi. Stengiuosi įveikti bedugnę.

– Niekas jūsų žiurkėno neužmušė. Jis pats nugaišo, – tariu tiesdama ranką, stengdamasi fiziškai įveikti tarp mūsų atsiradusią prarają.

– Nejaugi? Jei jie žiurkėno neužmušė, ji tą padarė.

– Ji užmušė žiurkėną. Taip.

– Tikrai.

– Tu jį užmušei.

Negalėjau patikėti savo ausimis. Visai arti prisikišo spuoguotas Bilio veidas, pridurmu vaikinas bedė į mane pirštu. Kaltinimą sviedė lyg akmenį į sieną. Jo aidas nuvilnijo aplink ir įsmigo man į širdį. Išsigandau. Tapau jų košmaro dalininke. Mano išgąstis dar labiau sustiprino jų įtarumą ir gramzdino į košmarišką būseną.

Būtinai turiu juos nusivilioti į klasę. Šita mintis ir apsisprendimas leido man susikaupti. Keturios sienos, tarp tų keturių sienų karaliauju aš. Pasuku klasės link. Jie seka paskui mane. Girdžiu, kaip murma:

– Jei jie šito nepadarė, tada tai jos darbas.

Žengiu prie laiptų. Įveikiu vieną pakopą, antrą.

Tokie ilgi tie laiptai.

Mintyse stengiuosi atsikratyti to vaizdo. Nepajėgiu. Kaip ir rikiuotės metu. Jie jau nebe mano berniukai, aš regiu tik jų nusikaltimus.

Arčis kilęs iš Čikagos. Čia jis pateko už moterų mušimą. Kelias sumušė? Niekada nesistengiau sužinoti.

Badis ir jo senelė. Užmušė jis ją ar tik sužeidė, o gal tik troško, kad ji numirtų? Staiga sumojau, kad tai skirtingi dalykai.

Bilis padegė savo namus. Juose sudegė tėvas su motina.

Didysis Bobas. Jis mėgsta rašyti ir sudėti ilgus skaičių stulpelius. Jis užmušė savo brolį ir toliau dėliojo stulpelius.

Adamas. Jis nieko negalėjo užgauti. Per daug iškrikęs, pernelyg „atsilikęs“, kad ką nors padarytų. Nebent taps „vientisas“. O tokia diena tikrai ateis. Kada? Kai įsitikins, kad jo neskriaudžia ir neužgaulioja? Ar tada, kai panorės pats ką nors nuskriausti?

Ir Džojus. Negaliu prisiminti, koks jo nusikaltimas. Mano Džojus.

Pakaks.

Sueiname į klasę. Mane supa keturios sienos. Dabar pasitikiu savimi. Košmaras praėjo. Aš kontroliuoju padėtį. Jie tai jaučia. Visi automatiškai susėda į savo suolus.

Mažasis Džastinas prisijungia prie grupės. Kaip visada, kai jaudinasi, sukinėjasi ir šokinėja. Jis vėl paliečia jautrią stygą kamantinėdamas:

– Kas? Kur jis? Kas jį užmušė? Eime jo ieškoti. Gal jis dar nemirė? Gal jį tik paslėpė?

Kaip nešantis dičkiams laimę, Džastinas turėjo neliečiamumo tiesę. Jis ėmė šliaužioti pasuolėse ieškodamas žiurkėno.

– Jis mirė, – sakau. – Mes palaidojome jį šį rytą.

– Iš kur žinot, kad mirė? – klausia Arčis, o jo išgąstyje slypi paniekos gaidelė. – Gal jis tik pasirengė žiemos miegui?

Džastinas įžiebia išblėsusią viltį.

– Tu galvoji, kad jis užmigo žiemos miegu? – klausiu, tikėdamasi numaldyti kylantį susijaudinimą,

– Ką jūs kalbat?! – sušunka Arčis. – Ką jūs išvis išmanot apie žiurkėnus?

– Kur gavot mokytojos pažymėjimą, gal Meisono išpardavime? – surinka Džou.

– Ji – ragana, – pareiškia Bilis. – Raganos užsiima burtais, jos gali užmušti ir atgaivinti.

– Klausykite, vaikinai, – pradedu. – Suprantu, apie ką kalbate, ir žinau, kaip jums skaudu. Bet šis gyvulėlis neužmiega žiemos miegu. Kai gyvulėlis pasirengia žiemoti, atrodo tarsi miręs, tačiau taip iš tikrųjų nėra. Jis tik užmiega iki pavasario. Bet šiuo atveju atsitiko kitaip. Žiurkėnas buvo atšalęs, dvokė ir jo širdis nebeplakė. Jis buvo sustingęs, – stengiuosi jiems paaiškinti.

Arčis surinka visa gerkle, po to užslopina savo skausmą.

– Velniop! Tu nieko neišmanai ir tikriausiai pati tai padarei, – šaukia jis ir priduria: – Aš užmušiu tavo rytinę klasę, tavo geruosius vaikučius.

Paskui tęsia:

– Beje, o kaip sužinojai, kad jis miręs?

– Jei abejoji, – siūlau, – galime nueiti ir apžiūrėti jį.

Džonis nustebęs paragina:

– Gerai, atkaskime jį.

Visi berniukai susijaudinę ir drąsiai nusiteikę.

– Gerai.

– Taip.

– Aišku.

– Žinoma.

– Tikrai.

Jie pakyla iš suolų ir visi išeiname iš klasės. Bematant pasiekiame laidojimo vietą. Vaikai išdrasko rūpestingai supiltą kapą.

– Žiūrėkite, tie kalės vaikai net kapą jam supylė, išperos prakeikti.

– O jis net nemiręs, – užsispyrusiai kartoja Arčis.

– Tik pagalvok. Pirma užmuša, paskui palaidoja, – surinka Džou.

– Paziūrėkit. Isperos, kas jiems liepė supilti kapą? – švepluoja Badis.

Jie švelniai išima žiurkėną iš dėžės. Arčis ir Džou atidžiai apžiūri gyvulėlį. Nė menkiausio garso, jokios gyvybės. Staiga Arčis tingiai apsižvalgo, pakelia negyvą žiurkėną, kad kiekvienas vaikas geriau jį pamatytų, ir paduoda pirmajam, ištiesusiam ranką. Vaikai netikėtai nurimsta, isterija paėjo. Žiurkėnas keliauja iš rankų į rankas. Visiems tenka jį palaikyti po vieną kartą.

Mano širdį apima keista nuojauta.

Džou prieina prie manęs ir sako:

– Atleiskit, mokytoja, už šiurkštumą. Mes to nenorėjom. Ačiū, kad leidote iškasti žiurkėną.

Atsigaunu, bet neilgam. Dar tebetvyro neįprasta ramybė.

Tada Arčis sako:

– Žiurkėnas užmuštas. Jo sprandas nusuktas.

Jis pražiodo žiurkėną ir aš pastebiu, kad gyvulėlio dantys išmušti. Pažiūriu atidžiau ir matau išsprogusias akis. Man staiga pritrūksta oro, sulinksta keliai.

– Na, mokytoja, parūkykit, o paskui išgerkit vandens. Kitaip sakant, dinkit dešimčiai minučių, o kai grįšit, mes jau žinosim, kas tai padarė, – dalykišku balsu siūlo Arčis.

Džou paaiškina man:

– Mes surengsime Kengūros teismą.

– Kas tai? – klausiu.

Džou tyčiodamasis atsako:

– Tai reiškia, kad mušim per galvą tol, kol prisipažins tai padaręs.

– Pirma palaidokite žiurkėną ir sutvarkykite kapą, – sakau.

Arčis nenoromis išsiskiria su žiurkėnu. Jį vėl palaidoja ir grįžtame į klasę.

– Mes sužinosim, kas jį užmušė, nesirūpinkit, mokytoja, – eidamas tvirtina Džou.

– O, jūs nepažinsit to išperos, – juokdamasis priduria Bilis.

– Ne, vaikinai, kol esu su jumis, to nepadarysite, – sakau.

– Jei neleisit, padarysim tai vėliau, namelyje, – rimtai dėsto Arčis.

Žinau, kad jis sako teisybę, ir privalau padėti to išvengti.

– Jūs galite surengti teismo procesą, – sakau, – ir mes sužinosime, kaip tai atsitiko. Tačiau teismo procesas turi būti tikras – su teisėju, prisiekusiaisiais, prokuroru ir advokatu.

Aš turiu vilties ir tyliai meldžiuosi.

Mano nuostabai Džou sako:

– Tvarkoje, bet jūsų ten nebus.

Pažadinau jų vaizduotę. Tad keršto šauksmą jie staiga sugalvojo pridengti teisingumo įvaizdžiu ar bent jo patetine imitacija.

– Mes ir Bibliją turėsim, – tęsia Džou, – ir liudytojus.

– Kaip tikrame teisme.

– Ir apklausim Džefrį. Girdit?

– Gerai, bet kodėl tik Džefrį? Šiaip ar taip, turėtumėte apklausti visą rytinę klasę, – sakau.

– Tikrai? – klausia susijaudinęs Bilis.

Tikėdamasi pakreipti jų norą surengti linčo teismą vienam asmeniui į racionalesnę teisingumo formą apklausiant daugumą tęsiu:

– Išleisiu po vieną, taigi ištardysite visą klasę. Galėsite paeiliui kviesti prie liudytojo pakylos ir apklausti.

– Gerai. Organizuosit tai? O gal tik juokaujat? – Arčis žiūri į mane netikėdamas.

– Verčiau jau ji nejuokautų, cha-cha, – nemaloniai nusijuokia Bilis.

Džou:

– Aš būsiu teisėjas. O tu, Arči, kaip ten jis... tas, kuris pasa-

ko, kad tu tai padarei.

– Prokuroras, – paaiškinu.

Adamas:

– Bilis ir aš būsime liudytojai.

Polis:

– Aš taip pat būsiu liudytojas. Ne, advokatas.

Badis:

– O aš?

– Tu užrašinėsi teismo proceso eigą, supranti, sekretoriausi.

Badis:

– Gerai.

Adamas:

– Aš noriu būti teisėjas.

– Gerai, ateis ir tavo eilė, – sakau.

Ronis:

– Aš irgi noriu kažkuo būti.

Džou:

– Tu atstovausi susirinkusiesiems teismo salėje ir turėsi liudyti. Gal tu tai padarei? Ar tu, Saimonai?

Saimonas:

– Manęs tada nebuvo pamokose.

Arčis:

– Na, ir kas. Kas, po velniais, žino apie tai? Gal tu kaip nors įsibrovei ir užmušei jį?

Džastinas verkšlendamas:

– Aš irgi noriu liudyti.

– Žinoma, žinoma. Kertu lažybų, kad liudysi, niekšeli tu, – švelniai padrąsina Džastiną Arčis. Jis pataršo šviesius mažylio plaukus. Būtent Arčis labiausiai myli Džastiną ir itin nesavanaudiškai jį globoja. Šios grupės vadas Arčis ir Džastinas tapo neperskiriami. Džastinas lygiavosi į didesnįjį berniuką, gerbė, tiesiog dievino jį ir klausė jo. Arčio širdžiai Džastinas buvo toks pats brangus kaip ir žiurkėnas.

– Visi turi pareigas, – įsiterpiau. – Gal aš galiu būti kaltinamojo gynėja ir kuo nors padėti, jei teismui reikės pagalbos? Klausykite, vyručiai, man išties bus labai nuobodu.

– Gerai. Jam tikrai prireiks advokato, – sako Saimonas.

Bilis priduria:

– Kai jį surasim, užmušim.

– Kertu lažybų, kad pribaigsim, – patvirtina Arčis. – Gaila man to šunsnukio. Jėzau, tikrai pritrėkšiu tą išperą.

Atmosfera klasėje vėl įkaista. Berniukai įtariai žvelgia viena į kitą. Aš sustumdau suolus. Tokiu metu saugiausia kuo nors užsiimti.

Džou atsisėda priešais klasę – jis teisėjas. Prisiekusieji įsitaiso šone. Kaltintojas sėdasi atskirai. O mes būsime liudytojai. Klasėje tylu.

Džou ima žodyną.

– Štai Biblija ir jūs, padėję ranką ant jos, turėsit prisiekti visai kaip teisme. Jei kas sumeluos, Dievas jį nubaus, – perspėja jis grėsmingu tonu, raiškiai tardamas kiekvieną žodį.

– Gerai. Teismas prasideda! – skelbia Džou ir trinkteli kumščiu per mokyklinį suolą. Aš ištiesiu jam medinį plaktuką, kad galėtų juo suduoti.

Džou:

– Polis pradeda.

Polis ateina prie pakylos.

– Pakelk ranką. Prisiek sakyti tik tiesą, taigi padėk man, Dieve.

Džou atsigręžia į mane ir sušnabžda:

– Kurią ranką jis turi ištiesti?

– Dešinę, – sakau.

Džou ima šaukti:

– Ko stovi kaip įbestas, neraliuotas galvijau?! Ar nesupranti, kad tau reikia pakelti dešinę ranką?

Polis taria:

– Aš pasirengęs.

Džou:

– Tu užmušei žiurkėną. Mes žinome.

Polis:

– Penktadienį nebuvau mokykloje. Atėjau tik šiandien, grįžęs iš Niujorko.

Arčis pašoka ir griebia Polį už gerklės.

– Pasmaugsiu tave, jei neprisipažinsi, – pareiškia ir išties pradeda smaugti.

– Ei, liaukis, negalima smaugti, čia vyksta teismas. Džou, koks tu teisėjas, – šaukiu įsiutusi. – Klausinėk ir laikykis tvarkos. Tau nevalia kaltinti. Tu neturi teisės sakyti jam: „Tu nužudei“. Išklausyk jį. O tu, Arči, nori, kad teismas būtų teisingas ar ne? Maniau, kad čia vyksta tikras teismas.

Vaikinukai atrodo abstulbinti mano pykčio. Polis paliekamas ramybėje.

– Berniukai, ar jūs visi norite garbingo teismo? Taip ar ne?

Džou piktai sako:

– Jis ir yra teisingas. Kai aš buvau teisme, teisėjas būtent taip ir elgėsi.

– Tai blogai, – sakau. – Ir tau patiko?

– Eik velniop, – sušnypščia Džou ir, sudavęs plaktuku, tęsia: – Teismas laikosi tvarkos. Mira, kaip ten sakei?

– Skelbiu, – kuždu.

– Skelbiu, kad tu – nekaltas. Nėra įrodymų. Dabar Saimonas.

Saimonas užlipa ant pakylos ir padėjęs dešinę ranką ant Biblijos prisiekia.

Visas išraudęs Džou purto Saimoną:

– Tu tai padarei, Saimonai. Greičiau sakyk, išpera tu. Oi, atleisk. Ką, po velnių, padarei žiurkėnui? Užmušei jį ar ne?

Saimonas:

– Ne.

Prišoka Arčis.

– Kada paskutinį kartą jį matei?

Saimonas:

– Penktadienį, apie trečią, prieš prasidedant pertraukai.

Arčis:

– Ar lietei jį?

Saimonas:

– Ne.

Arčis:

– Ar matei ką nors liečiantį?

Saimonas:

– Ne.

Džou:

– Kur jį matei paskutinį kartą?

Saimonas:

– Ant Arčio suolo.

Visi žiūri į Arčį.

– Nori pasakyti, kad jis tupėjo ten, kol aš sprendžiau uždavinius? – klausia Arčis. – Bet jis visada taip darydavo, – atrodo, kad Arčiui atsibodo tuščias laiko švaistymas.

– Gerai, – sako Džou. – Arči, dabar tavo eilė.

Arčis užlipa ant pakylos.

Džou:

– Prisiek, padėjęs ranką ant Biblijos.

Arčis prisiekia.

– Kada matei jį paskutinį kartą?

Arčis:

– Kai kišau į narvą.

Džou:

– Kuriuo metu?

Arčis:

– Apie trečią.

Džou:

– Ar lietei jį?

Arčis:

– Žinoma. Jis tupėjo ant mano suolo, kaip paprastai, o paskui užlindo man už marškinių.

Džou:

– O paskui?

Arčis:

– Paskui jis ropojo mano koja po kelnėmis.

Džou:

– O vėliau?

Arčis:

– Vėl ant suolo, o paskui Mira privertė mane įdėti jį į narvą, nes aš jai, tai raganai, skaičiau, o žiurkėnas laipiojo ant knygos.

Džou:

– Gal matei, ar kas nors jį lietė po to?

Arčis:

– Ne, gal Sonis. Bet juk Džefris jį užmušė.

– Tu laikei jį rankose trečią, Arči, o berniukai matė narve

ketvirtą. Ar teisingai? – klausiu.

– Teisingai, – girdžiu atsakymą.

– Tai atsitiko penktadienį. Jūs vieninteliai buvote klasėje visą popietę. Daugiau nieko nebuvo. Teisingai? – tęsiu.

– Taip.

– Paskui atėjo savaitgalis. Raktą nuo klasės turiu aš, jūs neturite. Džefris mokosi rytinėje pamainoje, tad penktadienį po vienuoliktos valandos jis žiurkėno negalėjo matyti. Teisingai?

– Teisingai.

– Po to Džefris atėjo į klasę tik šį rytą, kai žiurkėnas jau buvo negyvas, o langai uždaryti iš vidaus. Pakvieskite Džefrį, – sakau.

Įeina Džefris.

Įplaukia valso žingsniu. Gražus mažas aštuonerių metų vaikas, panašesnis į pūkuotą šuniuką nei į berniuką. Kepurė ant šono, rankos kišenėse, švilpauja. Nusiteikęs drąsiai. Mirkteli man. Džefris nepaprastai myli gyvulėlius. Bet tarp vaikų sklando gandai, kad galiausiai juos nužudo.

Teismas tęsiasi.

Įtampa stiprėja. Kumščiai gniaužiasi.

Džou:

– Džefri, geriau sakyk tiesą.

Džefris:

– O jeigu ne?

Džou:

– Mušim tol, kol iš tavęs liks blynas.

Bilis:

– Štai Biblija. Uždėk ranką ir prisiek.

– Gerai.

Džou:

– Kada paskutinį kartą matei žiurkėną?

– Šį rytą, kai jį laidojau.

Džou:

– Turiu galvoje gyvą.

Džefris:

– Taip ir sakyk. Penktadienį apie vienuoliktą.

Arčis sušunka:

– Ką tu jam padarei? Tęsk. Mes žinom, kad tu sudorojai jį.

Džeris visai neima į galvą.

– Gaudžiau jį.

Arčis:

– O paskui užmušei.

Džefris:

– Ne. Pagavau ir įdėjau į narvą, o paskui tu jį užmušei po pietų.

Arčis pašoka ir čiumpa Džefrį už gerklės.

– Palauk, Arči, – sakau, – jei tu žaidei su juo trečią valandą, tai kaip galėjo Džefris jį užmušti tos pačios dienos vienuoliktą ryto?

Arčis sutrikęs lemena:

– Žinau, žinau. Šiaip tikrinu, – atsisėda.

Teisėjas Džou, įsigilinęs į šį jį užvaldžiusį teisingą žaidimą, rėžia Arčiui:

– Idiote tu nelaimingas, – tačiau tuo pačiu metu, tarsi norėdamas draugą nuraminti, uždeda ranką ant peties išlikdamas savo vaidmenyje.

Džou:

– Na, Džefri, eik į klasę. Kol kas esi nekaltas.

Aplinkui kyla piktas murmėjimas ir nepasitenkinimas. Teisėjas irgi nepatenkintas.

– Kol kas nekaltas, – pakartoja jis, – bet mes dar tave pakviesim, Džefri. Badi, tavo eilė.

Badis prisiekia.

– Klausyk, Džou, kaip Dievą myliu, jo neliečiau, – sako jis išsigandęs, o paskui nutaisęs gudrią miną priduria: – Bet žinau, kas tai padarė, – ir pašnibžda Džou į ausį.

Džou:

– Gerai. Dabar Ronis.

Pasijuntu tarsi tikrame teisme. Bjaurus skundikas apskundė geriausią savo draugą Ronį.

Ronis:

– Nemačiau žiurkėno. Jo negloščiau ir nesidomėjau juo, – pradeda lėtai ir prasmingai.

Arčis:

– Įkrėsim taip, kad nieko iš tavęs neliks.

Džou:

– Girdėjau, kad tu užmušei žiurkėną, Roni.

Ronis:

– Eik velniop. Gryna nesąmonė. Neprasidedu su žiurkėnais.

Džou:

– Užmušei ar ne? – tardo, išvestas iš kantrybės blaivių Ronio žodžių.

Ronis:

– Žinoma, ne.

Arčis:

– Ar nematai, kad jis per daug užsiėmęs tuo savo skaičių rašymu? Jis per daug kvailas, kad užmuštų žiurkėną.

Džou:

– Tvarka, nekaltas.

Džastinas:

– Ei, o kaip su manimi? Aš noriu stoti ant liudytojų pakylos.

Arčis:

– Baik, dabar Adamo eilė.

Adamas:

– Prisiekiu, aš jį užmušiau, paskui sudeginau. Kad ir kaip būtų, dabar aš noriu būti teisėjas.

– Adamo eilė teisėjauti, – paremiu.

Džou:

– Gerai, Adamai, pažiūrėsim. Ką rengiesi daryti?

Adamas kikena:

– Ką man sakyti? Kas gali užsigeisti būti teisėjas?

Džou:

– Ką aš tau sakiau? Matai, taip nieko ir nepadarei. Taip ir žinojau.

Džastinas:

– Aš noriu duoti parodymus.

Arčia neleidžia jam kalbėti, žiūri į jį ir šypsosi. Arčis retai šypsosi, tik tada, kai myli.

Klasės gale pasigirsta bruzdėjimas ir trepsenimas. Renkami rašteliai su pastabomis. Vieną jų Bilis perskaito garsiai:

– „Aš užmušiau žiurkėną, bet bijau prisipažinti.“

Rašyba siaubinga. Visų veide atsispindi sumišimas ir pyktis. „Teismo patalpose“ įtampa auga. Karštai diskutuojama, kas pa-

siuntė raštelį. Staiga Badis pašoka iš vietos labai išblyškęs ir drebėdamas. Atbėgęs iki liudytojų pakylos drąsiai švebeldžiuoja:

– Plisiekiu, vaikinai, tai mano darbas. Buvau baisiai plislėgtas.

Arčis:

– Čiupkit jį, tai jo darbas.

Badis:

– Taip, – atsikvepia su palengvėjimu. – Plisiekiu, as nusukau jam splandą.

– Badi, čia ne juokai, – perspėju.

Badis:

– As nejuokauju. As tai padaliau. Na, gliebkit, muskit mane.

Teisėjas Džou:

– Et, be reikalo terliojamės su juo, jis gi kuoktelėjęs.

Arčis:

– Ne, jis prisipažino. Pirmyn, vyrai, čiupkim jį.

– Arči, galvok, – paraginau. – Pradžioje Badis sako, kad Ronis užmušė žiurkėną, paskui pats mėto raštelius po klasę, dar vėliau dievagojasi, kad pats tai padarė. Po to sako: „Vis tiek aš noriu, kad mane primuštų“. Tik pagalvokite minutėlę, vaikinai.

Džou:

– Žinoma, jis tik nori, kad jį primuštų. Jūs tik patenkat į jo spąstus.

Arčis visai suniekintas vis dėlto nenori pasiduoti:

– Hm. Ko gero, jis tikrai kuoktelėjęs.

Prislėgtas Badis inkščia:

– As tai padaliau, vylai, galbės zodis, as.

Džou:

– Užsičiaupk tu, kvailas šveply. Atsibodai.

– Aš noriu duoti parodymus, – vėl pasigirsta melodingas Džastino giedojimas. – Jis blaškosi po klasę. Šis angeliško veido berniukas ryškiai mėlynomis akimis juda nepaprastai grakščiai, visai kaip šokėjas. Ištiesęs delnus pritūpdamas linguoja iš vienos pusės į kitą, vos paliesdamas žemę. Šmaikštus, smulkutis, bet kartu kampuotas ir negrabus. Tie judesiai nėra žavingi. Jie nedera tarpusavyje, jie sąlygojami psichinės negalios, apie kurią byloja visa vaiko esybė. – Aš noriu duoti parodymus.

Pasisuku į vaiką.

Arčis šoka per suolus prie manęs ir šnibžda:

– Negerai, Mira, ką tu begalvotum, jis tikrai nesveikas. Jis iš K. K.[4] ar Belevju. Jam nereikėtų jaudintis, jis kaip mažas vaikas.

Džastinas jau verkdamas kartoja:

– Aš noriu duoti parodymus. Jūs visi jau davėte. Dabar aš noriu. Kodėl neleidžiat? Ar aš nepakankamai reikšmingas, ką?

– Tvarka, Džastinai, – sakau ir šnabždu Arčiui: – Leisk ir jam duoti parodymus, bet nebūkite jam žiaurūs, berniukai.

Džou:

– Gerai, Džastinai, prisiek.

Džastinas laimingas. Jis pakelia dešinę ranką ir iškilmingai prisiekia.

– Dabar aš pasirengęs atsakyti į visus klausimus, – ragina jis.

Džou pradeda įprasta tvarka:

– Kada paskutinį kartą matei žiurkėną?

Džastinas:

– O, Džou, apie pusę keturių, po pertraukos.

Džou:

– Žaidei su juo?

Džastinas:

– Aha. Laikiau jį ant savo suolo.

Arčis:

– Paskui įdėjai į narvą, ar ne? – bando užbaigti apklausą.

Džastinas:

– Ne, vėliau tai padariau.

Arčis:

– Ką tai reiškia?

Džastinas:

– Iš pradžių jis nukrito ant žemės.

Džou nervingai:

– Džasti, kaip tu žaidei su juo?

Džastinas:

– Aš apkabinau jį ir suspaudžiau.

Arčis susijaudinęs:

– Kaip, kaip?

Džastinas:

[4] Keiti Kils Folso korpusas sunkiausiai sergantiems vaikams.

– Pirštais.

Arčis:

– Kur spaudei?

Džastinas:

– Apie galvą.

Arčis:

– Kaip atrodė jo snukutis, kai spaudei? Gal jo akys išsprogo ar dar kas nors atsitiko?

– Aha, – patvirtina Džastinas, visai nesuvokdamas klausime slypinčios potekstės, jausdamasis dėmesio centre, apimtas savo reikšmingumo supratimo.

Džou:

– Ar jo galva nusviro į šoną?

Džastinas:

– Aha. O paskui jis nukrito ant grindų. Paskui jį atsargiai pakėliau, nes jis ilsėjosi, ir įdėjau į narvą.

Kambaryje stoja tyla. Arčiui ant kaklo iššoka gyslos.

Džastinas:

– Kas jums visiems atsitiko?

Arčis šnibžda man:

– Mokytoja, greitai jį išsiųskit.

– Nubėk į mano kabinetą, Džastinai, ir atnešk popieriaus, – sakau.

Džastinas išeina, o aplinkui užverda pragaras.

– Žinot, ką tai reiškia?! – šaukia Arčis.

– Džastinas jį užmušė, tik to nesupranta.

Aš visai sutrikusi kreipiuosi į juos pagalbos:

– Prisiminkite, ką man sakėte, berniukai. Jis labai serga, jis nežino, ką daro.

Džou:

– Teisingai, vaikinai. Jis – tikrai nesveikas. Mes negalim jo bausti. Jis išprotės.

Bilis taip pat pritrenktas:

– Ir negalim jam sakyti, kad jis tai padarė, nes tada jis tikrai išprotės.

– Taip, teisingai, – sakau.

– O, Dieve, ką man daryti? – klausia Artis, žvelgdamas į

tuštumą.

Laukiu nejudėdama. Stebiu juos visus, ypač Arčį. Laikas bėga. Po minutės grįš Džastinas.

Galų gale tyla nutrūksta. Arčis beviltiškai prabyla:

– Negalima jo bausti. Ir sakyti jam taip pat negalima. Ką mums daryti?

Visi staiga suvokia Arčio tragediją.

Džou:

– Žiūrėkim visi į jį vieną minutę. Ką manai, Arči?

Iš siaubo, kad rizikuoju Džastino ir Arčio sveikata, vėl kreipiuosi į berniukus pagalbos:

– Bet prisiminkite, ką man sakėte. Negalima leisti jam sužinoti, kad jis tai padarė. Negalima jo bausti.

Arčis, išblyškęs, įsitempęs, sukandęs dantis, iškošia:

– Palikit tai mums, Mira.

– Gerai, vaikinai. Tikiu jumis, – tariu ir pati išgirstu tiesos skambesį savo balse. Tačiau vis tiek pradedu melstis mintyse.

Įeina Džastinas. Atneša dėžutę pyragėlių, kurią ką tik nukniaukė iš valgyklos. Visi puola prie jos rungdamiesi dėl pyragėlių. Džastinas tvarkingai juos dalija. Kiekvienas gauna po vieną. Kai pyragėlių nebelieka, Džou sako:

– Džastinai, sėsk.

Vaikas paklūsta. Visi irgi sėdasi į savo vietas ir slenka artyn prie Džastino. Aplink vaiką susidaro glaudus ratas. Tylomis jie stumiasi su kėdėmis vis arčiau Džastino. Sutartinai, visiškai nebyliai, tarytum būtų vienas kūnas, jie artinasi prie Džastino, kol jį apsupa. Įtampa spengia ausyse. Jie dar labiau priartėja, tylomis žiūrėdami į Džastiną. Šis nuleidžia akis, lyg kažko ieškodamas žiūri į savo batus. Tyla. Kraupi tyla. Vis arčiau ir arčiau, nenuleidžiant akių nuo vaiko. Siaubas įgyja garsą. Susijaudinusių širdžių plakimo. Mano ir Džastino. Kėdės tebejuda artyn, vis artyn, kol beveik nebelieka vietos tarp jų ir Džastino. Stebiu sustingusi, lyg užhipnotizuota, judu be kėdės jų ritmu.

Džastinas suklinka:

– Kas jums visiems atsitiko?!

Niekas neatsako. Dar artėja. Staiga Džastinas pašoka toje jam likusioje ankštoje erdvėje, suklykia kraują stingdančiu bal-

su ir išbėga iš klasės.

Šaukiu Arčiui:

– Atsimink, ką man sakei!

Arčis žiūri į mane. Ne, pro mane.

– Aš tavimi tikiu, Arči, – sako mano vidinis balsas.

Po to šmėsteli mintis, kad nuo Arčio nuosprendžio priklauso jo paties ir Džastino likimas. Gyvenimas ar mirtis. Dvasinė sveikata ar beprotybė.

Arčis išbėga iš kambario. Praeina minutė, o gal dvi. Dvi – tai amžinybė. Mums – amžinybė. Niekas nejuda. Visi supranta, iš ko lošiama. Bet Arčis turės pasirinkti. Jie nesikiša. Tačiau mes visi gyvename, mirštame, gyvename, mirštame dėl Arčio, dėl Džastino, dėl mūsų pačių.

Arčis grįžta apsikabinęs Džastiną. Džastinas verkia.

– Žinau, kad nieko neatsitiko. Žinau, kad jūs pajuokavot. Bet buvo taip baisu, – sako jis kūkčiodamas.

– Žinoma, žinoma, Džastinai, pajuokavom, o tu pamanei, kad mes rimtai. Puikus tu vaikis, Džastinai, – sako Arčis veldamas auksines Džastino garbanas, o Džastinas žiūri ašarodamas sklidinomis pasitikėjimo akimis. Tačiau ant Arčio kaklo teberyškėja išsišovusios gyslos.

Ištiesiu ranką Arčiui, bet jis nepaima jos. Žinau, jis turi galutinai dėl visko apsispręsti pats.

Tą vakarą Artūras Šulcas pabėgo iš Keiti Kil Folso. Kitą dieną policija jį atvežė atgal.

– Kas atsitiko? – paklausiau jo.

– Aš tik pasiklydau.

Mes nusišypsojome vienas kitam.

Jis ėjo visą naktį.

Jo veidas buvo išblyškęs, išvargęs, bet ramus.

– Tikriausiai esi alkanas? – pasidomėjau. – Nevalgei vakare, visą naktį ir rytą. Tokiam vaikinui kaip tu tai, matyt, ne juokai.

Arčis nusišypsojo.

– Taip, – atsakė.

Pasiunčiau jį į virtuvę pasisotinti. Virėjas Džou man sakė, kad Arčis sudorojo dešimt kiaušinių, šešis gabalus riebaus sū-

rio, kepalėlį duonos ir išgėrė daugiau nei du litrus pieno.

Arčis atsiėmė, kas priklauso, tiek daug atidavęs ir tiek daug atsisakęs. Kiek visko tenka patirti, kol užaugi.

Kito žiurkėno jie negavo.

Po trijų mėnesių Džastinas pasikorė.

MERGAITĖS

Mažyli, ša, triukšmauti nepritinka.
Mama ketina tau nupirkti strazdą giesmininką.

Mergaitės Keiti Kile labai gražios, jei tik sugebi tai įžiūrėti pro makiažą ir gynybinį kiautą.

Karla. Šešiolikmetė žmogžudė, gangsterio meilužė, išmesdavo iš važiuojančių mašinų žmonių, kuriuos ji padėdavo nužudyti, kūnus. Karla – Ispanijos žydė, pilnomis ašarų akimis, tokia mylinti, tokia vieniša, kvepianti kaip medus ir pilna saldaus švelnumo. Irgi gangsterio meilužė, vulgariai paryškintomis lūpomis. Geidulinga, bet kartu švelni, dar beveik vaikiška burna, tačiau jau turinti moteriškumo požymių, lengvai atsiverianti pasauliui su pagarbia baime ir nuostaba. Žiaurioji Karla.

Enė, septyniolikmetė prostitučių gaujos vadė. Motina, kuri buvo priversta atsisakyti savo naujagimio. Enė atrodė man kaip rugiagėlė, grakščiai svyruojanti tarp laukinių kviečių. Ji varinėjo žmones kaip galvijų bandą. Enės akys taip išryškintos pieštuku, blakstienos taip tamsiai nudažytos, kad net įdėmiai stebint atrodydavo, jog žvelgi į barškuolės gyvatės akis. Bet jei pasimaišydavo vaikas, ji pasikeisdavo. Kūnas įgaudavo orumo, ji tapdavo iškilmingo stoto moterimi, sugebančia nepaprastai giliai suprasti ir užjausti. Begalinis moteriškas jausmingumas ir kone šventas praradimas pakeisdavo šią mergaitę į motiną, dar kenčiančią dėl kūdikio netekties.

Merė – nebyliukė. Pilka, stambi kaip akmens luitas, bet pa-

slaptinga. Išlaikantis lygsvarą akmens luitas. Pasirengusi pašalinti visus, kurie stoja jai skersai kelio. Ji negalėjo kalbėti. Ji nė už ką nekalbėjo. Žmonės pasakojo, kad jos akyse buvo nužudyta motina, tėvas ir brolis. Kažkas pasakojo, kad tai padariusi ji pati. Niekas šito ir nesužinos, nebent Merė kada nors prabils.

Dar buvo Petė, Selė, Bonė, Sibela ir Molė.

Vasarą manęs paprašė pagloboti keletą mergaičių. Globos institucija kaip tik rengėsi keisti šių gyvenimo suluošintų jaunuolių gydymo metodus, tad aš tapau tų permainų simboliu. Kadangi buvau pirmoji jauna moteris mokytoja, pakviesta direktoriaus (prieš tuometinės valdžios ir personalo daugumos norą) ir siekianti naujovių bei pasisakanti prieš bausmes, buvau priešingybė kelioms kitoms personalo moterims – vyresnio amžiaus kalėjimo prižiūrėtojoms, kurios iki šiol čia gyveno. Vykstant pokyčiams mergaičių programa visą laiką buvo pertvarkoma. Keiti Kilas, buvusi vyriška institucija, greitai keitėsi švietėjiška linkme. Aš turėjau dirbti su vyresnėmis – šešiolikos, septyniolikos, aštuoniolikos metų merginomis. Žinojau, kad šios merginos šiurkščios. Buvau susipažinusi su kai kurių šiurpiomis istorijomis. Pamenu, kai direktorius teiravosi, kaip jausiuosi dirbdama su tokia grupe, pajutau instinktyvų pasibjaurėjimą. Prisimenu, kaip šaltai ir išdidžiai, pasitikėdama savimi, atsakiau:

– Tačiau aš dirbu tik su berniukais. Nesirengiu dirbti su mergaitėmis.

Į atkaklų klausimą „kodėl" atšoviau:

– Nenoriu giliai skverbtis į kitos moters sielą.

O jis pasakė:

– Niekada netapsite tikra moterimi, kol nepažvelgsite į kitos moters vidų.

Atsisakiau savo užsispyrimo. Nors tikrai nenorėjau pažvelgti į kitos moters vidų. Žinojau, kodėl. Kaip ir jų, mano moteriškumas buvo giliai pažeistas. Kaip ir jų, mano širdyje liko nuoskauda, pyktis ir baimė. Tačiau aš neigiau tai, o jos savo poelgiais pabrėžė. Ir jos tai supras. Jų akivaizdoje negalėsiu paneigti to, ką slopinau pati savyje.

Iš pradžių merginos į mane ir aš į jas žiūrėjome iš aukšto.

Buvome šaltos, uždaros ir, kas blogiausia, mandagios. Buvo aišku, kad tiesiog lūkuriuojame. Aš laukiau savo progos, jos – savo. Suvokiau, kad mano šansai nedideli. Jaučiau didelę baimę. Kita vertus, buvau per jauna, kad atstočiau joms motiną. Mes turėjome bendrauti kaip seserys ir jos laukė progos parodyti man, kad sielos gilumoje mes išties buvome gąsdinančiai panašios, kaip tikros seserys. Supratau tai ir baimingai laukiau, kuo viskas baigsis.

Be to, buvau jų varžovė berniukų atžvilgiu, nes mokiau vyresniuosius. Jie draugavo su jomis, buvo jų bendraamžiai, o man su jais pakankamai gerai sekėsi bendrauti. Bandžiau joms paaiškinti, kad nebūtina pernelyg atžariai ir šiukščiai elgtis, jog berniukai imtų jomis žavėtis. Šito jos neįstengė pakelti, nes pačios nežinojo, kaip tapti ramiomis. Jos buvo uždarytos į narvą, aš – laisva. Jos visos buvo padariusios didelių klaidų, o aš sugebėjau pakankamai lengvai išsisukti.

Laukti teko neilgai.

Tarp dviejų merginų tualete įsiliepsnojo kova. Įėjau pačiame muštynių įkarštyje. Viena žiauriai talžė kitą, o likusiosios jas kurstė. Po kelių minučių buvo paleisti į darbą nagai, pasirengus viena kitai išdraskyti akis. Stengiausi jas išskirti, bet susilaukiau akibrokšto. Priešininkės susitaikė, o visų merginų žvilgsniai nukrypo į mane. Visada baiminausi fizinio smurto. Daugybė prie manęs artėjančių rankų privertė atsitraukti prie sienos. Nebejutau beveik nieko, išskyrus baimę. Staiga išgirdau savo ramų balsą:

– Žinau visus tuos pokštus. Mačiau moterų, kovojančių dar iš didesnės nevilties nei jūs. Nė neįsivaizduojate, ką moterys gali padaryti, kai kovoja už savo būvį. Jūsų draskymasis yra niekis lyginant su tuo.

Kalbėjau sunkiai besuvokdama žodžius. Merginos atsitraukė. Mes visos laimėjome. Tarsi šiek tiek susilyginome. Nežiūrint mandagumo buvau linkusi kovoti, tačiau galėjau ir susitaikyti.

Įveikę pirmą kliūtį suartėjome ir jos net ėmė su manimi kalbėtis. Paaiškėjo kai kurie faktai: ten gyveno aštuoniolika mergaičių ir šimtas šešiasdešimt berniukų. Nebuvo jokios programos, atitinkančios šių mergaičių poreikius. Jas išnaudojo, jomis piktnau-

džiavo, su jomis brutaliai elgėsi ir berniukai, ir personalas.

Jos buvo nuasmenintos, dažnai neturėjo nė pavardės. Jos buvo laikomos prostitutėmis. Su jomis ir elgėsi atitinkamai. Jas mušė, keikė, spjaudė. Jos buvo apleistos, suvedžiotos, priblokštos, o kartais jas prievartavo. Jos gyveno vyrų institucijoje – vyrų pasaulyje. Buvo tik jų parankinės. Šiukšlės.

Jas supo vyrai – mokytojai ir pataisos namų inspektoriai. Jei tarp personalo ir pasitaikydavo moterų, tai jos būdavo nesukalbamos, užkietėjusios sadistės, baisios senės. Pačios tapusios brutalaus vyro – pataisos namų inspektoriaus – karikatūromis.

Beviltiškai norėjau parodyti merginoms, kad jos taip pat žmonės. Kad berniukai turi jas gerbti ir jos pačios turi save gerbti. Kad jos gali dirbti tokį patį darbą kaip ir berniukai. Ir kad tuo pačiu jos yra moterys. Savitos, skirtingos. Todėl jas reikia kaip moteris gerbti ir pripažinti. Vien už tai ir dėl to.

Mūsų veikla pasuko kita linkme. Daugiausia dirbome fiziškai, bet manęs neapleido mintis atskleisti jose esantį moteriškumo pradą. Stengiausi parodyti joms, kad gerbiu jas kaip moteris ir žmones. Būtent kaip moteris, tad ir jos pačios turi išmokti taip elgtis. Jos turėjo įgyti savąjį veidą.

Buvau mokytoja, taigi privalėjau jas mokyti skaityti, rašyti ir kitų akademinių dalykų. Bet tai pasirodė nesąmonė. Jos buvo stiprios, įniršusios, pašėlusios, energingos paauglės, pakliuvusios į pataisos namus, „blogesnius už kalėjimą“.

Joms reikėjo judėti, veikti. Veikti savo, ne kitų labui. Daryti tai, kas atitiko jų pačių, o ne institucijos ar berniukų poreikius. Jos turėjo savitą pasaulį ir jų poreikiai buvo reikšmingi.

Turėdama mintyse tokį tikslą kartu su merginomis sukūriau programą. Planuose daug dėmesio skyrėme fizinei veiklai. Mergaitės neturėjo vietos, kur galėtų susitikti su berniukais. Iš plytų ir cemento sumūrijome ugniakurus, iškirtome medžius, padirbome stalus ir įkūrėme lauko pramogų aikštelę. Čia mergaitės galėjo ruošti vaišes, pobūvius ir bendrauti su berniukais atvirai, o ne vogčiomis krūmuose.

Mes taip pat padėjome įrengti kosmetikos kabinetą. Išdažėme jį gražiomis švelniomis pastelinėmis spalvomis. Ten mergaitės, besirengiančios į pasimatymus, galėjo pasirūpinti savo gro-

žiu kaip ir visos paauglės – be jokių slaptų ir geidulingų minčių.

Suradau kosmetikos mokytoją, kuri išmokė jas dažytis, supažindino su šukuosenų stiliais. Užuot save darkiusios, mergaitės galėjo tinkamai pasirūpinti savo išvaizda ir galbūt tuos įgūdžius pritaikyti vėliau, įsigydamos profesiją.

Kartu darėme papuošalus, mezgėme šalikus, kartu virėme ir šnekėjomės, šnekėjomės, šnekėjomės, vis labiau suartėdamos. Jautėme, kad tai buvo pasitikėjimo pradžia.

Atrodžiau joms paslaptinga. Drauge statėme, drauge dažėme, drauge kalbėjomės apie asmeninius ir intymius dalykus. Jos matė, kaip kirtau medžius, maišiau betoną, darbavausi su plaktuku ir pjūklu, bet tuo pačiu išlikau moterimi. Toks derinys jas pritrenkė. Pritrenkė ir pats faktas, kad galima naudoti jėgą ir tuo pačiu nesielgti brutaliai; kad galima būti pažeidžiamam ar net bejėgiui, bet nebūtina bejėgiškumą apginti žiaurumu.

Po truputį jos ėmė manimi pasikliauti. Pajutau, kad atėjo laikas ir man pabandyti parodyti joms pasitikėjimą. Kaip tik baigėme megzti šalikus.

Pasiūliau visoms nuvykti į spektaklį, į gretimą miestelį.

Buvo stačiai neįtikėtina, kad Keiti Kilo merginos išeitų už teritorijos ribų, nebent rengtųsi „nusiplauti", tai yra pabėgti. Po daugybės bendradarbių ir administracijos pamokymų ir perspėjimų (vos keletas žmonių pasitikėjo manimi), kad jos „pabėgs tą pačią minutę, kai tik išeisite" arba „užmuš jus, jei stosite joms skersai kelio, ar tą, kuri trukdys pabėgti", mes išvykome į spektaklį, apsirengusios išeiginiais drabužiais, pasipuošusios pačių megztais baltais šalikais.

Žinoma, tai priminė vaikščiojimą ant įtempto lyno. Žinojau tai. Suprato tai ir merginos. Nei aš, nei jos nebuvome tikros, kad sugrįš visos. Tačiau vyliausi ir beviltiškai norėjau pasitikėti jomis. Taip pat troškau, kad jos manimi pasitikėtų, ir jos tai puikiai suvokė. Be to, žinojau, kad merginoms knietėjo „giliau prasiskverbti į mano vidų" ir tuo pačiu jos būgštavo, ką ten ras, gal tai nepateisins vilčių, kurias siejo su manimi. Tas poreikis buvo labai stiprus. Žinojau, kad jos turėjo pasinaudoti galimybe išsiaiškinti tai, bet tikėjau, jog tuokart šito išvengsiu. Jos visos suprato, kad rizikuoju savo reputacija, darbu ir pasitikėji-

mu, kurį buvau užsitarnavusi. Nebūtų jokios vilties pakeisti programą, jei kuri iš jų pabėgtų.

Taigi išsirengėme į spektaklį.

Tai buvo puikus reginys. Tačiau merginos spektaklio metu visą laiką vaikštinėjo – tai įsigeisdavo saldainių, tai į tualetą. Bet dauguma zujo iš džiaugsmo, nenustygdamos vietoje dėl laisvės pojūčio ir norėdamos išbandyti mane. Stengiausi nerodyti savo baimės. Baigiantis spektakliui pajutau įtampą ir pamačiau, kad per jų rankas keliauja raštelis. Impulsyviai pagalvojau, kad reikėtų jas suskaičiuoti. Bet susilaikiau.

Kai šviesos užsidegė, Enė pasakė:

– Dviejų mergaičių trūksta. – Ji tyrinėjo mano veidą ir matydama, kad esu taip pat sunerimusi kaip ir ji pati, sukandusi dantis iškošė: – Nesirūpinkite, aš jas surasiu.

Su likusiosiomis nuėjome į stotį ir laukėme. Po kelių amžinybe virtusių minučių Enė ir dingusios merginos pasirodė. Buvau pernelyg susijaudinusi, kad apsidžiaugčiau. Be to, mano reakcija buvo pernelyg akylai stebima. Kurį laiką važiavome tylėdamos. Rūkydamos ir slopindamos įtampą.

Staiga pasigirdo klyksmas. Atsisukusi pamačiau, kad Enė prikišusi žiebtuvėlį prie vienos iš bėglių rankos.

– Už sulaužytą pasitikėjimą, – pasakė ji.

– Deglu niekada nieko neišmokysi, – tariau.

Pasklido svilėsių kvapas.

Pasitikėjimą išsaugojome didele kaina. Išvyka baigėsi sėkmingai ir tie keli žmonės, kurie palaikė mus, pasirodė teisūs. Merginos patvirtino, kad įmanoma jomis pasitikėti, kad sąžiningai bendraujant jos yra pasirengusios keisti savo pačių ir savo pasaulio vaizdą. Tačiau man svarbiausia atrodė tai, kad tos merginos, kurios taip beviltiškai troško ir kartu taip baisiai bijojo pasikliauti manimi, pajuto, jog pasitikėti galima.

Taip, aš žinojau, kad tai buvo tik pradžia – ir pakankamai menka. Žinojau, kad susipažinome tik paviršutiniškai. Kokį ilgą kelią dar teks mums nueiti, kol tapsime visaverčiais žmonėmis.

Po šios kelionės buvo dar daug kitų išvykų, bet tik viena padėjo rasti atsakymą.

Kartą karštą dieną merginos nusprendė pakviesti mane į iš-

kylą. Norėjo pavaišinti prancūziško stiliaus „Hot Dog Džou“ užeigoje po atviru dangumi. Ištrūkusios iš Keiti Kilo jos visada mėgdavo nutūpti šioje vietelėje.

Diena buvo graži, nuotaika – pakili. Visos nutarėme žingsniuoti pėsčiomis dvi ar tris mylias. Dėvėjome kombinezonus, kai kurios avėjo darbinius batus, visų marškiniai buvo ryškūs. Eidamos laukais prisiskynėme gėlių ir prisikaišiojome į plaukus. Visas vienodai bučiavo saulė ir mums buvo gera. Traukėme dainas ir juokavome. Jautėmės puikiai. Šiluma padėjo tarpti tarp mūsų pasėtai pasitikėjimo sėklai.

Po valandėlės pasiekėme plentą ir žąsele traukėme pakraščiu. Netoliese pastebėjome policininką, važiuojantį motociklu. Merginos pamojavo jam. Mynėme toliau. Po kelių minučių pasirodė dar du policininkai su motociklais. Retai merginoms tekdavo tokia garbė – laisvoms keliauti už „teritorijos“ ribų, nesirengiant sprukti nuo policininko, nesibaiminant, kad jis sugaus ir nugabens atgal į Keiti Kilą ar kalėjimą. Šį kartą policininkai pamojavo mums ir liovėsi pypinti. Pasijutusios reikšmingos merginos džiūgavo.

– Kur einate? – pasiteiravo vienas policininkas.

– Į miestelį, – džiaugsmingai atsakė Karla.

– Ką ten veiksite? – tęsė jis šypsodamasis.

– Valgysime dešrelių ir ledų, – tariau jam.

Merginos maloniai pakvietė policininką keliauti drauge. Toks draugiškas pokalbis su policininkais joms buvo neįprastas.

– O kodėl einate vienos? – paklausė kitas policininkas.

– Ne vienos, čia yra ir mūsų mokytoja, – oriai atsakė nustebusi Enė.

– O kuri iš jūsų mokytoja? – pasiteiravo jis.

– Ji, – parodė į mane Bonė, patenkinta policininko pokštu.

– Aha, – tarė jis ir atsisukęs nepatikliai nužvelgė mane. Po to paklausė: – Tai kur išsirengėte, mokytoja?

– Į „Hot Dog Džou“ užeigą, – atsakiau.

Abu policininkai atidavė pagarbą ir nuvažiavo. Mes toliau tęsėme linksmą kelionę.

Užeiga mūsų neapvylė. Čia gerai, tiesiog nuostabiai praleidome laiką. Sėdėjome ilgai, kvėpavome grynu oru, godžiai val-

gėme šviežias dešreles, ledus ir pyragaičius, gėrėme kokakolą ir stebėjomės netoliese dažnai pasigirstančiomis policininkų sirenomis.

Atėjo metas grįžti.

Sočios ir patenkintos išėjome iš kavinės ir patekome tiesiai policininkams į rankas.

– Ar galėtume jus pavežti? – pasiteiravo vienas.

– Ne, ačiū, geriau pasivaikščiosime, – pasakiau, nes diena buvo graži.

Policijos automobilis valandėlę važiavo iš paskos. Mums tai įkyrėjo. Nusprendėme nekreipti į jį dėmesio. Įtarėme, kad policininkai mus seka. Staiga lyg iš po žemių tiesiai prieš mus išniro policijos furgonas. Atsidarė durys ir policininkas grubiai užriko:

– Na, merginos, lipkit į vidų. Mes jus pavėžinsim. Kur, po velnių, išsirengėt?

– Į Keiti Kil Folsą, jei jums įdomu, – tariau piktai, – ir mes neketiname su jumis važiuoti.

Mus akimirksniu apsupo aštuoni policininkai, įsiutusiais veidais, ginkluoti lazdomis. Jie buvo grėsmingai nusiteikę.

Merginos žvelgė netikėdamos savo akimis.

– Policininkai mano, kad Mira yra viena iš mūsiškių, – sušnabždėjo kažkuri mergina. – Įsivaizduojate?

Mano įsiūčiui nebuvo ribų. Jaudinausi tik dėl merginų. Supratau, ką reiškia būti pažemintai, visada kaltai, jei neįrodoma, kad esi nekalta, persekiojamai ir medžiojamai kaip žvėriui. Už ką?

Pajutau, kaip baisu iš visų išsiskirti. Kokią neapykantą žmogus jaučia tam išskirtinumui. Ir kaip tai žeidžia.

– Žinoma, kad esu jūsiškė, – tariau ir buvau pasirengusi kovoti drauge su jomis iki mirties.

Merginos nebekreipė dėmesio į užgauliojimus. Jos neliko abejingos mano reakcijai, nes turėjo globoti dar nepriimtą į draugiją. Buvo pasikėsinta ne vien į jų žmogišką orumą ir nekaltumą. Jos sugebėjo pakilti aukščiau to. Dabar aš tarsi tapau simboliu, kuris įkūnijo jų užsitęsusią priespaudą, užmirštą nekaltumą, orumą, jų žaizdas ir varganą beviltiškumą. Dabar atstojau joms viską, kas jose buvo suteršta ir sutrypta. Jos nenorėjo leisti, kad tas pats ištiktų mane, o kartu vėlgi ir jas. Nesą-

moningai globodamos mane, jos išsaugojo ir atsiėmė kai ką iš savo prarasto nekaltumo.

Merginoms buvo kur kas prasčiau nei man. Jos turėjo saugoti mane, kvailai besipriešinančią policininkų bukumui. Jos žinojo, kuo visa tai baigsis.

Karla paėmė mane už alkūnės ir ramiai tarė:

– Lipkite, Mira. Mes nenorime bėdos ir kad jus sumuštų. Neverta.

Tarsi banga merginos plūstelėjo į policijos furgoną, įtraukdamos kartu ir mane. Baisiausiai supykau už tai. Iššokau iš mašinos, nenorėdama leisti policininkams mus taip žeminti.

Vienas griebė mane ir grubiai kikendamas bei šūkaliodamas įgrūdo į kaliniams vežioti skirtą automobilį, palydėdamas spjūviu.

– Lįsk, pasileidėle! – suriko man ir toliau plūdo merginas įprastais žodžiais: – Paleistuvės! Kaip jums patinka? Mokytoja. Cha. Šita naujokė.

Policininkai toliau įžeidinėjo mus, stengdamiesi įbauginti grasinimais nubausti už netinkamą elgesį, kai tik įkalins.

Valandėlę furgone sėdėjome ramiai, priblokštos patirtų įžeidinėjimų. Kai kurios merginos atrodė įtūžusios, kai kurios – nustebusios, bet visos jautėsi tarsi nusimetusios slegiančią naštą.

Pradėjome juokauti ir dainuoti.

Tada vienas policininkas pasisuko į mane ir pabrėžtinai sarkastišku tonu paklausė:

– Jei tikrai ėjote į Keiti Kilą, tai kuriuo keliu mes turėtume jus vežti?

Nieko neįtardama parodžiau jam trumpiausią kelią per lauką. Viena mergina man buvo jį nurodžiusi.

Jis nusijuokė ir tarė kitam policininkui:

– Viskas aišku, dabar žinau, kad ji – ne mokytoja. Trumpiausiu keliu naudojasi vien bėglės, – ir piktai pridūrė: – Bet šį kartą neišdegė.

Po to paklausė manęs:

– Nuo kada Keiti Kile dirba jaunos mokytojos? Galėjot sugalvoti įdomesnę istoriją.

Mes prapliupome juokais.

„Visi žmonės sukurti lygūs“, – skambėjo man ausyse. Laisvė, lygybė. Šioje kelionėje mergaitės patyrė ir viena, ir kita. Taip, savo viduje mes buvome seserys. Jautėmės esančios lygios. Jos dar ne visiškai paženklintos gėdos žyme. Mane galėjo palaikyti viena jų, kurią nors jų – manimi.

Mus nuvežė į policijos būstinę, užregistravo ir įkalino. Po to informavo Keiti Kil Folso pataisos namus, kad sučiupo aštuonias bėgles ir, jei niekas merginų neatsiims, jos turės praleisti naktį kalėjime. Savo ruožtu iš Keiti Kil Folso pranešė, kad policininkai sulaikė septynias mergaites ir jų mokytoją, dalyvavusias su administracija suderintoje iškyloje. Be to, buvo pridurta, kad policininkams vertėtų greičiau jas pristatyti į vietą.

Mes atvažiavome į Keiti Kilą furgonu, lydimu motociklininkų eskorto, garsiai kaukiant sirenoms – priekyje važiavo vienas policijos automobilis, koloną užbaigė kitas. Keiti Kile visi mūsų laukė. Administracijos personalas vos tramdė juoką. Niekada nebuvau mačiusi tiek daug išraudusių policininkų. Retai regėdavau merginų veiduose tai, ką dabar išskaičiau. Juose sušvito meilės, pasitikėjimo ir laimės blyksniai. Išvyka pasirodė sėkminga,

Kitą dieną į Keiti Kilą policijos viršininkas ir aštuoni policininkai atsiuntė puokštę gėlių su atvirute, adresuota man ir septynioms merginoms. Joje buvo surašyta kiekvienos iš mūsų pavardė. Visos jautėmės nugalėjusios. Merginos išdrįso prasiskverbti į mano vidų ir ten rado lygybę.

CHAIMAS

Ir Dievas sukūrė žmogų pagal savo paveikslą.

Kadaise gyveno mažas berniukas, vardu Chaimas...

Jie atvyko iš koncentracijos stovyklų – Treblinkos, Dachau, Osvencimo ir Buchenvaldo, nesvarbu iš kur... Marios kūnų su atbukintomis, žaizdotomis ar visiškai suluošintomis sielomis.

Stefanas ir Chana susituokė repatriacijos stovykloje, susilaukė kūdikio ir atvyko į Jungtines Valstijas. Į pažadėtąją žemę – kur nėra koncentracijos stovyklų, persekiojimų, kur viešpatauja taika.

Su taika pasivėlinta. Kaino žyme paženklintos jų kaktos. Nugalėtojų įspaudas ant jų rankų.

Ir visiems laikams nugalėtojas pasiliko juose.

Jungtinėse Valstijose jiems gimė kitas sūnus, malonus žavingas berniukas. Jį pavadino Chaimu. Chaimas reiškia „gyvenimas“. Taip buvo įprasminta mirusiųjų auka. Laisvas berniukas laisvoje šalyje, kur skamba laisvė.

Berniukas augo ir vystėsi normaliai. Jis buvo mylimas ir mielas. Bet kai sulaukė puspenktų metų, jo pasaulis sustojo, jis užmiršo beveik viską, ką buvo išmokęs per tuos puspenktų metų, ir sustingo prie nepaprastos tiesos, savosios tiesos. Chaimas liovėsi kalbėjęs, prarado klausą, šlapinimosi ir tuštinimosi kontrolę, gebėjimą naudotis stalo įrankiais. Jis nebeįstengė apsirengti, nebesugebėjo suprasti, kas jam sakoma, ir pavirto pirmykščiu laukiniu žvėrimi, gyvenime težinančiu vienintelį tikslą -

pulti norint save apginti.

Chaimas turėjo daug būdų tam tikslui pasiekti. Kai su juo kalbėdavaisi, jis pasukdavo galvą, užmerkdavo vieną akį ir žiūrėdavo į tave kitos akies kampučiu klastos, baimės, nepasitikėjimo ir žudančios neapykantos sklidinu žvilgsniu. O paskui nueidavo, tarytum būtų sunaikinęs tave tuo vienu žvilgsniu ir pavertęs į nieką, kad jam daugiau nebereikėtų bijoti.

Kartais, kam nors prisiartinus, jis bjauriai suklykdavo ir tuojau puldavo, pilnas jėgos, stiprumo, įniršio ir žiaurumo.

Berniuką pamačiau 1963 metais ir nusivežiau į Bluberį.

Chaimo tėvas Stefanas buvo žemaūgis ir kresnas, nepaprastai stiprus – galėjo kilnoti akmens luitus, o rankomis į gabalus sudraskyti viską, kas pakliuvo. Jis gamino beigelius[5], didžiavosi savimi ir savo darbu, didžiavosi savo profsąjunga ir savo jėga. Jis dėvėjo marškinius trumpomis rankovėmis, tad aiškiai matėsi jo koncentracijos stovyklos numeris.

Jis buvo Lenkijos žydas. Kai sakydavo „Mira“, labai ryškiai tardavo „r“. Tik lenkai gali taip ištarti. Su pykčiu, kerštu ir žiauriu pasididžiavimu. Stebėjausi, iš kur tas išdidumas. Gal dėl išgyvenimų, patirtų partizanaujant Lenkijos miškuose? Jo veidas buvo plokščias, su spindinčiomis ir tuo pat metu užgesusiomis akimis: žiauri jėga, jokio jausmo, jokios užuojautos, jokios meilės, jokio švelnumo, išskyrus akimirkas, kai jis, mūsų akims susitikus, prarasdavo budrumą ir aš išvysdavau jo tyrą sielą. Paskui jis sakydavo: „Žinai, – ir pridurdavo: – Ten“. „Ten“ buvo Lenkija, nes mes abu kilę iš „ten“. Bet „ten“ taip pat buvo vieta, kur gyveno ir mirė, o gal buvo uždusinti, lėtai ir apgalvotai kankinant, neapsakomas žmogaus skausmas, pažeminimas, represijos, išdavystės, neapykanta, kerštas, meilė ir narsumas. Jam tai buvo koncentracijos stovykla Lenkijoje, man – kita vieta, jums – dar kita. Bet kai vienas vaitojančios sielos žmogus susitinka kitą, sienos prasiveria ir „ten“ atsiranda kaip tik toje vietoje, pačiame žmogaus viduje, kur niekas neišdrįsta rodyti savo laisvą valią. Esi priverstas tai padaryti arba užjausdamas kitą, arba dėl savo patirto skausmo ir siaubo. Tai įsišaknija visam laikui.

[5] Žydiškos bandelės.

Stefanas buvo mažakalbis, ir kai paklausdavai apie sūnų, pažiūrėdavo į savo ranką, kur buvo išdegintas numeris, ir nieko nesakydavo, tarytum baisi priesaika būtų užantspaudavusi jo lūpas.

Chaimo motina buvo maža ir apkūni, mėlynų akių ir šviesių plaukų. Gymiu atrodė lenkė, gyvenimišku patyrimu – žydė. Vardu Chana. Stambi, ramių akių, ji norėjo „gerai pasirodyti“, „gražiai atrodyti“. Tačiau Chanos viduje kažkas virė ir būtent tai jai trukdė būti tokia kaip norėjo.

„Gražiai atrodyti“ ir „gerai pasirodyti“ reiškė neprisiminti išgyvento siaubo ir skausmo, kuris ją privertė tapti tokia, kokia buvo dabar. Kiek ji besistengė, ją užplūsdavo prisiminimai. Tada staiga nutrūkdavo mintis, ji imdavo kalbėti apie savo vargus, siaubą ir košmarus. Iš akių dingdavo ramumas, jos gaivališkas žvilgsnis klaidžiodavo nuo vieno daikto prie kito, ir galėjai jausti, kaip ji troško pabėgti, kokių antžmogiškų pastangų jai reikėjo norint išlikti ramiai.

Paskui, taip pat staiga, ji vėl visa tai pamiršdavo ir imdavo pasakoti apie šoko seansus, kuriais būdavo gydoma mažiausiai kartą per metus, kaip puikiai jausdavosi po kiekvienos procedūros, apie piliules, nuo kurių pagerėdavo jos sveikata.

Kai tik pradėdavau kalbėti apie Chaimą ir tiesiai paklausdavau, kas atsitiko, kas jį „užbūrė“ ir privertė „susipykti“ su gyvenimu, ji, kaip ir jos vyras, pažiūrėdavo į išdegintą ant rankos ženklą ir nutildavo. Mano sąmonėje tie numeriai išaugdavo, kiekvienas jų įvardijo savo siaubą, pernelyg baisų ir žodžiais neapsakomą. Jie tarsi susiliedavo į vieną didelį žodį – „tyla“. Jis liko amžiams – „tyla“.

Chana išbuvo naikinimo stovykloje ketverius su puse metų, dalį to laiko - mirtininkų barakuose. Ji niekuomet nekalbėjo apie tai, ką veikė likusį laiką. Kai Chaną paėmė, ji buvo jauna, graži, gerai nuaugusi paauglė. Ji prisimena, kad ją išlaisvino 1945 metų gegužę, bet neprisimena, kada buvo įkalinta. Visi Chanos šeimos nariai mirė koncentracijos stovykloje.

Prieš patekdamas į lagerį, kur praleido beveik penketą metų, Stefanas kovojo partizanų būryje. Visi jo šeimos nariai taip pat mirė koncentracijos stovykloje.

Stefanas ir Chana susitiko emigrantų stovykloje, kai jau buvo išėję į laisvę. Ten ir susituokė.

Prisimenu, sklido kalbos, kad Stefanas turėjo tikrinti sudegintų žydų liekanas, kai jas išmesdavo iš krosnies, ir surinkti auksinius dantis ar gal batus. O gal šį darbą dirbo ir Chana?

Stefanas ir Chana turėjo tris vaikus. Džozefas gimė repatriacijos laikotarpiu. Chaimas – Jungtinėse Valstijose po devynerių metų, o paskui – Bernis.

Džozefas buvo piktas, jausmingas, kaltės sukaustytas jaunuolis. Tokį jį pirmą kartą pamačiau. Bernis buvo putnus, įnoringas penkiametis.

Chaimas skyrėsi nuo brolių. Jis buvo bailus, siaubą keliantis narve uždarytas žvėriukas. Chaimas buvo Chanos kūdikis, Chanos siela. Jis buvo jos baisi neapykanta ir gailestis, jos degradacija ir siaubas. Chaimas buvo jos skausmas, jos meilė, kokia forma ji bepasireikštų, ir jos žlugimas. Jis buvo jos gyvenimas ir mirtis. Chaimas buvo viskas, kas atsitiko Chanai, ir viskas, ką ji norėjo padaryti atsilygindama. Chaimas buvo jos palikimas. Dėl to jis negalėjo būti autonomiškas. Jis buvo Chanos tąsa.

Paskutiniai Chaimo žodžiai prieš jam nustojant kalbėti buvo tokie: „Jie beldžiasi į sienas. Jie ateina manęs nužudyti".

Kai Chaimas blogai pasielgdavo, Chana prikišdavo jo ranką prie degančios dujinės viryklės kaitvietės. Traukdama vaiką už rankos ją tiesiog lauždavo. Pagąsdindama kišdavo ją į verdantį vandenį. Susierzinusi apkuldavo. Supykusi įkirsdavo diržo sagtimi. Kai Chaimas paliesdavo savo penį, motina gąsdindavo jį nukąsianti. Kai berniukas masturbuodavosi, sakėsi nupjausiantį jo varpą. Vaikas miegojo motinos kambaryje iki devynerių metų, o jos lovoje – iki aštuonerių.

Ji dažnai skųsdavosi: „Jis gali paliesti mano krūtis, elgtis su manimi kaip vyras, bet tada susiteršia kaip kūdikis". Kai jam buvo aštuoneri, Chana man sakydavo: „Aš gyvenu tik dėl Chaimo". Paskui pridurdavo, kad Chaimas yra jos nelaimė, sielvartas ir skausmas.

Kiekvieną gegužę, o kartais ir rugsėjį Chana neapseidavo be šoko terapijos.

Aptikdavome Chaną, vaikštinėjančią Prospekto parke naktiniais marškiniais. Matydavome ją, plėšiančią nuo savęs drabužius, klykiančią nesuvokiamoje agonijoje. Naktimis ją vėl už-

plūsdavo koncentracijos stovyklos išgyvenimai. Ji klykė, grūmėsi su užpuolikais, šūkavo šlykščius keiksmažodžius, verkšlendama maldavo pasigailėti, kol galiausiai įveikta pasiduodavo nugalėtojams. Ji kovodavo už savo gyvybę lovoje, šalia gulinčio Chaimo.

Per dieną ji kaip automatas darbuodavosi namuose, sąmoningai ir nesąmoningai visada šalia savęs laikydama Chaimą. Iki trejų su puse metų ji neleido jam išeiti į lauką žaisti su kitais vaikais.

Chaimą man atvežė 1963 metais. Prisimenu, kad Chaimo motinos draugė, taip pat buvusi koncentracijos stovyklos kalinė, kartu atsivežė ir savo mažutę dukrytę. Niekada nepamiršiu to vaizdo – draugė laikė savo dukrą automobilio bagažinėje, surištą virvėmis kaip vežamą į skerdyklą paršelį, nes „ji tokia laukinė“.

Tačiau Chaimas savo elgesiu ją pralenkė. Įėjęs į kambarį, man dar nespėjus susivokti, šoktelėjo artyn taikydamasis nagais sudraskyti veidą. Paskui nusišypsojo. Tokios grimasos, tokios šiurpios šypsenos nebuvau mačiusi niekada gyvenime – visiškai be minties, nepaprastai šaltos, tokios nepanašios į šypseną, tokios nežmoniškos, nužmogintos ir nužmoginančios. Netrukus Chaimas atsitraukė. Jo išraiška pasikeitė. Jis užmerkė vieną akį, pasuko galvą, o kita akimi įtūžęs dėbtelėjo į mane, tarytum būčiau nenugalima pabaisa. Su siaubu, klasta ir smalsumu ieškojo naujų būdų mane „užmušti“. Sugniaužęs kumštį, atkišęs du pirštus bandė jais smeigti į mane, demonstruodamas „magiškąjį“ metodą.

Jis pašoko kaip žaibas ir siaubingai šaukdamas tais dviem pirštais taikėsi man iškabinti akis. Supratau – gąsdindamas nori mane išbandyti. Kadangi Chaimui nepasisekė manęs užmušti ar išgąsdinti, jis nubėgo į kitą kambario pusę, paskui vėl pasuko prie manęs, o po to ėmė staugdamas bėgioti ratais. Aplink ir aplink, aplink ir aplink.

Per daug stiprus žiaurumas, pernelyg didelis skausmas, kad būtų nežmogiškas, ir tuo pat metu pernelyg stiprus žiaurumas ir skausmas, kad būtų žmogiškas.

Staiga Chaimo nuotaika vėl pasikeitė. Akimirksniu jis nusi-

rengė ir stovėjo priešais mane nuogas. Galva nuskusta, švari ir balta, kūno sudėjimas kaip moters. Jis tuštinosi ir šlapinosi tiesiai ant grindų, piktas ir bejėgis.

Kol visa tai vyko, Chana neištarė nė žodžio, nes jos vaikas nei kalbėjo, nei girdėjo, nei, matyt, suvokė, ką darąs.

Chaimui buvo septyneri metai ir aš priėmiau jį gydyti į Bluberį. Dirbti su Chaimu paskyriau gydytoją terapeutą Roną, kurį nuolat kuravau. Ronas buvo labai kantrus, supratingas ir atjaučiantis, labai pasišventęs, nepaprastai įsigilinęs. Jis nereikalavo atpildo už savo pasiaukojimą.

Ketverius metus be pertraukos Ronas su Chaimu dirbo kartu mūsų dieninėje mokykloje, mūsų stovykloje, Rono ir Chaimo namuose, mūsų patalpose. Labai dažnai ir dieną, ir naktį.

Ronas slaugė Chaimą bemiegėmis naktimis, prižiūrėjo jį, kai šis ištisomis dienomis nevalgė, slaugė, kai jam užeidavo stiprūs priepuoliai, kai apimdavo beviltiškas skausmas ir neišmatuojamas sielvartas, tačiau viskas veltui. Pernelyg gilūs buvo pažeidimai.

Pirmaisiais metais dirbti su Chaimu buvo neįtikėtinai sunku, nes nesibaigdavo jo išpuoliai.

Chaimas nepasitikėjo niekuo, juo labiau Ronu. Be paliovos dejavo, staugė, klykė. Jo negalima buvo paliesti, nebent jis pats to reikalaudavo, o po to apdraskydavo Roną, pirštais durdavo į akį arba apkumščiuodavo. Bijojo, kad jo nesugriebtų, bijojo atsigulti, bijojo, kad jo, nuolat judančio, nesugriebtų ir nesustabdytų. Atrodė, jautėsi saugiai tik judėdamas ir baiminosi žūti tą pačią sekundę, kai tik nustos bėgiojęs. Visą laiką zujo iš vieno kambario galo į kitą kaip į narvą uždarytas žvėris, kuris, norėdamas pabėgti, išbando narvo virbus, bet veltui. Chaimas labai rinkosi maistą, bijodamas, kad jo „nenunuodytų“. Chaimo brolis sakė, kad jis nesileidžia maudomas, nes bijo, kad vanduo užplūs nosį.

Chaimas tuštinosi ir šlapinosi į kelnes, po to išsivoliodavo. Jis nuolat nusirenginėjo ir mesdavo drabužius pro langą, lyg pats su jais kristų.

Labai dažnai bandydavo kišti liežuvį į Rono burną. Mėgo trintis į ką nors, kad ir į Roną tarsi masturbuodamasis, bet,

manau, kad tai buvo pastangos pasijusti gyvam.

Chaimas šypsojosi tik tada, kai kitas vaikas užsigaudavo.

Kai tik Chaimą nusivesdavo į parduotuvę, jis ką nors pavogdavo – kramtomosios gumos, cigarečių, rankų losjono. Jį nepaprastai traukė cigaretės. Jam reikėjo cigaretę paliesti ir palaikyti, o Ronas turėdavo ją uždegti.

Kitaip ėmė žiūrėti viena akimi į žmones. Išskėsdavo pirštus ir žvelgdavo pro juos, pats matydamas ir kartu išlikdamas nematomas.

Nepaprastai žavėjosi veidrodžiais. Žiūrėdavo į juos ir išdarinėdavo baisias grimasas, lyg stengdamasis išgąsdinti save ar ką nors kita, ką jame bepamatytų. Jo pirmieji žodžiai tais metais buvo pasakyti berniukui veidrodyje: „Berniuk“, paskui „Mirk, berniuk“, dar vėliau „Blogas berniukas“ ir galiausiai „Mirk, blogas berniuk“.

Chaimas dažnai pasukdavo galvą ir žiūrėdavo, lyg atidžiai klausytųsi kažkieno balso, tik ne mūsų, nes mūsų neprisileisdavo ir mūsų balsų negirdėdavo – klausėsi tik jam vienam suvokiamų ir girdimų balsų.

Naktimis Chaimas nemiegodavo. Klykdavo motinos lovoje arba bėgiojo spiegdamas.

Po metų Chaimas pasitaisė. Jis prisirišo prie lėlytės ir stengėsi mums parodyti, ko nori. Lėlytę švelniai supdavo, bet netrukus ėmė kišti jai į burną cigaretę. Paskui pamėgo žaislinę krosnelę ir vis kišdavo į ją lėlytę. Kurį laiką ištisomis dienomis krosnelė atsidurdavo Chaimo dėmesio centre. Jis saugojo ją, valgė ant jos ir bandė į ją įlįsti.

Naujas Chaimo žodis buvo susijęs su krosnele. Pradžioje tas žodis buvo „nakiai“, paskui „natiai“, galiausiai – „naciai“". Ar Chaimas saugojo koncentracijos stovyklų krosnis, kad niekas ten jo neįkištų, o gal norėjo užsitikrinti, kad niekas jam nedegintų rankos ar nekištų jos į verdantį vandenį? O gal jis darė tą patį, ką jo mama stovykloje?

Kovo 2 d. – Chaimas pirmą kartą atsigėrė pieno. Išmoko atsipalaiduoti važiuodamas automobiliu. Tačiau taip pat pradėjo mušti vaikus diržu, parodydamas mums, kaip su juo elgiamasi namuose. Mes privertėme Chaimo tėvus liautis tai darius.

Kovo 6 d. – Chaimas vėl bendravo su Ronu draskydamas, kandžiodamas, smūgiuodamas ir kumščiuodamas jį.

Balandžio 7 d. – Chaimas per užsiėmimus parašė raidę „E“. Po įtemptų keturių dienų Rono darbo mokykloje Chaimas patogiai įsikūrė Rono „E“ raidėje. Tai buvo panašu į pasitikėjimo ir atgimimo pradžią.

Balandžio 12 d. – Chaimas jau išmoko apie dvidešimt žodžių ir frazių, noriai kartojo savarankiškai: „Užmušti, mirti, šautuvas, blogas berniukas, bjaurus berniukas, kūdikis, mirk, blogas berniuk; mirk, blogas kūdiki; mirk, lėle; mirk, berniuk; žudikai, naciai, ne, degti, veidrodis, eik, eik šalin, pienas, Ronas“.

Pavasarį pradėjome rengti Chaimą mūsų vasaros stovyklai. Tai turėjo būti jo pirmasis išsiskyrimas su motina. Negreitai supratome, kad „stovykla“ Chaimui reiškia koncentracijos stovyklą ir vien tas žodis jam kėlė paniką. Jis voliodavosi ant grindų, kol prisitrenkęs prarasdavo sąmonę ir tokiu būdu mirdavo prieš jį nužudant.

Stovykloje Chaimas patyrė žiaurų, bet kartu ir naudingą išbandymą. Pirmą savaitę atsisakė valgyti ir gerti. Nėjo miegoti. Gąsdino baisiais garsais ir grimasomis. Lyg stengdamasis įveikti savo baimę terorizavo kitus. Nuolat tuštinosi ir nepaleisdavo Rono nė akimirkai.

Ronas ištisas naktis budėjo prie Chaimo. Jam atrodė, kad Chaimas ne tik išreiškia savo siaubą, bet ir mėgdžioja motiną. Tikriausiai jo motina naktimis elgdavosi lygiai taip pat.

Chaimo ir jo motinos siaubas buvo vienodas. Kai vaikas ir motina taip susiję, nė vienas nežino, kur baigiasi pirmasis ir prasideda kitas, tai nėra pamėgdžiojimas. Tai – susitapatinimas, kai vieno siaubas tampa antrojo siaubu. Vasarai baigiantis Chaimas įbrido į vandenį ir jame žaidė. Baimė sumažėjo. Chaimas įprato miegoti, leido Ronui paimti jį ant rankų ir panešioti. Geriau valgė, jo kalba praturtėjo iki dvidešimt penkių žodžių. Tarp naujų frazių atsirado „geras“, „geras kūdikis“ ir „geras berniukas“. Chaimas taisėsi, darėsi panašus į vaiką. Išraiškingesnis tapo jo veidas. Kartais dingdavo beprasmiška išraiška. Pradėjo augti plaukai. Pasirodė nuostabios šviesios garbanos. Jis mėgo jas glostyti ir žvilgčioti į jas.

Rugsėjo 15 d. – Rudenį Chaimas grįžo namo. Iš pradžių teigiama stovyklos įtaka buvo ryški. Jis gerai miegojo, nepuolė savo šeimos. Rečiau šūkavo, bet kalbėjo.

Spalio 17 d. – Vis dėlto po mėnesio Chaimas vėl grįžo prie senų įpročių, tik dabar jo poelgiai tapo dar agresyvesni nei anksčiau. Užuot kandžiojęs motiną, ėmė ją mušti. Slėpė savo drabužius, pro langą mėtė sidabro dirbinius, puldavo žmones ir plėšdavo nuo jų drabužius, draskydavo pagalves ir į visas puses paskleisdavo pūkus. Chaimas ardė lempas, skrudintuves, užraktus, durų rankenas, lygintuvus bei radijo imtuvus ir taip paslėpdavo jų detales, kad niekas nesurastų ir nesutaisytų. Kiekvieną lankytoją pasitikdavo klykdamas, apkandžiodavo ir apdraskydavo.

Mokykloje kartojosi tas pats. Pirmą mėnesį po sugrįžimo Chaimas rodė pažangą. Paskui, tarsi žlugus visoms viltims, jį užvaldė visiškas siaubas. Jo agonija įgijo naują matmenį – jis nepaliaujamai kažko beviltiškai ieškojo. Kai tik pamatydavo automobilį, čiupdavo Ronui už rankos ir bėgdavo iš paskos. Ėmėme įtarti, kad Chaimas ieško kažko, ką paliko Bluberyje, galbūt – pats savęs.

Mūsų įtarimai pasitvirtino. Ronas nusivežė Chaimą į stovyklą. Ten vaikas iš karto nubėgo į savo namelį, apžiūrėjo savo klasę, visą aplinką ir atsisėdo ant savo lovos. Po to visai nurimęs įlipo į mašiną ir grįžo į Niujorką.

Suradęs savo prarastąjį „aš“ Chaimas, regis, vėl aprimo. Jo agresyvumas sumažėjo, jis daugiau šnekėjo ir geriau miegojo.

Tačiau šį kartą Chaimo ramybė buvo trumpalaikė.

Sausio 7 d. – Ronas pranešė, kad savaitgaliai namuose tapo nebepakenčiami. Pykčio priepuoliai padažnėjo. Chaimas žiauriai kandžiojosi, draskė nagais motiną ir brolius. Atsibusdavo kiekvieną naktį klykdamas.

Chaimo motina pradėjo kalbėti, kad reikia jį izoliuoti. Ji negalinti pakelti savo ir savo šeimos, taip pat Chaimo kančių. Ji pradedanti fiziškai bijoti sūnaus, nes jis tapo didesnis ir stipresnis.

Sausio 20 d. – Ronas persikėlė į Chaimo namus, tikėdamasis geriau kontroliuoti vaiką ir gelbėti nuo valstybinės ligoninės.

Mokykloje Chaimas vėl prarado tuštinimosi kontrolę. Kar-

tojosi labai stiprūs pykčio priepuoliai, nuolatiniai vaikų ir Rono užpuolimai, klyksmas, daiktų mėtymas pro langus, nuolatinės aimanos.

„Negaliu suvaldyti suįžūlėjusio smurto“, - sakė Ronas.

Sausio 25 d. – „Pastaruoju metu supykęs Chaimas lyg sušnypščia, lyg suurzgia ir tekšteli kaip katinas“, – sakė Ronas. O brolis Džozefas pasakojo: „Jis riaumoja lyg sužeistas liūtas. Vos išėjęs į gatvę po kelių žingsnių stabteli ir smiliumi bakstelėjęs žemę, tvorą ar sieną, nutaiso baisia grimasą ir sustaugia įsitempęs visu kūnu, tarsi pasirengęs pakilti nuo žemės. Žmonės bėga iš siaubo. Mes liovėmės vedžioję jį į lauką“.

Chaimas ir toliau saugojo savo krosnelę. Niekam neleisdavo jos liesti ir palikdavo tik trumpam.

Vasario 2 d. – Šiek tiek atslūgo įniršis. Vėl pagerėjo tuštinimosi kontrolė. Nesusilaikydavo tik supykęs ant Rono. Geriau miegojo. Vėl ėmė žavėtis veidrodžiu ir ilgiau žiūrėdavo į jį.

Ronas dar tebegyveno pas Chaimą.

Kovo 12 d. – Kartą Chaimas pasakė žodį „myliu“, bet po to visą dieną klykė „užmušiu“ ir „žudikai“.

Balandžio 19 d. – Chaimo kalba pagerėjo, jis ėmė žaisti su vaikais, kartais pamėgdžiodamas jų veiksmus, kartais lenktyniaudamas su jais. Kartu sustiprėjo jo agresyvumas.

Balandžio 29 d. – Chaimas pradėjo „smaugti“ puodukus ir daiktus. Čiupo Ronui už galvos ir staugdamas: „Nusuk, nusuk“, visą laiką piktai urzgė. Paskui įniršęs, apimtas panikos ir spiegdamas voliojosi ant žemės, daužė galvą į grindis, bandė smaugti save ir klykė: „Užmušk, užmušk, užmušk“. Niekas negalėjo jo nuraminti. Galiausiai, jau visai aprimęs, nusiplėšęs drabužius stovėjo prieš mus nuogas, įsitempęs kaip strėlė, be jokios baimės ir žmoniškumo, kartodamas vieną ir tą patį žodį – „bjaurus, bjaurus, bjaurus“.

Užpraeitą naktį parke radome nuogą Chaimo motiną. Bėgiojo per žolynus staugdama: „Užmušk, užmušk, užmušk“. Kitą rytą ją paguldė į ligoninę šoko terapijai. Atrodė, kad Chaimas ir jo motina buvo viena esybė. Jai mirštant turėjo mirti ir jis. Šia prasme Chaimas pasirinkimo neturėjo.

Chaimas, kaip ir jo motina, apsinuoginęs bandė išlikti gy-

vas. Galbūt pasiduodama nusirenginėjimo įtaigai jo motina kažkokiu būdu išliko gyva. Chaimas taip pat nusirengdamas ir nusilenkdamas likimui privertė savo motiną suvokti jo kūną, tuo versdamas ją išgelbėti jo gyvybę, o ne žudyti jį.

Kitą pavasarį vėl pradėjome rengti Chaimą stovyklai. Jo reakcija buvo tokia pati kaip ir prieš metus. „Jie mane užmuš“, – klykė jis. Chaimas vėl liovėsi kalbėjęs, miegojęs, kontroliavęs tuštinimąsi, valgęs ir vėl elgėsi kaip primityvus žvėris.

Pirmą savaitę stovykloje Chaimas bandė žūtbūt išnykti – mirti anksčiau nei jį nužudys. Jis pradėjo ryti save maitindamasis savo mėsa, kramtydamas savo lūpas, liežuvį ir gleivinę. Atsisakė bet kokio maisto ir gėrimo. Bandė pabėgti. Lėkdavo tarsi skatinamas balsų. Matėme, kaip atidžiai jis tų balsų klausydavosi, ir paskui, tarsi paklusęs išgirstam įsakymui, puldavo bėgti. Visada siekė to paties tikslo – susinaikinti. Bėgdavo į kelią, kad palįstų po mašina, prie tvenkinio, kur galėjo paskęsti, arba į mišką, kur įmanoma pasiklysti.

Naktimis jį vėl kankino košmarai. Pailsėti nuo jų galėdavo tik užmigęs drauge su Ronu arba vaikščiodamas su juo ištisą naktį.

Šitaip alindamas save vaikas išmoko pats apsirengti ir pasakyti naujų frazių. Nesiliovė kartojęs: „Noriu važiuoti namo“, „jokios stovyklos“, „išvežkite mane automobiliu“, „vežkite mane namo, mašinos raktai“ ir „aš tau paėmiau mašinos raktus“.

Po dviejų savaičių Chaimas atsipalaidavo ir patikėjo Rono tvirtinimu, kad jis ne koncentracijos stovykloje, kad nieko baisaus jam neatsitiks, kad jo niekas neužmuš, o išsiskyrimas su motina nereiškia, kad Chaimas mirs.

Berniukas pradėjo rodyti Ronui, ko jam reikia. Jis vis baksnojo į paveiksliuką su vaikišku buteliuku ir naujagimių paveikslėlius. Be to, labai susidomėjo mano dviejų metų sūnumi Kiviu.

Chaimas troško ir buvo pasirengęs pats tapti kūdikiu. Ronas ėmė elgtis su juo kaip su naujagimiu, klusniai pildė visus kūdikiškus poreikius ir tapo jo „mama“. Jis prižiūrėjo Chaimą, valgydino jį ir slaugė. Chaimas maitinosi tik pienu, tik iš Rono rankų ir tik iš vaikiško buteliuko. Jis atkakliai reikalavo, kad Ronas jį nešiotų, suptų, pakeltų, užliūliuotų. Ronas negalėjo nuo

jo pabėgti. Vaikas neišleido jo iš akių. Jei jis pasišalindavo, Chaimas beviltiškai aimanuodavo.

Chaimo reikalavimai Ronui darėsi nebepakeliami. Vaikas atrodė taip siaubingai „išbadėjęs“, kad Ronas kartais imdavo baimintis, jog Chaimas jo nepraryt. Chaimas gyveno, kvėpavo ir maitinosi tik Rono dėka. Šis sakė: „Kai Chaimas virsta kūdikiu, jo poreikiams nėra galo. Būdamas taip arti jo dažnai jaučiu, kad jis galėtų mane praryti“.

Galiausiai Ronas pusdieniui dingo. Chaimas sviedė šalin buteliuką ir įniršo.

Toks kūdikio priežiūros laikotarpis tęsėsi beveik mėnesį, kol vieną dieną Chaimas atsisakė buteliuko ir įsijautęs į berniuko vaidmenį paprašė maisto. Jis žaidė su kitais vaikais. Vėl praturtėjo jo žodynas. Savo naujus draugus jis vadino tikrais vardais, valgė įvairų maistą, pradėjo plaukioti ir išmiegodavo visą naktį. Jis pamėgo Gretchen – kitą stovyklos auklėtinę. Su ja žaidė, ja pasitikėjo, jautė jos globą.

Visa tai tęsėsi mėnesį. Paskutinę savaitę stovykloje Chaimo būklė vėl pablogėjo. Nieko nebevalgė, smarkiai sulyso. Vaikas atrodė įsitempęs, sukritęs, veidas išblyškęs, savo laukiniu įniršiu visus bauginantis. Jis darėsi panašus į savo motiną. Psichiškai ir fiziškai ėmė trauktis nuo Rono, prie kurio buvo prisirišęs slaugymo laikotarpiu. Susiradęs diržą susijuosė ir tada nusiramino, tarytum šis stipriai surišo visas jo dalis į visumą, kad nė viena jų nepasiliktų stovykloje, kaip atsitiko praeitą vasarą.

1965 m. rugsėjo 12 d., kai tėvai atvažiavo jo pasiimti, Chaimas buvo susijuosęs diržu per klubus. Ramiai nuėjo į automobilį ir pamiršo viską, ko buvo išmokęs stovykloje.

Rugsėjo 14 d. – Po dviejų dienų dieninėje mokykloje Chaimas visai sugniužo. Stovėjo prie krosnelės ir visą laiką ją saugojo, kartkartėmis įkišdavo į ją lėlę. Po kelių dienų Ronas pasiėmė Chaimą iš tėvų, nes berniuko motina nebeįstengė su juo susidoroti. Jos liga vėl paūmėjo ir ji rengėsi į ligoninę. Chaimas apsigyveno Rono namuose.

Rugsėjo 17 d. – Chaimas priminė dinamito statinę, kuri galėjo sprogti kiekvieną akimirką. Jį draskė nepakeliama vidinė įtampa. Nė minutės negalėjo atsipalaiduoti, pastovėti ramiai.

„Jis be paliovos judėjo, buvo užsiėmęs. Ne vaikščiojo, bet bėgiojo ir šokinėjo. Dažnai staugė. Buvo nepaprastai įsitempęs. Iš pradžių maniau, kad pats būdamas visiškas „beprotis“ stengiasi išvaryti iš proto ir mane. Bet vėliau man šovė į galvą, kad jis dar stipriau tapatino save su motina ir buvo kamuojamas psichinės negalios kaip ir ji. Chaimas ėmė plauti indus ir tvarkytis kaip ir motina, manydamas, kad tokiu būdu apsaugos ją nuo pamišimo ir ji nevažiuos į ligoninę“, – pasakojo Ronas.

Spalio mėnesį Chaimo tėvai vėl prasitarė norintys išsiųsti jį į valstybinę ligoninę. Jo motina, ką tik išgyvenusi ligos paūmėjimą ir grįžusi iš ligoninės, pasidarė dar nepakantesnė vaikui ir sau. Dabar mes ir patys nebežinojome, ką daryti su Chaimu. Toliau bendrauti su vaiku kaip bendravo Ronas buvo beprasmiška. Jis pats galiausiai būtų nepakėlęs tokios įtampos. Pabandėme įtraukti kitą vaiką, Džimį, kad šis padėtų Ronui malšinti Chaimo agresyvumą. Tačiau tai irgi nedavė rezultatų. Niekuo nepagelbėjo ir į grupę įtraukta Gretchen, Chaimo mėgstama žaidimų draugė.

Daugiau nei trejetą metų Ronas aukojosi vaikui – stebėjo, maitino, slaugė, ugdė (galiausiai pats turėjo gydytis psichoanalizės metodu), bet tai nepadėjo.

Nepadėjo drauge praleistos dienos ir naktys, kartu patirtas siaubas ir skausmai, pastangos duoti ir suprasti, bandymai suformuoti vaiko gyvenimą. Nepadėjo ir pakaitomis jam duodami vaistai: torazinas, miltaunas ir kt. Visi vaistai, kaip ir visi psichologiniai bandymai, padėdavo tik trumpam. Po to vaikas tarsi dar atkakliau grįždavo į pirminę būklę – šizofreniją.

Prašėme Chaimo tėvų leisti mums ir vaikui pabandyti dar kartą.

Mūsų vyriausiasis psichiatras, daktaras Loomisas, pasiūlė pabandyti narkosintezės seansus: įvairių cheminių medžiagų injekcijas. Gal medžiagų apykaitos procese įvyktų metabolinis pokytis ir Chaimas papasakotų mums, kas atsitiko tą įsimintiną naktį, kas privertė jį liautis kalbėjus, gyvenus ir apvertė aukštyn kojomis jo pasaulį.

Kokie mes visi buvome naivūs!

Chaimo tėvai sutiko. Gavęs reikalingus dokumentus, trečiadienį po pietų, 1965 m. spalio 23 d., Ronas nuvežė Chaimą į

daktaro Loomiso kabinetą.

Dalyvavo du gydytojai, širdies ligų specialistas, seselė, socialinis darbuotojas ir aš. Gydytojai apžiūrėjo Chaimą. Kai vaikas pasijuto esąs patogioje padėtyje, jam labai atsargiai suleido į veną pentanolio tirpalo. Viešpatie, daugiau niekada nenoriu dalyvauti panašiose procedūrose.

Atrodė, tarytum vaikas susidūrė su visu savo siaubu ir pateko į bedugnę savo skausmo gelmę. Jis pabalo, netrukus pažaliavo, akys giliai įdubo, tarsi būtų slėpęsi nuo to, ką pamatė. Paskui jis pasičiupo netoliese gulėjusį veidrodėlį ir nepaprastai išgąstingai pažvelgė į jį. Bandžiau su juo kalbėti. Kalbėjau lenkiškai, žydiškai ir vokiškai, bet jokios naudos. Jis žiūrėjo į tą veidrodėlį ir tai, ką jame matė, nekėlė jam nei malonių, nei draugiškų jausmų. Jo veide pasirodė klaikus siaubas. Susverdėjęs krito ant kušetės ir iš gilumos sklindančiu balsu pradėjo klykti: „Žudikai, žudikai! Užmušt, užmušt, užmušt!“ Paskui tarytum prarado sąmonę ir pateko į jam patogiausią būseną.

Kai Chaimui dar kartą suleido vaistų, pakilo lyg mirtinai sužeistas bulius, sukaupęs paskutines jėgas beviltiškai kovai, bet susvyravo bandydamas išlaikyti pusiausvyrą. Buvo baisu žiūrėti į jo veidą – jokios išraiškos. Neliko nė mažiausios vilties jį išgelbėti. Niekas nepadės. Paskui jį užplūdo įniršis. Svirduliuodamas puolė į kovą, apgraibomis ir į nieką nesitaikydamas siūbavo, tarsi būtų aklas. Staugė, spiegė ir vėl staugė. O po to pribėgo prie manęs, nes mudu buvome draugai, ir įsikibęs maldavo išgelbėti nuo siaubo, kuris taip baisiai draskė jo sielą. Tai buvo didysis Chaimo siaubas. Jis glaudėsi prie manęs ir dairėsi, kur pabėgti. Ir štai, tarsi į narvą uždarytas žvėris, pro virbus negalįs prasiveržti į laisvę, jis smogė man lyg aš ir būčiau ta užtvara, tarsi prasiveržęs pro mane ištrūktų į laisvę, kur nėra baimės. Į laisvę, kur nėra skausmo, į laisvę, kur nėra noro grimzti užmarštin. Savo paties užmarštin. Tačiau Chaimas negalėjo niekur pabėgti, taigi negalėjo ir būti laisvas. Chaimas susigūžė – jį ištiko priepuolis ir jis neteko sąmonės.

Nunešėme vaiką ant kušetės. Jis pabudo ir dar galutinai neatsigavęs ėmė šnekėti apie žmogžudžius ir žudikus. Kalbėjo apie tą įsimintiną naktį, kai jį išgąsdino brolis Džozefas, paskui išta-

rė mano bei Rono vardus ir nutilo. Chaimas buvo apimtas jam pačiam nepakeliamo siaubo.

Keletą valandų likome su juo. Ronas nusivežė vaiką namo ir jiedu daug dienų praleido kartu. Chaimas nesiliovė šnekėjęs apie žmogžudžius – kaip jie ketinę jį nužudyti, koks jis esąs blogas, bjaurus kūdikis, kad jis būsiąs įkištas į krosnį ir sudegintas. Kalbėjo apie sienas, kurias jie sugriausią, kad galėtų jį paimti, ir tada jis mirsiąs, mirsiąs, mirsiąs.

Daugiausia jis šnekėjo su Ronu, bet kartais kalbėjosi su girdimais balsais. Jiems dažniausiai atsakydavo pats: „Ne, nemirti“. Vadino juos žmogžudžiais ir slėpėsi nuo jų už Rono. Ar šitaip elgdamasis Chaimas bijojo narkosintezės, kuri jam reiškė egzekuciją, ar tai buvo persilaužimas, kurio mes nesuvokėme, galėjo parodyti tik laikas.

Daktaras Loomisas tęsė narkosintezes. Kiekvieną kartą mūsų viltys įsižiebdavo ir vėl suduždavo.

Po antros narkosintezės Chaimas pasidarė nepaprastai tylus. Nebendravo nei su Ronu, nei su manimi, nei su kuo nors kitu. Tapo tarsi beformis ir besvoris. Kaip oras jis praslysdavo pro pirštus ir dingdavo.

Trečia narkosintezė. Chaimas susidomėjo savo krosnele. Jis taikėsi įdrėksti, kandžiojosi. Nepalaikė jokio ryšio su Ronu. Nekalbėjo.

Ketvirta narkosintezė. Chaimas tapo žiauresnis. Ir toliau nekalbėjo. Negalėjo užmigti.

Penkta narkosintezė. Laikėsi įsikibęs į lėlę, kišo ją sau į gerklę. Laižė lėlės burną, bandydamas įkišti į ją savo liežuvį. Neišleido iš rankų, globojo ir saugojo lėlę lyg kažkas būtų rengęsis ją užpulti. Nesiliovė lakstęs ir mėtęs pro langą drabužių, saugojo savo krosnelę.

Narkosintezės nepasiteisino. Tik tapo dar viena kankyne vaikui, dar vienu puolimu, dar vienu žudymu.

Mes stebėjome jį, kankinamą siaubo, ir buvome bejėgiai apsaugoti vaiką nuo jo.

Chaimo siaubas pranoko jį patį, pranoko mūsų pastangas, jėgas ir žinias.

Mes gėdijomės lyg būtume nusikaltimo bendrininkai, gėdi-

jomės savo bejėgiškumo ir buvome apimti siaubo. Chaimo siaubas patvirtino, kad chemoterapija tokia pat bejėgė kaip ir psichoterapija.

Nedavė ramybės mintis: gal esama vaikų, kurie jaučia absoliutų poreikį numirti. Tėvų įteigiantis poreikis, įsakymas numirti jų asmenybėje įsišaknijęs taip giliai, kad, nepaisant to, kiek mes juos slaugytume ir ugdytume, šis poreikis, ši įsakymas ar komanda nugali. Vaikas nieko kito nežino.

Kad ir kaip būtų, taip atrodė...

1966 m. kovą Chaimo tėvai dar kartą visam laikui norėjo atiduoti jį į specialiuosius sutrikusios raidos vaikų globos namus. Mes buvome bejėgiai, bet nenorėjome jo atsisakyti. Dar kartą įtikinome Chaimo tėvus suteikti mums paskutinę galimybę.

Apimti visiškos nevilties griebėmės idėjos, kurią pavadinome išlikimu. Rėmėmės pirmuoju Bluberio stovyklos patyrimu. Mes, trys suaugusieji ir vienuolika šizofrenikų vaikų, įkūrėme stovyklą tolimoje atšiaurioje saloje. Sąlygos buvo žiaurios. Patiems teko ieškoti maisto, vyresnieji vaikai privalėjo globoti jaunesniuosius, tykojo pavojai ir badas, tad visiems teko dirbti drauge. Užtat vaikai ir suaugusieji išėjo gerą mokyklą. Vaikai darė stebėtiną pažangą. Mokomi elgtis oriai ir suprasdami, kad jais pasitikime ir juos gerbiame, labai pasikeitė. Tokių pokyčių mes niekada daugiau ir niekur kitur nepasiekėme.

Nusprendėme tą patį išbandyti su Chaimu.

Mūsų valdas sudarė keletas hektarų kalnuotų, upeliais išvagotų miškų, toli nuo pačios stovyklos.

Didžiausia problema buvo personalas. Reikėjo dviejų žmonių, kurie pasikeisdami prižiūrėtų Chaimą dvidešimt keturias valandas per parą, septynias dienas per savaitę, iš viso septyniasdešimt dienų. Tie du žmonės turėjo būti patikimi, gebantys pakelti atsiskyrėlišką gyvenimą, fiziškai aktyvūs, pajėgūs atlaikyti Chaimo atakas ir apsaugoti jį nuo išorinių pavojų. Pakankamai stiprūs emociškai, kad neskatintų vaiko teroro, nedidintų jo skausmo bei jį žlugdančio įniršio, ganėtinai jautriai dirbantys su vaiku, kantrūs ir neprarandantys vilties.

Suradome du vyrus. Vienas – Sadikas, turkas, turintis dvie-

jų specialybių daktaro laipsnius: fizikos ir technikos, laisvalaikį skiriantis istorijos ir filosofijos studijoms. Nuo vaikystės jis medžiodavo ir stovyklaudavo Turkijoje bei Karibų jūros pakrantėje. Buvo užsispyręs, talentingas, kūrybingas, jautrus, veltui laiko neleidžiantis žmogus.

Kitas vyras – Jaseras, arabas iš Sirijos, rengė doktoratą iš anglų renesanso literatūros. Didžiąją gyvenimo dalį Jaseras praleido dykumoje. Talentingas, švelnus, linkęs į apmąstymus ir kantriai siekiantis tikslo.

Visus tris – gyvybingą nenuoramą turką, poetą arabą ir žydų iš koncentracijos stovyklos vaiką – kartu įkurdinome kalno viršūnėje, kur jie privalėjo išgyventi.

Įsikūrė jie palapinėje, turėjo vandens, kirvius, pagrindinius įrankius, miegmaišius, drabužių ir maisto. Išbandę tris skirtingus kalnus, pasirinko tinkamiausią, su geriausia vandens prieiga ir mažiausiai uodų bei meškėnų. Čia jie išsikasė lauko tualetą, nutiesė lyną, jungiantį juos su stovykla, kad gautų iš ten maisto ir medikamentų, ir įsikūrė ilgai karštai vasarai.

Būdami rytiečiai Jaseras ir Sadikas sudarė Chaimui visiškai kitokią dienotvarkę nei mes. Ji labiau atitiko jų poreikius nei mūsų veiklos nuostatus. Su vaiku dirbo pasikeisdami. Kartais dvylika valandų, kartais šešiasdešimt dvi. Retsykiais dirbdavo po penkias dienas ir naktis, priklausomai nuo savo ištvermės ir Chaimo poreikių. Jie įsipareigojo nesitraukti nuo vaiko nė valandėlei.

Chaimas, staiga susidūręs su dviem skirtingomis, nepailstančiomis ir labai disciplinuotomis asmenybėmis, visiškai sutriko. Tie vyrai reikalavo bendrauti ir mokėjo laukti. Jie turėjo savitą laiko pojūtį. Jiems nebuvo svetimas skausmas ir siaubas, bet jie nepasidavė jų apraiškoms, neišsigando ir nenuolaidžiavo. Šie vyrai pripažino išlikimo dėsnį, o ne stichiškus gyvenimo ir mirties protrūkius.

Pirmosios stovyklavimo dienos buvo žiaurios. Vaikas tęsė bado streiką. Vietoje maisto ėmė kramsnoti savo burnos gleivinę. Atsisakė gerti, jo organizmui pradėjo pavojingai trūkti skysčių. Visas išsitepė išmatomis. Puldavo savo globėjus dieną ir naktį, nesiliovė staugęs. Abu vyrai agresyviam Chaimui nenu-

olaidžiavo. Leido vaikui gulėti apdergtais drabužiais. Jam matant gamindavo riebius kepsnius ir leido badauti. Po pirmos savaitės Chaimas naudodamasis atidarytuvu pradėjo atidarinėti konservų dėžutes, maudytis upelyje, išmoko pasirūpinti savo drabužiais. Jis valgė ir gėrė. Jis gyveno.

Po dviejų savaičių Chaimas jau prisirinkdavo malkų, užkurdavo laužą. Pats išsikepdavo mėsos. Praėjus trims savaitėms, jau valgė su peiliu ir šakute. Išmoko naudotis kirviu. Lipdavo į kalnus. Darbavosi prie troso, kuriuo jiems į kalną iš apačioje esančios stovyklos tiekdavo maistą.

Vasaros viduryje jis pradėjo važinėti dviračiu.

Susitikau Chaimą su Sadiku mieste už 6 kilometrų, į kurį jie buvo atėję pėsčiomis. Negalėjau patikėti savo akimis. Chaimas atrodė tvarkingai, pasitempęs, kontroliuojantis savo veiksmus, su kuprine ant nugaros, gertuve ir peiliu, kabančiais prie diržo. Žygiavo koja kojon su turku, atsakinėjo į Sadiko kausimus ir maloniai nusišypsodavo, kai tas jam kažką pasakydavo. O Sadikas mėgo daug šnekėti. Paskui mačiau Chaimą sėdintį palapinėje. Sukryžiavęs kojas saulei leidžiantis klausėsi pasakos, kurią arabas skaitė iš knygos „Tūkstantis naktų ir naktis“, kaip Jaseras ją vadino.

1966 m. liepos 3 d. Sadikas – „Berniukas kandžioja savo gleivinę. Pasiūliau jam maisto. Pabėgo. Nesivijau. Išgąsdinto žvėries nesiveja, o laukia, kol jam praeis baimė ir jis sugrįš pats.“

Liepos 4 d. Jaseras – „Vaikas gulėjo išsitepęs išmatomis. Parodžiau jam, kur nusiplauti. Atsisakė.“

Liepos 5 d. Sadikas – „Vaikas paėmė mėsos ir malkų, rodydamas, kad nori valgyti. Jis draskė mėsą dantimis kaip plėšri hiena. Valgė pirmą kartą.“

Liepos 9 d. Jaseras – „Išploviau antiseptiniu tirpalu Chaimo burną ir liežuvį. Išką̨stose vietose tebėra žaizdos. Tikiuosi, infekcijos išvengsime.“

Liepos 15 d. Sadikas – „Chaimas pats atsidarė konservų dėžutę, kadangi aš atsisakiau tai daryti.“

Liepos 19 d. Sadikas – „Abu su Chaimu išėjome į pusantros mylios žygį. Tyrėme tos vietovės augmeniją, gyvūniją. Kelione jis buvo patenkintas kaip ir aš. Mudu nešėmės kirvius ir iškirto-

me išdžiūvusius krūmokšnius. Naktį jis dar neužmiega.

Liepos 21 d. Sadikas – „Iš nukirstų šakų mudu su Chaimu surentėme plaustą. Kai nebūna užsiėmęs, jis vis dar laksto ratu.“

Liepos 23 d. Jaseras – „Su Chaimu užkūrėme laužą. Daug kalbėjome, papasakojau jam apie savo dykumą. Jis labai susidomėjo. Tik nežinau, ar pasakojimo turiniu, ar mano lūpų judesiais. Valgėme pietus, kuriuos išsivirėme. Paskui skalbėme jo drabužius ir žiūrėjome į mus stebinčius meškėnus. Chaimas žavėjosi žvėreliais.“

Liepos 27 d. Sadikas – „Meškėnai pavogė mūsų maistą. Išėjau jų ieškoti prasitaręs: „Užmušiu juos“. Chaimas nepaprastai susijaudino. Bėgo kartu, pasirengęs užmušti.“

Liepos 29 d. Jaseras – „Chaimas labai gerai aptarnauja trosą. Šiandien pats vienas siuntė signalus, kad atgabentų daugiau maisto. Jis mėgsta naktį gulėti šalia manęs ir klausytis, kaip kalbu ar seku pasakas iš „Tūkstančio naktų ir nakties“. Mudu susikūrėme laužą, abiem šilta. Kad tik jis pradėtų miegoti naktimis.“

Liepos 30 d. Jaseras – „Nuo vakar Chaimas pasikeitė. Pasidarė judresnis, bendravo su manimi ir sėdėjo šalia beveik visą dieną. Vertė mane rūkyti. Vėl ėmė vaikščioti ratu. Dabar ratus suko kažkaip kitaip ir tik tada, kai puldavo į neviltį ar ko nors reikalaudavo. Kartą jis parodė į vandenį ir aš bandžiau priversti jį ištarti „vanduo“. Supykęs ir verkdamas jis tuojau pradėjo bėgti ratu. Šitaip elgėsi ir tada, kai suimdavo miegas. Manau, jis stengėsi ištarti žodžius. Bandžiau skatinti jį kartoti „dūmai“, „vanduo“, „mėsa“, „miškas“ ir jis stengėsi šiuos žodžius pasakyti. Bet kai paprašiau ištarti „tėtis“ ir „mama“, supyko ir atsisakė. Dabar padėsiu maistą ir gėrimą ten, kur jis nepasiekia, kad priversčiau jį paprašyti. Po pietų jis rinko malkas ir krovė į laužavietę, atsinešė benzino, užpylė ant malkų, uždegė laužą ir parodė į mėsą. Paskui, paėmęs mane už rankos, privertė uždėti ją ant laužo. Kai pasakiau, kad užuot ėmęs maistą pats, turėtų paprašyti manęs, pradėjo vogti. Po to maisto jam paduodavau.“

Rugpjūčio 2 d. Sadikas – „Chaimas puikiai išsimaudė upelyje. Pastebėjome, kad jis plaukioja ir tvenkinyje, kurį aptikome.“

Rugpjūčio 3 d. Sadikas – „Myliu tą keistą vaiką. Jis daug labiau primena žvėrį nei berniuką. Noriu jį išsivežti su savimi.“

Rugpjūčio 4 d. Jaseras – „Esu labai nuliūdęs ir pavargęs, liko tik mėnuo jam pasitaisyti, o mes nesugebame padėti. Viskas įsišakniję nepaprastai giliai. Jis viską supranta, ką sakau, bet tuojau kažkokia kaukė uždengia veidą ir jis nieko negirdi, nesupranta."

Rugpjūčio 12 d. Jaseras – „Chaimas, šį kartą sapnuodamas, visą naktį šaukė: „Žmogžudžiai, jie mane užmuš!" Kai pažadinau, iš baimės išbėgo į naktį."

Rugpjūčio 18 d. Sadikas – „Mudu su Chaimu įsirengėme žaidimų aikštelę. Nuvalėme žemę ir padarėme kelis suolus. Jis gerai nutuokia apie medžio darbus, tik tingi. Sportavome. Mėtėme peilius, stengdamiesi juos įsmeigti į žemę. Jam gerai sminga."

Rugpjūčio 21 d. Sadikas – „Šiandien Chaimas pats bandė važiuoti dviračiu į miestelį."

Rugpjūčio 25 d. Sadikas – „Chaimas išmoko važiuoti dviračiu."

Rugpjūčio 27 d. Jaseras – „Šiandien Chaimas man pasirodė keistas, ne toks kaip visada. Atrodė, kad pasaulyje gyventų vienas, nieko prie savęs neprisileido. Kai tik bandydavau su juo pasikalbėti ar pažaisti, niršdavo. Visą dieną vaikas sėdėjo vienas, beveik nejudėdamas žiūrėjo į žemę ir žaidė laikydamas rankose keletą šakelių. Nevertė manęs rūkyti kaip paprastai. Liovėsi bėgti ratu, jo suvokimas lėtėjo. Valgė gerai. Išsivedžiau jį pasivaikščioti po mišką, o kai pavargau, jis dar nerodė jokių nuovargio požymių."

Rugpjūčio 30 d. Sadikas – „Chaimas, Jaseras ir aš sėdėjome ir kartu valgėme. Drauge valgome retai. Chaimas sutriko, nes nežinojo, kaip elgtis ir kurio klausyti. Jis atsistojo ir pradėjo sukti ratus."

Rugsėjo 2 d. Sadikas – „Chaimas šiandien visiškai sutrikęs. Jis manęs negirdi ir nemato."

Rugsėjo 6 d. Jaseras – „Mes susitikome su Chaimo tėvais. Neįprastas išbandymas. Jie išsivežė vaiką namo. Išvažiavo Chaimas be baimės, be pykčio, be džiaugsmo. Kas bus dabar?"

Sadikas nusprendė dirbti su Chaimu mieste, nepaisydamas visų savo doktoratų. Chaimas jį domino labiau nei akademinės studijos. Sadikas, kaip ir mes, likusieji, nesirengė pralaimėti. Užuojauta ir meilė tam nemylimam vaikui ir nuolatinė pagunda

jį išgelbėti turko neapleido. Būdamas valingas jis atėjo į dienos centrą. Sadikas dirbo su Chaimu penkias dienas per savaitę, kartais ir septynias. Jis net aukodavo savaitgalius. Nepaisant didžiulio atsidavimo vaikas ėmė trauktis į ankstesnę savo būseną. Nors retkarčiais maloniai nusišypsodavo Sadikui, Chaimo skausmas ir siaubas vėl pradėjo ryškėti, užgoždamas juodviejų ryšius. Lėtai, o netrukus vis sparčiau vaikas ėmė prarasti viską, ką buvo laimėjęs. Vėl urzgė kaip žvėrelis. Jo spiegimas aidėdavo per visą pastatą. Nebekontroliavo savo veiksmų. Įniršęs puldavo kiekvieną žmogų. Nuo beprasmiško vaikščiojimo ratu apsvaigdavo. Bemiegės naktys būdavo pilnos siaubo ir pastangų pabėgti nuo jo.

Savo krosnelėje sudegino jau ne vieną lėlytę. Vėl ėmė žavėtis dūmais ir rūkymu. Prievartavo visus, kad jie rūkytų, ir tai tapo nepakeliama. Chaimas nustojo šnekėti, ištardavo tik kelias frazes: „Žmogžudžiai“, „užmušiu kūdikį“, „blogas kūdikis“ ir „jie beldžia į sienas“. Tai kartojo be paliovos dainos ritmu, primenančiu melodiją „Šma Izrael“, kurią žydai niūniuodavo eidami mirti. Išpylęs šias frazes Chaimas skausmingai pajusdavo, kad viršutinė kūno dalis netenka lygsvaros. Jis susiriesdavo kaip į nelaisvę patekęs ir nugalėtas orangutangas. Niurnėdamas ir urgzdamas, šokinėdamas ir šuoliuodamas, nukarusiomis rankomis, sustingęs iš siaubo jis zujo beviltiškais ratais, pasirengęs trypti ir žudyti. Siaubas ir baimė taip giliai įsirėždavo jo veide, kad šis sustingdavo. Po kurio laiko jis pastėręs griūdavo ant žemės.

Netrukus Chaimas atsisakė vagyti bei gerti ir pradėjo ryti save.

Galiausiai jis ėmė visus puldinėti. Chaimas, didelis ir stiprus vienuolikmetis berniukas, kaip sugautas žvėris pasidarė grėsmingas namams ir mokyklai. Teko jį išvežti. Chaimą išvežė, kad jis pūtų, vegetuotų, numirtų...

Yra sakoma: „Tegul mirusieji laidoja mirusiuosius“.

Bet jei mirusieji dar gyvi, kas juos palaidos? Ar tai ne gyvųjų palikimas?

Pagal gamtos dėsnį vaiką maitina motina. Tačiau kai vaikas maitina motiną, einama prieš prigimtį ir tada vaikas sunaikinamas. Motina nešioja gemalą savo įsčiose ir gemalas yra jos neatskiriama dalis. Gemalą ji maitina. Kai motina pagimdo vaiką,

kai vaikas išeina iš įsčių, nuo tada ji suteikia vaikui autonomiją.

Chaimo motina šito padaryti nesugebėjo. Begalinis jos skausmas, siaubas ir vienišumas reikalaute reikalavo, kad Chaimas išliktų jos neatskiriama dalis, ir taip prarijo Chaimą.

Diena iš dienos ji „rijo“ vaiką, įkūnydama Chaimą savyje ir tuo jį naikindama. Toks emocinis motinos kanibalizmas savo vaiko atžvilgiu neleidžia ir neleis vaikui augti. Jis taip pat negali patenkinti motinos poreikio, kadangi „maitinantis“ ją vaikas nepajėgus numalšinti jos alkio.

Pagal pačią tokių santykių esmę vaikas yra tik motinos pratęsimas. Ji niekada nemato jo poreikių, niekada nepripažįsta jo teisių, naudojasi ir piktnaudžiauja juo beveik nesuprasdama ką daranti.

Jis yra jos laimė ir nelaimė, jos prakeiksmas ir pražūtis. Jis turi kvėpuoti jos oru, valgyti jos maistą, gerti jos gėrimą. Ji nesugeba suteikti jam tapatumo. Jeigu ji persekiojama, persekiojamas ir jis. Jeigu ji žudoma, jis – taip pat. Ir kartais nepaprastai įniršusi motina gali palaikyti vaiką savo persekiotoju ar žudiku ir jį užmušti.

Jei ji mirs, jis turi mirti su ja, psichologiškai, bet labai dažnai ir fiziškai.

Įkliuvęs į tą baisų voratinklį vaikas nebegali išsilaisvinti. Galiausiai jis praryjamas. Jam priklauso tik vienas gyvenimas – jos. Ir mirti jis gali tik viena mirtimi – jos.

SARA

Maža mergytė įėjo į mano žaidimų kambarį, baugščiai apsidairė, pasiraitojo rankovę ir apsisprendusi su ašaromis akyse pasakė:

– Gerai, daktare. Durkite. Paverksiu truputį. Paskui eisiu namo. Viskas bus baigta.

Tai buvo Sara.

– Aš ne daktarė. Aš neskiepiju. Nori saldainių? – paklausiau.

– Ne, ačiū. Nereikia manęs apgaudinėti. Aš jau noriu eiti. Tai užbaikite, – pasakė drebančiu balsu, pilnomis ašarų akimis. Ji buvo ryžtinga mergaitė ir jos baimė turėjo būti pagrįsta. Ji laukė, kad jos nuogąstavimai išsipildytų.

Paskui, nutarusi, kad aš vilkinu jos kančias, pasakė:

– Tu – negera.

Ji atsisėdo ir pradėjo graudžiai verkti. Nesišiaušė mano malšinama. Nurimusi ėmė apžiūrinėti kambarį. Ryžtingai, įtariai. Nei pasitikėdama, nei nepasitikėdama manimi. Tik laukdama.

Ji pastebėjo visus žaislus. Ir pirmą kartą pajudėjo iš tos vietos, kur buvo nutūpusi.

Dar tebekaustoma baimės nedrąsiai pradėjo apžiūrinėti žaislus, nevengdama jų paliesti.

Ji buvo graži mergytė. Pagal ūgį – dar ne šešiametė, grakšti kaip laukinė gėlė, vikri kaip stirnaitė.

Kažką nerealaus bylojo jos jausmingas, kupinas jutiminio suvokimo veidelis ir į lėlės panašus kūnas, kuris kartais man primindavo medinę nimfą, o kartais – seną moterį.

Sarą man atvežė su protinio atsilikimo diagnoze. Jokių „jei“, jokių „bet“, jokių „galbūt“ – nuomonė buvo vieninga. Visi gydytojai, visos ligoninės ir klinikos nustatė tą pačią diagnozę: „atsilikimas“. Vienintelis žmogus, kartais tuo suabejodavęs, buvo jos motina.

– Žinau, kad ji kvaila, – pasakė man Saros motina. – Žinau, kad atsilikusi, tačiau būna akimirkų, o jos ateina nežinia iš kur, kai ji tampa protinga ir išmintinga, tiesiog ne pagal metus išsivysčiusi. Bet tokios akimirkos nesulaikomai praeina. Nespėji pastebėti ar pačiupti, o jos dingsta. Ir vėl ji – kvailutė Sara. Niekas manimi netiki, kai pasakoju apie tai. Sara normaliai vystėsi, lyg ir per greitai augo. Bet būdama dviejų su puse metų pasikeitė ir tapo nepakenčiama. Tada gimė jos brolis.

„Neįmanoma“ – taip ją apibūdino mama. Ir iš tiesų ji buvo neįmanoma.

Sulaukusi pustrečių metų ėmė blogai miegoti naktimis, nebevalgė jai būtino maisto. Nuo to laiko nebeėjo į tualetą. Kai priversdavo reikalas, kur bestovėtų, iš jos sunkdavosi išmatos. Nuo pustrečių metų nebeįstengė sutelkti žvilgsnio, nė nesiartino prie lango; nuo pustrečių metų nebežiūrėjo į veidrodį ir neišleido iš akių motinos.

– Ji visada geidė paketų, – tęsė Saros mama. - Suvyniotų ir surištų paketų.

Ir jei koks nors reikalavimas nebūdavo patenkinamas, o taip nutikdavo dažnai, nes Sara reikalaudavo neįmanomų dalykų, ji baisiai įniršdavo, imdavo rėkti, ją ištikdavo priepuoliai.

– Pastaruoju metu atsirado kažkas nauja, – pasakojo mama. – Ji ištiesia ranką prieš save, ilgai žiūri į ją ir su ja kalbasi.

Kai paklausiau Saros tėvo, ar jis nori ką nors pridurti, jis pasakė:

– Taip. Ji kaip siurbėlė, ne, kaip erkė ar demonas. Ji įsisiurbia į tave ir nepaleidžia, neduoda gyventi. Savo užsispyrimu čiulpia iš tavęs paskutinius syvus ir varo iš proto.

Šio vaiko viduje pajutau slypinčią poeziją, kurią turėjau atrasti. Iš karto pradėjau dirbti. Netikėjau, kad Sara protiškai atsilikusi. Bet jaučiau, kad buvo tiek sukaustyta baimės ir agonijos, jog negalėjo pajudėti ir todėl tokia atrodė.

Tai buvo ypatinga baimė, ypatinga agonija, nors nežinojau, kokia. Sara siekė vieno tikslo, buvo ryžtinga ir aš instinktyviai jutau, kad visomis jėgomis stengiasi nuslopinti ją griaužiantį gilų ir nepakeliamą skausmą. Ji buvo pasirengusi viskam, kad tik to skausmo išvengtų ir daugiau niekada nepatirtų – kad tik išnyktų visi skausmą keliantys ženklai.

Tačiau tų ženklų aplink mergaitę buvo labai daug ir vaikščioti jų neužkliudžius darėsi kaskart sunkiau. Norėdama juos apeiti Sara traukėsi į save ir vis labiau siaurino savo pasaulį, dvelkiantį šalčiu.

Ją vis smarkiau užvaldė problema, kaip išvengti siaubo ir apsisaugoti nuo jo. Nebuvo kito pasirinkimo, kaip tik apsimesti ribota ir atsilikusia.

Iš pradžių darbas su Sara buvo tarsi kelionė per užminuotą lauką. Po kiekvienu krūmu – užkasta mina, o laukas pilnas krūmų.

Visą laiką užmindavome ant minų, sprogimai nesiliovė. Tie sprogimai – tai jos nesibaigiantis verksmas, aimanos arba dusinantis įniršis.

Jei praeidavome pro langą – sprogimas. Jei kambaryje kabojo veidrodis – sprogimas. Jei paminėdavau mamą ar tėtį – sprogimas. Jei pasiūlydavau jai maisto – sprogimas. Jei kas nors į ją žvilgtelėdavo – sprogimas. Jei ji netyčia nukreipdavo savo žvilgsnį į ką nors – sprogimas. Jei praeidavo pro tualetą – sprogimas. Jei paketas suvyniotas – sprogimas. Jei nesuvyniotas – sprogimas. Jei paklausei, kodėl ji šitaip elgiasi, – sprogimas. Ir tai toli gražu ne viskas.

Kai Sarą ištikdavo pykčio priepuolis, ji prapliupdavo verkti ir nebesustodavo. Regis, pamiršdavo, kad reikia susitvardyti. Jos aimanos buvo neapsakomai gilios vidinės kančios ir skaudaus vienišumo išraiška.

Iš pradžių atrodė neįmanoma jai padėti, nes savo poelgiais ji mane sukaustydavo. Kadangi mergaitę baugino fizinis kontaktas, negalėjau jos liesti. Bet kokie paguodos žodžiai galėjo sukelti naują sprogimą. Visi žodžiai, be išimties, buvo netinkami, nes paliesdavo naują, tuo metu dar nežinomą baimę.

Neapsakomas Saros vienišumas buvo toks žlugdantis, o siaubas – toks didelis, kad ji neleisdavo niekam prasibrauti į savo

pasaulį ir suteikti pagalbą, kurios jai reikėjo vaduojantis iš šios dilemos. Sara pati susirado išeitį. Ji susikūrė sau draugę, kuri visiškai pakluso jai, – savo ranką.

Ranka buvo jos draugė ir kartu priešė, patikėtinė ir išdavikė. Bet Sara ją visada kontroliavo ir todėl jautėsi saugi.

Ji ilgai kalbėdavosi su ranka, bet suprasti galėjai tik nuotrupas. „Kaip manai, ar tai gerai?" – klausdavo rankos, o ranka mergaitės poreikiams pritardavo arba ne.

Ranka galėjo net sustabdyti verksmą ar pyktį, tarsi sakytų: „Na, Sara, gana verkti".

Nevientisai, nepaprastai išsiblaškiusiai, visiškai nuo pasaulio atsiribojusiai Sarai atrodė, kad jos ranka turi autonomiją. Bet tuo pat metu ji galėjo jausti savo vientisumą tik tada, kai ranka priklausė jai. Kadangi dalį savo autonomijos Sara buvo atidavusi rankai, jai reikėjo ją susigrąžinti – tik tada mergaitės autonomija buvo pilnutinė.

Sara ištiesdavo ranką prieš save, įsmeigusi akis atidžiai į ją žiūrėdavo ir giliai susikaupusi kalbėdavosi su ja ištisas valandas.

Ranka ją saugojo, teikė pasitikėjimo, ramino labiau nei kas kitas, įskaitant ir mane. Ranka mergaitės negalėjo nei išgąsdinti, nei įskaudinti, ranka klausė tik jos įsakymų.

Visada užsidariusi, baimėje gyvenanti Sara stengėsi kontroliuoti savo pasaulį, kontroliuodama kitą kūno dalį – akis.

Ji bijojo matyti. Regėti visa aplinkui ir vėl išvysti, ką tikriausiai buvo mačiusi ir kas ją taip įbaugino, kad atvedė į šiandienos būseną. Todėl jos akys sąmoningai žvelgė kiekviena sau. Vaizdas buvo groteskiškas. Vienos akies obuolys nuklysdavo taip toli prie akies krašto, kad tesimatydavo tik dalis rainelės. Tada iš Saros regėjimo lauko dingdavo ne tik pasaulis, bet ir akis pasislėpdavo nuo pasaulio. Kita akis nuklysdavo priešinga kryptimi, bet ne taip toli ir ne taip labai pasislėpdavo. Juk Sara privalėjo stebėti. Jai reikėjo be paliovos nustatinėti, vertinti padėtį, matyti, ką pašalinti, kad jai nepakenktų. Jos akys man priminė už horizonto ir mūsų regėjimo ribų išnykstantį laivą. Mes jo nebematome, bet žinome, kad laivas yra ir kad stebi mus.

Sara suteikė savo akims autonomiją kaip ir rankai. Suteikusi autonomiją tiksliai jas kontroliavo. Tačiau ir buvo jų kontroliuojama.

Kartą jos akys buvo operuotos norint išgydyti žvairumą, sakyčiau, beprasmiškai. Bet tai nepadėjo.

Kontrolė, kontrolė, kontrolė. Būtent dėl šio jos nusistatymo visiškai kontroliuoti ir tvarkyti savo gyvenimo situacijas, galėjau palyginus greitai jai padėti.

Susitikinėjau su Sara daugiau nei metus kartą per savaitę, o kartais ir dusyk. Vasarą dirbau su ja ištisas dešimt savaičių Bluberyje. Tada ištisą parą, visas dvidešimt keturias valandas, praleisdavome kartu.

Mums bendraujant nuolat jaučiau, kad Sara yra mano mokytoja. Niekaip nepajėgiau suprasti, kaip per tokį trumpą laiką ji galėjo pasitaisyti. Gydant Sarą iniciatyvos ėmėsi ji pati. Tą patį galima pasakyti ir apie metodą, gydymo būdą ir tempą. Aš tik mylėjau ją, džiaugiausi, žavėjausi ja ir gerbiau. Ir ką tik suprasdavau, tuojau dalydavausi su ja. Ta ryžtinga miela mergytė nustatė sąlygas, o aš jų laikiausi. Visa kita darė ji.

Antrą ir trečią savaitę atėjusi į mano žaidimų kambarį Sara vis dar reikalaudavo injekcijos. Ketvirtą savaitę jos atkaklumas sumažėjo. Tada ją ištiko įprastas pykčio priepuolis, užsitęsęs ilgiau nei tris valandas. Kai atsigavo, paprašė manęs dovanos – „paketo“. Pasakė man:

– Jis turi būti įdėtas į dėžutę, suvyniotas į popierių ir perrištas virvute.

Kai prašymą įvykdžiau, pasikišo „dovaną“ po pažastimi, pažiūrėjo į mane savo nematančiomis akimis ir be jokio triukšmo išėjo.

Supratau, kad vieną pakopą įveikiau.

Tiesiogine ir perkeltine prasme Sara norėjo, kad viskas būtų įdėta į dėžutę, suvyniota į popierių ir perrišta virvute. Tvarkingai suvynioto paketėlio. Dovanos. Iki to laiko ją tenkino niekieno „paketėlis“, niekieno „dovana“, Dabar tai reikėjo gauti iš manęs.

Saros motina labiausiai ir skundėsi dėl tų „paketų“. Kaip sakė mums, Sara nuolat norėjo, kad viskas būtų suvyniota. Šaukštas, kuriuo jau reikėjo valgyti, kojinaitė, kurią turėjo užsimauti, obuolio graužtukas, kurį reikėjo išmesti. „Suvyniok“, – nuolat reikalaudavo. „Ar atnešei man paketą?“ – amžinai klausinėdavo. „Dovanos!“ – nerimo. Bet jokia „dovana“ nebuvo tinkama, joks „paketas“ – pakankamai geras ir Sarą ištikdavo įprastas

pykčio priepuolis – vienas nuolat besitęsiantis priepuolis, anot jos motinos.

Penktą kartą Sara atėjo pas mane ieškodama atsakymo ir pasiryžusi jį gauti.

– Gerai, tu – ne daktarė. Tu esi Mira, – pasakė ji man. – Taigi aš būsiu maža, o tu būsi mano motina. Turėsi daryti, ką tau sakysiu. Paguldyk mane į lovą.

Paguldžiau.

– O dabar užklok mane. Antklode.

Užklojau.

– O dabar įsivaizduok: esu mažuliukas, mažuliukas kūdikis, – tęsė ji, pamėgdžiodama kūdikio balsą. – Duok man buteliuką.

Tos situacijos dirbtinumas tuojau dingo. Dingo ir jausmas, kad esu dalis to paskubomis surengto spektaklio. Pajutau keistą realybę. Vaidinimas tapo tikrove. Sara ne tiek vaidino, kiek tuo gyveno. O aš tiksliai vykdžiau jos nurodymus. Jaučiausi esanti pakviesta į patį slapčiausią beviltišką vaiko pasaulį. Pripyliau buteliuką pieno ir padaviau jai, prikišdama čiulptuką prie lūpų – elgiausi tarsi su naujagime. Sara energingai ėmė žįsti čiulptuką, tai sukąsdama, tai patraukdama. Kai baigė, nurodė:

– Dabar padaryk taip, kad atsirūgčiau. Stuktelėk per pečius.

Paėmiau ją kaip naujagimę, patapšnojau per nugarą. Mano nuostabai Sara atsirūgo.

– O dabar kūdikiui metas miegoti, – tarė ji.

Vėl paguldžiau ją į lovą, užklojau, apkamšiau ir pradėjau dainuoti jidiš lopšinę, kurią, kaip sakė jos mama, Sara labai mėgo.

Mergytė nusižiovavo, patrynė akis ir iš karto užmigo.

O juk Sara niekada nesileisdavo užmigdoma. Ji miegojo apie penkiolika minučių. Giliu ir kietu miegu. Kai nubudo, pasipurtė, kol visai išsibudino, ir pasakė:

– Gerai, dabar Sara eis į virtuvę. Aš jau didesnė. Bet nunešk mane, nes dar ne tokia didelė. Pasodink į kėdę ir pamaitink. Valgysiu, ką valgo didesni vaikai.

Sara valgė ir aš jai pageidaujant drauge.

– Gerai, – pasakė ji pavalgiusi. – Dabar aš esu Sara, kuriai sukako šešeri metai.

Ji pašoko nuo kėdės, paėmė pieštuką ir pradėjo piešti paveiksliuką.

Paskui nubėjo į vestibiulį, kur motina visada jos kantriai laukdavo, ir pranešė:

– Gerai, dabar tau nebereikia manęs laukti. Tik atvežk mane čia, paskui išeik. O kai man bus laikas namo, ateik manęs pasiimti.

Apstulbusi motina negalėjo pajudėti.

– Eik, – pasakė Sara. – Jau gali eiti.

Dieną naktį motinai įsakinėjusi Sara staiga ramiai pasakė: „Eik“.

Sara, kuri turėjo visą laiką matyti, jausti ir liesti savo mamą, kuriai nuolat reikėjo būti su motina, bendrauti su ja žodžiais ir poelgiais, pasakė: „Eik“.

Tačiau jos motinos laisvė tęsėsi tik tol, kol Sara buvo su manimi, likusį laiką duktė vėl gąsdino poreikiu nesiskirti su ja.

Sara atkakliai siekė, kad motina būtų šalia. Ji neleisdavo jai išeiti, nes bijojo, kad dings.

– O kas tada galėtų nutikti mamai? Sarai? Ką gali žinoti? – retoriškai klausė mergytė.

Tokiu būdu ji visą laiką griaužė, alino ir kankino savo motiną. Dvidešimt keturias valandas per parą. Ir taip kiekvieną dieną ištisus ketverius metus.

Sara nuolat uždavinėjo motinai klausimus. Atsakymai niekada jos netenkino, bent jau buvo nepageidautini. Ir vis vien norėdama palaikyti ryšį ji nesiliovė klausinėjusi ir įtikinėjusi save, kad atsakymai – tie patys. (Tada ji jautėsi saugesnė, pastovesnė, net jei atsakymai būdavo neteisingi.) Bet iš tikrųjų tų atsakymų ji visai netroško. Visą laiką ieškojo vienintelio atsakymo, kurio niekas jai nedavė. Šio atsakymo motina negalėjo išreikšti vien žodžiais. Jo esmė glūdėjo motinos meilėje vaikui. Ta meilė turėjo būti pakankamai stipri ir išmintinga, kad padėtų vaikui tapti pačiu savimi, suvokti savo teises bei gyvenimo pilnatvę, kad mergytė pasijustų nepriklausoma.

Tikriausiai dalį atsakymo Sara surado manyje. Kai tik ji ateidavo, mes vaidindavome naujagimio, kūdikio ir vaiko spektaklį. Tai tęsėsi tris mėnesius.

Kiekvieną kartą vartojome tuos pačius žodžius ir gestus. („Turi būti taip, - tvirtino Sara, – kitaip nieko neišeis.“) Prieš mergaitei išeinant kiekvieną kartą privalėjau duoti jai „ką nors

suvyniotą". Dažniausiai ji priimdavo „dovaną" be triukšmo. Tačiau kartais nusistovėjusią tvarką sudrumsdavo pykčio priepuolis ar besikartojantys klausimai. Priepuolius išlaukdavau, nes nežinojau, kaip ją nuraminti. Į nuolatinius klausimus turėjau tik vieną atsakymą: „Tai ir viskas. Atsakiau ir užtenka. Nereikia kartoti ir kartoti to paties. Tu juk žinai, apie ką kalba". Ir to pakakdavo.

Po tų trijų mėnesių Saros santykiai su namiškiais pagerėjo. Ji mažiau ieškojo priekabių ir ne tiek daug reikalavo.

Būtent tada ji pradėjo tvarkingiau tuštintis.

Iki brolio gimimo šie Saros įgūdžiai buvo normalūs. Tačiau praėjus keliems mėnesiams po jo atėjimo į pasaulį ji nebepajėgė minėto proceso kontroliuoti. Tuštinimasis sukeldavo pykčio priepuolius, Sara prapliupdavo verkti. Ji nesituštindavo ištisomis dienomis ir net savaitėmis. Kartais jos pilvukas taip išsipūsdavo, kad atrodė tarsi nėščia. Kai raumenys nebegalėdavo išlaikyti viduje susikaupusių išmatų, jos imdavo kristi iš jos, kad ir kur ji būtų. Šį praradimą visada lydėdavo išgąsčio, skausmo ir pykčio kupini klyksmai, spiegimai ir vaitojimai.

Nesuklysiu pasakiusi, kad be emocinio skausmo, patirto praradus dalį savęs, ji sunkiai pakėlė ir fizinį. Tada ėmiau įtarti, kad Sara vengė tuštintis ne tik bijodama netekti dalies kūno, kad šis procesas taip pat simbolizavo nėštumą ir gimimą. Simbolizavo jos motiną, nešiojančią įsčiose broliuką. Sara tikriausiai buvo jo gimimo liudytoja. Jis atėmė iš jos kūdikystę ir motinos meilę. Todėl ji bandė ištaisyti padėtį. Ji galėtų būti nėščia, bet niekada negimdytų, nebūtų jokio brolio, nes visą laiką nešiotų jį po širdimi. Atsisakydama gimdyti ji dėl brolio niekada neprarastų motinos meilės. Turėjau ir kitą prielaidą. Tikriausiai ji galėjo būti nėščia savimi, tikėdamasi atgimti iš naujo ir atgauti meilę, kuri atiteko broliukui, o ne jai. Kadangi gimdymas – toks gąsdinantis dalykas, Sara mintyse jį tapatino su mirtimi. Negalima neatsižvelgti ir į paties gimdymo siaubą, kurį patiria mažas vaikas.

Todėl tualetas (ir žodis, ir pati vieta) buvo neliečiama tema mudviem su Sara. Žodžiai, susiję su tuštinimosi problema, ar menkiausia aliuzija į tai buvo neleistini.

Kartą Sara paėmė mane už rankos ir nusivedė į tualetą. Pasodinusi ant klozeto pasakė:

– Kai tai darai, ar tau kas nors atsitinka?

– Ne, bet po to jaučiuosi geriau, – atsakiau.

– Ar nuleidi vandenį?

– Taip, – pasakiau.

– Kai nuleidi vandenį, ar tebesi čia?

– Žinoma.

– Tu vis dar būni čia? Ar neišvarai drauge savo dalies?

– Ne, – atsakiau.

– Ar kūdikio neišstumi? – paklausė Sara išsigandusi, bet su viltimi.

– Nėra jokio kūdikio. Tik atliekos ir maistas, kurio kūnui nebereikia.

Sara pakėlė mane nuo klozeto ir pati atsisėdo. Labai stengėsi, tačiau baimė buvo per didelė. Po to kiekvieną kartą atėjusi pas mane mėgino tai daryti. Kartais šiek tiek nusilengvindavo, bet dažniausiai nepajėgdavo. Tačiau kaskart prašydavo manęs atsisėsti ant klozeto, norėdama pamatyti, ar man ko nors neatsitiko.

Ir štai vieną dieną Saros mama paskambino man ir pasakė, kad dukra paėmusi vystyklą ištiesė jį ant vonios grindų ir išsituštino ant jo. Po to vis dažniau ir reguliariau tuštindavosi į vystyklą.

Mama viską puikiai suprato.

– Žinau, kad Sara dabar pratinasi prie tualeto, – prasitarė man. – Jai tikrai sunku. Galbūt ji nutarė atvirai varžytis su broliu. Tarytum išgyventų viską iš naujo. Jos problemos prasidėjo gimus broliui. Gal ji pagalvojo, kad prarado mane, kai jį pagimdžiau?

Tačiau pas mane Sara niekada nesinaudojo vystyklu. Eidavo į tualetą, sėkmingai ar nesėkmingai, kol šiek tiek ėmė save kontroliuoti.

Saros būklė gerėjo, elgesys su tėvais darėsi vis priimtinesnis. Keitėsi ji ir mokykloje. Nors mokytoja tebelaikė mergaitę protiškai atsilikusia, pradėjo domėtis Saros „akivaizdžiu pagerėjimu“ ir jai padėjo. Mokytoja niekaip negalėjo suvokti, kad dabar mokykloje mergaitė drįsta prisiartinti prie lango ir net pažiūrėti pro jį. Tiktai mokytoja nežinojo, kad tris mėnesius apie

tai kalbėjausi su Sara, tris mėnesius ji konsultavosi su savo ranka, tris mėnesius ugdžiau jos drąsą, jog įstengtų pažiūrėti pro langą ir neimtų staugti.

Atėjo vasara ir aš pasiėmiau Sarą su savimi į stovyklą. Pirmą kartą ji išvažiavo iš namų. Ją išleidę tėvai pasijuto laimingi – pirmą kartą galėjo miegoti naktį, valgyti be paketų, atsikvėpti, pamiršę, ką reiškia būti Saros kontroliuojamiems, po daugelio metų pagaliau pailsėti. Juos maloniai nuteikė ir tai, kad galiausiai užsikroviau ant savo pečių šią naštą – Saros priepuolius, irzlumą, poreikį kontroliuoti, nemigą. Tėvai jau buvo pradėję svarstyti, ar neatidavus Saros į kokius specialiuosius globos namus, ir buvo įsitikinę, kad aš nepakankamai įvertinau Saros reikalavimus, kai patariau jiems to nedaryti. Ir jie buvo teisūs.

Stovykloje Sara atrodė visiškai maža mergytė – o, tokia maža baikšti mergytė!

Iš pradžių keletą dienų atsisakė valgyti. Bijojo. Valgymo metu lindėdavo valgykloje po stalu. Mūsų įkalbinėjimai nepadėjo. Pora dienų vaikas paprasčiausiai badavo. Kadangi maistą gamino ne motina, jis galėjo būti užnuodytas. Jei ne mama jį ruošė (o ji juk negalėjo to daryti, nes Sara buvo nuo jos atskirta), mergaitė neturėjo teisės valgyti, būti, gyventi.

Trečią dieną Sara vėl įsitaisė po stalu, bet labai arti mano kėdės. Paėmiau maisto į ranką ir pakišau ją po stalu. Jaučiau, jeigu mažylė surizikuos valgyti, nedarys to atvirai. Sara negalėjo prisipažinti nei sau, nei kitiems, kad valgo.

Laikiau maistą po stalu ir Sara, kaip alkanas mažas šuniukas imdavo jo iš mano rankos ir valgydavo. Tą patį dariau ir su pienu. Bet jei tik pasižiūrėdavau žemyn, Sara iškart nusisukdavo – atsisakydavo valgyti ir gerti.

Po kelių dienų Sara tapo drąsesnė. Retkarčiais rankytė išlįsdavo iš pastalės, pasiekdavo mano lėkštę ir maistas dingdavo lyg užburtas. Maždaug po savaitės Sara jau atsisakė savo slėptuvės ir sėsdavo ant kėdės. Atrodė, lyg niekada nebuvo pasitraukusi nuo stalo. Nuo to laiko Sara pradėjo valgyti atvirai.

Atvažiavusi į stovyklą Sara paėmė nuo lovos pagalvę ir pradėjo nešiotis su savimi. Kur tik eidavo, visus ją imdavo. Pagalvę Sara retai išleisdavo iš akių ar iš rankų, o jei minutei palikdavo, bėgdavo pasiimti.

Sara dažnai nešiojosi ją kaip kūdikį. Kartais apkabindavo ir tvirtai suspausdavo. Tada veido išraiška pasikeisdavo – prisipildydavo neapykantos, pasitenkinimo, stipraus ryžto ir mergaitė imdavo keistai bauginamai klykti.

Neturėdama rankose pagalvės Sara neužmigdavo. Be jos neidavo ir pasivaikščioti ar į tualetą. Be jos nevalgydavo. Pagalvė tikriausiai buvo jos brolis, ji pati, jos meilė.

Pagalvė buvo įvilkta į užvalkalą, kuris greitai susivalkiojo ir labai išsitepė. Nusprendžiau jį pakeisti. Sara net girdėti apie tai nenorėjo. Teko susiremti, nes buvo pasirengusi ginti pagalvę ir nešvarų užvalkalą nuo bet kokio puolimo. Tačiau netrukus sutiko atiduoti.

– Bet aš pati jį pakeisiu, – ryžtingai pareiškė. Kai vilko užvalkalą, iš jo pabiro maisto produktai.

Paaiškėjo, kad Sara kaupė juos nuo pat atvykimo dienos. Riešutų kremo indelis, pomidorų padažo buteliukas, duonos riekutės, kelios sužiedėjusios bandelės, cukraus gabaliukai, seni pyragaičiai, keli sausainiai, kriaušė, pusė obuolio, druskinėlė ir kt. Tikras gastronomas. Kai nustebusi vėpsojau į Sarą, ši žiūrėdama į mane paklausė:

– Nežinojai?

– Tas pats kaip su paketais? – pasiteiravau.

– Taip.

– Tas pats kaip su tuštinimusi?

– Taip, – vėl atsakė mergaitė.

Tampydama pagalvę Sara vėl tapo „nėščia“, nešiojo ir saugojo savyje kūdikį bei meilę, amžinybės, gyvybės suteikimo ir gausybės viltį - jai tai buvo geri ir skalsūs daiktai. Nešiojosi juos pagalvėje, paketuose, savo viduriuose.

Gal pagalvė atstojo brolį, dėl kurio tapo nesaugi, neteko motinos meilės, ir kad išgyventų vėl turėjo tapti naujagime? Gal Sara nešiojosi brolį su savimi ir save jame – prarastą savo kūdikystę ir motiną, globojusią ją ir atsidavusią jai?

Vargšė mažoji Sara, niekada neįstengusi pasiekti tobulybės, visada ydinga. Jos vidinė tuštuma atrodė tokia beribė kaip ir jos vienišumas.

Sara turėjo išgyventi. Jei nebuvo maisto, tai nebuvo ir meilės. Tad turėjo nešiotis maisto su savimi, nes tik tada niekad neliks viena, tik tada pasieks pilnatvę.

Sara pakeitė užvalkalą ir sukrovė į jį visą savo turtą.

Kartkartėmis Saros žvilgsnis galėjo įsmigti į tave, tačiau tik trumpam – nespėdavai susigaudyti, o jis jau klydinėjo kažkur ir atrodė, kad matei miražą.

Jei pasilenkdavai ar pritūpdavai priešais Sarą, pastebėdavai, kad šnekėdama su savo ranka ji sutelkia žvilgsnį. Tada suprasdavai, kad gali žiūrėti tiesiai. Saros akys buvo labai gražios, bet žmonės to nežinojo, nes nepažvelgdavo į jas iš apačios. Dažnai mes nesuprantame kitų, nes nenusileidžiame ar nepakylame iki jų lygio.

Taip, Saros akys buvo gražios, ilgomis tamsiomis ir vešliomis blakstienomis, kaip jūros dumbliai vandenyje. Pasakiau jai tai. Dar pasakiau, kad kalbėdama su manimi turi į mane žiūrėti. Žiūrėti tiesiai ir abiem akimis. Jei šito nedarys, galvosiu, kad ji manęs vengia, kad ją gąsdinu. Pasakiau, kad tiesiai į daiktus ji nežiūri todėl, kad šie ją gąsdina. Juose įžvelgia kažką bauginančio ir baisaus.

Sara stengėsi. O, kaip ji stengėsi! Pradžioje jai labiausiai sekdavosi, kai supykdavo. Norėdama mane įtikinti dėmesingai sutelkdavo žvilgsnį, nes žinojo, kad kitaip jos nesiklausysiu.

– Mira netiki, kad su ja kalbu, jei nežiūriu į ją, – taip glaustai ir piktai ji aiškino savo rankai.

Ilgainiui Sara įprato žiūrėti atviresniu žvilgsniu į žmones, su kuriais kalbėdavo.

Dažnai stebėdavausi, kokio baisaus būta siaubo, kad mergytė net negalėjo į jį pažvelgti. Kokio būta to blogio ar gėrio, kurio ji stengėsi nematyti savo „sielos veidrodyje“? Ko ji baiminosi? Pirminės scenos? Brolio gimimo? Ar tūkstančio kitų jausmų, perkeltų į vaizdinius? Bandžiau įsivaizduoti, kaip atrodo pasaulis Saros akimis.

Paketai, paketai, paketai. Maistas buvo tuojau pat valgomas, bet daugiausia kaupiamas ateičiai. Viskas turėjo būti supakuota. Jei mes nesupakuodavome, ji tai padarydavo pati. Dingo elektra, nes Sara supakavo saugiklius ir laikė ateičiai. Pasigedome bato – Sara jį suvyniojo. Neradome virtuvinio peilio – Sara jį supakavo. Folijos – Sara priglaudė. Muilo – jis Saros pakete. Lietpalčio... Pabandykite į popierinę tūtelę supilti mėlynes ir perrišti ją virvute. Arba stiklinę pieno.

Jei Sara negalėdavo pasidaryti ar iš kur nors gauti paketo, ją ištikdavo stiprus pykčio priepuolis. Žinoma, mergaitė taip elgėsi siekdama savo tikslų. Bet tai dar ne viskas. Tai buvo būtinybė, gyvybės ir mirties klausimas.

Ką tik Sara pamatydavo, turėjo įsigyti, pasisavinti. Ji tapo kolekcioniere prievartaudama kitus. Kolekcijos vertė buvo visai nereikšmingas dalykas. Kuo daugiau daiktų turėjo, tuo užtikrinčiau jautėsi. Užtikrinta dėl ko? Kad ėmė ir ėmė, bet nedavė.

Poreikiu imti ji reiškė neviltį, o jei imti nepavykdavo, irgi sielvartavo. Kartą mačiau, kaip Sara apsirengė vieną ant kitos šešias sukneles (dauguma buvo ne jos). Tik tada laikė save gražia.

Net maistas, kurį kaupė, buvo ne jos, bet nudžiautas iš kitų vaikų lėkščių. Jei Sara eidavo uogauti, turėdavo surinkti visas ir visų uogas. Jei ant krūmų jų likdavo, nenueidavo, kol visų nenuraškydavo.

Kokia nevisavertė ir netobula turėjo jaustis Sara vien todėl, kad neturėjo visko. Jai vis kažko trūko, kad būtų patenkinta. Niekada neužteko meilės, paketų, maisto, uogų. Geidė vis didesnės meilės, vis didesnė globos, kuri ją apsaugotų nuo baimių. Tas jos „vis daugiau“ reiškė viltį, kad troškimai ir meilės ilgesys bus patenkintas. Taip. Bet ar tikrai?

Taip, troško visos mamos. Visos Miros. Visų ir visko. Tik tada būtų liovusis visų ir visko bijoti, tada būtų pradingusi baimė ir skausmas, kad ji tokia vieniša, netobula. Jei viską turėtų, niekada nepražūtų. Tada ji būtų ji. Išliktų. Nemirtų.

Ir blogis iš jos išeitų. Ydų neliktų. Ji būtų gera. Galėtų lengvai šalinti savo išmatas.

Bet dabar ji labai bloga, nes jai tiek daug trūksta ir tiek daug reikia. Kokia baisi ir bloga ji turėjo būti, kad ją taip žiauriai

nubaudė. Ji dar neturėjo sukaupusi pakankamai „daugiau“, kad išgyventų.

Tik stovykloje išsiaiškinau jos miego problemas. Ištisas naktis Sara gulėdavo lovoje plačiai atmektomis akimis, visai neįstengdama užmigti. Kiauras naktis sėdėdavau prie jos lovos stebėdama ir saugodama, dainuodama ir stengdamasi užmigdyti. Jei ji ir užsnūsdavo, tai po kelių minučių pašokdavo baisiai išsigandusi, lyg susapnavusi košmarą. Atrodė, kad ji visada išgyvena košmarą.

Kai klausdavau, ko išsigando, visada atsakydavo: „Nežinau“. Kartą naktį, kai iš nuovargio užsnūdau, pajutau, kad mane tempia už rankovės. Sara buvo tokia išblyškusi lyg ką tik išvydo vaiduoklį. Padrikai ėmė man pasakoti istoriją.

Kaip paprastai inscenizavo.

– Tu sėdėk štai ten, – nurodė, – kampe ant kėdės, kur šviesu, taip, kad galėčiau tave matyti ir žinočiau, jog tu esi tu.

Paklusau jos reikalavimui.

– Ten buvo du žmonės ir daugybė rankų, daugybė kojų. Viskas krutėjo. O paskui tėtis paėmė peilį ir smogė juo mamai daug kartų. Dūrė jai į pilvą, – tęsė dusdama. – Po to mama pradėjo šaukti ir juos purtė traukuliai kaip Pytį (epileptiką vaiką iš mūsų stovyklos), kai jam reikia į burną įkišti šaukštą. Paskui ji mirė, o gal ir jis taip pat. Ne, jis tik pavargo, kol ją nužudė.

Lėtai, nepaisydama jos įsakymų nesiartinti, priėjau. Ji net nepastebėjo, atrodė, tebegyveno ta scena. Buvo šlapia nuo prakaito. Paėmiau ją ant rankų. Nesipriešino. Suglebo lyg skudurinė lėlė, be jokio gyvybės ženklo ir viskam abejinga.

Paskui staiga čiupo mane už gerklės ir pradėjo klykti:

– Mira, aš bijau, laikyk mane, laikyk, neleisk jiems užmušti manęs.

Sara ilgai žiūrėjo į mane įsmeigusi akis lyg kažko ieškodama. Pajutau, kad ima atsipalaiduoti.

– Žinau, tu neleisi jiems, – pasakė ir padėjusi galvą ant mano krūtinės palaimingai užmigo.

Ji matė. Ji matė tai, kas jai siejosi su žudymu, – pirminę sceną.

Ištisomis naktimis ji kartodavo tuos pačius veiksmus ir žo-

džius. Kartais Sara pridurdavo:

– Bet jei mama mirusi, kaip ji gali būti gyva? Ar ji gyva? Ar ji mano mama? Ar ji vaiduoklis? Ar ji ateis manęs užmušti? Ar tėtis mane užmuš?

Po kurio laiko Sara visiškai atsikratė ją persekiojusių prisiminimų. Ir man pasidarė lengviau. Dabar miegosime abi.

Tačiau ne. Atėjo eilė kitai scenai. Viskas prasidėjo nuo pietums patiektų kepenų gabalėlio. Tą naktį Sara negalėjo užmigti – galvojo apie kepenis. Skundėsi, kad skauda skrandį ir pilvą. Prašė, kad ją palaikyčiau – jai būsią geriau. Ją tai pylė karštis, tai purtė šaltis, paskui išmušdavo prakaitas. Galiausiai tarsi ekstazės ištikta ėmė veblenti beprasmiškus žodžius:

– Didelis pilvas, kepenys, kraujas, žudo kūdikį, žudo mamą. Išlenda kūdikis. Kūdikis visas kruvinas, nes mama jį užmušė. Mamai tekėjo kraujas, nes kūdikis ją užmušė. Ir kepenys išėjo iš mirusios mamos.

Kliedesiai? „Gal pietums patiektos kepenys buvo sugedusios ir ji apsinuodijo?“ – pagalvojau. Bet paskui supratau. Sara nupiešė tai, ką buvo mačiusi. Ar tai gimdymo scena?

Tvankią vasaros naktį, kai termometras rodė 32 laipsnius šilumos, mergaitė drebėjo, kaleno dantimis tarsi temperatūra būtų nukritusi žemiau nulio. Stipriai ją laikiau, apkamšiau antklodėmis, o ji kliedėdama kartojo:

– Paskui mama užmušė kūdikį, o dabar užmuš mane.

Mažoji Sara, vienišoji Sara. Nėra ko stebėtis, kad ji gyveno tokiame mažame pasaulyje. Kad taip baisiai visko bijojo, nes viskas jai asocijavosi su mirtimi.

Po šio epizodo mergaitė pradėjo miegoti šiek tiek geriau. Tačiau ją vis dar gąsdino kiekvienas naujas potyris. Vanduo, plaukiojimas valtimi, važiavimas automobiliu, kiekviena nauja kelionė tebekėlė jai visiškos pražūties baimę ir ji gindavosi nuo jos priepuoliais.

Į stovyklą, įsikūrusią saloje, paštą pristatydavo laiveliu. Kiekvieną dieną valtis vaikams atgabendavo siuntinėlių. Sara jų gaudavo ne kasdien. O priepuoliai ištikdavo kasdien.

Net ir gavusi paketą niekada nebūdavo juo patenkinta: nesidomėjo, kas jame yra, neragaudavo maisto. Tik vėliau slapčio-

mis atplėšdavo. Vėl susukdavo, laikydavo pagalvės užvalkale ar lagamine ateičiai.

Vieną dieną gavusi siuntinį Sara jo nebeslėpė. Visiems matant atplėšė paketą ir vaišino visus atsiųstais pyragėliais. Tada supratau – Sara truputį pasitaisė ir mažiau reikalavo.

Mergaitė pamažu sveiko. Žiūrėdavo tiesiai abiem akimis, bent jau dažniausiai. Retėjo priepuoliai. Ji nebebijojo nueiti į tualetą ir net išdrįsdavo nuleisti vandenį, nebesakydama: „Sara išeina". Kartą išgirdome, kaip ji aiškino kitai mergaitei, turinčiai tokių pačių problemų:

– Tikrai nieko blogo. Tik spustelk ir viskas. Pasijusi geriau, atsikratysi purvo ir tapsi švaresnė.

Ją maloniai nuteikdavo vanduo. Ji praleisdavo daug laiko prie ežero – padėdavo man skalbti, maudyti kitus vaikus, žaidė. Mažiau dėmesio skyrė daiktams. Pradėjo žaisti su kitais vaikais ir dalytis tuo, ką turi. Net padėjo man iškepti tortą „visiems". To, ko troško, galėjo palaukti truputį ilgiau. Mažėjo jos „noriu dabar, dabar ir tik dabar", kaip vienas iš vaikų tai pavadino. Vis labiau ryškėjo protas ir gabumai, tolydžio stipriau tapdami neatskiriama jos savastimi. Ji pradėjo rengti „vakarėlius" sau ir kitiems vaikams. Pradėjo suprasti kitų vaikų rūpesčius ir atjautė juos. Gana dažnai nugirsdavau ją sakant nekalbiems vaikams:

– Nebijok kalbėti. Viskas bus gerai. Niekas tavęs neužgaus. Ir tu nieko neužgausi, jei kalbėsi. Tik nebijok.

Sykį padrąsino berniuką, vardu Li, kuris taip pat vargo su viduriais:

– Tau, Li, reikia tik atsisėsti ir spustelėti. Ir viskas. Išeina, žinok, labai lengvai ir nieko neatsitinka. Tu tik turi spustelėti ir viskas. Tikrai ne tu išeini, o tik nešvarumai.

Arba vėl:

– Nebijok, Keite. Tai tik vanduo. Mes priprasime ir tau bus smagu kaip ir man.

Tačiau:

– Nebijok, Sara, tai tik ranka, – sakydavome mes visi. Bet lengviau pasakyti nei iš tiesų pajusti.

Jei kas pakeldavo ranką, norėdamas ką nors parodyti ar pa-

siekti, Sara susijaudindavo ir užsidengdavo galvą nuo įsivaizduojamų smūgių. Kai paklausdavau, ko ji taip bijo, kieno ranka ją taip išgąsdino, ar kas nors jai sudavė, visada atsakydavo, kad tai „tik ranka“.

Vėl ranka su savo autonomija. Nujaučiau, kad Sara neatsitiktinai pasirinko ranką savo „sąjungininke“. Ko gero, paversdama ranką savo drauge rengėsi nuginkluoti pavojų, nukenksminti jį.

Ranka mes susidomėjome vėliausiai. Iš dalies todėl, kad Sara su mumis mažai bendravo ir nebuvo dėmesinga, iš dalies todėl, kad paskatino laikyti ranką atskira nepriklausoma esybe. Savo drauge.

Sara visada konsultuodavosi su ranka, nesvarbu, ar imdavosi malonių ar nemalonių dalykų. Ištiesdavo ranką prieš save tokiu gestu, kuriuo atmušamas užpuolikas. Žiūrėdavo į ją labai atidžiai, tarytum leisdama rankai prabilti pirmai, o paskui nepaprastai rimtai su ja aptardavo reikalus. „Ar mums lipti į laivą su Mira? – klausinėdavo rankos, o paskui pati atsakydavo už ją: – Taip, bet ji taip netikusiai vairuoja.“ Tada vėl atidžiai išklausiusi menamos rankos kalbos pareikšdavo man: „Ji sakė, kad tu gerai vairuoji, tik prie kranto nemoki sustabdyti.“

Paskui jau aš klausdavau: „Na, Sara, lipi?“ Ji atsakydavo: „Gerai, mes nusprendėme pabandyti, bet stabdyk lėčiau.“

Jei bandydavau aiškinti, kad ranka yra tik ranka, Sara žvelgdavo kažkur pro šalį lyg nebūtų girdėjusi. Keli vaikai susigyveno su ranka kaip su stovyklos nare. Kai kalbėdavo apie Sarą, sakydavo „jos“, turėdami galvoje jas abi – Sarą ir ranką. Visai taip, kaip Sara sakė „mes“. Ne retoriškai, kaip kartą pasirodė stovyklą aplankiusiam svečiui. „Mes“ – reiškė Sara ir ranka.

Vaikai ir personalas dažnai sakydavo Sarai: „Paklausk rankos“. Arba: „Ką galvoja ranka?“, „kertu lažybų, kad ranka nebijo“ ar „manai, kad rankai patiktų?“

Taip Sara savo poreikiais užkrėtė ir kontroliavo mus visus. Klausydavausi, kaip vaikai kalba apie jos ranką, ir galvodavau: „Viešpatie, jie visi pamišę. Tas vaikas elgiasi su savo ranka kaip apsėstas, o jie visi tą įsitikinimą dar labiau stiprina“.

Bet po akimirkos pati visiškai rimtai porinau: „Pasiklausk

savo rankos ir eime greičiau“.

Kartą, likus savaitei iki grįžimo namo, Sara priėjo prie manęs kikendama. Kaip visada, ištiesusi ranką, tarytum pasirengusi kalbėtis su ja, pasakė:

– Žinai, Li, Keitė, Metju ir Džonis – visi šneka apie mano ranką lyg ji būtų tikras asmuo. Argi jie ne kvaili? Pasakyk jiems, kad tai tik mano ranka ir dalis manęs.

Tuo viskas ir baigėsi.

Kaip ji apsisprendė, kada ir kas ją privertė užsigeisti ranką paversti drauge, niekada nesužinosiu. Jei tik imdavau su ja apie tai kalbėti, pasižiūrėdavo į mane kaip į pamišėlę ir tardavo:

– Liaukis, Mira. Ranka tėra tik ranka. Kaip ji gali būti draugė? Ji juk – ne žmogus.

Baigiantis vasarai Sara tapo žavinga, ir suaugusiųjų, ir vaikų mėgstama būtybe. Maža dailia mergyte, mažu žmogučiu. Įdegė saulėje. Jos gražios juodos akys, kuriomis dabar galėjo pažvelgti tiesiai į tave, spinduliavo sveikata. Švelnių bruožų veidelis buvo gražus, kūnas atrodė puikiai.

Jos vardas buvo Sara. Bet stovykloje triūsęs rusas darbininkas, suvokęs poetišką mergaitės natūrą, praminė ją kitaip – Bluberė[6].

– Bluberio kalnelis, – sakydavo Sara. – Eime į Bluberio kalnelį. Ten rasime visokių uogų, kokių tik užsigeisime. Eikime pasivaikščioti į Bluberio kalnelį. Ten taip gražu.

Nesiliovė kalbėjusi apie tą kalnelį, kuriame išties sirpo uogos. Eidavome rinkti jų desertui.

Sara mėgo tą mažą kalnelį ir sirpias uogas. Ten ji daugiausia juokėsi, dainavo ir laisviausiai jautėsi.

Pavadino savo mylima vietą Bluberio kalva. O mes, sekdami ruso darbininko pavyzdžiu, vadinome ją Blubere. Po kurio laiko net pamiršome, kad jos vardas – Sara, ir kartu su minėtu darbininku šaukdavome: „Ei, Blubere, kur tu?“ Ji pribėgusi prie mūsų atsiliepdavo: „Čia“. Tarytum Bluberė būtų tikras jos vardas.

Taip mūsų stovykla buvo pavadinta Saros vardu – Bluberis.

[6] Blubery – angl. mėlynė.

DENIS

Niekada nemylėjau
jokio kito vaiko taip,
kaip mylėjau Denį.
Denis buvo mano kūdikis,
Denis – mano pirmagimis.

Kartą mačiau voratinklį, kuris dėl sudėtingo audinio man atrodė gražiausias gamtos kūrinys. Regėjau jį vaikystėje ir tada jo sudėtingumas mane taip sudomino, taip nustebino, taip pavergė subtiliu audimu, kad ilgam įsiminė.

Savo vaikišku protu nesugebėjau išnarplioti jo raštų. Bet tokį aš jį prisimenu, tokį ir dabar regiu kaip stebuklą, žaviuosi ir bandau perprasti. Tada, kaip ir dabar, jo audinio rašto subtilumas bei logiškumas kėlė man pagarbią baimę. Pagarbiai žiūrėjau į nepaprastai santūrų – subtilų ir griežtai apibrėžtą – voro meną.

Kai pirmą kartą pamačiau Denį, jis atrodė keista būtybė – pusiau vaikas, pusiau senukas, raukšlėtu veidu, pakumpusiais pečiais, susikūprinęs. Kakta susiraukšlėjusi, rankos apatiškai nukarusios abipus liemens. Jis be paliovos judėjo, tarsi bijotų sustoti. Lyg sustojus jam kas nors atsitiktų. Tikriausiai jis subyrėtų?

Jo žvilgsnis buvo beprasmis. Nebandyk jo paliesti ar prie jo priartėti. Denis priminė pasiklydusią žvaigždelę, besusukančią savo orbita, tačiau be jokio ryšio su kitomis žvaigždėmis, saule, mėnuliu, žeme ar Kūrėju.

Vaikas tik klaidžiojo. Niekas neįstengė su juo bendrauti. Denis vos kalbėjo ir bijojo fizinio ryšio.

Vieninteliai sakiniai, išsprūdę iš jo burnos ir neturėję jokio ryšio su kalbama tema buvo: „Denis mažiukas“, „žvaigždės ir dangus“ ir „Dievas nemyli mažų daiktų“.

Šiuos žodžius tardavo tarytum sau, o po to imdavo raudoti. Tai buvo tokio pasimetusio, pavargusio ir išsekusio vaiko rauda, kad atrodė, jog jis jau seniai prarado net menkiausią išsigelbėjimo viltį.

Mokytoja, kuri buvo paskirta dirbti su šiuo vaiku, jį paliko. Taigi jį paskyrė man. Mano pirmasis vaikas autistas – baisu. Tas ratu besisukantis berniukas, greitai praskrendantis daiktas, o iš tiesų – berniukas, išgąsdino mane. Atrodė nepakeliamas jį persekiojantis liūdnumas ir bejėgiškumas (o kartu ir jo žavingumas). Tuo pat metu ir neapkenčiau jo, nes buvo panašus į mane kažkuo, ką bandžiau paslėpti pati nuo savęs.

Po dviejų dienų, praleistų su juo tame pačiame kambaryje, pajutau poreikį giliau pažvelgti į jį, pažinti, suprasti, kas jis, koks iš tikrųjų yra – ne skraidantis, ne bėgiojantis, o sustabdytas. Šis poreikis užvaldė mane ir aš sustabdžiau berniuką. Stipriai laikiau Denį, kad galėčiau ilgai į jį žiūrėti. Tai buvo paskutinis kartas, kai taip kvailai pasielgiau. Susitikimas baigėsi tuo, kad jis mane sumušė: likau nusėta mėlynių, subraižyta ir sukruvinta.

Jis buvo šviesiaplaukis berniukas, gražaus veidelio ir mėlynų kaip dangus akių. Bet tose švytinčiose mėlynose akyse įžiūrėjau ne šilumą, kurią galima paviršutiniškai pajusti, bet keistą susijaudinimo, depresijos bei siaubo derinį ir retkarčiais prabėgantį skausmo atšvaitą.

Juokas, kuriuo jis staiga prapliupdavo, buvo ne linksmas ir džiaugsmingas vaiko kvatojimas, bet malonumo ir siaubo mišinys, o gal mėgavimasis siaubu.

Visa tai buvo. Bet pranykdavo po akimirkos. Likdavo tik tuščias žvilgsnis ir tyla.

Ištisus tris mėnesius aš sėdėjau vienam kambario gale, o jis – kitame. Mudu tyrinėjome vienas kitą lyg būtume medžiotojas ir auka. Kadangi nebuvo aišku, kuris yra kuris, atsargiai stebėjome net menkiausią vienas kito judesį. Mudu jungė vienas da-

lykas – sūpuoklės. Jei bandydavau prisiartinti prie jo, nustumdavo. Vertinau jo vienišumą ir norą bendrauti pagal savo susikurtas nuostatas.

Denis beveik nekalbėjo, o ir tai, ką sakė, neturėjo prasmės. Atrodė, kad negirdi ir nesupranta, ką jam šneki. Dažnai tarsi išvis tavęs nepastebėdavo, išskyrus, kai judėdavai. Jo gyvenimas klostėsi už bendravimo periferijos ribų. Tačiau gana dažnai jausdavau, kad jis peržengė tas ribas, viską stebėdamas, vertindamas, matuodamas.

Visada skubantis, visada kažkuo užsiėmęs. Varžteliu, kurį bandė priveržti, bet neįstengė. Plaktuku, kuriuo apsiginklavęs mėgino sulaužyti dėžę, kėdę, stalą ar sieną. Arba koja, kuria bandė sunaikinti minėtus daiktus ar dar kažką, ką įsivaizdavo. Amžinai susikruvinęs. Bet vis vien, kai susižeisdavo, nerasdavai būdų jam sutramdyti ar jį paguosti. Pats nuolatos baudė save – negailestingai mušė už tikras ir įsivaizduojamas kaltes. Jei liaudavosi, tai nebūdavo sustojimas, tik savotiškas atsitraukimas. Užuot bėgęs nuo savo baimės, bėgo tiesiai į jos širdį ir, kaip pats vėliau sakė, norėjo dingti. Norėjo dingti savo siaube. Paskui vėl tapdavo nepasiekiamas. Atsisėsdavo į supamąjį krėslą, sėdėdavo ir supdavosi, sėdėdavo ir supdavosi, ir taip ištisas valandas, visą laiką žiūrėdamas pro langą. Tačiau pažvelgęs jam į akis suprasdavai, kad jis nemato nieko, kas yra už lango, bet regi tuos vaiduoklius, kuriuos susikūrė jo baimės apimta vaizduotė. Tik labai atidžiai įsiklausęs galėjai išgirsti jį murmantį: „Žvaigždės“, „nėra žvaigždžių“, „Denis mažiukas“, „norėjo dingti“.

Jei kada išeidavo iš mūsų grupės kambario, nužingsniuodavo tik iki verandos. Rasdavome jį sėdintį ant laiptelių. Alkūnėmis atsirėmęs į kelius, rankomis susiėmęs už galvos, išsekęs, mirtinai išbalęs, išsigandęs šnabždėdavo: „Nėra žvaigždžių“, „lietus“, „mažas“, „maži daiktai neina pas Dievą“.

Jei užsimiršęs bandydavai jį apglėbti, smogdavo atgal. Jei mėgindavai pakelti ar pasisodinti ant kelių, šaukdavo iš siaubo, spardydavosi ir stumdavo tave šalin.

Vis dėlto tuo pačiu metu dažnai jausdavai, kad Denis pasiryžęs būti su tavimi. Atsargiai, prisibijodamas, stebėdamas, lūkuriuodamas ir drąsindamas prisiartinti, pralaužti jo nerealumo sieną.

Denis atėjo į mūsų ugdymo įstaigą iš atsilikusių vaikų mokyklos, kur pora metų sėdėjo ir suposi tame pačiame supamajame krėsle, nieko daugiau neveikdamas.

Jį atlydėjo diagnozė. Kaip nauji karaliaus rūbai. Mes ją paneigėme. Jos atsikratęs vaikas pasijuto šiek tiek laisvesnis.

Kaip šešiametis Denis fiziškai buvo puikiai išsivystęs. Kūno judesius koordinavo ir kontroliavo kaip tigriukas. Iš prigimties pasitikintis savimi ir grakštus kaip elnias Denis buvo greitas kaip vėjas ir nepagaunamas kaip gyvsidabris. Vieną akimirką jis čia, su tavimi, kitą jo jau nebėra. Atrodė, kad tuo judrumu ir pusiausvyros jutimu troško išvengti žmonių ir sunaikinti save. Denis galėjo eiti vielinės tvoros viršumi. Jis vaikščiodavo ant stogo rizikuodamas nukristi. Stovėdavo ant stataus skardžio krašto. Ir ant sūpuoklių krašto. Visada ant ribos. Visada beveik, bet niekada iš tikrųjų nenukrisdamas. Kai jau būdavo bekrentąs, žvilgtelėdavo į tave tarsi kviesdamas prieiti, ragindamas pasekti jo drąsa, kad galėtų įvykdyti, ką sugalvojęs. Tuo pat metu tyrinėdavo tavo veidą lyg norėdamas paklausti: „Kiek aš tau rūpiu? Ir jeigu rūpiu, ar tu įvertinsi tą „beveik“ ir nepriimsi mano mesto iššūkio?“

Tai buvo beveik vienintelės mūsų tiesioginio kontakto akimirkos. Beveik vienintelės akistatos per tuos baisiausius pirmus tris mėnesius.

Prisimenu Denį, stovintį ant mokyklos stogo. Pakėlusį vieną koją ir pasirengusį nušokti nuo keturių aukštų pastato. Lyg kviečiantį, kad pulčiau gelbėti. Arba supykčiau, arba... Apmiriau, bet nepajudėjau.

– Nedaryk šito, Deni, – nesilioviau kartojusi.

Jis stebėjo besikeičiančią mano veido išraišką. Manau, kad atpažino tikrąją ir nešoko.

Prisimenu, paėmęs vinį įkalė sau į pėdą – iki pusės, stebėdamas mane ir skatindamas prieiti arčiau. Balansavo ant palangės viena koja kaip koks cirko akrobatas.

Atnešiau kibirą muilino vandens, dėžutę tvarsčių ir dezinfekuojamųjų vaistų. Padėjau prie vaiko, bet jo neliečiau – kaip jis ir norėjo. Jaučiau, kad atspėjau teisingai. Užuot kalęs vinį gilyn, ištraukė, pamirkė koją ir pats užsirišo tvarstį.

Taip parodė, kad jam labai reikėjo išlaikyti atstumą. Tokiu elgesiu norėjo išbandyti mane, įsitikinti, ar neperžengsiu tos ribos, kurią nustatė savo apsaugai.

Denis visada balansavo tarp gyvenimo ir mirties, visada koketavo su mirtimi ir vos atsilaikydavo jos gundomas. Gyvenimas ir mirtis jam nebuvo vienas ciklas, jam atrodė, kad mirdamas pratęs gyvenimą. O gal, kad mirtimi bus pakankamai nubaustas. Ir vis dėlto jis neišdrįso žengti to galutinio žingsnio – ar iš baimės, ar miglotai suvokdamas, kad mirtis neatneš jam geresnio gyvenimo.

Taip stebėjau jį tris kankinamus mėnesius. Neįstengiau Denio labiau suprasti, bet geriau jį pažinau, daug sužinojau apie jo elgesį ir jį pamilau.

Per tą laiką įsitikinau – šį vaiką reikėjo palikti vieną. Reikėjo jam leisti išbandyti mane, kad po to pats ateitų. Tas pasimetęs vaikas, kuris save jautė tik gundomas mirties ir gindamasis nuo jos, buvo vertas pagarbos. Ne tik už tai, koks buvo ir kokiu galėjo tapti pasveikęs, bet už labai keistą, liguistą gyvenimo būdą. Dabar žinojau, kad tas sutrikęs, save žlugdantis berniukas yra Denis. Tai buvo vienintelis Denis, kurį jis pažinojo. Vienintelis Denis, kuris jam egzistavo. Vienintelis Denis, kuriuo tikėjo, ir vienintelis, kurį pagal jo norą tu privalėjai pažinti ir mylėti.

Toks jis buvo. Toks ir nusipelnė pagarbos, nepaisant to, koks atrodė baisus, išsigandęs ar gąsdinantis, žeidžiąs save ir kitus. Jis turėjo teisę būti savimi.

Taigi aš laukiau, tikėjausi ir tikėjau, kad greitai jis pakankamai pasitikės manimi, išdrįs atsitiesti ir pripažinti save, kad parodys man tą Denį, kurį nujaučiau slypintį už jo baisios gynybinės sienos.

Su ta Deniui būdinga aktyvia jėga, tegul ir neigiama, tegul ir žlugdančia (o tokia ji ir buvo) taip pat privalėjau skaitytis. Kitaip negalėjau elgtis, nes be jos Denis nieko daugiau neturėjo. Jis taip saugojo savyje patį save, kad nustojo savimi tikėti. Iš pradžių jo savigynai neprieštaravau, nes tik ją ir turėjo. Jei būčiau bandžiusi ją pulti ir sunaikinti, Denis būtų galutinai nugalėtas. Toji destruktyvi jėga, kuria jis veikiau manipuliavo, palai-

kė berniuką – jis dar suvokė esąs gyvas, tuo įrodydamas sau pačiam, kad yra. (Kadangi tai buvo savo egzistencijos įrodymas, patvirtinimas, kad dar gyveni.) Turėjau tuo patikėti ir gerbti tai. Pajutau, kad tik taip paskatinčiau jį šito atisakyti ir pažvelgus į savo vidų atsiskleisti. Tik taip jis būtų išdrįsęs suvokti, ar tikrai yra kitas gyvenimo būdas, ar tikrai esama kitokio pasirinkimo.

Atsargiai, įtariai Denis pradėjo manimi pasitikėti. Būdavo, ima žaisti – daužo plaktuku – ir staiga atbėga pasižiūrėti. Stovi priešais mane netardamas nė žodžio ir laukia. Laukia, kol į jį pažvelgsiu, paskui dirsteli į mano veidą, tiesiai į akis, lyg ieškotų užtarimo. Paskui, pajutęs šiltą žvilgsnį, be žodžių vėl išbėga „žaisti“. Jei mano žvilgsnis jo nepaguosdavo, stovėdavo, kol sulaukdavo paguodos. Žinoma, dažniausiai nubėgdavo nuo manęs patenkintas.

Diena po dienos mudu vienas kitą vis labiau pažinome. Denis suprato, kad gali pabandyti pamilti ir būti mylimas. Kad šitai jis gali kartkartėmis net pripažinti, kad gali net bandyti pasitikėti. O aš jaučiausi dar labiau jį pamilusi, įsigilinusi į jo vaizduotės detales, kai sužinojau žiaurius įvykius, suformavusius Denio gyvenimą.

Ir taip mudu bendravome toliau – aš viename kambario gale, jis – kitame. Mudu jungė sūpuoklės.

Jei prieidavau arčiau, Denis pabėgdavo. Jei paliesdavau, spardydavosi, draskydavosi, šaukdavo. Ir visą laiką mane tyrinėjo, stebėjo – kai spardė kojomis sieną, kai laužė baldus, kai sukosi vilkeliu, kai sūpuoklėmis pakildavo taip aukštai, kad užgniaužդavo kvapą, rodos, ims ir nukris; kai valandų valandas atsisėdęs į krėslą supdavosi, žiūrėdamas į lubas ar dangų. Stebėjo murmėdamas: „Dangus“, „dingti“, „žvaigždės“, „mažiukai daiktai“ ir „Dievas“. Stebėjo, kai veidas papilkėdavo, o žvilgsnis tapdavo vis beprasmiškenis, kai juokdavosi ir milijonais būdų mane provokuodavo, kai gadindavo viską aplink stengdamasis išvengti savo siaubo, o gal save sunaikinti.

Tikėjau Deniu nepaisydama nei logikos, nei prasmės ir labai jį pamilau. Bet vis tiek, kaip sakiau, kita mano esybės dalis bjaurėjosi tuo vaiku, kuris, kaip ėmiau suvokti, man priminė pačią save.

Per visą tą „laukimą“, kaip vadinau minėtą periodą, pasitaikė kelios ypatingos bendravimo minutės, kurių prasmę suvokiau ne tuo metu, bet vėliau.

Vieną dieną surinkau, regis, beprasmiškus žodžius, išgirstus iš Denio – „žvaigždė“, „mėnulis“, „žvaigždės“, „nėra žvaigždžių“, „saulė“, „nėra saulės“, „debesys“, „aukštyn, aukštyn, aukštyn“, „paskui“, „sraigtasparnis“. Ir iš jų sudėjau jam dainą.

Tuo metu nežinojau, kodėl dainai suteikiau tokią prasmę ir kodėl Denis ją ypatingai pajuto. Tik daug vėliau supratau – teisingai nujaučiau, kaip reikia kurti dainą, ir per ją suradau Denio voratinklio siūlo galą. Dainos žodžiai buvo tokie:

Denio plaukai lyg saulė,
Denio akys lyg dangus.
Aukštyn ir žemyn,
Aukštyn ir žemyn mes skriejame.
Keliu aukštyn, aukštyn, aukštyn į dangų.
Kur vėjas tebestaugia
Ir debesys suplaukia,
Ir paukščiai skraido.
Į viršų, aukštyn, į dangų,
Kur yra auksinė saulė ir skaisčiai šviečia,
Kur yra geltonas mėnulis ir naktį šviečia,
Ir žvaigždės šviečia danguje.
Denio plaukai lyg saulė,
Denio akys lyg dangus.

Daina Deniui įgaudavo didžiausią prasmę tada, kai ją dainuodavau sūpuoklėse. Mano kambaryje visada buvo lenta ir stovas. Vaikai arba aš permesdavome lentą per stovą ir turėdavome sūpuokles. Denis norėjo, kad jos visą laiką veiktų. Jei aš tuo nepasirūpindavau, pasirūpindavo jis. Ilgai galvojau, kad sūpuoklėmis naudojosi norėdamas labiau atsiriboti nuo manęs. Tik vėliau supratau, kad per jas palaikė ryšį su manimi. Sėdėdavo ant vieno sūpuoklių galo ir leisdavo man atsisėsti ant kito - jam buvau reikalinga kaip atsvara, kol dainuodavau jo dainą.

Kai dainuodavau apie jo mėlynas lyg dangus akis, jis žiūrė-

davo į dangų plačiai atvertomis akimis. Pakartodavau monotonišką dainos melodiją keletą kartų ir Denis beregint nurimdavo. Apsiraminęs nulipdavo nuo sūpuoklių. Greitai pastebėjau, kad tam tikromis akimirkomis, kai būdavo labai nuliūdęs, atbėgdavo prie sūpuoklių ir laukdavo, kol atsisėsiu ant lentos ir imsiu jam dainuoti. Tada atsipalaiduodavo. Kai mano daina Denį apramindavo, jis nušokdavo nuo sūpuoklių ir vėl bėgiodavo, viską daužydavo, gadindavo.

Denio praeitis – įprasta istorija.

Fiziniu ir neurologiniu požiūriu jis vystėsi normaliai, tik per greitai. Tualeto įpročius, kalbos, vaikščiojimo, miegojimo, valgymo įgūdžius įgijo normaliai – tik vėl šiek tiek per greitai, ne pagal metus.

Tačiau sulaukęs ketverių tavo visiškai kitoks. Nustojo bendrauti, nebesivystė. Prasidėjo kelionės po įvairias medicinos įstaigas, kol buvo nustatyta diagnozė – „atsilikimas“. Denis pakliuvo į atsilikusių vaikų mokyklą porai metų. Po to, rekomendavus kūrybingam ir įžvalgiam Oregono psichiatrui (jis įtarė autizmą), Denio tėvai persikėlė į Niujorką ir jis pradėjo lankyti mūsų mokyklą.

Jo tėvai buvo išvargę, palūžę ir sunerimę. Įdomūs žmonės, labai protingi ir idealistai. Tėvas – lakūnas bandytojas. Drąsus, visuomeniškas, keletą kartų skrydžių metu pakliuvęs į mirties glėbį.

Motina atrodė nepaprastai kūrybinga, gyvybinga, kupina gyvenimo džiaugsmo, o iš tiesų buvo apimta baisaus susijaudinimo iš baimės.

Namuose vyravo religinga aplinka. Jie buvo katalikai. Ispanų ir airių katalikai. Dievas buvo laikomas šeimos nariu.

Nė vienas iš jų nesugebėjo vaiko auklėti. Juolab tokio vaiko kaip Denis. Jiems nieko kito neliko, kaip tik atsiriboti nuo jo. Jie abu vaiko bijojo. Bijojo jo pykčio, nesugebėjimo bendrauti, galimos vaiko fizinės žūties, žlugimo – viso to, kuo vaikas gyveno. Bijojo Denio keistumo, atsikyrėliškumo ir nevilties. Skaudžiai išgyveno nesugebėdami jam padėti.

Kai kurie kiti įvykiai, formavę Denio gyvenimą, irgi nebuvo malonūs.

Denis turėjo senelį, prie kurio buvo nepaprastai prisirišęs.

Senelis – turbūt vienintelis šeimos narys, kuris vaikui aukojosi ir labai jį mylėjo. Bet jis mirė, kai Deniui buvo treji metai.

Berniukas patyrė ir kitų nepaprastų traumų. Būdamas pustrečių metų pasiklydo miške. Išbuvo ten vienas dvi dienas ir naktis. Jo ieškoti siuntė lėktuvus ir policijos patrulius. Galiausiai surado. Sulaukęs trejų metų Denis tikrausiai matė mažos mergaitės, savo draugės, mirtį, o paskui budėjo prie mirusiosios. Tai keli įvykiai, apie kuriuos žinome, daugelio kitų niekada nesužinosime.

Praėjus beveik trims mėnesiams nuo tos dienos, kai pradėjau bendrauti su Deniu, vieną šaltą lapkričio popietę nusivedžiau jį ir dar vieną vaiką pasiklausyti vandenyno ošimo. Vanduo viliojo ir aš nusiavusi įbridau. Staiga pajutau vaiko rankutę savojoje. Denis įbrido į vandenyną su manimi. Nutiesė tiltą per bedugnę – paėmė mano ranką, pabandė tai padaryti labai išsigandęs, bet kartu ir pasitikėdamas savimi. Žvilgtelėjau į jį apstulbusi iš netikėtumo, tačiau greitai nusisukau bijodama išgąsdinti. Prisimenu vandens šaltumą. Deniui atrodė keista, kad įbridusi iki kulkšnių sustojau. Jis tempė mane gilyn. Prisimenu, stengiausi nedrebėti, kad neperduočiau Deniui savo nenoro. Įtraukęs mane iki kelių jis apsisuko ir išbrido kartu su manimi. Šios akimirkos vertėjo laukti. Denis išdrįso pasitikėti, kai tam pasirengė.

Niekada taip nemylėjau nė vieno vaiko, su kuriuo dirbau, kaip Denio. Turbūt tai ir buvo jo pražūtis.

Myliu visus „savo“ vaikus, vertinu juos, žaviuosi jų drąsa, bet pradėtas narplioti Denio voratinklis buvo kitoks. Gerbiau vaiko žiaurų išdidumą, pasireikšdavusį visada, ar jis darė gera ar bloga, ar elgėsi konstruktyviai ar destruktyviai.

Jo nepriklausomybė kilo ne iš baimės ar noro valdyti, bet dėl troškimo nuo nieko nepriklausyti. Kitaip elgtis jis negalėjo. Žavėjausi Denio poreikiu atsiskirti, nesvarbu, ar nuo to jam būtų geriau ar blogiau. Bet kokia kaina troško būti skyriumi. Ir privalėjo ta linkme veikti. Jam reikėjo savų sienų arba to, ką jis laikė savomis sienomis, nors tai tebuvo gynyba. Kad ir kokia ji buvo beprotiška ir nepriimtina kitiems, jis norėjo, kad kiti ją pripažintų ir gebėjo to iš žmonių pareikalauti.

Denis buvo mano kūdikis. Denis buvo tarsi mano vaikas.

Denis buvo lyg galvą atmetęs žvengiantis žirgelis, skelbiantis pasauliui: „Tai aš ir jūs turite mane mylėti tokį, koks esu“.

Net sunkiausiomis akimirkomis Denis sugebėjo vadovautis mintimi „aš toks, koks esu“, kaip vėliau pats sakė: „Tai – Denis“.

Po nutikimo prie vandenyno Denis išoriškai nedaug tepasikeitė, bet keitėsi mudviejų tarpusavio bendravimas. Vaikas jau galėjo žiūrėti į mane. Jis ilgai ir intensyviai mane tyrinėdavo, liesdavo, kartais paimdavo už rankos. Ėmė vadinti vardu. Ne tikruoju, o tuo, kurį per tuos kelis mėnesius pats sukūrė – Miria.

M-I-R-I-A.

„Štai Miria, – sakydavo jis. – Tai ji. Denis nori Miria.“

Nuo to laiko laukimo periodas baigėsi. Prasidėjo aktyvesnis darbas. Po truputėlį Denis ėmė aiškiau reikšti emocijas. Jei lijo, jis verkė, žiūrėjo į dangų ir dejavo: „Nėra saulės“. Jei diena būdavo apniukusi, sėdėdavo ant laiptelių, verkdavo ir kartodavo: „Nėra žvaigždžių, nėra mėnulio“. Jei pro šalį skrisdavo lėktuvas, žiūrėdavo į dangų ir drebėdamas iš baimės be paliovos kartodavo: „Sraigtasparnis, sraigtasparnis“.

Pamažu pradėjo aiškėti tam tikra tvarka. Denio tėvas – lakūnas. Kai būdavo tamsu, vaikas bijojo, kad jo tėvui kas nors neatsitiktų. Jei imdavo lyti, jį apimdavo tokia pati baimė. Tai buvo pusiau noras, pusiau baimė. O tada – panika. Kartais Denis gulėdavo ant grindų panašus į lavoną ir sakydavo: „Denis mirti“. Paskui atsiskleidė daugiau baimių: jis bijojo žvakių, ugnies, pianino, kurį vadino žvake. Dar jį kankino didesnių daiktų ir kitų už jį didesnių būtybių baimė. „Mažukų daiktų“ ir mažesnių už jį daiktų baimė. Kūdikių ir lėlių baimė. Baimė būti paliestam. Baimė, kad kas nors jam padės – paduos maisto, drabužį, varžtelių ar plaktuką. Baimė susirgti kokia nors liga. Žvakučių baimė. Klizmų baimė. Skiepų baimė. Vandens, aukščio, langų baimė. Ir galiausiai – baimė, kad jis gali pasiklysti.

Kai daugybė Denio baimių iškilo į paviršių, supratau jo nuolatinį poreikį judėti. Judėdamas jis jautėsi saugus. Judėdamas bėgo nuo savo baimių. Kai sustodavo, susidurdavo su jomis akis į akį.

Po to, kai Denis palietė mane ir įsikibęs man į ranką įbrido vandenin, mes abu pradėjome lėtai, ramiai ir švelniai, bet tvirtai narplioti voratinklį.

Mudviejų ryšys iki tol niekada nebuvo fizinio pobūdžio. Bendravome kambaryje tik žvilgsniais, simboliškai mus suartindavo daina ir dvylikos pėdų sūpuoklės. Kiekvienas mano bandymas užmegzti fizinį kontaktą sukeldavo nelaimę sau ar kitiems pranašaujančio ir mirtį nešančio žmogaus reakciją.

Po netikėto įvykio vandenyno pakrantėje padėtis smarkiai nepasikeitė. Denis tik kartais įsikibdavo man į ranką ar prabėgomis paliesdavo kaip švelnus vėjelis. Jei pati bandydavau berniuką paliesti, jis dingdavo. Atlėgo jo ankstesnis įtūžis, bet man tebebuvo baisu. Kai prisiliesdavau, jis tiesiog išnykdavo, tarytum jo kūnas būtų pavirtęs į nieką. Jausdavau kažką palietusi, tačiau ką? Žinoma, ne Denį. Atrodė, lyg pati vaiko esybė būtų išgaravusi, likdavau belaikantį bekūnę mėsą, o ne Denį.

Vaikas visomis išgalėmis man be žodžių, aiškiai ir garsiai sakė: „Išeik“, „aš tavęs nenoriu“, „kai tu mane palieti, manęs nebėra, nes aš tavęs nenoriu“.

Kartais, tarytum aiškindamas man savo atsitraukimą, ištardavo: „Denis nemyli mažukų daiktų“, „maži daiktai pražūna“. Iš tų žodžių supratau vienintelį dalyką – būdamas mažas jis jautėsi nesaugiai: jį galėjo paliesti, nes jis buvo mažas. Mažo Denio daiktai pradingsta.

Vieną dieną kažkas sprogo lauke, po mūsų grupės langais. Turbūt automobilio padanga. Bet trenksmas buvo toks kurtinamas, sprogimo jėga tokia didelė, staigi ir netikėta, kad Denis numetė plaktuką, su kuriuo labai įsijautęs ardė sieną, ir atbėgęs prisiglaudė prie manęs – pasislėpė.

Tas staigus veiksmas – prisiartinimas prie manęs –- Denį išgąsdino ir jis greitai atsitraukė. Tada supratau, kad Deniui žūtbūt reikėjo būti atskirai, o drauge ir susilieti su viskuo ir visais. Fizinis artumas su žmonėmis jam reiškė tai, kad jis praryja kitus ir kad kiti praryja jį. Kad jis praranda save, savo tapatybę. Tas pavojus buvo gerokai didesnis už mirtį.

Liesti ir būti paliestam reiškė susilieti, reiškė būti mažam ir pradingti kitame asmenyje. Vis dėlto Denis troško būti kūdikis

ir susilieti su motina, jam to gyvybiškai reikėjo. Bet lygtis „susilieti = būti mažam = kūdikis“ jam buvo pavojinga. Reiškė jo psichologinę ir fizinę pražūtį.

Po sprogimo Denis kurį laiką vengė manęs, bet sukiotis aplinkui nesiliovė. Nenuleisdamas akių jis studijavo mane. Aš jo nepraryjau. Man jo nereikėjo, todėl juo nesinaudojau. Ir štai vieną dieną jis priėjo ir pradėjo fiziškai mane tyrinėti. Palietė mano nosį ir vėl nubėgo. Nieko neįvyko. Grįžo ir palietė akį, tada išsigandęs nubėgo, bet vėl nieko neatsitiko. Taip jis išbandė kiekvieną mano veido dalį. Kai prisilietė prie burnos, žinojau, kad žaidžia su ugnimi. Jeigu jo nepraryjsiu, mes tikrai bendrausime. Mažuoju piršteliu gana ilgai suko ir vedžiojo ratus aplink mano lūpas. Tada, tarytum pasiryžęs pavojingiausiam dalykui, stipriai užsimerkė ir vis dar prisibijodamas ryžtingai įkišo pirštus tarp dantų. Valandėlei abu apmirėme. Denis lėtai atsimerkė ir pradėjo apžiūrinėti pirštus ir save patį. Paskui mane. Ne, aš jo nepraryjau. Jis visa savo esybe tebebuvo čia ir stovėjo šalia manęs. Man tai sukėlė prieštaringus jausmus. Įsitikinęs, kad aš jo nepraryjsiu, Denis nusprendė pats mane praryti. Ėmė kandžiotis. Kandžiojo mane iš meilės ir neapykantos. Iš sielvarto ir baimės. Tikrai kando. Dantys buvo aštrūs kaip vilko. Kando į nosį, rankas, skruostus, ten, kur tik galėjo suleisti dantis. Taip pat kumščiavo, žnaibė ir net spardė (manau, norėjo įsitikinti, ar nesugriūsiu kaip siena).

Ir vis dėlto nuo to laiko mūsų fizinis sąlytis pasikeitė į gerąją pusę. Ir vis dažnėjo. Denis nebedingdavo, kai jį paliesdavau. Jo kūnas „nebeišnykdavo“. Kai būdavome lauke, leidosi laikomas už rankos. Taigi galėjau jį išvesti pasivaikščioti, nes nuolat bėgdavo, stengdamasis pakliūti po mašinų, ypač sunkvežimių, ratais. Kai kada leisdavo paglostyti plaukus, nesipriešindavo apglėbiamas ir net bučiuojamas. Retkarčiais net pats bandydavo mane pabučiuoti, bet tai blogai baigdavosi. Viskas prasidėdavo nuo laižymo ir visada baigdavosi įkandimu. Sykį man net pakilo aukšta temperatūra ir teko susileisti vaistų nuo stabligės.

Denis laikė mane sudėtine savo dalimi. Aš buvau ir gėris, ir blogis. Atstojau jam visus daiktus. Tapau jo matu.

O visa kita, deja, nepasikeitė. Jo baimės išliko. Jis vis dar te-

begadino sienas ir tebežalojo save. Kaip ir anksčiau tebeniurnėjo: „Žvaigždės“, „mažukas“, „dideli daiktai“ ir „Dievas nemyli mažukų daiktų“. Šiuos žodžius lydėdavo baimė ir atsitraukimas.

Sūpuoklės ir daina, prie kurios pridėjau paskutinę eilutę:

O Mira labai myli Denį,

buvo vieninteliai dalykai, tikrai mažinę jo baimes.

Atrodo, Denis be paliovos troško būti baudžiamas ir žeidžiamas. Nuolat provokavo veiksmus, galinčius jį sužaloti ar užtraukti jam bausmę.

Jei neišpildavo dažų, tai paliedavo sultis. Jei jam neužkliūdavo molis, tai išversdavo šiukšles. Jei nesudaužydavo lėkštės, tai sukuldavo dubenėlį. Jei neardydavo sienos, tai spardydavo stalą. Jei ir tada nepajusdavo pakankamo skausmo ar negaudavo bausmės – mušdavo pats save. Pasipildavo kumščių smūgiai, antausiai, būdavo paleidžiami į darbą nagai. Smogdavo sau bet kuo, kas tik prasitaikydavo po ranka – skardine, lazda, šaka ar kėde – per užpakalį, galvą, kojas, rankas. Smūgius lydėdavo murmėjimas: „Blogas“, „blogas Denis“, „aš pykstu ant tavęs“, „išdykęs berniukas“ Jis tai darė su tokiu kerštu, neapykanta sau ir užsispyrimu, kad jausdavai – vaikas ne tik nesutaria pats su savimi, bet ir trokšta fiziškai susidoroti.

Skaudu buvo žiūrėti į taip beviltiškai ir nepataisomai susipainiojusį gražų, patrauklų šviesiaplaukį berniuką. Jis pasmerkė save ir nuosekliai bei metodiškai vykdė pats sau nuosprendį. Jis buvo griežčiausias teisėjas ir pats sau atseikėdavo bausmę.

Jis turėjo būti nubaustas už padarytą, nepadarytą, sugalvotą ar norėtą daryti blogį. Turėjo gauti atleidimą už tai.

Koks siaubingai griežtas jis buvo pats sau, kokią tikslią ribą nusistatęs tarp gėrio ir blogio! Deniui atrodė, kad jame daugiausia blogio. Būtent todėl ir skaptavo savo paveikslą, bausmę naudodamas kaip kaltą.

Prisimenu mudviejų kartu praleistas pirmąsias Kalėdas, kai paklausiau Denio, kokios dovanos norėtų. Jis labai rimtai atsakė:

– Plaukų šepečio.

Plaukų šepečio, kad galėtų mušti save.

Kas glūdi toje keistoje būtybėje, kurios vardas – žmogus? Visi mes norime būti mylimi. Norime būti mylimi, kad nežūtume. Denis taip pat žūtbūt to siekė. Mes stengiamės būti kitiems priimtini, jeigu tai neprieštarauja mūsų pačių savęs suvokimui. Dar būdami maži perimame kitų žmonių supratimą, kas teisinga, kas ne, ir vadovaujamės tuo. Jei pasiseka, vadinasi, tos vertybės yra geros. Tada pasitikime ir tais žmonėmis.

Denis taip pat norėjo save formuoti pagal kitų žmonių supratimą, koks turėtų būti „geras berniukas". Bet jo suvokimas, kas teisinga, o kas klaidinga, buvo labai prieštaringas, nepaprastai griežtas ir tikslus. Taigi didžiausią laiko dalį pats sau jis buvo blogas. Turėjo save bausti ir apsivalyti, kad būtų geras. „Aš žinau, koks turiu tapti, kad būčiau geras. Tada tu mane mylėsi, tada aš tave mylėsiu." Bet Denis nepasitikėjo, todėl niekas neturėjo jo liesti. Niekas neturėjo jo bausti, tik jis pats. „Žinau, – tarsi sakė jis, – kad esu blogas. Mane reikia bausti. Kaip mane bebaustum, aš nubausiu save geriau. Veiksmingiau." Bausmė buvo būtinybė ir ateities garantija. „Tu gali mane užmušti, bet aš savęs neužmušiu (beveik, bet ne visiškai). Matai, kaip moku save žaloti. Nebūtina, kad tai darytum už mane."

Mažajam Deniui, mažajam išgąsdintam Deniui reikėjo (kaip ir mums visiems) meilės ir būti mylimam. Tik jos, tos meilės, turėjo būti gerokai daugiau. Dėl meilės padaroma labai daug. Manau, kad tarp mūsų mažai tokių, kurie nesumoka už meilę. Vieni daugiau, kiti mažiau. Denis buvo pasirengęs sumokėti labai daug. Jis buvo pasirengęs tol save mušti, kol taps mylimu vaiku, – taip labai jam reikėjo būti mylimam. Nežinau, ar jis pats sugalvojo apibrėžimą, koks turi būti „mylimas vaikas", ar perėmė tėvų supratimą. Šis mažas vaikas atrodė blogas pats sau, o tam, kad taptų geras ir mielas, turėjo būti nubaustas... kitų, jei to reikėjo, bet labiau linko daryti tai pats. Kiti galėjo jį užmušti. O Denis, kaip ir mes visi, bijojo mirti, todėl ir bandė žiauriai bausti pats save, norėdamas užsitikrinti, kad taps geras ir mielas. Denis baudė save be jokio gailesčio ir daug žiauriau nei tai būtų daręs kas nors kitas. Tai nekėlė jam tokios didelės baimės, kaip įsivaizduojama mirtis nuo kito rankų ar pavojus būti apleistam.

Galiausiai pasiryžau perimti bausmes ir parodyti jam, kad galima pasitikėti mano nuomone, kad mano bausmės jo nesunaikins. Kad nelaikau jo nusikaltimų tokiais baisiais, kaip manė jis pats, tėvai ar Dievas. Kad geriau aš teisiu jį, o ne jis pats save, tad būsiu geresnė, švelnesnė ir atlaidesnė. Kad mano bausmės atitiks jo nusikaltimą, kad jo neužmušiu.

Norėjau jam parodyti, kad Denis nėra blogas, piktas ar šiurkštus. Jis labai mielas, bet nepaisant to (ir ne dėl to) jis baudžiamas.

Ir štai kartą pačiame vaiko savęs baudimo įkarštyje pasičiupau jį, pasisodinau ant kelių ir pasakiau:

– Užtenka. Neleisiu tau taip savęs mušti. Nuo šiol, jei to nusipelnysi, aš tau užplosiu, ne tu.

Denis pakėlė akis nustebęs, išsigandęs, tačiau jo „kūnas" nepabėgo.

Tęsiau toliau. Užplojau jam per užpakalį („prilupau", kaip jis tai vadino), visą laiką balsiai skaičiuodama:

– Vienas, du, trys, keturi, penki, šeši, septyni, aštuoni, devyni, dešimt, milijonas.

Denis pasižiūrėjo į mane nustebęs, nutaisęs rūgščią miną ir jau pasirengęs pravirkti. Stengiausi skaudžiai nemušti, bet buvau rimta, baisiai rimta. Dar labai griežtai pridūriau:

– Nuo šiol, kai sukvailiosi ir manysi, kad tave reikia bausti, turėsi ateiti pas mane ir pasakyti. Aš tave prikulsiu. Supranti?

– Taip, – atsakė vaikas. – Taip, Denis turi pasakyti Miria.

Tai buvo mano pirmas konkretus veiksmas, kai ėmiausi iniciatyvos. Vaikas pasirodė tam pasirengęs. Jis išėjo nustebęs ir pajutęs palengvėjimą. Po dviejų minučių vėl atbėgo ir pareiškė:

– Denį reikia prilupti.

Vėl pasiguldžiau jį ant kelių ir pliaukštelėjau per subinę.

– Skaičiuosi su manimi, – paliepiau.

Denis pradėjo skaičiuoti:

– Vienas, du, trys, keturi...

– Milijonas, – užbaigiau.

Jam tai patiko. Denis buvo pradėjęs žavėtis žodžiais. „Milijonas" buvo naujas. Per dvi minutes išmoko jį teisingai ištarti. Juokėsi patenkintas, kad galiausiai pavyko. Juokėsi ir trumpam

pamiršo, koks yra blogas.

Gydymas prasidėjo. Nuo to laiko ėmėme vaidinti jį „mušimo žaidimu“. Pliaukštelėjimai buvo lengvi, tikrai neskaudūs. Netrukus skaičiai ir juos lydintis juokas tapo svarbesni nei pati bausmė.

Ji būdavo atliekama laiptų apačioje. Kartais Deniui tekdavo mokytis palaukti tų užplojimų, kol grįždavome iš žaidimų aikštelės į vidų. Apriboję Denio baudimą viena vieta, tarytum įkišome baustinumą į kapsulę. (Denis ne visas blogas, todėl ir ne visas baustinas.)

Šitaip Denis pradėjo mokytis ir suprasti. Ne visas jis blogas. Tik išdykęs (galiausiai – geras išdykėlis). Už bausmę įkrėsdavau tik per užpakalį, ne per kokią kitą vietą. Bausmė tikrai atitikdavo nusikaltimą. Būdavo menka, nes ir nusikaltimas – nedidelis. Denis pradėjo suprasti. Užplojimai palikdavo per silpną žymę. Ir kai po bausmės jis kartais nuliūdęs ir įsitempęs sakydavo: „Dar reikia įspirti“, „reikia užploti“, „dar su plaukų šepečiu suduoti“, plekštelėdavau jam papildomai ir pridurdavau: „Ir milijonas, ir milijardas, ir trilijonas“.

Kai atėmiau iš Denio dalį bausmės, jis pradėjo po truputį atsipalaiduoti ir leido tam tikrą atsakomybę už savo atsiradimą ir tapimą geresniu perkelti suaugusiųjų pasauliui, kuris buvo už jį atsakingas. Pasitikėjimas stiprėjo ir Denis pradėjo atsiskleisti. Ryškėjo ligos ir sveikatos požymiai. Denis skverbėsi į pasaulį, kuris gyvavo už jo vaizduotės ribų.

Didelę reikšmę turėjo žodžiai. Kuo ilgesnis ir sunkesnis buvo žodis, tuo labiau jis Denį žavėjo. Man tai buvo labai naudinga. Kuo glaudžiau mudu bendravome, tuo labiau jis manimi pasitikėjo, tuo daugiau galėjau naudoti žodžių, sulaikančių jo griaunamąją veiklą. „Jokiu būdu, visiškai, – sakydavau, – Deniui negalima kandžioti Miros“ arba „jokiu būdu, visiškai Deniui negalima laužyti kėdės.“

Mėgdžiodamas mane jis kartodavo žodžius sukeisdamas vietomis skiemenis, bet mūsų bendravimo burtai virto žodžiais, o žodžiai sulaikydavo nuo daugelio veiksmų ir apsaugodavo nuo daugelio sunkumų. Jei sakydavau: „Ne, Deni“, jis sustodavo ir laukdavo, kol pridursiu: „Jokiu būdu, visiškai“. Jei nesulaukdavo, pasakydavo pats ir vėl laukdavo, kad pakartočiau. Jei

apgaudavau ir pasakydavau tik „jokiu būdu“, neatstodavo, kol pridurdavau „visiškai“. Turėdavau ištarti abu žodžius.

Dažnai bandydavau įsivaizduoti pasiklydusiojo būseną. Pasiklysti nepažįstamame miške. Pasiklysti, kai tau tik dveji su puse. Pasiklysti porai be galo ilgų dienų. Kiek valandų turi diena? Kokio ilgumo amžinybė? Kiek tęsiasi begalybė pustrečių metų vaikui? Ar ji tokia ilga kaip naktis? Kas telpa dviejose naktyse? Amžinybė, mirtis, vienatvė. Neįsivaizduoju. Tai man nesuprantama. Negali suvokti to didžiulio siaubo, vienatvės jausmo, mirties grėsmės, visų vaiduoklių, kai atėjusi naktis tave praryja. Kai nuo alkio skauda skrandį ir troškulys džiovina gerklę. Ar tai iš viso kada nors baigiasi? Tikri ir įsivaizduojami garsai, žvėrys, šlamantys medžiai... Visos piktosios dvasios, raganos ir visa kita...

Fizinis diskomfortas aiškus, o kaip psichinis? Nėra kas tavimi pasirūpintų ar padėtų tau, tu pasiklydai, pasimetei nuo visų. Ką jautė šis pasiklydęs vaikas – praradęs save, netekęs savasties, nugrimzdęs į liūną jausmų, kuriuos tikriausiai patyrė, tik nesugebėjo kontroliuoti? Šiame chaose Denis prarado pats save. Sukrėstas siaubo prarado savojo „aš“ suvokimą ir visai pasimetė. „Dievas nemyli mažukų daiktų“ – piršosi išvada, kurią visą laiką kartojo.

O kas yra psichinė liga, jei ne savojo „aš“ praradimas dėl įvairiausių priežasčių? Denis tai konkrečiai patyrė miške, vėliau tą patį jautė visur. „Savęs praradimas“ jaučiamas ir kūnu, ir protu, nes kai kartą tikrai pasiklysti, kai visi ryšiai nutrūksta, susidaręs siaubo ir netikrumo vakuumas tampa visaapimantis.

Denio medicinos kortelėje tebuvo parašyta, kad mažas jis klaidžiojo miške dvi paras. Vaiko ilgai ieškojo, kol surado. Ir viskas. Tėvai niekada šito neminėjo. Per daug skausmo, per daug kaltės. Niekada jų ir neklausinėjome apie tai. Be galo sunki ir gąsdinanti tema. Buvome jautrūs. Bet kaip reikėjo išgyventi vaikui?

Pasiklydęs ir visam laikui pasimetęs Denis. O mes buvome per daug subtilūs, kad apie tai užsimintume. Taigi vieną dieną...

Kaip jau esu sakiusi, Denio visatoje žvaigždės, vėjas, mėnulis, lietus, dangus ir saulė pasirodė turį nepaprastai didelę reikš-

mę. Jei lijo, jis verkė. Jei slinko debesys ir temdė dangų, darėsi rūškanas. Jis žiūrėjo ir laukė kažkokio baisaus įvykio. „Nėra saulės. Nėra mėnulio. Nėra žvaigždžių“, – sakydavo jis, o paskui liūdnai apsidairydavo ieškodamas sraigtasparnio. Sraigtasparniai Deniui buvo neišnykstantys daiktai. Jis girdėjo juos, kai jie ir neskraidė. Lėktuvus, bet kokią skraidančią techniką laikė sraigtasparniais. Visada juos budriai sekė.

Visa tai turėjo mažai prasmės, išskyrus tą faktą, kad Denio tėvas – lakūnas. Nenatūralus buvo to mažo berniuko susirūpinimas oro sąlygomis. Jei apsiniaukdavo ar lydavo, Denis ištisas valandas rymodavo savo supamajame krėsle ir žiūrėdavo pro langą, atitrūkęs nuo pasaulio, pasenęs, apimtas siaubo.

Savo monologą apie dangų, žvaigždes ir kitus šviesulius Denis papildė šiomis frazėmis: „Dievas nemyli mažukų daiktų“, „mažukai daiktai neina pas Dievą“, „medžiai“ (šis žodis būdavo kartojamas labai daug sykių), „eik ant žvaigždės“, „Dievas myli tik didesnius daiktus“, „Miria neturi eiti ant žvaigždės“, „mažukai daiktai pradingsta“.

Vieną dieną paprašiau bendradarbės pagroti mums ką nors pianinu. Muzika turėjo priminti vėją. Sakiau Deniui, kad mes siūbuosime kaip medžiai vėjyje. Denis, stebėjęs mus, pakilo iš supamosios kėdės ir pats ėmė siūbuoti. Jis pamiršo savo neapykantą pianinui, kurį vadino žvake, ir pradėjo siūbuoti su manimi. Tarsi nujausdama pasakiau:

– Ištieskime savo šakas į dangų.

Denis padarė kaip prašomas ir staiga pradėjo drebėti.

– Ne, ne! – ėmė šaukti jis. – Nėra mėnulio, nėra žvaigždžių, nėra saulės.

Denis pribėgęs įsikibo į mane ir puolė rodyti į lubas. O paskui nutiko tas keistai bauginamas dalykas, patiriamas dviejų žmonių. Be žodžių, be sąmoningo supratimo, tiesiog intuityviai viena būtybė staiga pajunta kitą.

Taigi pakėliau Denį ant rankų ir pasakiau:

– Taip, bet ten yra mėnulis.

O Denis man atsakė:

– Ne, nėra mėnulio. Miria yra medis. Denis ant medžio. Aukštai, aukštai, bet nėra nei mėnulio, nei šviesų. – Jis paniškai raudo-

jo. – Ir jie niekada, niekada nesuras Denio, – tęsė isteriškai kūkčiodamas. – Nei mama, nei tėtis niekada nesuras Denio. Niekada.

Tada tarytum perjungęs bėgius ėmė klykti:

– Suduš! Suduš!

– Ne, kai nėra nei mėnulio, nei saulės, nei žvaigždžių, tai šviečia prožektoriai ir lėktuvas saugiai pasieks žemę. Ir Denį atras, – tikinau.

Denis verkė ir šaukė:

– Ne! Ne! Miria turi pasilenkti žemyn, nes lėktuvas nulauš šakas, o Denis nukris nuo medžio ir numirs.

– Ne, – paprieštaravau. – Apsižvalgyk. Matai prožektorius?

Ir mažas bejėgis Denis, kartu su manimi beviltiškai žiūrėdamas į lubas, pamatė ir prisiminė tai, ko visada trūko jo fantazijai – šviesas.

– Taip, Denis mato, – su palengvėjimu pasakė jis. – Ir dabar tėtis neužsimuš, ir nemirs nei Miria, nei Denis. Dabar Denį suras.

Jis liovėsi verkęs, atsigavo, veidas atrodė beveik ramus.

– Dabar lipk iš medžio, – tariau aš, nes nebejaučiau rankų. (Denis žiūrėjo į mane kaip į kvailę. Kokio medžio? Ir nušoko nuo mano pečių.)

Mudu kartojome tai diena iš dienos.

Aš tapdavau medžiu. Denis užsiropšdavo man ant pečių ir ieškodavo mėnulio, žvaigždžių ir prožektorių, kai jo „naktis“ būdavo labai tamsi.

Taip jis rasdavo kelią iš savo košmaro ir būdavo išgelbėtas.

Aš tapdavau lėktuvu ar sraigtasparniu ir Denis ryždavosi įlipti į tą mirties paukštį (kuris tuo pačiu buvo ir išsigelbėjimo paukštis) žinodamas, kad nenukris ir nebus sunaikintas.

Ilgainiui Denis atrado naujų žodžių, simbolių, kurie padėjo toliau narplioti jo voratinklį.

„Mažukai daiktai neina pas Dievą, – su pasitenkinimu sakydavo jis, įlipęs į savo „medį“ (mane) ir ieškodamas išeities, – nes mažukai daiktai blogi. Dievas nemyli mažukų daiktų, todėl jie dingsta ir niekas negali jų surasti, nes Dievas nepadeda jiems, Dievas nemyli mažukų daiktų.“

O įsitaisęs „sraigtasparnyje“ jis sakydavo: „Tėtis nukris. Denis suerzino tėtį šį rytą, dabar tėtis nukris ant Denio. Tėtis mirs

ir Denis mirs. Tada tėtis nueis pas Dievą. Dievas myli didesnius daiktus. Didesni daiktai patenka ant žvaigždės“. Paskui pridurdavo: „Denis blogas, per jį tėtis nukris. Paskui tėtis nusileis parašiutu ir sudaužys Denį“.

Istorija ėmė įgyti prasmę.

Kadangi Dievas nemyli mažesnių daiktų, nes jie – blogi, jis leido Deniui pasiklysti miške ir jo negelbėjo. Dievas nemyli mažesnių daiktų, taigi jis nepasiims jų pas save – neprivers jų mirti. Todėl Denis iš dalies ir bijojo būti mažas.

Kadangi Dievas myli didesnius daiktus, tai pasiima juos pas save. Jei tėtis nukris, nueis pas Dievą, bet jis gali kartu pasiimti ir Denį, nes pasiimdamas kartu jis Denį nubaus.

Vėliau paaiškėjo dar kai kas. Kai berniukui buvo treji metai ir mirė senelis, kurį jis labai mylėjo ir buvo labai jo mylimas, tėvai paaiškino vaikui, kad senelis „nuėjo pas Dievą“, kad jis „danguje ant žvaigždės“. Senelis buvo senas. Kai žmonės pasensta, Dievas pasiima juos pas save. Ypač jei jie geri.

Manau, kad parvežtas iš miško Denis labai sirgo. Gydant neapseita be žvakučių, skiepų ir klizmų. Šie prievartiniai veiksmai jį labai išgąsdino. Taigi, Denio nuomone, kai esi „mažukas“, gauni skiepų, žvakučių ir klizmų. Kai užaugi didesnis - negauni. Prastai, jei esi „mažukas“. Jei esi „mažukas“, esi blogas, o jei esi blogas – gauni skiepų, žvakučių ir t. t.

Bet kai tampi didesnis, Dievas tave pasiima pas save. Tu miršti kaip senelis ir gyveni ant žvaigždės.

Taigi ta baisi dilema niekada nesibaigia.

„Dievas nemyli mažukų daiktų – tu neini pas Dievą, kai esi mažukas. Bet pasiklysti ir niekas neranda tavęs. Didesni daiktai eina pas Dievą. Didesni daiktai eina pas žvaigždes.“

Tai reiškia, kad Dievas yra geras, tu turėtum mylėti Dievą, bet „Dievas nemyli mažukų daiktų“. Taigi būdamas mažesnis jautiesi saugiai. Bent jau esi užtikrintas, kad nemirsi. Žodžiu, Dievas tampa mirties sinonimu. „Didesni daiktai eina pas Dievą“ kaip senelis (ir tėtis visada ant ribos). „Dievas myli didesnius daiktus“ ir pasiima juos prie savo krūtinės, pas save, „prie žvaigždžių“ (mirties sinonimas).

Ir vėl prieštaravimas. Tu turi norėti, kad Dievas tave mylė-

tų, turi būti geras. Tačiau jei Dievas tave myli, jei esi geras, jis tave pasiima pas save. Vadinasi, miršti. Tai kas norės būti geras, jeigu gerumo kaina – mirtis?

Atpildas už gyvenimą, Denio nuomone, būti Dievo malonėje, o tai jam tolygu augimui, tolygu mirčiai.

Reikia norėti, kad Dievas tave mylėtų. Kiekvieną vaiką to moko. Tačiau Denis visai nenorėjo mirti.

Žodžiu, sieki Dievo meilės ir bijai, kad Dievas nemyli tavęs (tu pasiklysi ir nebūsi surastas). Antra vertus, nenori tapti Dievo dalimi, nori likti mažas ir blogas, kad nebūtum Dievo mylimas ir nenukeliautum pas jį (nemirtum).

Bei jei esi mažas, tai ir blogas. Dievas nemyli tavęs, negelbsti ir tu visam laikui pasiklysti tamsoje, gūdžiame miške.

Kokia dilema!

Dar ilgai mudu su Deniu vaidinome „medį“, „daug medžių“ ir „sraigtasparnius“. Po kurio laiko abu pasiklysdavome ir būdavome išgelbėti, kartu skrisdavome sraigtasparniu.

Galiausiai Deniui pabodo skrydžiai. Jo fantazija pasikeitė.

Denio siaubas, kad kai tėtis ir jis pats pakils, o vėliau būtinai nukris, nes nėra nei mėnulio, nei saulės, nei žvaigždžių, o be jų nesurasi kelio atgal – iš dalies buvo Denio noras, iš dalies baimė. Tai pasikeitė į fantaziją, kurioje švietė ir saulė, ir mėnulis; kurioje nei Deniui, nei jo tėčiui nebegrėsė pavojus.

Bet tam prireikė ilgo laiko ir be galo daug „skrydžių“, kaip mes abu tai vadinome. Deniui tai reiškė „skrydį į mišką“ arba į „dangų“, o man tai buvo skrydis į Denio vaizduotę.

Ilgainiui skrydžiai vis trumpėjo ir galiausiai įgavo smagų pobūdį. Mes skridome į mišką pasitelkę raudoną balioną, burbulą, gėlės žiedą, smėlio grūdelį ar ašaros lašą. Kartais net paukščio giesmę. Tačiau tuo metu Denis gerai žinojo, kad tai tik žaidimas. Todėl sušukdavo: „Laikas sučiulpti saldainį“ arba „sustokime, nes Deniui reikia į tualetą“. Bet šių pokyčių pasiekėme po nesuskaičiuojamų kelionių į jo siaubą.

Spręsdamas „mažesnių ir didesnių daiktų“ dilemą Denis įstrigo skrydžio viduryje. Jis bijojo būti ir mažas, ir didelis. Taigi atsidūrėme tarpinėje padėtyje, tai yra niekur.

„Jei tapsi didesnis, – dėstydavo jis man, – tada Denis bus senas ir miręs, Miria irgi bus sena ir mirusi. Visi bus mirę ir keliaus pas Dievą ir žvaigždes."

Kiekviena diena reiškė „tapti vis senesniu ir senesniu", kaip taikliai sakė jis. Tad Denis nenorėjo augti.

Gimimo diena keldavo jam nesibaigiančią paniką. O apie buvimą „mažuku" negalėjo būti nė kalbos, nes „Dievas nemyli mažukų daiktų". Tada Denis „pasiklys", „susirgs", „numirs". Nebuvo nė kalbos ir apie tai, kad nešiočiau jį ant rankų (išskyrus tuos atvejus, kai tapdavau medžiu ar sraigtasparniu), kad apkabinčiau ar padėčiau jam kuo nors, nes tuo patvirtinčiau, kad jis – mažas.

Denis visada buvo atsargus, bijojo, kad kas nors neprisėlintų prie jo ir nepadarytų ko nors su jo gyvenimo diena – nepridėtų ar neatimtų laiko. Tik *status quo* užtikrino saugumą, tačiau ir toji padėtis jam neatrodė pakankamai saugi.

Kūdikių jis neįsivaizdavo, jie kėlė jam pernelyg didelę baimę. Lėlės taip pat, nes labai priminė kūdikius. Kiekvienas mažas ir bejėgis padarėlis jam atrodė pavojingas. Todėl kiekvieną mažą vaiką apkuldavo, vežimėlį apversdavo, o lėlę sulaužydavo.

Kliūdavo ir naminiams gyvuliukams. To paties tikslo vedinas kates (jas vadindavo „kitėmis") apkandžiodavo, šunis vaikydavo, žuveles spausdavo tol, kol uždusindavo.

Tačiau kuo ilgiau mudu dirbome kartu, kuo labiau jį mylėjau ir leidau jam save pamilti (kiek pats norėjo), tuo saugiau jis jautėsi. Vieną dieną, praėjus maždaug metams nuo mūsų darbo pradžios, Denis giliai įsipjovė koją. Į ligoninę jį reikėjo užnešti laiptais. Paėmiau jį ant rankų ir nešiau.

Sureagavo iš karto – mano veiksmai sukėlė jam šoką. Įsiuto dėl išdavystės. Išsigando – kas su juo atsitiks (pasijuto „mažukas"). Bet staiga visiškai pasikeitė. Įsitempęs, besipriešinantis vaiko kūnelis priglūdo prie manęs taip stipriai, su tokia jėga ir džiaugsmu, kad Denis pats pasijuto priblokštas ir pradėjo verkti. Paskui pasižiūrėjo į mane pilnomis dėkingumo, atsidavimo bei pasitikėjimo akimis ir mano meilė jam nebetilpo širdyje.

Atrodė, tarytum jis šito laukė visą savo gyvenimą – esu tikra, kad taip ir buvo. Viešpatie, kaip mylėjau tą vaiką! Dabar

galėjau laisvai reikšti jam dar didesnę meilę. Deniui irgi nebeužteko apsikabinimo, jis lindėdavo man ant rankų, ropšdavosi ant kelių kiekviena pasitaikiusia proga, o dažnai ir pats tokios progos ieškojo. Galiausiai patyrė švelnumą ir gerumą, kurio jam stigo kūdikystėje. Atrado glamones, glėbesčiavimus ir bučinius, kuriuos buvo praradęs daugiausia iš baimės. Labai jį mylėjau, o jis gerte gėrė mano meilę, nes buvo jos be galo ištroškęs.

Tačiau tą fizinį pasikeitimą be paliovos lydėjo rūpestis. „Denis dabar bus mažas?“ – meilė mirties kaina. Aš jam sakydavau: „Ne, Denis dabar tik jaučiasi mažas“. Jis lyg ir suprasdavo skirtumą, nes pakartodavo: „Denis tik jaučiasi mažas, Denis nemirti. Denis nepasiklysti“.

Atrodė, buvo visiškai įsitikinęs, kad jis „nemirti“, bet ne visiškai įsitikinęs, jog „nepasiklysti“. Pavyzdžiui, dažnai surikiuodavo visus suaugusiuosius aplink save ratu, o pats likęs centre sakydavo:

– Dabar Denis nepasiklysti.

Po kiekvieno atvirai reiškiamos meilės epizodo nuolatos turėdavau iš naujo įtikinėti Denį, kad jis „nepasiklys“, nesvarbu, ar „jausis mažas“ ar „bus mažas“. Jis nuolat prašė, kad jį tuo įtikinėčiau. „Kas bus, jeigu Denis pasiklys? – klausdavo jis ir visada atsakydavo: – Miria suras jį.“

Denis vis rečiau klausinėdavo apie „pasiklydimą“, nes pasijuto saugiau už savo sienų. Tačiau ir fizinio, ir psichologinio „aš“, ir savo tapatybės praradimo baimė buvo giliai įsišaknijusi ir nuolat jį persekiojo.

Prisimenu dar vieną epizodą, įsirėžusį mūsų kasdienybėn ir vaizdžiai bei jaudinamai apibūdinantį Denio neviltį.

Tuo metu Denis dažnai kartodavoo: „Daugiau nepasiklysiu“. Kartą turėjau nemalonumų asmeniniame gyvenime. Atėjau į mokyklą tarsi nesava. Kūnu buvau ten, bet ne dvasia. Denis tai aiškiai suprato. Bandė įsikibti į mano ranką, bet nieko joje nerado. Kai buvo beišeinąs namo, staiga pribėgo prie manęs, čiupo už kojos ir ėmė raudoti:

– Dabar Denis pražūti. Miria pasiklydo ir ji nežinos, kur rasti Denį.

Jis taip raudojo, kad atrodė, iš sielvarto plyš širdelė.

– Ša, mažyli, – sušnibždėjau.

Ir dabar prisimenu savo apmaudą. „Ar aš neturiu jokios teisės į savo skausmą?“ – pagalvojau. Tačiau Denis sugrąžino mane į realybę. Įtikinau jį, kad nors ir atrodžiau pasiklydusi, iš tikrųjų nepasimečiau. Tik trumpam buvau nutolusi. Dabar grįžau. Ir Denis privaląs žinoti, kad visada galėsiu jį surasti. Kad jis niekada nepasiklys. Kad ir kas benutiktų, kad ir kur jis būtų, visada žinosiu, kur jo ieškoti.

Minutėlę patyrinėjęs mano veidą, dar teberaudodamas Denis pasakė:

– O jei Denis mažas, jis kartais pražūti, kai būna mažas.

Tada patikinau:

– Nesvarbu, ar tu būsi mažas, ar didelis, vis tiek tave surasiu.

Tas „pražūti, kai mažas“ diena iš dienos nyko, tačiau šią baimę pakeitė kita – „pražūti, kai didelis“. Manau, kad tai vėl turėjo tiesioginį ryšį su Denio baime, jog skirsdamas „tėtis pasiklys aukštai danguje – žvaigždėse“. Kartais Denis tapdavo tėvu ir pasiklysdavo žvaigždėse – nutrūkdavo ryšys.

Kai jis išdrįso „būti mažesnis“ ir nieko neatsitiko, o po to išdrįso „būti didesnis“ (kaip tėtis) ir vėl nieko neatsitiko, Denis ryžosi augti. Jis pradėjo siurbčioti mano kavą, išdrįsdavo išsitiesti visu ūgiu, vaikščioti nesulinkęs ir sakydavo: „Denis dabar didesnis“. Jis daugiau kalbėjo, tapo aktyvesnis. Pradėjo prašyti pagalbos ir įsisąmoninti savo fizinius ribotumus bei trūkumus. Užuot kaišiojęs į savo tiesiąją žarną kas pakliūna, badęs vinimis ir šakaliukais sau rankas, dabar kišo lėlėms žvakutes, statė klizmas ir skiepijo jas tvirtindamas: „Jos serga – Denis jas gydo“.

Jis nebeignoravo savo gimimo dienos ir netgi ją šventė. Ėmė pastebėti kitų vaikų gimtadienių pobūvius ir spyrėsi pirkti jiems balionų bei dovanų. Denis panoro didesnių batų, striukių, išvis didesnių daiktų. Dabar jis sakydavo: „Didesni daiktai nebūtinai eina pas žvaigždes“.

Denis pradėjo vaduotis iš mirties įvaizdžio: „Miria yra didesnė, bet ji nenumirė. Policininkas yra didesnis, bet jis taip pat nenumirė. Saldainių pardavėjas yra didesnis, bet jis nenumirė“.

Intensyvus gyvenimas, glaudžiai bendraujant su kitu žmogumi ir juntant jo meilę, padėjo Deniui įveikti baimę.

Aplinkinis pasaulis pradėjo jam teikti vis daugiau ir daugiau malonumo. Mums abiem buvo smagu. Mums abiem patiko tie patys mus supantys daiktai bei reiškiniai.

Mudu mylėjome saulę, lietų, vėją ir orą, kuriuo kvėpavome. Mudu mylėjome vienas kitą. Mylėdamas mane Denis pradėjo pažinti ir pamilti kitus žmones.

Denio vaizduotė buvo labai turtinga. Atsikratęs savo baimių, jis galėjo suteikti jai laisvę. Tai ryškėjo jo kalboje – jis ne tik žavėjosi kitų sakomais žodžiais, bet ir pats juos kūrybingai vartojo. Matydavau tai jam dėliojant kaladėles. Žaidimų metu jo jau nebedomindavo sraigtasparniai ir dėžė, kurioje atsiduriama numirus. Denio vaizduotė atsiskleidė ir lipdiniuose. Molį jis dabar naudojo pagal paskirtį. Nebemėtė jo gabalų, vadinamų žvaigždėmis, į lubas. Kitaip dabar atrodė ir jo piešiniai, pasikeitė ir jų temos, ir spalvos[7].

Mes visi turime savo sieną.

Savo liūdesio, pykčio, vilties ir kaltės sieną. Savo džiaugsmo ir laimės – savo – sieną.

Mes meldžiamės prie jos, išreiškiame savo slapčiausius, giliausius troškimus ir savo didžiausią pyktį bei pagiežą. Mes sudedame tarp jos akmenų popieriaus skiautes, kuriose surašytos mūsų viltys, troškimai ir maldos. Ir laukiame, kol mūsų troškimai išsipildys. Kartais laukiame amžinai.

Denis turėjo sieną savo namuose ir mokykloje. Niekam nepavyko atkalbėti jį negriauti sienos. Sunku įsivaizduoti, o dar sunkiau susitaikyti su mintimi, kad jo namų sienoje žiojėjo plati skylė, o pro skylę mokyklos sienoje matėsi pagrindinis pastatas. Nuo pat pirmųjų dienų mokykloje jis pasirinko būtent vieną mūsų klasės sieną ir kibo į ją. Kodėl tą sieną – niekas nežinojo. Rinkosi ištisą savaitę. Per tą laiką atkakliai atakuodamas visas keturias sienas – plaktuku, kėde, o dažniausiai kojomis, nesvarbu, ar buvo apsiavęs, ar basas.

[7] Piešiniuose permainos buvo itin pastebimos. Iš pradžių Denis piešdavo namą, kuris neturėjo pamatų, bet dunksojo pajuodęs ir atskirtas nuo žemės po tamsiu ir niūriu dangumi. Dabar jo nupieštas namas tvirtai stovėjo ant žemės. Viršuje skaisčiai švietė saulė. Vėliau nupiešė žmogų, nešantį surištus balionus. Visi jie buvo ryškių spalvų. Dar vėliau nupiešė garvežį ir automobilį, lekiančius tokiu greičiu, kad norėjosi trauktis iš kelio. Denis ir pats buvo besitraukiąs – M. R.

Po savaitės vieną sieną įveikė. Spardė tol, kol joje atsirado skylė ir pasimatė medinės tinko juostos. Jos buvo stiprios ir atlaikė jo atakas.

Savaitgalį sieną užtinkuodavo, o pirmadienį, vėliausiai antradienį, skylė vėl žiojėdavo. Tie patys dalykai dėjosi ir namuose.

Po kurio laiko nutarėme neberemontuoti sienos ir liovėmės pykę dėl tokio Denio elgesio. Paprasčiausiai jo nesupratome. Minėta siena tarnavo daugeliui Denio tikslų. Pabartas pribėgdavo prie sienos ir įsitempdavo. Kai norėdavo būti nubaustas, irgi bėgdavo prie jos ir stodavo piestu. Kai ko nors troško, vėl skubėdavo prie jos. Kai išmokdavo ar stengdavosi išmokti arba suprasti kokią nors naują sąvoką, kurią jam ne kartą sakiau, Denis atsistodavo priešais sieną, atlošdavo galvą ir kartodavo, ką jam daugybę sykių kaliau į galvą, kol galiausiai gerai įsisąmonindavo.

Pirmaisiais metais jis be paliovos spardė ir spardė savo sieną. Kartais apautomis kojomis, o kartais basas. Retkarčiais, kai kruvinos kojos nebeatlaikydavo, griebdavosi plaktuko. Tada vaikas išblyškusiu prakaituotu veideliu, drebančiomis rankomis ir kūnu lyg pasirengęs egzekucijai sakydavo: „Taip, Denis sugriovė sieną. Dabar Miria supyks“. Tik tiek įstengdavau suprasti, o iš tikrųjų nieko nesupratau.

Gal Denis bandė išsiveržti iš jį supančio narvo, o gal jis spardė savo gynybinę sieną? Gal spardė tuos trūkumus, kuriuos gyvenimas atseikėjo jo laisvai ir laukinei saviraiškai? O gal norėjo pelnyti bausmę? Gal taip elgėsi trokšdamas, kad mes neleistume jam nugriauti net savo paties susikurtos užtvaros, o suteiktume apsaugą, kad pasaulis nežeistų jo asmenybės, kurią buvo paslėpęs už sienos? (Tokiu būdu stengėsi ištrūkti ir pasijusti esąs laisvas būti savimi pasaulyje, bet visada turėti garantiją, kad ir tokiu atveju jį kažkas, jei ir ne jis pats, sustabdys, neleis likti savimi.)

O gal jis bijojo, kad išsiveržęs iš narvo ims žudyti? Gal baiminosi savo bejėgiškumo, o gal jėgos?

O gal spardė sau kelią iš sraigtasparnio, miško ar žvaigždės – o gal iš visų savo kalėjimų?

Skausminga buvo žiūrėti į tą stovintį prieš mane mažą vai-

ką, išblyškusį ir drebantį, laukiantį bausmės ir sakantį: „Denis tikrai sugriovė sieną. Dabar Miria bus pikta“. Bet „Miria“ nieko negalėjo padaryti, nes nesuprato ir nežinojo, ko imtis.

Tačiau po daugelio tokių incidentų mūsų nesupratimo sienoje atsirado plyšys. Anksčiau Denis imdavosi griauti sieną dėl neaiškių paskatų. Tačiau vieną kartą jo smurtas pasirodė tikslingas. Vyresnis vaikas, vardu Gregas, jį smarkiai apkūlė. Grego nuskriaustas Denis pribėgo prie sienos ir ėmė ją spardyti.

– Kodėl? – pradėjau atkakliai klausinėti. – Kodėl sieną? – Po to pridūriau: – Kažin, ar tik Denis nedaužo sienos vietoje Grego?

Denis pasižiūrėjo į mane ir baimingai atsakė:

– Denis muša Gregą. Gregas sumušė Denį.

Tada, kad man būtų dar aiškiau, pridūrė:

– Denis bus sumuštas ir Gregas bus sumuštas.

Taigi kiekvienas fizinis pasikėsinimas Denį „žlugdė“ ir „žalojo“. Kiekviena jo mintis, noras ir pastangos atkeršyti „žeidė“ kitą asmenį. Denis nedrįso pats pulti, tad siena tapdavo pakaitalu. Tačiau visada, kai tik ji buvo niokojama, Denis irgi nukentėdavo – tada jis ir siena susikeisdavo vietomis. Žudikas žudė save kartu su žudomuoju.

Visa tai paaiškinau Deniui:

– Siena – ne Gregas, kaip ir ne Denis. Sienos tėra tik sienos. Sienos negriūva, kai jas spardai ar daužai. Žmonės nesužlunga, kai juos muši ar spardai. Gregas – sveikutėlis, jis nesužlugdytas. Denis – sveikutėlis, taip pat nesužlugdytas. Tik pasižiūrėk, – tęsiau, – žmonės būna pikti ir atšiaurūs, kai Denis griauna sieną ne todėl, kad jie ar Denis žlunga, bet todėl, kad pūs vėjas, lis lietus ir visi sušals.

Šie žodžiai Denį paveikė. Kai daugybę kartų aiškindavau jam tą patį, žiūrėdavo man tiesiai į akis. Po kurio laiko, regis, manimi patikėjo. Nuo tos dienos, kai tik Denis įsigeisdavo griauti sieną, pribėgdavo prie manęs ir laukdavo to paties paaiškinimo. Galiausiai vieną dieną girdžiu – stovi prie sienos, ką tik ją apspardęs, ir vograuja pažodžiui tą patį paaiškinimą, kurį jam kartodavau. Taip pradėjo suvokti, bent jau žodžiais, skirtumą tarp savęs ir sienos, tarp sienos ir kitų. Ėmė eksperimentuoti, pats bandyti tą skirtumą, pradžioje duodamas atkirtį vaikams,

paskui ir pats įsidrąsinęs kurstyti muštynes. Po to patikrindavo save, kitus vaikus ir sieną – ar nesugriuvo.

Greitai supratau, kad jei Denis buvo siena ir Gregas – siena, taip ir aš taip pat. Be to, ir mama, ir tėtis, ir visi, ir viskas pasaulyje.

Siena jam prilygo medžiui su daugybe gumbuotų šakų, nusidriekusių kaip maras per visą pasaulį. Nežinojau, kaip pašalinti tą medį, kaip nukirsti bent po vieną kitą šaką.

Tačiau tikėjausi, kad suvokęs skirtumą tarp manęs ir savęs, Denis geriau perpras ir skirtumą tarp manęs bei sienos, manęs ir jo tėvo, manęs ir jo motinos, o tada tarp mūsų visų ir sienos. Tada siena, netekusi savo magiškos galios, liks stovėti nejudėdama, tapusi tik siena.

Pamenu, sykį paklausiau Denio:

– Ar tau neskauda kruvinai sužalotų kojų?

Mažasis Denis pažiūrėjo į mane ir liūdnu balsu atsakė:

– Ne, ar jas skauda Miriai?

Nemanau, kad tai buvo tik simbiozė. Man atrodo, kad Denis, nepatyręs meilės ir nesugebantis suvokti savęs, nes šito jam neįdiegė tėvai, beveik neegzistavo. Deniui nepriklausė jo kūnas, nes niekas neskatino vaiko pajusti, kad jo kūnas yra ko nors vertas. Nežinau, ar tai įvyko prieš jam pasiklystant ir prieš senelio mirtį, ar po to. Bet pagrindas, regis, buvo labai silpnas ir po dviejų minėtų traumų Denis tikrai pasiklydo, neabejojau tuo.

Todėl man šovė į galvą mintis, kad nepaisant to, kiek suprasčiau jį intelektualiai, kiek bebandyčiau apsaugoti nuo žlugimo ir savęs žlugdymo, vargu ar tai padės jam suvokti savąjį „aš“. Turėjau priversti jį jausti, turėjau įdiegti jam mintį, kad yra reikalingas, mylimas ir privalo gyventi. Jo kūnas turėjo egzistuoti ir būti vertingas. Su kūnu reikėjo elgtis švelniai, su meile, maloniai, nes „jis yra“, kaip Denis sakydavo, „privalo būti“. (Žvakutės, skiepai, klizmos grubiai pažeidė tai, kas dar buvo likę iš jo savojo „aš“, ir dar labiau jį žlugdė, pavertė neegzistuojančiu.)

Reikėjo padaryti galą tam beviltiškam, bejėgiškam savęs kankinimui, žlugdymui ir žalojimui.

Savo sampratą apie Denį susikūriau vadovaudamasi jam reiškiamais jausmais, dėmesingumu. Koks jis bebuvo geras, blogas ar dar kitoks, pirmiausia buvo vaikas su savo savitumais. Tik

tada, kai jis pajėgtų pasitikėti manimi, mes galėtume išnarplioti jo voratinklį.

Pradžioje bandėme nustatyti skirtumą tarp Denio ir Miros. Tai Deniui sekėsi sunkiai, nes buvo prie manęs įpratęs. Kai imdavo griauti sieną, parodydavau į save ir sakydavau: „Štai Mira, ji nesugriauta“. O paskui, rodydama į Denį, pridurdavau: „Štai Denis, jis taip pat nesugriuvo“. Pamažu jis suprato skirtumą tarp Denio, Miros ir sienos. Praėjo nemažai laiko, daug kartų siena buvo griaunama, kol galų gale Denis, atsistojęs prie jos ir rodydamas į save, sugebėjo pakartoti: „Čia Denis. Čia Miria, o ten – siena“. Tada bedęs į sieną pridūrė: „Tik siena sugriauta“.

Paskui mes mėginome išsiaiškinti skirtumą tarp Miros ir tėčio. Kartą pamačiau, kaip Denis, išspyręs gana didelį sienos luitą, atsistojo prie jos ir, parodęs į mane ir save, tarė pats sau: „Čia Miria, o čia Denis“. Po to visiškai sutrikęs apsidairė aplinkui ir pridūrė: „Čia tėtis? Tėtis pyks ant Denio. Tėtis kalbėsis su Deniu. Tėtis muš Denį plaukų šepečiu“.

Po to jis išspyrė dar vieną tinko gabalą ir pribėgo prie manęs. Pajutau, kad pasitaikė gera proga išaiškinti Deniui skirtumą tarp mano ir tėčio rodomo pykčio. Leidau sau labai supykti ir pasakiau:

– Miria labai supyko.

Papurčiau Denį. Jis pažiūrėjo į mane baisiai nustebęs, nes pirmą kartą pajuto mano įtūžį, ir pakartojo:

– Miria labai supyko.

Po to išgąstingai sušuko:

– Tėtis labai supykęs!

Aš tvirtai pasakiau:

– Ne, ne tėtis, o Miria.

Denis palietė mano veidą ir verkšlendamas tarė:

– Tėtis, tikrai tėtis, jis supyko, – ir ėmė kartoti, ką tėtis, matyt, jam sakydavo, kai Denis darydavo „kažką bloga“, tai yra, kad jis „nukris“, „nusileis parašiutu ir nubaus Denį“, „pasiims jį su savimi“ ir panašiai.

Atsisakiau kartoti paskui berniuką. Denis isteriškai verkė maldaudamas kartoti. Paskui supratau, vaikas težino tą vieną

pyktį ir, kad ir kaip baisu tai būtų, tas jausmas jam pažįstamas, todėl geresnis už dar nežinomą pyktį. Ėmiau kartoti viską, ko jis prašė, ir kiekvieną teiginį pradėdavau žodžiais: „Tėtis taip kalba, o ne Miria“. Paskui pakartodavau, ką buvau sakiusi prieš tai: „Miria labai myli Denį. Bet dabar ji labai supykusi“. Tada vėl jį papurtydavau.

Mes kartojome ir kartojome tą patį daugybę kartų. Tą dieną ir vėliau Denis tyčia stengėsi supykdyti mane, kad dar kartą įsitikintų tuo skirtumu. Galiausiai, po daugelio griovimo ir identiškos reakcijos savaičių išgirdau, kaip uždengęs sieną abiem rankomis Denis pasakė:

– Tai Miria, o ne tėtis. – Paskui beviltiškai paklausė pats savęs: – O kur tėtis?

Atrodė, lyg priimdamas mano vertybių nuostatas jis turėjo atmesti tėtį. Dar po kurio laiko išgirdau:

– Tėtis dabar namie, o Miria mokykloje.

Vėliau dar labiau praturtėjo Denio kalba, jis rečiau griovė sieną. Iš jo akių pamažu pradėjo nykti nuolat atsėlinanti panika. Panašiai pasielgėme su Miria ir mama. Šį skirtumą jis suvokė lengviau, nes jau buvo išmokęs atskirti mane nuo tėčio. Paskui turėjome išmokti suvokti skirtumą tarp daiktų ir manęs. Jei ant Denio galvos nukrito skardinė, jei jis užsigavo, jei neįstengė įsukti varžto ar apsiauti bato – už viską atsakydavo Miria. Už visas įsivaizduojamas blogybes jis turėjo mušti Miria. Stengiausi jam apgalvotai ir paprastai viską paaiškinti, bet ilgai niekas nepadėjo. Jam Miria buvo viskas – visagalė ir visabaudžianti dievybė. Jis nekentė jos ir kartu mylėjo, bet, žinoma, nepasitikėjo ja. Pasitikėjimą aš taip pat įgijau palengva – Denis ilgai mane tyrinėjo ir galiausiai ne trumpiau konsultavosi su siena.

Labai pamažu, bet gana užtikrintai Denis ėmė brėžti savojo „aš“ ribas. Šįkart ne atsiskirdamas nuo visko ir visų, bet vadovaudamasis teigiamu jausmu, kad jo savasis „aš“ nėra jau toks blogas ar taip lengvai sugriaunamas kaip siena ar kėdė, kad jis pats – tai ne Miria, ne mama ir ne tėtis, bet turintis ryšį su Miria, o vėliau tam tikra prasme ir su tėčiu, mama ir su kitais, žmogus. Kuo mažiau jis jautė puolimo grėsmę, kuo mažiau baiminosi užpuolikų, tuo saugesnis jautėsi su manimi ir tuo rečiau

jam teko griauti sieną. Jis saugojo savo sieną, stovėjo šalia jos, integruodamas kiekvieną naują ir painų minties procesą, su kurio tik jam teko susidurti. Namuose taip pat rečiau griovė sieną, tačiau tėvai ėmė skųstis, kad vietoje sienos Denis daužo langus. Naujas posūkis. Į visus mano klausimus ir maldavimus paaiškinti „kodėl“, atšaudavo „kadangi“ arba „kadangi Denis“. Netrukus didelį džiaugsmą dėl sumažėjusio polinkio griauti sieną pakeitė baisus nusivylimas dėl langų daužymo. Tėvai jį vėl pradėjo mušti. Kartą motina, bandydama įstatyti išmuštą stiklą stipriai susižeidė – plūdo kraujas, žaizdą teko siūti, o Denį prilupo. Visi kaltino Denį. Man regis, kad Deniui tai tikrai nepadėjo. Jis vėl pradėjo žudyti žuvis ir troško kartu su manimi patekti ant žvaigždės – „ten, kur gyvena senelis ir žuvys“. Tada mudu išgyvenome labai reikšmingą „pasiklydimo“ ir „sraigtasparnio“ žaidimo laikotarpį. Denis pakildavo su manimi „aukštyn“, pasinerdavo į fantazijos sritį, visada laimėdamas mūšį su mirtimi – išvengdamas jos ir pats, ir susitapatinęs su tėvu.

Jis dažnai man pasakodavo, kad kadangi Denis būna blogas, tėčio lėktuvas suduš, jis nusileis naktį parašiutu pro langą ir nubaus Denį, anot vaiko, „nukirs jam galvą“. Man šovė į galvą mintis, jei jau Deniui pasisekė pasitelkus prožektorius „neužsimušti“ nei pačiam, nei įsijautus į tėčio vaidmenį (tėčiui nebuvo ko kristi, nes Denis nedavė jam preteksto), gal vertėtų išbandyti, kas atsitiktų, jeigu jis Denio ar tėčio vaidmenyje išdaužtų langą. Deja, šis bandymas nepasisekė. Atsitiko tai, ko jis labiausiai bijojo – tėtis žiauriai jį primušė. Po to Denis liovėsi „kilęs aukštyn ir aukštyn“ su manimi, nebesistengė „būti atrastas“ ir „neužsimušti“. Jis ir toliau tebespoksojo pro klasės langą. Supratau, kad rengiasi jį išdaužti bandydamas mano ir Čarlzo (direktoriaus ir tėvo pakaitalo) reakciją, galbūt nepanašią į tą, kurią patyrė namuose. Ir toliau nepaisiau jo grasinimų, kad „Denis nori išdaužti langą“. Tai tęsėsi visą mėnesį, kol vieną dieną jis langą iškūlė.

Vaiką sukaustė mirtina baimė. Pasakiau:

– Ką gi, išdaužei jį, bet galima įdėti naują stiklą. Verčiau pats viską paaiškink Čarlzui.

Denis klaikiai bijojo, bet paklausė. Nubėgo pas direktorių.

Jo rankos buvo atšalusios, veidas išpiltas prakaito. Visas tirtėdamas sumurmėjo:

– Denis išmušė langą.

Po to atsisėdo ant kėdės, užsidengė rankomis galvą ir laukė bausmės.

Direktorius ramiai pasakė:

– Kaip gaila, šiąnakt gali lyti, o ir stiklius užsiėmęs.

Po to nusišypsojo vaikui ir, pasiūlęs ledinukų, pridūrė:

– Galėjai išsirinkti kitą dieną.

Denis nusiramino. Nepatikliai žiūrėdamas paėmė keletą saldainiukų ir išbėgo iš kambario. Atskubėjęs pas mane stipriai apkabino ir atsisėdo ant išmušto lango. Niekam, išskyrus direktorių ir mane, neleido prie jo artintis. Vis kartojo tuos pačius judesius lyg daužydamas stiklą. Ir mes abu su direktoriumi turėjome kartoti tuos pačius žodžius ir elgtis taip pat, kaip vaikui iškrėtus eibę. Ištisą mėnesį negalėjome įstiklinti lango, nes Denis neleido.

Po mėnesio pamačiau Denį prie savo sienos pažodžiui kartojantį viską, ką jam buvome sakę. Jis vis dar tebedaužė langus namuose, bet tėvai, supratę vaikui gresiantį pavojų, ėmė reaguoti taip pat kai mes ir Denis netrukus liovėsi tai daręs.

Tuo laiku jis atnaujino „sraigtasparnio“ ir „nepasiklydimo“ keliones, liovėsi žudyti žuvis. Kai tik ketindavo spirti į kėdę, skardinę ar griauti sieną, sakydavau: „Denis jokiu būdu, visiškai nespardys kėdės, sienos ar dar ko nors“. Jis liaudavosi gadinęs daiktus ir kartodavo sau: „Denis jokiu būdu, visiškai ne...“ Jis ėmė diktuoti laiškus visiems, kas tik pageidavo, ir kurdavo dainas. Pasidarė švelnesnis mokyklos katei. Dabar retai jai įkąsdavo ir kažkodėl pavadino ją Liui Skriui. Tėvų paprašė šuns.

Jis jau nebesivadovavo savo ar savo tėvų požiūriu į save, bet vis daugiau manuoju ir pasidarė itin mielas vaikas.

Man dažnai atrodo, kad vaikas sužino žmonijos paslaptis dar nuo savo užuomazgos. Milijonai metų pragyvenami per keletą sekundžių, pradedant gentiniais papročiais ir ritualais, baigiant šiuolaikiniu gyvenimo būdu. Visa tai labiau išreikšta ir užakcentuota sutrikusios psichikos vaikuose. Ypač tada, kai tokie vaikai

ima atlikinėti ritualų ceremonijas. Tai trunka ne vieną sekundę, bet kartojama ir kartojama. Jidiš misticizmui būdingos piktosios dvasios, kabala, žiniuoniai, egzorcizmas. Savęs sutapatinimas su gyvuliais, siekiant įgyti jų jėgą ir galią, magiški ratai, skaičių, dangaus ir žvaigždžių magija. Vandens magija.

Ko gero, Denis pradėjo bijoti žvakių nuo tos dienos, kai pamatė pašarvotą savo mažąją draugę. Aplink ją degė žvakės, budėjo žmonės.

Denis labiausiai bijojo žvakių. Pamatęs žvakę išbaldavo ir vaitodamas ją puldavo. Uždegta žvakė vaikui sukeldavo tokį siaubą, kad iš dalies atrodė, jog tai susprogdins jį iš vidaus.

Kartais jis pasitraukdavo į kampą su molio gabalu ir lipdydavo iš jo žvakes niurnėdamas sau: „Tai yra žvakė“. Iš vaiko akiračio pašalinome žvakes, ugnį ir visa, kas priminė jas. Stengiausi suvokti žvakės įvaizdį jo akimis, bet man nepavyko. Mėginau padėti jam įveikti baimę, tačiau mano pastangos pasirodė bevaisės.

Kaip minėjau, pianinas jam irgi priminė žvakę. Jo Denis taip pat bijojo. Keistai reaguodavo, kai kas nors prieidavo prie instrumento. Pamatuodavo nuotolį, mintyse lyg nubrėždavo liniją ir, jei kas nors ją peržengdavo, labai sutrikdavo.

Galiausiai vieną dieną paėmė kreidos gabalėlį ir ėmė brėžti ratus. Vieną nubrėžė aplink pianiną, kitą – kambario centre, visą laiką kažką nesąmoningai murmėdamas. Visi privalėjome pasilikti savo vietose. Kai kitas vaikas bandė peržengti ribą, Denis tarsi išsigandęs piktai jį pastūmėjo. Paskui įžengė į centrinį ratą ir ištarė:

– Denis dabar mirti.

Tada išsitiesė ant grindų rato viduryje. Žvakės buvo išrikiuotos aplinkui. Apstulbusi stebėjau, nežinodama, kas bus, bet nedrįsau jo sustabdyti.

Vaikas užsimerkė ir gulėjo nejudėdamas, vos kvėpuodamas. Išsigandau, kad taip elgdamasis griauna vos pradėjusios formuotis asmenybės užuomazgas. Jaučiau, kad kažkokiu būdu turiu jį pasiekti. Negalėjau jam leisti per daug nutolti nuo manęs. Priėjau arčiau prie rato, jausdama, kad jokiu būdu nevalia peržengti nubrėžtos ribos, ir sušnibždėjau:

– Deni, Mira tave labai myli.

Taip bandžiau beviltiškai palaikyti ryšį tarp mūsų, tarytum nuo to priklausytų jo gyvenimas. Denis nereagavo. Kvėpavo lėtai ir silpnai – jo veidas buvo baltas kaip marmuras, nekrustelėjo nė menkiausias raumuo. Vėl kuo tyliau pakartojau:

– Mira labai myli Denį.

Buvau beveik bemirštanti kartu su juo.

Po valandėlės pamačiau, kad sujudėjo jo akių vokai. Denis tarsi pabudo iš neramaus miego. Neatrodė, kad suvokė, kas atsitiko. Peržengė savo magiško rato ribą, aš taip pat užlipau ant linijos, tačiau vaikas nė nesureagavo. Apkabinusi pabučiavau jį ir mudu išėjome valgyti ledų. Jis kartojo tą keistą ritualą dar keletą kartų, regis, pats to visai nesuvokdamas. Tačiau dabar jį pradėdavo garsiai trankydamas pianiną. Ir rankomis, ir kojomis. Kai ateidavo į mokyklą apdraskytu veidu, sakydavo man: „Denis ir jo Kitė garbingai pešėsi, bet Denis apdraskytas, o Kitė sveikutėlė“.

Jis pavadino savo katę Mėlynąja, išdažė savo kambarį mėlynai ir ėmė dėvėti mėlynos spalvos drabužius. Išmoko suprasti, ką mėgsta, ko ne ir kaip tai išreikšti. Suvokė keletą savo trūkumų. Pavyzdžiui, įsukdavo varžtą iki pat galo ir stipriai užveržęs sakydavo: „Deniui reikia pagalbos“.

Reikalai klostėsi neblogai. Denis vis stiprėjo, jautėsi saugesnis už savo sienų. Drįstu teigti, kad po kurio laiko pasijuto daug laimingesnis. Aš jį mylėjau. Su Deniu jau galėjau įdomiai pabendrauti, išryškėjo jo laki ir turtinga vaizduotė. Berniukas buvo gyvybingas, kūrybingas ir nepaprastai judrus. Bendraudama su juo buvau be galo laiminga.

Jis beveik liovėsi bėgiojęs, daręs staigius posūkius ir sukęsis ratu. Nebegriovė sienos. Nebeskraidė sraigtasparniu. Nebežalojo savęs. Nebereikėjo ir žaisti „mušimo“. Nebebijojo žvaigždžių – mėnulis ir saulė jo žvaigždyne jau turėjo savo vietą. Sumažėjo perdėta mirties baimė, mudu kartu augome ir brendome. Dar tebereikėjo sūpuoklių ir dainos, bet daugiausia tik dėl prisiminimų.

Mudu net pakeitėme dainą. Dabar jos melodija skambėjo maloniai ir džiugiai, nes Denis pats pridėjo tokius žodžius: „Aukš-

tyn, aukštyn mes kylame / Kur vėjas staugia / Ir paukščiai skraido / Auksinė saulė sušildo Denį / Šviesus mėnulis nušviečia naktį / Žvaigždės švyti visame danguje / Aukštyn, aukštyn mes kylame.

Saulė dabar myli Denį,
Mėnulis labai myli Denį,
Žvaigždės labai myli Denį,
Ir Miria labai myli Denį.
Aukštyn į dangų mes kylame,
Aukštyn, žemyn, aukštyn, žemyn,
Ir nusileidžiame saugiai.

Retkarčiais Denis dar atsisėsdavo į savo supamąjį krėslą ir ilgam į kažką įsistebeilydavo. Pasitaikydavo, kad įsitaisydavo ant palangės ir taip pat į kažką įsižiūrėdavo. Tokiomis akimirkomis tapdavo nepasiekiamas. Tačiau panašių epizodų pasitaikydavo vis rečiau ir „atsitraukimų" laikas smarkiai sutrumpėjo. Atsiribojimai dabar būdavo kitokio pobūdžio, juos sukeldavo kitos priežastys; dažniausiai Denis atsitraukdavo susidūręs su nauja baime ir suvokęs, kad ją reikia įveikti skirtingai nei ankstesnes.

Tokiomis valandėlėmis atrodė, kad jis stengdavosi jungti į visumą viską, ką tik besužinodavo. Kai bandydavau nutraukti tuos epizodus, jis man sakydavo: „Denis nori pabūti vienas" arba „Deniui reikia pabūti vienam". Bandydavau atsiprašyti už įsiveržimą sakydama: „Maniau, kad pasiklydai, tik bandžiau tave surasti". Tačiau kartą užteko Denio žvilgsnio, kad įsitikinčiau, kaip klydau ir kokia nejautri buvau jo poreikiams.

Jau žinojau, kad jis atsiraukia tada, kai jam reikia įsilieti į visumą, įtikinti save, gal net žengti žingsnį atgal vien tam, kad po to galėtų eiti pirmyn. Jis priminė plaukiką, gebantį sulaikyti kvėpavimą ir po to labai lėtai iškvėpinėti orą tam, kad nardydamas sužinotų, kaip ten po vandeniu, bet nepaskęstų.

Mes taip suartėjome, kad jis jau sugebėjo skaityti mano mintis. Prisimenu, kai suvokiau tai pirmą kartą. Buvo šalta diena. Rengiausi vestis Denį į žaidimų aikštelę. Jis tuo metu sėdėjo ant palangės. Priėjau prie vaiko. Man dar nespėjus prasižioti, jis tarė:

– Ne, Denis nenori eiti į aikštelę.

Iš pradžių tai mane glumino. Pajutau, kad man tekusi atsakomybė už savo mintis – per didelė. Tačiau po savaitės susitaikiau su tuo ir laikiau visa tai savaime suprantamu dalyku.

Ar tai vyko dėl to, kad Denis nejautė ribų? Ar dėl jo nepaprasto jautrumo? O gal aš bendraudama su juo taip pat nebuvau nusibrėžusi jokių ribų? Atidžiai stebėjau ir save, ir jį. Bet ne – aš turėjau savo ribas, o Denis formavo savąsias.

Denis jautėsi geriau ir mes abu tuo džiaugėmės. Jis pasižymėjo nepaprasta savybe giliai ir jautriai viską išgyventi, būtent todėl atrodė toks sveikas pagerėjimo periodais ir taip grėsmingai pasiligojęs, kai išgyvendavo akistatą su negalia.

Šis atskirtį išgyvenantis, vienišas ir laukinis padarėlis tapo visuomeniškas. Dabar apglėbdavo kitus vaikus, žaisdavo su jais ir dažnai nepaprastai jautriai pajusdavo jų poreikius (pavyzdžiui, pasiūlydavo verkiančiam vaikui savo mėgstamą žaislą).

Jo veidas švytėjo šiluma, prieraišumu, meile, o labai dažnai ir valiūkiškumu. Jis jau gerbė ir vertino save.

Atėjo antroji mūsų bendravimo vasara.

Kartu su Deniu labai pasikeitė ir jo tėvai. Motina kreipėsi į gydytoją terapeutą, kad šis padėtų išspręsti jos problemas. Denio tėvas prasitarė man:

– Dabar bendrauti su sūnumi – vienas malonumas, tačiau aš jo bijau. Ką ne taip darau? Tai jau nebe vaiko, o mano kaltė.

Ir jis pats padėjo gydytis.

Mylėjau tą vaiką labiau nei kada nors. Mačiau saulę jo akyse, mėnulį ir žvaigždes jo plaukuose. Jis praturtino mano dienas. Ir dabar prisimenu, kaip nejaukiai jaučiausi, kai man mokėdavo už vaiką, kurį taip mylėjau ir kuriuo taip rūpinausi, kad tik jo būklė pagerėtų. Daryti tai, kas tau teikia laimę, ir gauti už tai užmokestį atrodė neleistina, nepadoru. Kasdien, išskyrus savaitgalius, praleisdavau su juo mokykloje po šešias valandas. Dažnai jį aplankydavau ir savaitgaliais.

Galiausiai jo motina, tėvas ir sesuo išdrįso pasvajoti apie atostogas. Pažadėjau dviem savaitėms pasiimti Denį. Maniau, kad tai bus tikra šventė. Juk taip mylėjau šį vaiką, taip džiaugiausi juo, kad išties labai laukiau, jog jis apsigyventų pas mane.

Be abejo, buvo įdomu ir malonu, tačiau kartu tai reiškė tokį

darbą ir krūvį, kokio anksčiau niekada nė negalėjau įsivaizduoti. Dvidešimt keturias valandas per parą būdavau su juo viena. Visai viena. Niekas manęs nepakeitė, niekas nesumažino įtampos. Žinoma, Denis buvo laimingas gyvendamas su manimi. Suprantama, jis mane mylėjo. Bet jam trūko namų. Jis pasigedo tėvų, sesers, nusistovėjusios tvarkos. Dvidešimt keturios valandos per parą – tai ne šešios, kurias praleisdavau su juo mokykloje. Niekuo negalėjau jo paguosti, kaip ir jis manęs. Kai pavargdavo, tapdavo labai irzlus. Kai jam atsibosdavau, niekas nestodavo į mano vietą. O jo reikalavimai! Būk jautri, budri, stipri, ištverminga.

Net negalėjau išsprukti išsiųsti laiško. Denis neišleisdavo manęs iš akių. Tuo metu jo motina sužinojo, kad jai būtina operacija, ir dvi savaites teko pratęsti iki mėnesio.

Kaip tik tada ir išmokau vertinti tokių vaikų tėvus. Sunku įsivaizduoti žmonių, auginančių panašius vaikus, gyvenimą. Kartais palūžta ir stipri valia, taip pairsta nualinta nervų sistema, kad skauda kiekvieną kūno ląstelę.

Kaip tik tada išmokau susilaikyti nuo paviršutiniško, skuboto ir neapgalvoto kaltinimo.

Būtent tada suvokiau, kad turiu užjausti tėvus ir būti šiek tiek nuolankesnė.

Už visa tai turiu būti dėkinga Deniui ir jo tėvams.

Tas mėnuo buvo sunkus ir vis dėlto Denio dar negalėjau laikyti savu. Kartu tai buvo nuostabus laikotarpis – greičiausiai todėl, kad Denis nebuvo mano.

Prisimenu kelionę metro. Denis žavėjosi tuo metu madingais netikrais brangakmeniais.

– Tos damos labai gražūs papuošalai, – garsiai sušnabždėjo, rodydamas į priešais sėdinčios moters auskarus.

Tai paglostė jos savimeilę ir tuštybę. Ji užsispyrė, kad tas žavingas vaikas atsisėstų jai ant kelių. Kad ir kaip būtų, ne taip jau svarbu, tikri jos deimantai ar dirbtiniai. Deimantai lieka deimantais. Denis palietė vieną auskarą, po to kitą ir neįspėjęs pakštelėjo damai į skruostą. Bet, kaip buvo įpratęs, bučiuodamas kartais kąsdavo. Taip atsitiko ir šįkart. Kilo neįtikėtinas sąmyšis. Ačiū Dievui, kad stotelė pasitaikė arti. Kaip įmanydama

greičiau ištempiau vaiką iš vagono.

Denio motinai buvo atlikta kiaušidžių operacija. Denis išgirdo, kaip ji man pasakojo, kad cistos būta geros sagos dydžio. Po kelių dienų jis ėmė kaupti sagas. Jo kolekcija sparčiai didėjo. Visi mano spintoje sukabinti drabužiai liko be sagų. Taip pat ir jo tėvų drabužiai, jam grįžus namo.

Deniui gyvenimas pas mane tapo didele sėkme. Jis pirmą kartą išsiskyrė su namiškiais. Ne tik išsiskyrė, bet ir toliau taisėsi. Denis augo ir keitėsi.

Rudenį visi stebėjosi Denio permainomis. Psichiatro ir direktoriaus nuomone, vaikas jau buvo pasirengęs pereiti į labiau integruotą aukštesnio lygio tos pačios mokyklos klasę. Toje klasėje nebuvo vaikų su kraštutiniais psichikos pažeidimais – jie jau sugebėjo atlikti mokyklos užduotis. Denis ėmė intensyviai bendrauti, mokykloje nebevengė suaugusiųjų. Jam parinko naują mokytoją: atrodė, kad jis labiausiai ją mėgo.

Iš pradžių dar pusę dienos praleisdavo su manimi, kad nuo manęs atprastų pamažu. Mano darbas buvo baigtas. Taip nutarė mokyklos vadovybė.

Širdies gilumoje nenorėjau, kad vaikas jau būtų perkeltas į kitą grupę. Jaučiau, kad jis tam dar nepasirengęs.

– Ar Miria visada bus su Deniu? – kartą paklausė berniukas ir pats atsakė: – Miria visada bus su Deniu.

Bet ar galėjau pasitikėti savo širdimi? Svarsčiau, ar neprimenu motinos, kuri, nenorėdama prarasti vaiko, tuo pačiu tempia jį atgal.

Per daug širdies buvo atiduota tam vaikui.

Denis buvo Denis, bet jis buvo ir mano dalis, kuri pradingo kažkur kelyje ir kurią žūtbūt troškau surasti. Jis buvo vaikas, kurio neturėjau. Jis man atstojo brolį ir seserį, kurių beveik nepažinojau. Jis – visos nuoskaudos ir visi džiaugsmai, kuriuos patyriau. Jis – visi tie vaikai, kuriuos pažinau. Jis buvo man viskas. Ir jį nusprendė atimti iš manęs.

Kaip galėjau juos teisti? Iš kur galėjau žinoti, kaip visa tai paveiks mane ir jį patį?

Taigi nusprendžiau vadovautis ne širdimi, o protu. Sutikau, kad Denį perkeltų.

Patekus į kitą grupę ir įpykus ant manęs, Denio būklė ėmė pastebimai blogėti. Jo pažanga, anksčiau buvusi tokia akivaizdi, dabar regresavo. Jį vėl ištikdavo priepuoliai. Jis nesiliovė traukęs iš visur sagas, o vėliau vėl pradėjo viską daužyti. Daužė sienas namuose ir mokykloje, kūlė langus. Jo kojos vėl buvo kruvinos. Jis sugrįžo į savo supamąją kėdę. Vėl prisiminė žvaigždes, baimę pasiklysti, nukristi ir t. t. Maldavau, kad jį grąžintų man. Vadovybė paprieštaravo, kad tai tik laikinas periodas, kurį vaikas turi pereiti, patekęs pas naują mokytoją. Jeigu dabar įsikišiu, viskas žlugs.

Denio tėvams tas vilčių praradimas atsėjo dar brangiau. Jie pavargo. Buvo pernelyg išsekę, kad sugebėtų išgyventi dar vieną ciklą. Ligoninėje tuo metu įrenginėjo naują skyrių. Į jį rengėsi atiduoti Denį.

Ilgiau jo namuose laikyti nebegalėjo. Maldavau jų neuždaryti Denio valstybinėje institucijoje. Galiausiai sulaukiau neišvengiamo atsakymo:

– Ką darytumėte, jeigu jis būtų jūsų? Ar mes neturime teisės gyventi? Ar kiti mūsų vaikai neturi tokios teisės?

Ką galėjau jiems atsakyti, kokią teisę turėjau nurodinėti kitiems, kiek laiko jie turi nešti kryžių ir kaip?

Kokią teisę turėjau taip elgtis? Kai negalėjau pažadėti ar pasakyti, kur bus šio kelio pabaiga.

Kelias atrodė begalinis, tuščias, nykus ir beprasmiškas. O tragedija turi ne vieną veidą – ji turi milijonus veidų, kūnų bei sielų. Ji įgyja daugybę formų ir pavidalų. Nesvarbu, kokį kelią pasirinko Denio tėvai, jie turėjo tą pasirinkimą patys išgyventi. Nesvarbu, kokį kelią jie parinko Deniui – jis vis vien gyveno su jais kiekvieną dieną, kiekvieną sekundę, nes tebebuvo jų vaikas.

Bet jis buvo ir mano.

Ne, Deni, aš nesuradau tavęs, kai tu „pasiklydai“. Nesugebėjau tavęs surasti. Neįvykdžiau tau duoto pažado.

Lankydavau Denį ligoninėje. Mudu sėdėdavome ant laiptų arba lankymo kambaryje ir aš dainuodavau jam visas dainas, kurias jis taip mėgo.

Denio plaukai kaip saulė,
Denio akys kaip dangus.

Tad jis vos vos, labai liūdnai nusišypsodavo ir nebenorėdavo manęs išleisti. Maldaudavo, kad pasiimčiau jį kartu.

Ne, Deni, aš tavęs nesurandu, kai tu „pasiklysti“ – „mažas“ ar „didelis“, nes nesuradau kelio į tave.

Paskui nustojau jį lankiusi ligoninėje, nes siaubinga jausti savo bejėgiškumą ir dar baisiau suvokti padėties beviltiškumą. Širdis gali plyšti labai daug kartų, o po to nebeįstengia ir plyšti.

Ne, Deni, aš nesuradau tavęs, kai tu pasiklydai. Atleisk man.

VINTROPAS IR KITI

Vintropas – devynerių metų vaikas, sergantis šizofrenija. Jis nutolęs nuo realybės ir tuo pačiu nuo kitų vaikų. Užsidaręs, su nieko nekalbantis, gyvenantis savo fantazijos pasaulyje, kovojantis su tariamais priešais, atsakinėjantis tariamiems balsams ir verkiantis dėl menamų prakeikimų.

Vintropas – bjaurus berniukas. Jis romus, didelėmis juodomis akimis ir amžinai varvančia nosimi. Jo batų raišteliai visada atsirišę. Kartais jis mūvi abi kojines, kartais – tik vieną. Retai kada tvarkingai užsisagsto paltą. Vintropas turi keletą brangenybių ir labai jas saugo. Jis pamišęs dėl savo užrašų knygelių, kuriose apstu slaptų įrašų. Jis be galo mėgsta savo dienoraštį, į kurį iki mažiausių smulkmenų surašo visus savo veiksmus ir dienos įvykius. Bet didžiausias jo turtas – dėžutė, pilna butelių kamštelių. Tai jo brangenybė. Kamšteliai – jo draugai, vieninteliai draugai. Atėjęs į pamoką Vintropas prieina prie stalo, išpila kamštelius ir šnekasi su jais. Jų nereikia bijoti. Jie nesuteikia skausmo, neskleidžia neapykantos ar pavojaus. Jis turi daugiau nei šimtą kamštelių. Kiekvienam duotas vardas ir suteiktas tapatumas, kiekvienas jų – savita „asmenybė“. Su kiekvienu Vintropas bendrauja atskirai, kovodamas arba draugiškai žaisdamas. Kartais suskirsto juos į stovyklas. Tada tampa didžiuoju generolu ir padėties šeimininku. Kai kamšteliai kariauja, Vintropas vadovauja kovos veiksmams.

Vieną dieną Vintropas juos nudažė. Vienus žaliai, kitus geltonai, dar kitus baltai. Suskirstė į tris stovyklas. Pats Vintropas

buvo pačiame centre – draugas, karalius, Dievas, visų jų kūrėjas.

Prasidėjo mūšis. Man jis atrodė šiek tiek chaotiškas, bet ne Vintropui. Jis visus privertė laimėti. O vieną dieną, kai atėjau į pamoką, kamšteliai buvo dingę. Dėžė riogsojo tuščia. Nebuvo jų ir ant grindų. Stalas, prie kurio sėdėjo Vintropas, taip pat buvo tuščias. Be draugų. Keista. Išsigandau. Iš patirties žinojau, kokia kildavo tragedija, jei pritrūkdavo nors vieno kamštelio. Taip pat žinojau, kaip Vintropo nekentė kiti vaikai. Kartais norėdami paerzinti paslėpdavo kelis kamštelius. Bet ne visus, niekada nebuvo paslėpę visų. Galbūt išsigandau todėl, kad nujaučiau Vintropo viduje vykstančias permainas. Kad ir kaip tokie pasikeitimai džiugintų, jie visada baugina.

Žvilgtelėjau pro langą. Lauke, baloje, plaukiojo butelių kamšteliai. Žali, geltoni, balti ir pilki. Vieni buvo sutraiškyti, kiti purvini, dar kiti plūduriavo paviršiuje. Visi Vintropo draugai murdėsi baloje. Kiekvienas jų turėjo vardą ir istoriją, buvo paženklintas mūšio randais. Su tokia meile prižiūrėti ir taip piktdžiugiškai paniekinti. Visi Vintropo žaidimų draugai. Grįžtelėjusi stebėtinai ramiu balsu paklausiau:

– Kur tavo kamšteliai, Vintropai?

– Nežinau. Jų nebėra, – irgi ramiai ir nešališkai atsakė jis.

– Ar kas nors juos išmetė? – paklausiau.

– Nežinau. Galbūt. Bet jų nebėra, jie man nebereikalingi.

Pirmą kartą nuo to laiko, kai jį pažinojau, pažvelgė man tiesiai į akis, apsidairė, pažiūrėjo į kitus vaikus.

– Aš tai padariau, – droviai prisipažino, palūžęs ir nusiminęs. – Verčiau žaisiu su vaikais. Tikrais vaikais, – pasakė užsikirsdamas ir ramiai pridūrė: – Aš taip manau.

Po to sutrikęs išbėgo iš kambario.

Sugrįžo nešinas sklidinu vandens kibiru, kurį padėjo kambario viduryje.

– Atnešiau jį visai klasei, visiems, – pasakė virpančiu balsu ir spindinčiomis akimis. – Visiems vaikams.

Vaikai priėmė dovaną be komentarų, kambaryje stojo tyla. Paskui Vintropas išėmė iš mano stalčiaus visus pieštukus ir padrožė. Padrožęs vieną sakydavo:

– Visiems darau. Visai klasei, – žvilgtelėjęs į vaikus labai ra-

miai, bet droviai patikslindavo: – Nieko už tai nenoriu.

Vaikai buvo taip susigyvenę, kad visada nujausdavo vykstant kažką svarbaus. Jie suprato, kad Vintropas grįžta iš „mirusiųjų“. Ir nors jis buvo jų negailestingų pokštų ir pajuokos objektas, atrodė pasirengę pasiūlyti jam pagalbą.

Įnešiau vidurdienio pyragą ir vieną gabalėlį padaviau Vintropui. Jis stovėjo viduryje kambario ištiesęs ranką su pyragu ir buvo pasirengęs dalytis su visais. Mes žinojome, kad Vintropas mėgsta pyragą. Bet, kaip sakiau, vaikai taip pat kažką pajuto. Vienas atidavė Vintropui pusę savo gabalėlio, paskui antras, trečias... Matėsi, kaip iš džiaugsmo rausvėja Vintropo skruostai. Jis kimšo vis daugiau ir daugiau. Stovėdamas varvančia nosimi, kreivai susegiotu švarku ir atsirišusiais batų raišteliais atrodė gana keistai. Bet jam vaikų elgesys patiko, o jie, regis, taip pat pamilo Vintropą.

Lancelotas. Penkiametis mažasis Lancelotas. Sunku buvo pamilti jo apsisnarglėjusį, apskretusį, negražų veidelį, todėl vaikas liko vienas pats su savimi.

Lancelotas, motinos pavadintas šlovingo riterio vardu, buvo toks mažytis, liesas ir nerangus, kad ji, nepakėlusi nusivylimo, liovėsi vaiką mylėjusi.

Vadinau jį Lancu, nes toks vardas geriau atitiko berniuko išvaizdą. Buvo panašus į mažą kranto tilviką. Visada kapstėsi smėlio dėžėje. Smėlio dėžė buvo jo pasaulis.

Vaikas valandų valandas praleisdavo statydamas smėlio pilis. Pilys būdavo tokios mažos, kad matėsi tik iš arti. Bet kai tik prieidavai, jis jas sugriaudavo, nes kito žmogaus buvimas joms labai pakenktų. Berniuko pasaulis taip pat būtų pažeistas.

Pilys atrodė gražios ir tvirtos. Buvo apjuostos vandens sklidinu grioviu, turėjo pakeliamąjį tiltą ir aukštą, storą gynybinę sieną – buvo neprieinamos. Taigi pilys atskyrė jį nuo aplinkos ir jam buvo saugu savajame pasaulyje. Jo pilys priklausė tik jam, tik jam vienam.

Sėdėjau ant medžio šakos pasirinkusį saugų atstumą ir stebėjau, kaip jis dirbo. Lancas stengės manęs atsikratyti, bet aš nepasidaviau. Jis ėmė bjaurotis, bet aš nenusisukau.

Vieną dieną jis pamiršo sieną ir įsileido į savo uždarą pasaulį kitą žmogų. Leido man statyti drauge. Vaikas įsileido meilę. Lancas pasitaisė ir tapo gražesnis net už serą Lancelotą.

Šešiolikmetės nusikaltėlės iš Keiti Kit Folso rado triušiuką.

Mes dirbome prie jėgainės, dažėme kėdes. Viena mergaitė, Gertė, užbaigusi darbą pati viena žaidė su sviediniu. Stipriai smūgiavo jį į jėgainės sieną. Sviedinys nuskriejo ant stogo. Gertė apsidairė pagalbos. Bonė ir Sibelė bandė jai padėti. Nepavyko.

– Eikite į sporto salę ir pakvieskite trenerį, – pasakiau. – Jis aukštesnis.

Jos nuėjo ir grįžo su nediduke Leona. Visos dingo už jėgainės – nutarė sudaryti gyvą grandinę sienai įveikti. Staiga išgirdau riksmą. Maniau, kad jas užgriuvo pastatas. Pasileidau prie jų, mėgindama perprasti girdimus žodžius.

– Triušis! Mes radome triušį! Jis mūsų, – šaukė jos, perrėkdamos viena kitą ir jų balsai priminė per uolas almantį krioklį.

Bonė laikė didelį juodą triušį, kuris krutindamas nosį didžiulėmis akimis žiūrėjo kažkur, neaišku kur. Išdidžiai, bet kartu su siaubu Bonė suklykė:

– Jis dabar bus mūsų triušis!

Gertė isteriškai cypė:

– Niekas dabar jo neatims iš mūsų. Ar girdite? Mes jį laikysime.

Aš taip pat susijaudinau. Mielas gyvūnėlis. Paskui pasižiūrėjau į merginas. Užgrūdintas, visko mačiusias merginas, mūsų auklėjimo įstaigos nusikaltėles. Tas, kurias net pasileidėlėmis vadina. Jų veiduose pasirodė kažkas nauja, niekada nematyta. Visos susispietė į būrį, tarytum būtų pasirengusios ginti triušį nuo gresiančio pavojaus – kad jo niekas nesužalotų, neišmestų. Jos atrodė išsigandusios, jautrios, pažeidžiamos. Taip įsibaiminusios dėl triušio, kad, regis, net pajėgios jį pamilti. Tariamas pasipiktinimas, reikalingas tik tam atvejui, jei neleisčiau joms triušio laikyti, buvo menkas ir trumpalaikis. Iš merginų veidų tai bematant ištrynė stipresnis – šilumos ir susirūpinimo silpnesniojo globa jausmas.

– Žinoma, galite laikyti. Jis toks mielas, – pasakiau.

Jų veidai atrodė lyg ką tik išsiskleidusios gėlės. Atviri jaunų

merginų veidai, jos pagražėjo, išnyko pyktis, kartėlis ir skausmas. Paskui Bonė tarė:

– Žinote, ką jums pasakysiu? Pirmą kartą rankose laikau gyvą padarą. Jis mažas ir šiltas. Jis kvėpuoja. Ir jis mano. Aš jo negaudžiau. Jis atėjo pas mane, – šnabždėjo kieta patrakusi Keiti Kilo nusikaltėlė. – Tiesiai į rankas. Pats. O, kaip aš jį myliu. Jis kaip kūdikis.

– Taip, pats atėjo, – įsiterpė Belė.

Kaip vėjo aidas tarp šlamančių gluosnių merginos ėmė viena per kitą kartoti:

– Pats, pats.

Ir aš pagalvojau: „O, Dieve, ačiū tau už triušį“.

Visos penkios merginos nepaprastai švelniai glamonėjo triušį. Visos jį pamilo ir šio jausmo nesidrovėjo. Kartu pasijuto bejėgės šio mažo padarėlio akivaizdoje. Paskui Gertė pasakė:

– Žinote ką? Aš tikrai jo bijau. Bijau jį paliesti.

O juk Gertė niekada nieko nebijojo. Bonė švelniai patupdė triušį ant Gertės rankų. Bonė, kuri vos kilus menkam konfliktui griebdavosi peilio ir draskydavo akis. Gertė išties išsigandusi paėmė triušį. Tada jai kažkas nutiko. Atsipalaidavo, baimė dingo. Švelniai priglaudė galvą prie gyvulėlio snukučio ir pabučiavo į nosytę. Tas sučiaudėjo. Visos prajuko.

Kitą dieną atėjo žmogus ir atsiėmė triušį. Gyvuliukas priklausė jam. Bandžiau triušį nupirkti – šeimininkas atsisakė. Pasiūliau merginoms, kad nupirksiu kitą. Ne, kito jos nenorėjo. Jų veidai vėl buvo neįžvelgiami. Ir vėl jos tapo Keiti Kilo paleistuvėmis.

Buvo tarp jų ir nebylė Meraja, grakšti ir nesugaunama kaip gazelė, nereali kaip miražas, tyra ir švelni kaip vos juntamas vasaros vėjelis. Vieną mirksnį ji čia, kitą jos jau nebėra. Galėtum vytis ir nepagautum. O jeigu ir pagautum, neišlaikytum. Visos pastangos veltui.

Bet štai atradimas. Daina. Daina galėjo išvilioti Merają iš visur, kad ir kur būtų pasislėpusi. Daina sustabdydavo ją trumpam takeliuose. Daina sugrąžindavo ją tau. Daina buvo vienintelė spraga ją supančioje storoje gynybinėje sienoje. Vienintelė spraga, kurios ji neužpildė baimės kalkių ir cemento mišiniu, skausmo uo-

lienomis ir betonu, kuriuos naudojo savo sienai statyti. Jis rentė sieną, kad atsiskirtų nuo pasaulio, būtų saugi ir atsiribotų nuo gyvenimo. Nesvarbu, ką tas gyvenimas jai reikštų.

Daina. Natų ir žodžių suma. Veidu perbėga šypsenos spindulys. Daina ją užvaldo. Praėjo daug laiko ir Meraja nepaprastai pamėgo dainas. Galiausiai ir pati panoro dainuoti su manimi, ėmė mylėti ir tikėti, bet tik dainoje. Meraja savo plonyčiu sidabriniu ir išgąsdintu balseliu prisijungdavo prie dainos ir kartodavo tavo žodžius.

Ilgainiui per dainą ji išmoko paprašyti, ko norinti, papasakoti apie savo skausmus ir nusivylimus, išlieti pyktį. Ir atsakyti jai tegalėjai daina. Kai melodija nutildavo, gyvenimas Merajai sustodavo. Praėjo nemažai laiko. Meraja tapo didesnė ir vyresnė. Jos pasitikėjimas manimi, savimi ir supančiu pasauliu sustiprėjo. Ji atsisakė melodijos ir viską pradėjo reikšti žodžiais. Ji tapo tokia kaip jūs ir aš, tik gražesnė.

Keitė. Didelė, stora, bjauri Keitė. Nepaprastai pikta, be galo nerangi, labai kvaila. Amžinai prasikaltusi. Beviltiška.

Žiūri ir nemato, baimės apakinta. Šneka, nieko nepasakydama. Skausmo apimta klauso, bet negirdi. Nuo siaubo apkurtusi Keitė.

Vieną dieną, stebėdama, kaip aš šoku, ji prisijungė. Pagaliau Keitė išdrįso žengti už savo sienos. Po truputėlį, bet tik šokdama. Tik šokdama su manimi ir man. Ji „šnekėjosi“ su manimi šokdama. Ji pasakojo savo istoriją.

Kai Keitė „šnekėjo“, aš jos klausiausi ir kartais suprasdavau. Ji išsivadavo iš dalies baimių, judėjo laisvai ir grakščiai. Jos istorija buvo pilna smurto, brutalumo ir neigimo. Bet ilgainiui ji tapo švelni, gera, mylinti.

Keista buvo stebėti, kaip ši mergaitė išgyvena savo metamorfozę. Viskas vyko per judesį. Ji šnekėjosi su savo kūnu ir jis keitėsi. Ji šoko su nežabotu laisvumu, nepaprastai jausmingai, grakščiai ir elegantiškai. Taip, didelė, stora, bjauri Keitė šokdama surado savo kelią, išsirito iš savo kokono ir tapo gražiausiu sveikiausiu drugeliu.

Tik, žinoma, tai užtrūko.

Džimis. Šešiametis įsūnytas berniukas. Įsūnytas, praėjus tik kelioms dienoms nuo gimimo. Džimis buvo labai gražus, nepaprastai jautrus ir švelnus. Kartą bandė užkurti ugnį po kitu vaiku, kad „pamatytų, kaip atrodo kepta mėsa“. Džimis auksiniais plaukais ir angelo veidu. Džimis, kuris taip mylėjo, kad turėjo žudyti ką įmanydamas – paukščius, kates ar kitus vaikus. Kad savo meile kiti neužmuštų jo.

Meilė. Akys stipriai užmerktos. Dantys kietai sukąsti. Veidas iškreiptas baisios siaubo ir skausmo grimasos. Nes meilė Džimiui tolygi mirčiai. Stipriai užsimerki, sugrieži dantimis, puoli ir užmuši. Paskui imi spiegti, tarsi patyręs orgijos džiaugsmą ir pajutęs užplūdusią energiją. Užmuši. Užmuši... Paukštį, katę, žuvį, ką tik gali, – bandai užmušti vaiką ir net suaugusį žmogų. Toks palengvėjimas po to, kai tai padarai. Toks baisus poreikis taip elgtis.

Bet paskui ateis bausmė. Kodėl bausmė? Tu turi atrodyti esąs kaltas, tai sumažina bausmę. Bet iš tikrųjų tu visai nekaltas. Turėjai daryti tai, kad tau atrodė logiška. Suaugusieji to visai nesupranta. Jie sako, kad tu kaltas. Taigi tu vaidini kaltą. Ir išsigąsti. Kad ir kokia nereali kaltė, bausmės siaubas visada realus.

– Užmuškime. Užmuškime paukštį. Kad pamatytumėme, kas jo viduriuose, – toks jo pasiteisinimas.

Suaugusieji tai supranta geriau nei vaikai, kurie turi užmušti paukštį, kadangi jį myli. Bet paskui ateina siaubas, nesvarbu, ar užmuši, ar ne. Siaubas priverčia tave pasikeisti.

Kai užplūsta siaubas, suima pyktis. Pyksti ant tų, kurie gąsdina. Tada Džimio kūnas keičiasi, jame tarsi apsigyvena kažkas kitas.

– Ten gyvena velniai, – sako Džimis.

Jo kūnas įsitempia kaip stipriai užsukta spyruoklė. Pradeda drebėti ir svyruoti. Jis skėsteli rankomis. Nukarusiomis plaštakomis mosikuoja pirmyn atgal, primindamas skrydžiui pasirengusį paukštį. Kojos atsiplėšia nuo žemės, liesdamos ją tik pirštų galais. Jis pasvyra į priekį, pasirengęs skrydžiui. Bet Džimis negali skristi, jis tik berniukas. Taigi jis taip ir nepakyla. Tik beviltiškai, be tikslo, bejėgiškai plazdena sparnais. Jo veidas iškreiptas ir išraudęs nuo pastangų, kaklo venos išsprogusios.

Jis lieka vienas su savo siaubu, su savo bergždžiomis pastangomis, negalėdamas pabėgti nuo šio siaubo ir išsigelbėti.

Džimis gabus. Jis gerai žino žmogaus kūno sandarą: visus organus, ypač dauginimosi. Viską žino apie kiaušintakius, kiaušides, gimdą ir vaginą bei jų tarpusavio sąsają. Jis taip pat išmano apie penius ir kapšelius.

Gyvenimas, mirtis, meilė, mirtis ir gimimas. Kaip suvokti gimimą? Pasaulis viena didelė motina. Džimiui pasaulis – viena didelė gimda, viena didelė motina, atsisakanti savo vaiko. Džimio tėvai įsitikinę, kad berniukas nežino, jog yra įsūnytas. Niekas apie tai nekalba. Mažai žmonių apie tai žino. Aš apie tai sužinojau iš paties vaiko.

Vieną dieną Džimis įlipo į kartoninę dėžę, atsigulė joje, užsivožė ant galvos dangtį ir pasakė:

– Mira, tokioje dėžėje mane tikroji mama paliko prie tavo durų slenksčio. Dabar atidaryk savo namų duris ir rasi dėžę. Atidaryk dėžę ir rasi kūdikį. Ar aš gražus kūdikis?

– Taip, tu mielas kūdikis.

– Gerai, nusinešk mane namo. Tu radai mane ir dabar aš tavo. Įsūnyk mane, – sako Džimis ir pradeda verkšlenti kaip naujagimis. – Pakelk mane ir panešiok. Ar nematai, kad verkiu to norėdamas?

Tikrai matau. Nešioju jį ant rankų kaip kūdikį. Jis kiauksi iš malonumo.

– Dabar pamaitink mane pienu kaip naujagimį.

Taip ir darau. Džimis ant mano rankų atsipalaiduoja ir nusišypso palaiminga šypsena. Net labiau atsipalaiduoja ir atrodo laimingesnis nei ką užmušęs. Tai tęsiasi ištisas valandas. Paskui jis netikėtai nušoka nuo mano rankų ir įsiutęs pradeda mane daužyti klausinėdamas:

– Bet kodėl ji mane paliko? Kodėl nemylėjo manęs? Aš buvau blogas kūdikis. Ji buvo bloga mama.

Mėnesių mėnesiais Džimis kasdien versdavo mane atrasti dėžę su kūdikiu prie savo slenksčio. Paskui jis išeidavo ir vėl užmušdavo paukštį, žuvį ar katę, nes jo sampratoje meilė buvo persipynusi su mirtimi. Praėjo aštuoneri metai, kol Džimis išpainiojo meilę iš mirties gniaužtų. Tačiau dabar jis sveikas ir supa ant rankų savo kūdikį.

Metju, mano mažasis Metju. Padirbusi su juo metus pamačiau, kad jam šypsantis skruostuose atsirasdavo duobutės. Iki tol Metju nejautė poreikio šypsotis. Pasaulis jam buvo kažkas, ko jis vengė, bijojo ir ant ko niršo. Tikėjosi iš pasaulio tiek daug, o gavo tiek mažai. Jis turėjo tiek daug fizinių ir psichinių randų, kad buvo sunku juos diferencijuoti. Visi tie randai pūliavo ir kėlė skausmą. Kiekvieną fizinį prisilietimą jis laikė puolimu, šypseną ar gerą žodį – agresija. Apkabinimas ar bučinys jam buvo tolygus prievartavimui. Visas buvo žaizdotas, regis, neturėjo nė odos, kuri bent šiek tiek apsaugotų.

Labai daug mėnesių nešiojo kepurę, užsimaukšlinęs ant akių ir užsitraukęs ant ausų. Kaklą buvo apsimuturiavęs šaliku. Avėjo kaliošus. Savo nežmonišką paltą visada užsagstydavo iki kaklo - pavasarį, vasarą, žiemą ar rudenį; taip buvo saugiau. Tokiu būdu apsisaugojo nuo pasaulio. Be palto Metju jautėsi nuogas, nesaugus, pažeidžiamas. Be to, buvo pažeisti jo poreikiai, baimė, skausmas ir meilė. Taigi jis turėjo saugotis dėvėdamas šarvus primenantį paltą ir tiesiogine, ir perkeltine prasme. Galiausiai, kai Metju išmoko pasitikėti, išdrįso atsisakyti dalies savo apsaugos. Nusiėmė ausines, kad galėtų girdėti. Nuo akių nusitraukė kepurę, kad galėtų matyti. Nusimovė kaliošus, kad galėtų jausti žemę, po kurią vaikščiojo. Nusivyniojo šaliką, atidengdamas kaklą ir tarsi leisdamas žudyti – o to labiausiai bijojo. Galiausiai nusivilko paltą.

– Nežiūrėk į mane, – prašė. – Ar nematai, kad aš nuogas?

Paskui, kur kas vėliau, kai išdrįso parodyti daugiau jausmų, klausiausi su juo J. Bramso „Intermezzo“. Kūrinys jį stipriai sukrėtė. Pastebėjęs, kad į jį žiūriu, ėmė klykti, išsigandęs savo jausmų ir dėl to jausdamas fizinį skausmą.

– Nustok žiūrėti į mane. Aš juk neturiu odos! – šaukė, nes toks nuogas pats sau atrodė. Toks stiprus buvo jausmas ir tokį stiprų fizinį skausmą kėlė.

Metju. Prisimenu, kai pirmąją savo darbo dieną pasilenkiau ir pabučiavau jį į galvą. Metju su jam būdingu laukiniu impulsyvumu ir baime pradėjo klykti:

– Dabar pasilenk, kad tave nubausčiau.

Ir taip pat pabučiavo man į galvą. Po kelių savaičių, supra-

tęs, kad vaikštau jam iš paskos, perspėjo:

– Nebandyk manęs nė pirštu paliesti.

O po daugelio mėnesių prapliupo graudžiai verkti:

– Nenoriu, kad mane taip mylėtum, Mira, nenoriu, kad mane išvis mylėtum, – po to pašnibždomis pridūrė: – Gal tik vos.

Praėjo daug mėnesių ir metų, kol Metju patikėjo mano meile ir sugebėjo ją priimti. Kol leidosi paliečiamas, palaikomas ir pabučiuojamas. Iki to laiko galėjau perteikti savo emocijos arba per kitus vaikus, arba reikšdama jas be žodžių. Niekada neperžengiau jo baimės ribų, kol pats nepakvietė to padaryti.

Metju paplūdimyje. Nusirengęs, tik su trumpikėmis, kurias atsisakė nusimauti. Voliojosi ant smėlio džiaugdamasis saulės teikiamais malonumais ir kutendamas mano bei kitų vaikų pėdas klykė:

– Kaip smagu! Kaip smagu!

Ir dar be galo daug kitų vaikų – Bobių, Frenkų, Endžių.

Tai vis tie, kurie kažko norėjo, kuriems kažko trūko. Tie, kurie išdrįso įkelti koją į pasaulį, išlįsti iš savo kiauto. Ir tie, kurie neišdrįso...

Biliui buvo aštuoneri. Nemėgau jo, o jis – manęs. Dvejus metus praleidome toje pačioje mokykloje, tačiau tarsi susitarę ar cheminės reakcijos veikiami vengėme vienas kito. Aš dirbau su savo grupe, jis turėjo savo mokytoją.

Tik kartą per tuos porą metų jis buvo užsukęs į mano klasę. Kaip didžiausią turtą atsinešė skardinę savo išmatų ir padėjo ant mano stalo lyg į saugią vietą. Prižiūrėjau ją visą dieną, žinodama, kad tai buvo pasitikėjimo ženklas ir kad pasitikėjimo nevalia nuvilti. Paskui atėjo ir išsinešė. Štai ir viskas. Tuo mūsų ryšys ir baigėsi.

Bilis nustojo kalbėti būdamas ketverių ir daugiau nebeprašneko. Nors jo namo sargas prasitarė, kad berniukas kelis kartus kalbėjo su juo slapčiomis nuo kitų. Ir mama minėjo, kad tarnaitė girdėjo jį kalbant per miegus. Tačiau mums girdint jis niekada nešnekėjo.

Kalbą jam atstojo pantomima. Judindavo lūpas, vaidindamas tai, ką norėjo pasakyti, arba pasitelkdavo lėles. Naudojo-

si kiekvienu šiuo būdu atskirai arba derindavo priklausomai nuo situacijos.

Nekalbėjimu kontroliavo mus, o kartu ir visą pasaulį. Visi suklusdavome, kaip Bilis bandydavo ką nors „pasakyti“. Turėjome jam skirti visą dėmesį, kad suprastume, ką jis nori ištarti. Man sunkiai sekdavosi susitaikyti su tokia prievarta. Toks Bilio elgesys man buvo nesuvokiamas.

Negalėjai jo pavadinti geru vaiku. Visada piktas, paniuręs, užsispyręs ir skriaudžiantis kitus. Jis ištisai suko galvą, kaip kankinti aplinkinius. Veikdavo apgalvotai ir suktai. Tačiau niekas ir niekada jo nenutvėrė, neprirėmė prie sienos ir neapkaltino. Jei Bilis negaudavo ko norėdavo, stengdavosi pakliūti po lekiančiu automobiliu, lėkdavo žemyn iš dešimto aukšto atsarginiais laiptais, kad gatvėje įsikibtų į važiuojantį automobilį, iššokdavo pro langą. (Taip stengdamasis priversti visus domėtis tik juo vienu.)

Iš įvairių pagalių Bilis ręsdavo narvus. Lindėdavo juose pats arba uždarydavo kitus vaikus. Su malonumu sukišdavo juos į narvus, o tada stebėdavo, kaip jie stengiasi išsivaduoti, neleisdamas to padaryti. Jie turėjo būti taip pat įkalinti kaip ir jis.

Bilis dažnai darydavo įvairius mišinius iš nemalonaus kvapo ir neretai net nuodingų medžiagų ir versdavo kitus vaikus gerti. Džiugiai stebėdamas, kaip jie bloguoja.

Mirdavo jis kiekvieną dieną. Pats pasidarė tariamą elektros kėdę ir diena dienon apsimesdavo mirštąs joje. Gulėdavo „numiręs“ tol, kol jį prikeldavome.

Tokia didžiulė buvo jo nuoskauda, toks galingas pyktis, tokia neįveikiama neapykanta.

Kol vieną dieną...

Iš trečio aukšto lango jis sviedė geležinį svarmenį vienam vaikui į galvą. Tai buvo sąmoningas ir gerai apgalvotas veiksmas. Prie geležinio svarmens jis pririšo ploną laidą. Tą pačią akimirką, kai svarmuo sužeidė vaiką, Bilis užtraukė savo įnagį aukštyn. Niekas nieko nepastebėjo. Visi matė tik kraują, žliaugiantį iš sužeisto vaiko galvos.

Visa tai tetruko akimirką, o galvai susiūti prireikė dvidešimt vieno dygsnio. Juos suskaičiavau vėliau. „Žaidimas“ prasidėjo.

Bilis niekada nereiškė savo pykčio tiesiogiai. Vaiką pernelyg gąsdino atkirtis, kurio negalėjo numatyti. Jis visą laiką turėjo kontroliuoti kiekvieną (ir savo, ir kitų) pykčio apraišką. Ir negalėjo pakelti kitų jam rodomo pykčio.

Taigi nusprendžiau, kad vienintelis būdas susitvarkyti su šiuo vaiku – priversti jį tiesiogiai reikšti savo pyktį. Reikėjo palikti jį nuogą ir beginklį su savo pykčiu. Norėjau padėti jam atvirai pažvelgti į savo pyktį, menkystę ir bejėgiškumą; parodyti, kad jis gali būti apgintas ir kad įmanoma kontroliuotis savo pyktį.

Sumaniau pasitelkti orumą. Būtent orumą. Kažką panašaus jausdavau jo elgesyje, kai tyliai sėlindavo ar regzdavo sąmokslus ir pinkles, suvokdavau, kad turėjo tam teisę. Orumas slypėjo ir jo pyktyje, skausme, bejėgiškume, atsiskyrime nuo kitų.

Sugalvojau, ką daryti. Tam prireikė kėdžių. Turėjau ginti vaiką, kurį Bilis buvo sužeidęs.

Pradėjau. Sugriebusi kėdę pastūmiau ją grindimis prie Bilio ir pasakiau:

– Pykstu ant Bilio už tai, ką jis padarė.

Stovintis kitoje kambario pusėje Bilis nusišypsojo patenkintas, kad pavyko mane supykdyti. Bet kartu jo veide šmėkštelėjo siaubas – jis nežinojo, kaip reaguoti į mano atvirai rodomą pyktį. Bandė išsisukti pantomima, bet šiuo manevru nuginkluoti manęs nepasisekė. Aš vėl jam pasakiau, kad pykstu, ir stumtelėjau į jo pusę daugiau kėdžių.

Nenutraukiau savo monologo. Kartojau, kad pykstu, ir nors nesirengiu jo užgauti, turiu išlieti savo pyktį, kad palengvėtų širdyje. Jei ir jis tai pat pasielgtų, irgi pasijustų geriau. Kad pyktį reikia išlieti atvirai, galima net sviesti ką nors į žmogų, ant kurio pyksti su sąlyga, jog jo nesužeisi. Kiekvieno sakinio poveikį sustiprindavau stumdama kėdę Bilio pusėn. Sulig kiekviena pauze Bilis stengdavosi fiziškai išvengti smūgio. Monotoniškas mano balsas ir tolygus stumiamų kėdžių ritmas vaiką hipnotizavo. Galiausiai visos kėdės atsidūrė Bilio pusėje. Kadangi nebeturėjau ko stumdyti, Bilis buvo priverstas vieną sugrąžinti atgal.

Iš pradžių lėtai, paskui vis greičiau jis ėmė stumti kėdes į mano pusę. Kuo toliau stumdė, tuo agresyvesni darėsi jo veiks-

mai. Pyktis stiprėjo. Kėdes stumdė vis įžūliau ir įžūliau – tiesiog ėmė jas į mane svaidyti. Atsakiau tuo pačiu, visą laiką palaikydama ir kontroliuodama įtampą.

Kova vyko tris valandas. Pagaliau suprakaitavęs, išsekę ir atsipalaidavęs vaikas susirietė į kamuolėlį ir pradėjo verkti. Atrodė bejėgis ir mažytis. Neliečiau jo. Leidau susitvarkyti pačiam. Jam ir nereikėjo mano pagalbos.

Kitą dieną nusivedžiau savo grupę prie jūros. Nors Bilis bijojo vandens, nedrąsiai sekė iš paskos. Visas bjaurumas ir pyktis jau buvo išnykęs. Dabar jis atrodė bejausmis, panašus į marionetę. Kai įsitaisėme ant antklodės, išgirdau keistus dusinančius gomurinius garsus, kurie tarytum stengėsi prasiveržti pro akliną užtvarą. Pasisukusi išvydau Bilį. Jis stovėjo prie vandens susilenkęs, tarsi būtų stengęsis išžiaukčioti žarnas. Baisiai išraudęs ir tampomas konvulsijų, bandė išžiaukčioti kalbą. Staiga man toptelėjo mintis, kad ne tik nebuvau girdėjusi jo kalbančio, bet niekada anksčiau nebuvau susidūrusi su tuo, kad nebylys išleistų kokį nors garsą. Bilis be garso juokėsi, verkė, klykė.

Instinktyviai suėmiau jo galvą rankomis – taip paprastai padedame pykinamam vaikui. Berniukas niekaip nepajėgė išgauti balso, kuriuo taip ilgai nesinaudojo. Bet galiausiai po milžiniškų pastangų, nuo kurių jo veidas baisiausiai iškaito ir net deformavosi, pasigirdo keli garsai. Jie daugiau panašėjo į knarkimą nei į kalbą. Po ketverių metų tylos net knarkimas primena muzikos garsus. Tarsi varstomas kankinamo skausmo Bilis vis bandė prabilti. Beviltiškai stengiausi suprasti, ką jis sako. Jis taip pat beviltiškai bandė priversti mane suprasti. Galiausiai mums pavyko.

– Fotoaparatas nespragteli, – be perstojo kartojo Bilis. - Jis sugedęs.

Ar jis matė kažką, ko buvo nevalia matyti, ir paskui savyje su siaubu tai užfiksavo? Ar tada Bilis „sulaužė“ ir „sugadino“ savo fotoaparato kalbą, kad niekada negalėtų jos atgaminti? O gal kas nors jam paaiškino, kad balsas veikia kaip fotoaparatas? Milijonai galimybių ir versijų. Kuri iš jų teisinga?

– Nesirūpink, Bili, aš jį sutaisysiu, – pažadėjau vaikui, o jis švelniai palietė mano ranką ir nubėgo.

Kitą dieną vėl nuėjome prie jūros. Bet šį kartą tik mudu su Biliu. Įbridau į bangas, o jis liko ant kranto. Pradėjau plaukioti tikėdama, kad jūra padės jam prabilti. Taip ir atsitiko.

– Mira, kur tu? – išgirdau vaikišką skaidrų melodingą balsą.

Jis žiūrėjo tiesiai į mane, aiškiai, nematydamas. Viešpatie, nejaugi atgautas balsas atims iš jo regėjimą? (Ar tokia jo sutartis su velniu?) Kai ėmiau lėtai bristi iš vandens, Bilis atėjo manęs pasitikti. Jo veidas buvo atviras, mielas ir regintis, rankos pilnos jūros žolių. (Greičiausiai jo laikinas apakimas buvo susijęs ne su regėjimo praradimu, bet veikiau su baime ir šoku, patirtu dėl naujai atrasto balso, o kartu ir visiškas pasinėrimas į jį.)

Bilis pradėjo mane puošti tomis jūržolėmis. Kaišiojo jas į mano plaukus, dėliojo ant maudymosi kostiumėlio ir rankų. Užbaigęs šį darbą, primą kartą mane pabučiavo. Paskui vėl įstūmė į jūrą ir pats įsibrido kartu. Mudu plaukiojome tylėdami. Jūržolės krito man nuo plaukų ir rankų, o jis skynė naujas ir kaišiojo man. Tada stabtelėjo ir tarė:

– Draugė. Tu esi mano draugė.

Paskui ėmė šnekėti apie vandenį, dangų, savo skausmą ir siaubą. Galiausiai prakalbo apie matytą sceną, kuri jam pasirodė tolygi žmogžudystei. Greičiausiai tai buvo lytinis aktas. O gal iš tiesų žmogžudystė? Toji siaubinga scena nutildė jį keleriems metams. Bet dabar Bilis nusišypsojo ir tarė:

– Matai, tu juk pataisei fotoaparatą.

Mes gyvename mintimi: „Dulke buvai, dulke pavirsi“. Bilio atvejis pasirodė kitoks. „Iš jūros ateini, į jūrą sugrįši.“ Jo gyvenime vyravo jūra. Galbūt kada nors jį teks sugrąžinti jūrai.

Visada jūra. Prie jūros pasukome siekdami suartėti ir pabūti drauge, padėti vienas kitam. Prie jūros Bilis atgavo kalbą, meilę, pats save.

Visada stebėjausi, kokia buvo to vaiko pasaka, su kuria gyveno, išbraukęs save iš mūsų pasaulio. Kodėl aš? Kas aš jam buvau? Vieną dieną, kai irstėmės Prospekto parko vandens telkinyje, jis sustabdė valtį ir mes išlipome į salą. Tada jis prakalbo:

– Tu esi Penktadienis, o aš – Robinzonas Kruzas. Laukiau ir ieškojau tavęs visą gyvenimą. Dabar suradau. Daugiau niekada nebūsiu vienišas.

Po kiek laiko įsijautęs tęsė toliau:

– Pažiūrėk į verkiančius gluosnius, liejančius ašaras į ežerą.

Bilio naujai atrastoje galimybėje viską išreikšti žodžiais dabar tilpo visas pasaulis.

Galėčiau suskaičiuoti kartu su Biliu praleistas valandas, tų susitikimų buvo nedaug. Bet kiekvienas vis gyvensis už ankstesnįjį ir vis prasmingesnis mums abiem. Kaskart susitikinėjome prie vandens. Prisimenu, kai kartą nusirengę ketinome bristi į jūrą, Bilis išsitraukė iš kišenės paveikslėlį – Pikaso „Arlekiną“. Jis atrodė toks suglamžytas lyg Bilis būtų nešiojęsis jį kišenėje visą laiką.

– Jis – klounas, – paaiškino Bilis. – Juokiasi ir verčia kitus žmones juoktis. Bet iš tikrųjų jis liūdnas. Labai liūdnas. Kodėl, Mira?

– Gal todėl, kad taip ilgai gyvena ir tiek daug žino, – atsakiau.

– Sunku daug žinoti, ar ne, Mira? – nusišypsojo Bilis.

Atsimenu, kai sėdėjome prie jūros džiovindamiesi, jo paskutiniai žodžiai prieš mudviejų išsiskyrimą, baigiantis vasarai ir pasirenkant skirtingus kelius, buvo:

– Visada tave prisiminsiu, Mira.

Dar ilgai mane persekiojo Bilio žodžiai: „Juk sunku daug žinoti, ar ne, Mira?“

Kodėl? Ar todėl, kad sunku rasti žodžių? Ar todėl, kad sunku išsakyti viską, ką žinai? Vaikas yra tik vaikas. Žmonės nesuvokia, kiek daug tas vaikas žino ir supranta. Gal todėl, kad net nesiklauso nei vaiko, nei kito suaugusiojo? Nes jie nenori žinoti daugiau nei žino. O gal tiesiog negali ir nenori suprasti? Gal netiki tuo, ko patys neišgyveno?

Kodėl Bilis buvo neatskiriamai susijęs su vandeniu? Ar tai nesąmoningas pakartojimas veiksmo, susijusio su vaiko padėtimi motinos gimdos vandenyse? Gal tai nesąmoningas žmogaus pradėjimo iš sėklos veiksmo pakartojimas? Žuvis? Evoliucija? O gal tai susiję su mitologiniu Veneros gimimu, iškilimu iš jūros, nė negalvojant apie žmonijos evoliuciją ar vaiko brendimą?

PITERIS

Antilopė, elnias ir gazelė žaidžia aukštoje žolėje. Maža šimpanzė, tupinti medyje, su pavydu apžiūrinėja teritoriją.

Nuo lengvo vėjelio tai vienur, tai kitur sulinguoja aukšta žolė. Viršuje melodingai čiulbėdami suka ratus paukščiai.

Tik gimęs kumeliukas bando atsistoti ant kojų – dar nenutoldamas nuo motinos, bet jau ilgėdamasis laisvės.

Piteris niekada nepatyrė laisvės.

Piteris buvo berniukas, kuris vaikščiojo ir kalbėjo, juokėsi ir verkė, kuris turėjo mums nesuvokiamų genialumo požymių.

Bet...

Piteris buvo mažas berniukas, šiurpulingai bijojęs pražūties. Kadangi pražūtis visada jo tykojo, Piteris susikūrė pasaulį, kuriame jis vienintelis – šeimininkas ir kūrėjas – turėjo absoliučią valdžią. Tai leido jam kontroliuoti padėtį ir išvengti galutinės pražūties.

Jo pasaulis buvo keistas. Be galo vienišas, gąsdinantis pasaulis. Griežtas ir žiaurus. Taigi ir Piteris pasidarė labai keistas vaikas.

Malšindamas pražūties dievus, visada besikėsinančius į jo gyvybę, jis, regis, galėjo sunaikinti save. Tačiau tai niekada nebuvo ta neišvengiama pražūtis, kurios siekė jo dievai. Visa, ką Piteris įstengė padaryti, galėjo ir panaikinti – bent jau kol laikė rankose magišką raktą.

Jis galėtų prisikelti, pasinaudojęs visokiais paslaptingais bū-

dais, keistais burtais, fatališkais ritualais. Bet vargas jam, jei menkiausios nesėkmės atveju užmirštų kokias nors burtų detales. Tada Piteris pražūtų amžinai.

Taip jis ir gyveno tame keistame pasaulyje, kuriame jo visur tykojo pavojai, kur aplinkui grėsė pražūtis; bet burtai padėjo Piteriui išvengti savo lemties. Viskas, ką jis darė savo pasaulyje, buvo daroma vienam tikslui – išlikti.

Piterio pasaulyje praeities dienų prisiminimai ir daiktai, kuriuos jis turėjo, buvo tvarkingai sukabinti ant susisukusių, bevaisių ir sudžiūvusių sausuolių šakų – kaip vaisiai.

Melodijos fragmentai, nuotrupos viso to, kas buvo ir tebėra, skambėjo savo mirtingumu, dulkėtu sausu monotoniškumu.

Kūnai žingsniavo gatvėmis, atsiriboję vieni nuo kitų. Kojos, rankos, galvos ir liemenys judėjo pagal paskirtį groteskiškais, autonomiškas judesiais.

Nesuskaičiuojama daugybė žmonių su silpnomis individualybės apraiškomis, bet turintys vardą, pavardę ir adresą, gimimo metus bei dieną ir telefono numerį, judėjo be jokio tikslo, kiekvienas nešdamasis Piterio dalį.

Tai buvo pilnas kapų ir kapinių pasaulis, kur trūksta oro kvėpuoti. Ašarų ir baimės pasaulis.

Vaiduokliškas Piterio pasaulis.

Kur katės staugia, klykia, draskosi, šokinėja, žudo ir žūsta. Kur katėms priklauso aukščiausia valdžia. Katėms, turinčioms devynis gyvenimus.

Kur skaičiai turi tapatybę, yra nepriklausomi, kur viešpatauja niekur neregėti burtai.

Jo pasaulyje vyravo tyla, kurią drumsdavo katės. Tik kartais tylą nutraukdavo širdį veriantis išgąsčio klyksmas ir užmaršties maldavimas; troškimas būti su kuo nors – mažas vaikas, pasimetęs tarp daiktų, žmonių ir kačių, puldinėjo nuo vienų prie kitų, trokšdamas vienintelio dalyko – susijungti.

Pats Piteris klykdavo neilgai, nes tai buvo jo pasaulis. Kartais klykdavo kas nors kitas, gerokai ilgiau, kadangi tai ir vėl buvo Piterio pasaulis. Labai sudėtingas pasaulis. Mintyse sukataloguotas ir gerai veikiantis pasaulis.

Ar Piteris atras kelią į savo gyvenimą, priklausė nuo to pasaulio vidinės organizacijos. Nors vaikas jį visiškai kontroliavo, vis tiek šalia nepaprastai meistriškai viešpatavo baimė ir griaunamosios jėgos.

Viskas buvo pažymėta ir sunumeruota tam atvejui, jei jam tektų eiti ten, kur tyko pavojus. Kapai ir kapinės irgi buvo pažymėti. Keliai ir gatvės turėjo vardus, ženklus ir skaičius. Juos ženklino apibūdinimai „nėra išėjimo“ arba „aklavietė“. Piteris neis, nes gali pakliūti ten, kur burtai draudžia. Tada žlugtų visas jo gyvenimas. Puiki atmintis jam labai pravertė.

Taigi čia viešpatavo Piteris. Jis vaikščiojo atsiskyręs ir gyveno apimtas siaubo – bet labai atsargiai, kad neužmirštų nė vieno ribojančio ženklo ir dėl to jam netektų užmokėti gyvybe.

Kadangi bet koks vienišumas vaikui reiškė pražūtį, iš savo atskirties gilumos ir siaubo jis bandė pasiekti šį vakuumą ir užpildyti, susijungdamas, apimdamas, užvaldydamas viską, kas tik buvo šalia – ir žmones, ir daiktus. Bet minėtas susijungimas grėsė nauju siaubu, kuris būtų beribis ir sunaikintų jį patį, įsikūnijusį kitame asmenyje. Tada jis žlugtų. Todėl bėgdavo nuo tos painiavos ir nuolat pakliūdavo į spąstus. Vienas negalėjo būti, nes vienuma jį pernelyg skausmingai gąsdino. Tačiau ir susijungęs taip pat, nes tai vėlgi kėlė per didelį pavojų žlugti. Vis dėlto kitokio pasirinkimo, išskyrus jau minėtus, jis nežinojo. Tai buvo vieninteliai jo numatyti pasirinkimai. Kiekvienas jų prišaukdavo nelaimę, siaubą, begalinį skausmą. Tam, kad išliktų savo kraupiame labirinte, Piteris blaškėsi nuo vieno pasirinkimo prie kito. Kartais blaškydamasis apverkė žlugusius troškimus, kartais klykė apimtas neapsakomos agonijos, siaubo ir kančios.

Kadangi pražūtis atrodė neišvengiama, iš giliai suvoktų pusinių tiesų, neišdildomai įsigėrusių sielvartų ir patirtų baimių jis susikūrė savo pasaulį.

Būdai, kuriuos Piteris pasirinko apsisaugoti nuo pražūties, dažnai atrodė tokie pat gąsdinantys kaip ir pati pražūtis, kurios kaip įmanydamas stengėsi išvengti. Jis, tas nelaimingas mažas berniukas, bėgo nuo visiškos vienatvės, kurios negalėjo pakelti, į visišką savojo „aš“ praradimą, o tai irgi ne mažiau skausminga; jis beldėsi į užrakintas duris, maldaudamas, kad jam nurodytų

kelią iš labirinto, kurį pats nepaprastai atsargiai sukonstravo, nes neišdrįso pasirinkti kitos išeities ir nežinojo, kur eiti.

Įkliuvęs į spąstus nebegalėjo to pakelti ir imdavo ieškoti užsimiršimo – mirties, nors jos labiausiai bijojo, jausdamas, kad patyręs galutinę susijungimo būseną nugalės visus ir prisikels iš numirusiųjų laisvas ir bebaimis.

Kadangi daugiausia energijos Piteris eikvodavo tam, kad išvengtų žūties neigdamas kiekvieną tikrą gyvenimo būdą, mažai jos beliko kam nors kitam. Užtat vaikas buvo pripažintas silpnapročiu.

Išskyrus nepaprastą sugebėjimą skaičiuoti.

Nuo dviejų metų jis galėjo sudėti, atimti, dauginti ir dalyti astronominių dydžių skaičius. Be jokių pastangų, mintinai, nesinaudodamas jokiomis įprastinėmis aritmetinėmis kombinacijomis.

Kai sutikau Piterį, jis lengvai įsiminė ir galėjo sudėti ilgus skaičių stulpelius. Šiuos veiksmus puikiai atlikdavo net tada, kai jie būdavo užrašyti horizontaliai ar net visai neužrašyti, tik pasakyti. Tai buvo neeilinis, negirdėtas, antgamtinis įsiminimo metodas, kurį žinojo tik jis vienas (jei ir pats žinojo).

Žvilgtelėjęs į saują įvairios vertės monetų, nesvarbu, kiek jų buvo, pasakydavo tikslią sumą. Galėjo paraidžiui užrašyti kokį tik panorėjęs žodį.

Sulaukęs septynerių puikiai spręsdavo visus „New York Times“ dienraščio galvosūkius.

Turėjo fantastišką atmintį ir galėjo atkurti visas savo skurdaus gyvenimo dienas, atskiras tarpusavyje nesusijusias detales lyg tai vyktų šią akimirką. Jo sąmonė ir atmintis užfiksuodavo viską, jeigu tai priklausė jo schemai ir turėjo būti išsaugota. Piterio fenomenali analitinė atmintis talpino visus jo gyvenimo įvykius. Kad ir kas nutikdavo bėgant valandoms, dienoms, mėnesiams, metams – visa, kas susiję su Piterio pasauliu (nesvarbu, kad mums tai atrodė visiškai nereikšminga), buvo surinkta ir įmažinta jo atmintyje.

Jis nepaprastai gerai pažino Niujorką, galėjo išvardyti visas gatves, adresus, eismo maršrutus ir kokiu transportu pa-

tekti į reikiamą vietą.

Piteris turėjo tiksliai žinoti kiekvieno kiekvienos dienos įvykio laiką. Jis be laikrodžio galėjo tiksliai nusakyti laiko tėkmę sekundžių tikslumu. Neįtikėtinai atsiminė kiekvieną reikšmingą datą – šimtą metų į ateitį ir tūkstantį į praeitį.

Tačiau atrodė, kad visi šie gabumai nesusiję su kita Piterio savasties dalimi, gyvavusia be tikslo ir ryšio su aplinka. Dėl psichikos nukrypimų Piterio sveikatos būklė susilaukė įvairių diagnozių: „vaikystės šizofrenija su simbioze“, „idiotizmas“, „smegenų pažeidimas“ ar „protinis atsilikimas“.

Kol vyko nesibaigiantys debatai, Piteris toliau žygiavo savo nelinksmu keliu. Vengdamas bendrauti, sukdamas ratus, vogčiomis žvilgčiodamas ir tokiu būdu išvengdamas galutinės pražūties.

Piteris buvo panašus į vienišą šokėją, balansuojantį ant ištempto lyno – visada svirduliuojantis, bet žūtbūt besistengiantis išlaikyti pusiausvyrą. Nesižvalgantis nei aukštyn, nei žemyn, nei į šonus, bijantis, kad iš po kojų neišsprūstų gyvenimo pagrindas. Ir nors Piterio rankų, kojų bei viso kūno judesiai atrodė keisti visiems jį stebintiems žmonėms, minėti judesiai teigė išlikimą. Lynas buvo įtemptas ir plonas. Nevalia niekur žiūrėti, nevalia niekam kitam eikvoti energijos. Kiekviena jos kruopelytė turi būti skirta baisiam nesibaigiančiam šokiui.

Šokis vis tęsėsi, o pats šokėjas išsaugojo atmintyje tuos burtus, kurie neleido jam nukristi.

Piteris buvo labai nelaimingas vaikas. Jį kankino nesibaigiantys ir neslopstantys skausmai, kaustė baisus siaubas, alino viską praryjantis poreikis, kamavo aklas ir drauge tikslingas idiotizmas. Mane taip stebino toks keistas ir antgamtiškas genialumo pasireiškimas, kad dvejus metus jausdama siaubą, neapykantą ir pasibjaurėjimą buvau atsiribojusi nuo šio vaiko, kol galiausiai išdrįsau susidurti akis į akį su tuo, ką mačiau jame ir per jį savyje. Tik po to ėmiausi dirbti su juo.

Tas stebinančiai keistas vaikas, pusiau genijus, pusiau idiotas, buvo vienišas ir dėl savo talentingumo, ir dėl pasimetimo.

Neprisiliečiau prie jo stulbinamų gabumų, kadangi jo geni-

jaus pasaulis man buvo nepasiekiamas. Stengiausi suprasti šio mažo berniuko sumaištį ir leidau jam save vesti.

Šitaip dirbau su juo septynerius metus, o pažinojau devynerius. Kai pradėjome, jam buvo devyneri su puse. Pradėjome labai atkakliai, po penkias arba šešias valandas per dieną. Vėliau dirbome ne taip intensyviai, tačiau visą laiką kartu mokėmės suprasti gyvenimą ir gyventi.

Pirmuosius dvejus metus su Piteriu nedirbau, tik labai atidžiai jį stebėjau, kaip stebimi priešai. Mano atmintyje tai išliko iki šiol.

Pirmą kartą Piterį pamačiau 1953-ųjų pavasarį. Buvo šilta, maloni diena naujoje Bruklino mokykloje, skirtoje darbui su vaikais, turinčiais sunkią psichikos negalią. Prisimenu tą jėgą, kuri nusileido ant manęs. Staigus vulkanas. Arba lakusis smėlis. Ne, abu kartu slinko į mane, užliejo, apsupo ir prarijo. Pasijutai lėtai, oi, kaip lėtai tempiama į nežinomos jėgos gelmes su tokia galia, kurios negalėjau kontroliuoti ir kuri, nors nepražudė, tačiau visada tykojo už manęs, prieš ir aplink mane. Sekė iš paskos.

– Kur ta ponia gyvena? Koks jos vardas? Kelintas numeris namo, kuriame ta ponia gyvena? Kokioje gatvėje? Kada Mira gimė? Kurį mėnesį? Kelintą dieną? O ar jos gimimo diena šiais metais bus penktadienį? Ar Mira turi vyrą? O kiek vaikų?

Taip tęsėsi be galo. Kiekvienas atsakymas paskatindavo naują klausimą. Bombardavimas nesiliovė. Ar jis kada nors baigsis? O tos akys, įsmeigtos tiesiai į manąsias, buvo karštligiškos ir įsitempusios nuo didelio skausmo ir kančios, ieškančios užmaršties ar paguodos. Kartais atrodė – dar minutė ir iš manęs nieko nebeliks, tik fizinis kiautas.

Ilgai vaikščiojau prie vandenyno, stengdamasi iš savęs „iškratyti“ Piterį ir vėl grįžti į save. Apsisprendžiau. Taip, dirbsiu šioje mokykloje, bet niekada nedirbsiu su tuo vaiku. Jis praris mane arba tiesiog įlįs į mane. Rezultatas bus tas pats. Taigi nekenčiau ir bijojau jo. Dvejus metus šalinausi. Prieš akis iškyla įvykiai, užmarštin nugramzdinti prisiminimai. Susidraugavau su Piterio mokytoja. Retkarčiais mudvi sujungdavome savo grupes ir eidavome į žygius drauge. Prisimenu, kartą patraukėme pasivaikščioti netoliese. Buvo labai gražu. Oras vėsus, švietė saulė ir vaikai pradėjo suvokti, kad priklauso mums. Ant ma-

žytės kalvos buvo tiltelis, po kuriuo ėjo metro linija. Mes sustojome pailsėti. Vieta žavėjo vešlia lapija. Saulė ir šešėliai žaidė su vaikais. Apsidairiau ir iš įpročio pradėjau skaičiuoti vaikus. Vieno trūko. Pažiūrėjau žemyn ir pamačiau jį. Piteris lėtai, nerangiai, lyg sapne artinosi prie bėgių.

Ar traukinys jau buvo pravažiavęs ar dar tik turėjo pasirodyti? Koks šaltas ir racionalus žmogus gali tapti pavojaus akivaizdoje.

Kai pribėgau prie Piterio, jis jau buvo sugebėjęs pasiekti bėgius. Ir dabar nežinau, ar traukinys jau buvo pravažiavęs, ar pravažiavo, kol mudu traukėmės nuo bėgių. Piterio veido išraiška atrodė kaip visada. Jokios ypatingos baimės, jokio suvokimo, jokios kaltės. Jokio ryšio su savo poelgiu. Tik tas pats intensyvus poreikis... Ko? Susijungti su kažkuo, kad ir kas tai būtų.

Truputį vėliau Piteris vėl sugebėjo dingti ir „nejučiomis“ vos nepalindo po atskriejusiu sunkvežimiu.

Prisimenu vieną Piterio poelgį Prospekto parke. Tai atsitiko mūsų grupių pasivaikščiojimo metu. Vėlyvą pavasarį. Švelniai kvepiantis oras, vešliai sužaliavusi žolė, sulapoję medžiai. Poilsio vietą pasirinkome prie upelio. Jo pakrantėmis besidriekiančios uolos virš upelio susijungė į šešių pėdų vainiką. Ideali vieta vaikams laipioti. Užsiropštęs ant uolų Piteris šnekėjosi su savimi. Gal skaičiavo gatves ar savo kates. Atrodė, nieko aplinkui nemato. Mažasis Robis užkopė iš paskos ir atsistojo greta Piterio. Tada atsitiko keisčiausias dalykas. Ranka, kuri, atrodė, fiziškai priklausė Piteriui, lėtai ir apgalvotai išsitiesė ir nustūmė Robį nuo šlaito į vandenį. Tačiau Piteris, lyg niekuo dėtas dėl tokio rankos poelgio, tebemurmėjo tęsdamas pašnekesį su savimi. Nė kiek nesusijaudino, nė nepajudino kūno, išskyrus tai, kad ranka lėtai grįžo į pirmykštę padėtį – laisvai nukaro prie šono.

Stebėjau viską lyg užhipnotizuota. Labiausiai išsigandau dėl to, kad Piteris visiškai nesuprato savo poelgio. Tarytum rankoje, kuri tai padarė, pulsavusi gyvybė būtų jam nepavaldi. Laiku pabudau iš transo ir pamačiau, kad Robis jau išgelbėtas. Supratau, kad Piteris taip pasielgė ne pasyvumo būsenos, kad jo pamišimui būdingas savitas metodas, kurio negalėjau perprasti. Nors jis savo veiksmų nesuvokė, jaučiau, kad juose būta ir tyči-

nių elementų. Kažkuri vaiko dalis žinojo, ką jis daro; šiuo veiksmu jis siekė tikslo, tegul ir labai painaus. Norėdama pati tvirčiau tuo įsitikinti ir kartu perteikti tai vaikui, kad nuo šiol pajustų atsakomybę už savo veiksmus, porą kartų jam stipriai užplojau. Žodžiu, nebesitaiksčiau su vaiko „bejėgiškumu“ ir „idiotizmu“, stengiausi, kad jis atsakytų už piktadarybes, kurių griebdavosi, prisidengęs negalia.

Piteris dažnai elgėsi atstumiančiai, visus prievartaudavo ir siutino klausimu: „Kiek ten kačių?“ Kates jis dažniausiai įsivaizduodavo tarsi realiai matytų. Jei neatspėdavai jų skaičiaus, vaikas apsipildavo ašaromis.

Prisimenu prie upelio jo kates, jo miaukimą ir jį patį, pavirtusį katinu. Nesiliovė kalbėjęs apie kates ir visą laiką jų ieškojęs. Aptikęs katę, švytinčiomis akimis bėgdavo ir ją pagaudavo. Jaučiau, kad tas susitapatinimas, tas „katiniškumas“ suteikė jam pilnatvę, pasitenkinimą ir įkvėpė jį. Pamenu, tekdavo supykus atsitraukti, nes negalėjau nieko suprasti.

Na, žinoma, prisimenu Piterį kaip ir kiti, kuriems teko su juo susidurti, kai jis nusičiupęs lapelį – tą užkeiktą rašybos sąrašą – bandė kamantinėti kiekvieną sutiktą žmogų: „Piteris turi žinoti, kaip tu rašai...“ Žinoma, jis pats visada galėjo visus žodžius išvardyti paraidžiui geriau už mus.

O iš visų jo gebėjimų žmones labiausiai traukė vienas, pranokstantis žmogiškojo suvokimo ribas ir turėjęs magiškų savybių. Piteris vis klausinėdavo aplinkinių, kada jie gimė ar kada jiems nutiko kas nors reikšminga, o tada pasakydavo, kokią savaitės dieną ši data būna kiekvienais metais.

Vis dėlto įtariu, kad šiuos gebėjimus jis naudojo ne informacijai kaupti, o greičiau stengdamasis pelnyti palankumą ir primesti savo valią. Prisimenu, pykdavau ant žmonių, kad jie tuo žavėdavosi ir leisdavo vaikui piktnaudžiauti savo patiklumu.

Atmintyje iškyla įkyrus reiklus vaikiščias – pasakyk jam savo adresą, telefono numerį, gimimo datą, vakar dėvėtos suknelės spalvą, kokio nors pažįstamo vardą.

Dar prisimenu Piterį, panikuojantį be jokios suprantamos fizinės ar emocinės priežasties; kankinamas skausmo ir siaubo jis

šaukė širdį veriančiu balsu.

Vis dėlto ilgainiui ta pasakiškai paini ir tikriausiai nelogiška būtybė man vis labiau priminė vaiką. Siena, už kurios Piteris slėpėsi, darėsi šiek tiek permatoma. Vaikas už jos gyveno savo baimėje, vienišas, trokšdamas šilumos ir labai labai alkanas. Sienos logika – sukrečianti. Tas, kąs mane iki tol gąsdino, dabar ėmė dominti. Man pradėjo aiškėti graži jo gynybos simetrija ir logika. Mano baimė virsdavo pykčiu, kai jo akyse apsikvailindavau, ir susižavėjimu, susidūrus su talentingai sukonstruota gynybos sistema, su skaičiais, su jo atmintimi, veiksmų „nesuvokimu“ – visa tai galiausiai virsdavo susižavėjimu ir pagarba vaikui, galėjusiam suręsti tokį statinį. Jaučiau, kad reikia demaskuoti tos gynybos esmę, kad būtų įmanoma sužinoti tiesą ir atskleisti ją pačiam vaikui. Reikėjo jį išlaisvinti.

Jutau norą padėti berniukui, kuris troško tiek daug pasiekti, bet kuriam tuo pačiu reikėjo tiek daug atstumti ir atskirti save nuo pasaulio.

Tokių minčių vedina 1955 metais pasiteiravau mokyklos direktoriaus, ar galėčiau dirbti su Piteriu.

Kas mane pakeitė, sužadino norą dirbti su juo? Tikrai nežinau.

Tas idiotas, kuris buvo toks gabus, galėjo nuveikti tiek daug ir kartu tiek mažai, atrodė tokia paslaptinga užversta knyga, buvo toks kankinantis ir nepakenčiamas, toks gąsdinantis bei skaudinantis ir tuo pačiu toks artimas, kad norint išlikti reikėjo jo vengti.

Tačiau net ir nebendraudama nuolatos nepaliaujamai jį stebėjau, vogčiomis tykojau – įtempusi visas jėgas, su keistu kerštu. Ne kaip medžiotojas, sekantis savo auką (kai santykiuose esama grožio, žavesio ir net meilės akimirkų), o kaip vienas priešas tykoja kito kovojant dėl išlikimo.

Kada pasikeičiau Piterio atžvilgiu, taip pat nežinau. Bet baigiantis antriems metams ėmiau suprasti jo skausmą, reikmes ir pajutau jam gailestį. Nusprendžiau – neleisiu jo nelaimei savęs apkvailinti, valdyti, gundyti ar įžeidinėti. Niekada neleisiu tam vaikui vėl pasijusti tokiu beviltišku absoliutu, kad jis priverstų pasaulį paklusti savo reikmėms.

Ryžausi suprasti pasaką, kurioje vaikas slėpėsi, pasiekti jį ir

padėti jam išbristi iš liūno.

Dvejus metus kerštaudama jį medžiojau. Kol vieną dieną atsisakiau keršto ir nusprendžiau verčiau su Piteriu medžioti jo simbolinę paslaptį nei patį vaiką.

Devynerių su puse metų – tada pradėjau su juo dirbti – pagal amžių Piteris buvo gerai fiziškai išsivystęs. Bet tas atbukintas, ieškantis, būgštaujantis vaiskių rudų akių berniukas atrodė lyg purvo gabalas ar vandenyno banga.

Mane visada stebino fizinė jo kūno substancija. Nepaisant to, kad jo, kaip ir kitų, kūną sudarė mėsa, oda ir kaulai, jautei fizinį jo kūno neapibrėžtumą. Jis netilpo savyje.

Vaikščiojo lyg apimtas transo, kaip po vandeniu, žiūrint į jį iš viršaus; judėjo be pastangų, be gyvybės, lyg būtų varomas pašalinės jėgos. Ėjo ant pirštų galų, pasviręs į priekį, tarsi jam būtų vis tiek, eina ar ne. Nejausdamas ryšio su žeme, kuria vaikšto, oru, kuriuo kvėpuoja, pasauliu, kuriame gyvena. Tarsi būtų pakibęs tarp dangaus ir žemės.

Jo kūno dalys atrodė nesusijusios, išblaškytos ir išnarstytos. Koja atskirta nuo pėdos. Rankos neturėjo ryšio su kūnu. Galva tvirtai laikėsi ant kaklo, bet tarytum bandė išlikti nepriklausoma. Ir vis dėlto, nepaisant nevientisumo ir nepastovumo, atrodė, kad jis funkcionavo ritmiškai ir tikslingai, tiesiog šiurpinamai ir gąsdinamai viską koordinuodamas.

Jis pats save apibūdino taip:

– Piteris neturi visų dalių.

Taip ir atrodė.

Piterio apranga atspindėjo vaiko nuomonę apie save. Marškiniai išsipešę iš kelnių, sagos susegiotos kaip papuolė. Kelnės tik per stebuklą laikėsi ant klubų. Švarkas išvirkščias, kepurė dengė ne galvą, bet veidą.

Jo balsas buvo monotoniškas, su pasikartojančiu ritmu, dėl įtampos priverčiantis paklusti. Retai pasigirsdavo kokia intonacija, nebent kai imdavo ieškoti priekabių. Žodžius berdavo vieną po kito, bet tardavo lėtai ir apgalvotai.

Kalbėjo trečiuoju asmeniu, nesvarbu, ar kreipdamasis į kitą, ar į save, tokiu būdu nuasmenindamas abu. („Jis nori, kad Mira

jam pasakytų, kiek kačių...“) Arba antruoju asmeniu: „Tu turi žinoti“ (turėdamas omenyje save patį – jis turi žinoti), tokiu būdu sumaišydamas kito tapatumą su savuoju arba atsisakydamas savojo dėl kito.

Atrodė, kad tai, ką Piteris sako, neturi ryšio su esama padėtimi, o tik su keistu „pasakos“ pasauliu.

Vaiko saitai su aplinka buvo silpni, todėl jis bijojo bendrauti ir su žmonėmis. Norėdamas išvengti konflikto, vaidindavo, kad mirė. Kadangi tuo metu vaikui reikėdavo kontakto, bandė valdyti kiekvieną užmegztą ryšį.

Tad jo balsas pasižymėjo subtiliu, bet įtaigiu atkaklumu, kurio kiti stengėsi išvengti. Atrodė, kad Piteris specialiai buvo bejausmis vien tam, kad nuo savęs nubaidytų žmones, išskyrus tuos atvejus, kai jam reikėjo ką nors pačiam sužinoti arba jei pasigirstų: „Jokio atsakymo“ arba „klaidingas atsakymas“. Tada jo balsas visai pasikeisdavo. Vaikas imdavo šnekėti karštligiškai, balso tonas staiga pakildavo ir lėtas, apgalvotas medžiotojui būdingas tembras virsdavo beviltišku aukos klyksmu.

Jo dantys buvo atsikišę ir keisdamas visus „l“ į „v“ berniukas pabrėždavo jį supančio mėsėdžių pasaulio plėšrumą. Tačiau atrodė savotiškai gražus berniukas. Didelės jausmingos akys, kai iš jų nors trumpam dingdavo įtampa, baimė ir neviltis, sušvisdavo šiluma.

Kartkartėmis vaikas atrodė energingas ir grakštus, koordinavo kūno judesius – labai skyrėsi nuo to Piterio, kurį pažinojau. Tokiomis akimirkomis priminė katiną, tą naktinį bastūną, vieną ir vienišą besikarstantį tvoromis, atsargiai sėlinantį, ieškantį būdų, kaip sučiupti grobį, kaip jį pergudrauti, o pačiam išlikti.

Piteris man buvo mįslė. Logiškai mąstydama beveik nieko nesupratau. Savo jausmų negalėjau išreikšti nei mintimis, nei žodžiais. Taigi išskyrus keleto paprastų taisyklių taikymą Piteriui, stovėjau šalia jo ir atidžia jį stebėjau. Tikėjau, kad vaiko esmę suvoksiu iš atskirų dėlionės (o toks man atrodė Piteris) detalių.

Iš Piterio negalėjau tikėtis prasmingo atsako. Slinko beprasmės dienos. Viena panaši į kitą. „Piteris neturi visų dalių, – sakydavo jis ir, būdavo, pridurdavo: – Ant tvoros septyniolika

kačių. Kokios jos spalvos?“ Mažas veidelis maldaujančiomis akimis laukdavo atsakymo. Jei atsakydavau, kad nežinau, pokalbis baigdavosi riksmais ir maldavimu: „Bet juk Piteris turi žinoti!“ Tarytum tas žinojimas būtų galėjęs išgelbėti pasaulį. „Piteriui reikia turėti, jam reikia surasti katę, – tvirtindavo paskui ir vėl siaubingai klykdavo: – Kur katė?!“

Dar vėliau reikalaudavo:

„Sakyk Regbio gatvė.“

„Sakyk Vestčesterio kelio 711 numeris.“

„Sakyk Bedfordo aveniu.“

„Sakyk...“ – inkšdavo sekiodamas tave visur, akimis įsisiurbęs į tavąsias, ir privalėjai sakyti, antraip jis sukeldavo baisią paniką.

„Kur misteris Kimelas? Kur jis gyvena? Koks jo telefono numeris?“ Į šiuos klausimus privalėjai atsakyti, o atsakymo, suprantama, nežinojai. Tada nuaidėdavo klyksmas. „Kokių spalvų trūksta?! Piteris turi žinoti!“ Atsakymo neturėjai, nes nesupratai, apie kokias spalvas jis kalbėjo. Vis dėlto, norėdama užkirsti kelią jo įniršiui, išdrįsdavai spėti: „Raudonos“. Retai kada pataikydavai, tad spėliodavai toliau. Bet Piteris nenusiramindavo: vis klykė, klykė ir klykė.

– Džou (mokyklos autobuso vairuotojas) nepastebėjo šviesos, – nusijuokia Piteris. – Jis nepastebėjo raudonos šviesos.

Atsakymo nelaukia.

– Ten buvo akligatvis, – pareiškia imdamas jaudintis. – Akligatvis. Ženklas, kad nėra išvažiavimo. Mums nereikėjo ten važiuoti. – Balse juntama įtampa. Pradeda keistai žiopčioti kaip dusdama be vandens žuvis. – Kur akligatvis? Nereikėtų ten važiuoti! - susijaudinimas stiprėja. – Ženklas sustoti! Žalia šviesa! – pradeda spiegti iš visų jėgų. – Ženklas, kad nėra išvažiavimo. Negalima ten važiuoti! – šaukia springdamas ašaromis ir baisiai susijaudinęs.

Jei į kambarį įeidavo svetimas žmogus, Piteris iš karto puldavo klausinėti: „Koks tavo vardas? Kur tu gyveni? Koks tavo telefono numeris? Kada tu gimei – kurį mėnesį, kelintą dieną? Ar turi žmoną... tėvą... motiną?“ Jis visus kamantinėjo norėda-

mas sužinoti telefono numerį, adresą, gimimo datą (pasakydavo, kurią savaitės dieną vienais ar kitais metais bus gimtadienis), kol žmonės neištvėrę pabėgdavo. Paskui nuilsęs ir laimingas staiga prisimindavo, kad pamiršo dar ko nors paklausti, ir nusivylimo bei įtampos ašaros liedavosi be paliovos.

– Šiukšlių dėžė; 8476; 7168423 ir 10 centų, – monotoniškai zvimbė vėliau.

– Kaip parašyti?.. Mama vakar nuvažiavo 6,11 mylios. Ji sumokėjo... dolerių už galoną benzino. Kiek ji išleido? – klausinėjo, žinoma, pats atsakė ir prajuko. Tada pareiškė: – Skustuvai vandenyje... Dabar 11 valandų 27 minutės ir 1/3 sekundės.

Toks monologas galėjo trukti penkiolika minučių be menkiausios pertraukėlės. Nerišlus, su niekuo nesusijęs, idiotiškai skambantis. Visa, ką jis kalbėjo, neturėjo ryšio su tuo, kas vyko. Patys žodžiai buvo prasmingi, bet dėl kalbos nerišlumo prarasdavo prasmę. Tačiau ir dabar, kaip ir anksčiau, jaučiau, kad už jų glūdi prasmė, kurią suprato tik Piteris, kad ta nelogiška padrikų frazių sankaupa slėpė tikslą ir sistemą.

Tačiau koks buvo tas tikslas? Ką vaikas bandė perduoti? Ko siekė?

Stengiausi įminti mįslę, kodėl jis kalbėjo trečiuoju asmeniu. Niekada nesakė „aš“, kai šnekėjo apie save. Visada „Piteris“. Tarytum tartų kažkieno kito žodžius. Tarytum visų tų žodžių samplaikoje jo paties nė nebūtų. Bet vis tiek jaučiau, kad berniuko „aš“ slypėjo po nesuprantamomis kalbos nuotrupomis ir valdė visą padėtį. Suteikdamas suvokiamiems žodžiams nesuprantamą prasmę Piteris apibūdino tai, ką jo „aš“ darė ir pasakojo, ko prašė ir norėjo.

Svarbiausia buvo įminti ne tik tai, koks yra jo „aš“ noras, bet kodėl taip bijoma atvirai parodyti – „aš noriu“.

Piterį nuolat tyrė įvairūs filosofijos ir psichologijos išminčiai. Juos domino nepaprasti vaiko gabumai ir psichikos sutrikimas. Šis dvilypumas visus vedė į aklavietę. Visi labiau domėjosi jo antgamtiniais gabumais nei išgyvenamu skausmu.

Piterio gebėjimai operuoti astronominių dydžių skaičiais nepaliovė visus stebinti. Jis mintinai atlikdavo fantastiškai sunkius skaičiavimus. Akimirksniu galėjo sudėti, atimti, dauginti ir dalyti ant popieriaus užrašytus skaičius.

Visi norėjo sužinoti Piterio formulę – kaip jis tai daro. Be to, jis visus glumino savo žinojimu, kokią savaitės dieną buvo ar bus viena ar kita data. Be galo susidomėję mokslininkai ir vėl geidė sužinoti jo formulę, kurios, esu tikra, jis ir pats sąmoningai nesuvokė.

Buvo studijuojama ir fenomenali vaiko atmintis. Jis prisiminė viską, kas kada nors jam įvyko, ką buvo matęs ar girdėjęs, ir niekada neklydo. Nesvarbu, ar tai lietė spalvą, datą, miesto išplanavimą, adresą ar telefono numerį. Tai irgi visus glumino.

Jis retai kalbėjo apie jausmus, kuriuos jam kėlė prisiminimai. Daugiausia apie konkrečius faktus. Tačiau pradėjau įtarti, kad tai – jo orientyrai, nusakantys jausmų ir ištisų įvykių klodus. Daugybei sukauptų sudėtingų emocijų ir įvykių įvardyti jis vartojo vieną savitą žodį, frazę ar prisiminimą.

– 1944 metų gruodžio 11 dieną Piteris kilo liftu Kingo grafystėje.

– Daktaras X buvo pirmas Piterio dantų gydytojas.

– 1953 metų rugsėjo 26 dieną (kai jis pirmą kartą mane pamatė – M. R.) Mira dėvėjo geltoną suknelę.

– Privažiavome akligatvį...

Vienas Dievas težino, ką Piteriui reiškė kiekvienas minėtas sakinys, bet įsitikinau, kad jis kalba daugiau nei apie faktus.

Mane labiau domino ne vaiko gabumai, bet gebėjimas jais naudotis. Jeigu jo matematinių ir mnemoninių gabumų apraiškose slypėjo neišreikšta logika ir jeigu jis mums pateikdavo tik apibendrintus faktus, tai tikriausiai tokia pačia logika vadovavosi ir kitose savo gyvenimo srityse. Ir jose vyravo tik apibendrinimai.

Ar, pavyzdžiui, žodis „akligatvis“ – tai daugybės įvairių jausmų suma, tik jam vienam suvokiama, ir kokius būtent jausmus jis sudėdavo į tą žodį?

Ar jam tai reiškė tą patį, ką ir mums – gatvės pabaigą, kur draudžiama važiuoti, ar ką nors kita – gal gyvenimo pabaigą, vilčių žlugimą, pasidavimą?

Mane domino ir tai, kodėl Piteris bendraudavo su aplinkiniais tik tuo atveju, kai demonstruodavo savo matematinius, topografinius ar rašybos gabumus. Tik tokiais atvejais jis tiesiai

atsakydavo į klausimus.

Jis sumaniai naudojosi savo gabumais. Patraukdavo žmones, tačiau tuo pačiu ir atstumdavo. Patraukdavo, nes sužavėdavo, atstumdavo, nes netrukus Piterio reikalavimai tapdavo pernelyg dideli ir neįgyvendinami.

Užtikdavai jį su skiaute popieriaus ir begale vienaženklių jo paties laužyta rašysena horizontaliai prikraigaliotų skaičių. Piteris pasakydavo bendrą sumą ir prašydavo patikrinti, nors nebuvo reikalo.

Kartkartėmis girdėdavau jį kartojantį nugirstus aritmetinius uždavinius ir pateikiantį bendrą sumą. Arba užsimanydavo atimti ir maldaudavo, kad parašyčiau skaičius (nors jam ir rašyti jų nereikėjo). Jis niekada nerodė, ką ir kaip darė, bet rezultatą pateikdavo kompiuterio greičiu – tai buvo nesuvokiama ir neįtikėtina. Atsakymas visada būdavo teisingas. Taip jis leisdavo laiką. Jei neatsakydavai jam pakankamai greitai, niršdavo, klykdavo, verkdavo, kol sulaukdavo atsakymo. Bet tada jau būdavo per vėlu, jis klykdavo tol, kol galutinai išsekdavo.

Piteris visada sekiodavo paskui tave, susitikdavo su tavimi, atsitrenkdavo į tave (negalėjai nuo jo pabėgti), nepaliaujamai kalbėdamas apie kates, akligatvius, kelius, skaičius ar draudžiamas šviesoforo šviesas arba vardydamas gatves, kuriomis važiuodavo mokyklos autobuso vairuotojas Džou. Kartais matydavai berniuką tyliai besijuokiantį ar ypač pagyvėjusį ir suvokdavai, kad jis kalbėjo apie šviesas, ypač apie tai, kad kažkas važiavo ir pamatė šviesas.

O kartais jis sėdėdavo ir judindavo lūpas lyg tyliai melsdamasis. Kai prisėsdavai greta, galėdavai išgirsti, kaip skaičiuoja nuo vieno iki begalybės. (Prisimenu, kartą išgirdau jį sakantį: „Trys“, o po kurio laiko murmantį: „Septyniasdešimt vienas tūkstantis“. Buvau užtikrinta, kad jis nepraleido nė vieno skaičiaus. Piteris negalėjo sau to leisti).

Kartais jis krisdavo ant grindų, voliodavosi ir klykdavo: „Kur dalys?! Kur spalvos?! Kur skaičiai?!“ Paskui staiga mesdavo žvilgsnį į mane ar kitą vaiką ir pratrūkdavo šaukti: „Škac, škac, šalin, kate!“ Dar vėliau, regis, pats pavirtęs katinu, baigdavo: „Miau, miau“.

Pasivaikščiojimai su Piteriu tapdavo tikru košmaru. Laikydama gyvybės ženklų nerodančią berniuko ranką, su dviem kitais grupės vaikais ramiai išeidavau į lauką. Ir staiga susigriebdavau, kad Piteris dingo, tarsi skradžiai žemę prasmego.

Dingti jis galėdavo daug kur – rūsiuose, pastatuose, laiptinėse, kur stengdavosi rasti savo kates ir „slaptas vietas".

Jis galėjo įsmukti į kokią nors saldainių parduotuvę, kur rasdavai jį, įnikusį į telefonų knygą, studijuojantį adresus ir telefonų numerius. Užsukdavo į nekilnojamojo turto įstaigą, kur nutverdavai jį, įsigilinusį į segtuvuose sukauptus dokumentus.

Aptikdavai jį policijos nuovadoje, besirausiantį bylų kartotekoje. Pamatę tą karštligišką vaiduoklį, apstulbę ir išsigandę policininkai nežinodavo, ką su juo daryti.

Kartais pripuolęs prie nepažįstamo žmogaus jis rankomis lyg gniaužtais įsikibdavo jam į kaklą kvosdamas: „Koks tavo vardas?"

Kartą radau jį prie vienos ponios durų, beviltiškai spaudžiantį skambučio mygtuką ir klykiantį:

– Kur tavo katytė?

Piteris ieškojo naminio gyvūnėlio, kurį matė lange. O vargšė moteris suglumusi šaukė:

– Išprievartaus!

Jis puldavo į kelią priešais atvažiuojantį sunkvežimį ar automobilį. Kad ir kaip saugočiau, galėjo atsidurti kur panorėjęs.

Susigrąžinę Piterį ir atsiprašę, mes lėtai žingsniuodavome toliau, kol jis vėl pradingdavo.

Arba kol pamatydavo autobusą. Tada stipriai užmerkdavo baimės sukaustytas akis ir imdavo klykti: „Autobusas! Mokyklos autobusas!" Turėdavau vesti jį, aklą ir šaukiantį, kelis kvartalus, kol įsitikindavo, kad autobuso nebesimato.

Jei į jo akiratį pakliūdavo katė, vydavosi ją, o pagavęs bandydavo temptis su savimi.

Mudu keistai atrodėme gatvėje. Aš, laikantį jį už rankos, ir jis, vos bepasivelkantis iš paskos. Staiga vaiko sutrikusi laikysena neatpažįstamai pasikeisdavo. Puikiausiai koordinuodamas veiksmus, atitinkančius tos akimirkos poreikius, jis išnykdavo pačiose įvairiausiose vietose. Klaidžiodavau visur jo ieškodama. Kai surasdavau, vėl eidavome kartu, nors visiškai ne kartu. Vis dėlto

leisdavosi vedamas, nes tai labiausiai atitiko jo tikslus.

Kai nueidavome į žaidimų aikštelę, Piteris tuojau pat klestelėdavo ant sūpuoklių ir įbesdavo akis į tuštumą. Su kitais vaikais jis negalėjo žaisti, mėtyti ar gaudyti sviedinio. Jis nebėgiojo, nešokinėjo, nepripažino kitų žaidimų.

Tik staiga greitas kaip vėjas, neištaręs nė žodžio, būdavo, nušoka nuo sūpuoklių ir užsipuola pirmą pasitaikiusį praeivį šaukdamas: „Kokioje gatvėje gyveni? Kaip tavo vardas?“ Įtemptas, piktas, reikalaujantis vaiko veidas išgąsdindavo žmones ir jie sprukdavo.

Arba, jei pamatydavo, kad kas nors skaito laikraštį, žurnalą ar knygą, bematant jėga išplėšdavo iš rankų, kad patikrintų puslapių skaičių, knygos autorių, grąžinimo bibliotekai datą, kiek puslapių liko skaityti. Pasiekęs tikslą, patenkintas grįždavo ant sūpuoklių ir vėl styrodavo spoksodamas į savo košmarą.

Savaime aišku, kad ta žaidimų aikštelės vieta, kur mes būdavome, paprastai labai greitai ištuštėdavo.

Kartais Piteris piešdavo, kartais skaitydavo.

Jei piešdavo žmogų, jis niekada neatrodė vientisas – kūno dalys būdavo išmėtytos po visą puslapį.

Jei statė, tai tik iš kaladėlių ir visada tokį patį uždarą kaip dėžė pastatą.

Priešpiečiams valgė tik vištos sparnelių arba minkštai virtų kiaušinių su juose išmirkyta duona. Visa kita išmesdavo. Niekada nesinaudojo indais.

Po priešpiečių, o kartais juos įpusėjęs, bėgdavo į tualetą. Kai tik atsitūpdavo, pasigirsdavo išgąsčio kupinas klyksmas: „Neišeina. Įstrigo. Mira turi padėti, kad išeitų.“

Likusį laiką jis darė kalendorius, sudėdinėjo skaičių stulpelius, paraidžiui sudarinėjo begalinius žodžių sąrašus, godžiai skaitė knygas arba sprendė kryžiažodžius iš „New York Times“.

Tokia buvo Piterio kasdienybė. Jo diena privalėjo turėti griežtą struktūrą, planą, grafiką, pagal kurį jis galėtų įvertinti ir numatyti savo veiksmus kiekvienai minutei. Jei kuri nors to grafiko dalis iškrisdavo, nepagrįstai, bet griežtai struktūruotas Piterio pasaulis subyrėdavo ir vaikas nesivaldydamas klykdavo,

verkdavo, voliodavosi ant grindų, kol jo pasaulis atgaudavo struktūrą.

Man visa tai priminė labirintą, nors ir žinojau, kad atsakymas slypi pačioje būtybėje. Vis dėlto tuo metu (po dviejų ar trijų mūsų bendro darbo mėnesių) Piteriui atsakymas buvo dar neprieinamas, o ir aš nežinojau, ką reiškia vaiko naudojami simboliai. Tačiau nusprendžiau, kad neverta laukti, kol viską pagrįsiu intelektualiniu požiūriu. Todėl ėmiau vadovautis instinktais ir jausmais, nors jų taip pat nesupratau.

Žinojau tik viena – Piterio diagnozėse buvo dažnai minima, kad jis – „simbiotinis vaikas“. Santykiuose su kitais žmonėmis jis atsisakydavo savo identiškumo ir tapdavo kieno nors kito dalimi. Ir bandydavo priversti kitą asmenį daryti tą patį. Toks buvo jo santykis ir su motina – kiekvienas jų buvo kito dalis, nė vienas negalėjo egzistuoti be kito. Jis žinojo tik tą vieną giminystės ryšį. Pasiekė tokį lygį, kad jo žodyne nebeliko žodžio „aš“. Jį pakeitė „tu“.

Stebėdama Piterį supratau, kad tokie santykiai jam parankūs. Vaikas nebuvo atsakingas už savo veiksmus ir galėjo jausti kito, stipresnio žmogaus, globą. Nes, jei jis buvo kitas asmuo, tai galėjo per burtus ar kosmosą perimti to žmogaus energiją, kad būtų apsaugotas. Tada tas žmogus niekada neužgaus Piterio, nes taip elgdamasis užsigautų pats.

Tačiau simbiotiniuose santykiuose taip pat slypi pavojus, nes kiekvienas tokios vienovės narys turi atsisakyti dalies savo tapatumo ir tokiu būdu patekti savo antrininko įtakon. Piteriui tai ne visai tiko. Tad šalia meilės ir poreikių, skatinusių sąjungą, būta ir neapykantos bei apmaudo. O kur neapykanta, ten ir baimė. Piteris bijojo – bijojo, kad nebūtų prarytas kaip asmenybė ir kad pats neprarytų antrininko asmenybės. Jis ir baiminosi atsidurti kito malonėje, ir būti užgautas nepatenkinto antrininko, ir rodyti jam nepasitenkinimą. Taigi dalį savęs jis pasmerkė atskirčiai ir giliai paslėpė po kiautu. Būtent ši dalis tam tikru mastu ir valdė jo veiksmus.

Kaip tik šią Piterio dalį ir troškau surasti, kad galėčiau atskleisti pačiam vaikui. Norėjau, kad jis šią savo dalį atpažintų, suvoktų ir taptų atsakingas už ją. Norėjau suteikti

Piteriui jo savąjį „aš“.

Žinojau, kad norėdama padėti Piteriui, pati turiu pasiekti tą Piterį, kuris tūno kiaute arba „slaptoje vietoje“, kaip jis pats tai vadino, – sužeistą, išsigandusį, apskaičiuojantį, pažeidžiamą. Pasiekti ten, kur jis susikūrė keistą, pilną simbolių pasaulį, ir tik po to ugdyti jį tame pasaulyje ir gydyti jo žaizdas.

Kadangi jis bendraudavo tik per keistus simbolius, formavusius jo gynybą, buvo sudėtinga pasiekti Piterio vidinį kiautą – jo pasakų pasaulį. Reikėjo atakuoti ir jo simbolius, kurie tebuvo jo baimės bei negalios simptomai, ir jo esminę baimę bei skausmą.

Pirmiausia turėjau išmokyti jį kitaip bendrauti, t. y. būti. Jam reikėjo atsisakyti to bendrumo pojūčio, kuris jį valdė, ir suvokti savo individualybę. Kalbėdavausi su individu, tūnančiu kiaute, stengdamasi, kad berniukas išsiveržtų iš jo ir padėtų man išnarplioti tą kiautą supančius simbolius. Visa tai turėjo padėti man sunaikinti jame giliai įsišaknijusią baimę ir skausmą.

Leisdavau vaikui savimi naudotis. Jis kiek tinkamas galėjo pasikliauti mano jėga, valia, nurodymais, tačiau tai turėjo pasitarnauti jo sveikatai, o ne ligai. Neleisdavau jam žaloti savęs ir kitų. Apsaugodavau nuo savo paties baimių. Nustatydavau taisykles ir palengvindavau apsisprendimą. Padėdavau orientuotis labirinte, bet niekada neleidau piktnaudžiauti ir niekada nepaklusdavau ligos diktuojamoms jo užgaidoms.

Nors vaikas kentė didelius skausmus ir išgyveno stiprų siaubą, niekada nenusileisdavau iki jo lygio. Visada atsiribodavau, išsaugodama savo identiškumą.

Visada rėmiausi sveikuoju Piterio pradu, stengdamasi įteigti, kad elgtųsi sąmoningai ir būtų atsakingas už savo veiksmus. Tik sveikatos labui mudu grįždavome į vaiko pasakų pasaulį, nors jis ir buvo masinantis.

Nusprendžiau apriboti Piterio pasaulį, išmesdama iš mudviejų santykių matematiką ir rašybą, tas dvi sritis, kuriomis Piteris stengėsi pritraukti žmones ir kurios iš jo nereikalavo jokių emocinių pastangų.

Įteigiau Piteriui mintį, kad esu silpna matematikė, kad skai-

čiai man – viena nuobodybė, kad jis šioje srityje tik veltui eikvoja laiką su manimi. O kadangi esu užsienietė, negalima nė lyginti mudviejų rašybos, dėl to neverta net galvos kvaršinti. Pasakiau jam, kad tas klausimas jau išspręstas.

Apribojus Piterio pasaulį, vaiko veikla (bandant pabėgti) susiaurėjo, jam teko tiesiogiai susidurti su daug kuo. Pasakiau, kad esu tam, jog padėčiau jam, o ne žavėčiausi juo ir jo genialumu, o tai reiškia, jog turėsime rimtai dirbti kartu ir jis privalės man padėti. Drauge padėdamas ir sau pačiam. Į jo nerimą keliantį: „Bet Piteris turi“, atsakiau: „Bet nuo šiol Piteris turi susidurti su daugeliu dalykų ir tau bus lengviau, jei tai suprasi“.

Paaiškinau, kad nuo šiol jis galės pasikliauti mano jėga ir valia kaip savo, bet tik sveikatai stiprinti. Kad galės tikėtis mano pagalbos, kai pasijus neturįs jėgų apsiginti nuo baimių ir kai nepajėgs suprasti savo pasakos. Bet perspėjau, kad jo ligos užgaidoms niekada nepaklusiu. Sakiau, kad suprantu jo neviltį, vienišumą ir dėl to kylantį skausmą, bet niekada neleisiu, jog jo nelaimės mane prarytų.

Slinko laikas. Piteris nesitaisė. Vis tyrinėjo mano nustatytus apribojimus ir kartais man pritrūkdavo kantrybės. Jis vis dar bendravo tik per simbolius – tebeminėjo kelius, kates, spalvas ir t. t. Tie simboliai man neturėjo prasmės tol, kol neišmokau į juos įsigilinti, o Piteris – padėti man juo suprasti.

Vieną dieną, kai vaikas vėl pradėjo verkti, voliotis ant grindų ir klykti, kad „nėra visų spalvų ir visų dalių“, o paskui pridūrė: „Piteriui reikia jų, jos Piterio“, man staiga šovė į galvą, kad jis galbūt kalba apie savo pasklidą sielą arba kūną. Kai vaiko paklausiau, ar tos dalys, kurių jis pasigenda, yra jo, atsakė: „Taip“.

Išsigandusi supratau, kad ta maža būtybė tikriausiai jaučiasi dalijama, išskaidyta į atskiras dalis. Ar tai buvo emocinis susiskaidymas, ar Piteris jautė skausmą kūne (ar ir viena, ir kita), nedrįsau spėlioti. Kad ir kaip būtų, skausmas ir siaubas, kurį šis vaikas turėjo jausti, pranoko mano suvokimo ribas. O paskui, dar labiau išsigandusi, pradėjau įtarti, kad jis pats save suluošino, kad dėl man nesuprantamos priežasties išdalijo save ir kentė skausmą bei siaubą, jog išvengtų dar didesnės ir

gilesnės kančios – galutinio sunaikinimo.

Pakėliau jį nuo grindų, pasisodinau ant kelių ir stipriai apkabinusi rankomis nesilioviau kartojusi: „Piteris turi visas dalis, Piteris turi visas dalis“. Berniukas liovėsi raudojęs ir klykęs, nurimo ir atsipalaidavo. Atrodė, lyg laikydama jį glėbyje, globdama rankomis nubrėžiau ribą, kuri neleido jam subyrėti.

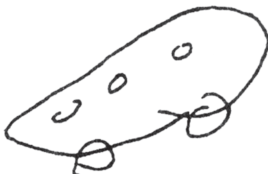
Po to kiekvieną kartą, kai tik vaiką apimdavo panika, pasisodindavau jį ant kelių ir apkabinusi pradėdavau įtikinėti, kad jis - vientisas. Sėdėdavome taip gana ilgai, daug kartų per dieną, kai tik jis pajusdavo, kad praranda vienas ar kitas savo dalis.

Po kurio laiko vos tik suvokęs artėjantį jausmą Piteris bėgdavo prie manęs, atsisėdavo ant kelių ir lyg kurčnebylys žiūrėdamas į mane verkdavo. O aš apglėbusi laikydavau jį, kad nesubyrėtų.

Taip darėme ilgiau nei pusę metų. Vėliau užtekdavo persimesti žodžiais: „Piteris turi visas kūno dalis“, kol galiausiai vieną dieną Piteris nusprendė, kad pats gali jas visas surinkti į visumą. „Piteris turi visas savo dalis, – pasakė jis ir tyliai pridūrė: – Mokyklos autobusas tai pat.“ Tada supratau, kad jis bijo ne tik pats subyrėti, ką jam kažkodėl priminė autobusas, bet ir baiminasi savo noru ar „gebėjimu“ sulaužyti ar sunaikinti autobusą.

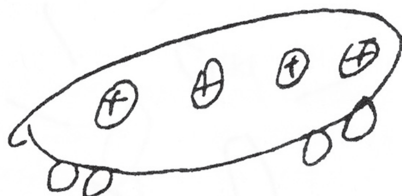

Autobusas važiuoja ir išsisklaido.

Autobusas važiuoja ir visos jo dalys susijungia.

Bet vėliau Piteris nupiešė tokį autobusą:

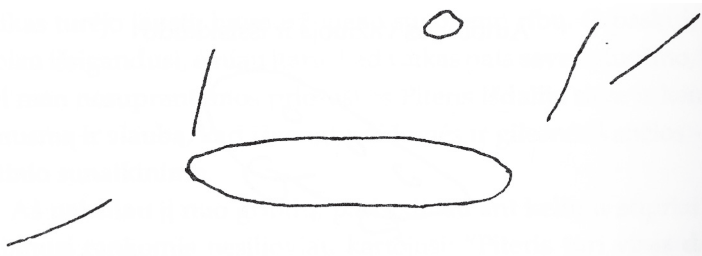

Kaip tik tada vaikas smarkiai pasikeitė. Dabar galėjo eiti gatve ir pamatęs autobusą neapsimesti esąs aklas. Nors kartais dar pats su savimi kovodavo. Vis dar galėjai matyti baimę, kai prisiversdavo pažiūrėti į autobusą. Galėjai jausti, kaip užgniaužia klyksmą ir atsidusęs su palengvėjimu ištaria: „Visos jo dalys susijungusios“. Dingo panika dėl spalvų ir dalių.

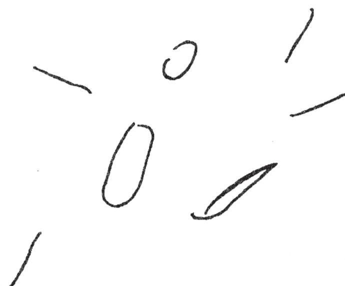
Pasikeitė ir vaiko piešiniai. Prie paskirų kūno dalių jis pradėjo jungti galvą, kojas, rankas. Galiausiai visas jos susijungė („į vieną vietą“). Minėti pokyčiai įvyko tada, kai pasikeitė Piterio požiūris į save. Išskaidyta žmogiška būtybė tapo vientisesnė.

Tačiau tie pokyčiai nereiškė, kad Piteris liovėsi jautęs, jog praranda savo kūno dalis. Tiesiog, nors ir jausdamas savo išsisklaidymą, jau sugebėjo jas suvienyti. Mudviem kartu pavyko išspręstu pirmąjį galvosūkį. Dabar pajudėjome nuo chaoso prie kontrolės.

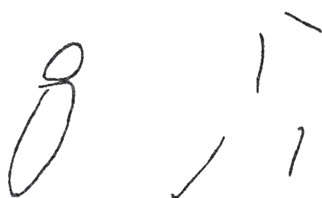
Piterio piešiniai keitėsi nuo

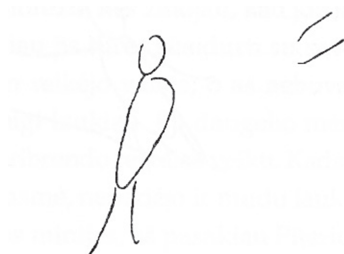
iki

iki

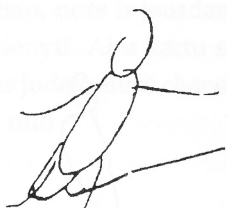
iki

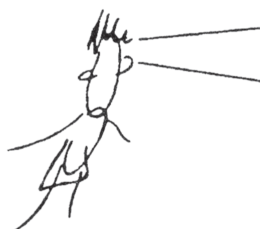

iki

Visa kita liko kaip buvę. Ta pati prievarta, tas pats pasimetimas, ta pati neviltis ir tas pats siaubas, tik jis dabar apėmė mažiau sričių; tas pats piktnaudžiavimas skaičiais ir rašyba paraidžiui. Visai kaip anksčiau. Su visais, išskyrus mane, jis tebekalbėjo apie kates, gimimo dienas, datas, telefono numerius ir adresus, klaidingus ir teisingus posūkius, šviesas, išvažiavimus, gatves ir kelius, kapines ir t. t.

Gatvių, kelių ir kapinių rutina nesibaigė. Vaikas puldavo prie tavęs su tokiu godumu, skausmu ir ryžtu veide, kad žinojai, kas bus toliau: „Sakyk Malboro kelias“ – „Sakyk Malboro kelio

1113 numeris“ – „Sakyk Vašingtono aveniu“ – „Sakyk Vašingtono kelio 409 numeris“ – „Sakyk Maun Sinai kapinės“. Kad ir kaip neapkentei šio prievartavimo, vis tiek turėjai „sakyti“, nes kitu atveju kildavo tokie klyksmai ir panika, kad nebegalėdavai apsikęsti. Tad „sakiau“ ir stengiausi, kad visi gatvėje užkalbinti nepažįstami žmonės taip pat „sakytų“. Laužiau galvą, kaip išspręsti šią problemą. Klausiau patarimo, ką daryti, bet man rekomendavo palikti jį ramybėje, nes niekas nežinojo, ką tai galėtų reikšti. Mane užvaldė pagunda apriboti vaiką ir šioje srityje. Bet jaučiau, kad turiu labai atsargiai spręsti, ką ir kiek apibrėžti, nes žinojau, jog juo labiau sumažinsiu jo pasaulį, juo stipresnis bus jo susidūrimas su savo tikrąja baime ir realiu pasauliu. Tam reikėjo valios, o aš nebuvau tikra, ar vaikas pakankamai jos turi. Taigi laukiau. Po daugelio mėnesių vieną dieną nusprendžiau, kad atėjo laikas veikti. Kadangi laukimas, kad atsiskleis vaiko elgesyje slypinti prasmė, nepadėjo ir mudu nepriartėjome prie mūsų slaptos minties, pasirengusi visiems netikėtumams pasakiau Piteriui:

– Daugiau nekalbi su manimi apie gatves, kelius ir kapines.

Vaiką ištiko baisus šokas. Žiūrėjo į mane netikėdamas. Siaubo ir pykčio iškreiptu veidu pradėjo klykti.

– Bet juk Piteris privalo! – šaukė jis ir paskui prisiartinęs prie manęs pradėjo kartoti: – Škac, kate, škac, Mira, eik šalin, kate.

Piteris virto katinu ir reikalavo to paties iš manęs. Bet dabar aš diktavau taisykles ir jo prievarta šioje srityje baigėsi. Veltui vaikas staugė, spiegė, aimanavo, maldavo. Mano vienintelis atsakymas skambėjo taip:

– Mes turime suprasti, ką tu sakai, kai kalbi. Privalome suvokti slaptą mintį.

Reaguodamas į tai jis virsdavo katinu. Taip tęsėsi apie mėnesį. Dauguma bendradarbių ėmė laikyti mane kankintoja.

Ir štai vieną dieną parke įvyko lūžis.

Pamačiau vaiką bėgantį prie manęs, lyg jį vytųsi laukinių vilkų gauja. Jis spiegė. Prisiartinęs puolė man ant kaklo graudžiai verkdamas. Trindamas savo veidą ir tampydamas mane už rankų pradėjo staugti:

– Mira, sakyk Kortelou kelias. Kortelou kelio 711 numeris.

Kapinės, – kartojo smarkiai mikčiodamas. Buvo aišku, kad kažkas jį nepaprastai jaudina. Taigi visiškai nusivylusi ir norėdama padėti vaikui sušukau:

– Kaip galiu tau padėti, jei nežinau, kas tau atsitiko, o tu nesakai?

Apstulbęs Piteris minutėlę liovėsi klykęs ir sušuko:

– Mira, ištrauk tą daiktą iš tavo (Piterio) akies. Skauda.

Pirmą kartą išgirdau jį kalbantį apie lokalizuotą fizinį skausmą.

Niekaip negalėjau suprasti, kodėl Piteris panaudojo tokį, atrodo, atsietą ir nejausminį simbolį kaip gatvė ir jos numeris įvardyti tokiam emociniam ir nemaloniam išgyvenimui. (Kapinės turėjo prasmę, kadangi žaizda galėjo ten nuvesti.) Tačiau po to kiekvieną kartą, kai tik vaikas pradėdavo savo maldelę: „Gatvė, kelias, kapinės“, klausdavau:

– Ką tau skauda?

Gana dažnai, gerokai pamikčiojęs ir pamurmėjęs, tarytum prasitarti apie skausmą būtų pavojinga, jis atsakydavo man. Bet neretai ir ne. Atsakydamas prisipažindavo patyręs fizinių arba emocinių nuoskaudų.

Nuolat klausinėjamas Piteris dar labiau slėpė savo svarbiausią poreikį, neleido jo išsiaiškinti. Be to, tai padaryti trukdė žmonių smalsumas ir žavėjimasis nepaaiškinamomis antgamtiškomis jo savybėmis, o ir pati dėl to jaučiausi nejaukiai.

Kaip jau esu minėjusi, Piteris savo klausimais puolė kiekvieną žmogų, kuris tik pakliūdavo į jo regėjimo lauką. Nesvarbu kur – klasėje, gatvėje, parke, parduotuvėse, namie. Dažniausiai nepriklausomai nuo to, ar matė jį pirmą sykį, ar daugybę kartų ir jau buvo gavęs visą informaciją, kurią ir kartą išgirdęs visada atsimindavo.

Tie puolimai baugindavo, nes prisiartinęs prie aukos vaikas degančiomis akimis verdavo ją, kartais net kibdavo į atlapus, kaklą ar kur pasiekdamas (kartais prašalaitis tai palaikydavo meilės glamonėmis) ir reikalaudavo „atsakymų“. Tokie Piterio veiksmai visus stebino ir gąsdino. Tačiau žmonės susitaikydavo su tuo vildamiesi tapti vaiko antgamtinių sugebėjimų liudininkais. Ir jis tiksliai išberdavo jiems, kurią savaitės dieną vienais ar kitais metais buvo ar bus jų gimtadienis ir panašius dalykus.

Jo sugebėjimai išties buvo antgamtiniai. Bet jis nė nemirktelėjęs, be jokios ryškesnės intonacijos balse monotoniškai galėdavo niurnėti visą dieną viešai jų nedemonstruodamas. Man atrodė šventvagiška veržtis į tą teritoriją, į kurią neturėjau jokios teisės patekti. Antra vertus, bandžiau gūžtelėti pečiais ir ignoruoti minėtus sugebėjimus, kai pajusdavau, kad jie – pigus triukas, kurį pasitelkęs tas labai gudrus ir manipuliuojantis vaikas prievartauja žmones, kad jie tenkintų jo reikmes[8].

Dar kartą suvokiau, kad niekada neperprasiu didžiosios Piterio paslapties. Vien tik todėl, kad man stigo jo gebėjimų. Jo pasaulyje buvo gelmių, į kurias niekaip negalėjau prasiskverbti. Bet taip pat supratau, kad tam logiškam (kad ir nežinomam) procesui, naudojamam metų, mėnesio ir dienos lygčiai išspręsti, vaikas turi skirti tam tikrą vietą ir savo susikurtame sudėtingame pasaulyje. Kadangi minėtas procesas daugeliui mūsų liko paslaptis pirmuoju atveju, tai buvo nesuvokiamas ir antruoju.

Po to supratau, kad mane piktino ne Piterio gabumai, bet tai, kaip jis naudojosi jais. Pasitelkęs juos sugebėjo išnaudoti žmones, gaudamas iš jų informaciją reikiama kaina, palaikyti ryšį su kitais paties primestomis sąlygomis. Tačiau ir Piterio mokama kaina buvo aukšta. Jausmas, kad esi galingas, kai iš tikrųjų – bejėgis, turėjo gąsdinti vaiką. Jausmas, kad sulauki iš kitų mažai pagarbos ir saugumo, turėjo beviltiškai jį žlugdyti. Pavojinga, kai tavo „pasaką“ stiprina aplinkinis pasaulis. Skausminga jausti, kad į tave vėpso, tavimi stebisi ir, aišku, tavęs nemėgsta, kad ir kaip slėptų, nors tai Piteriui ir teikė nusiraminimą, kurio stigo jo suluošintam pasauliui.

Taigi pusantrų metų veltui siekiau, kad jis liautųsi puldinėjęs žmones. Atrodė, atėjo laikas veikti aktyviau.

Mudviejų savitarpio santykiai pasirodė pakankamai stiprūs,

[8] Prisimenu, kartą radau XIX a. teatro afišą, kurioje buvo užrašyta spektaklio data ir net nurodyta savaitės diena. Įsitikinusi, kad Piteris bus patenkintas turėdamas progą pasireikšti ir išblaškyti mano abejones jo gabumais, paklausiau, kuri savaitės diena buvo 1875 metų sausio 15-oji. Vaikas, matyt, nustebęs ir nusivylęs, kad ir aš įsivėliau į jo datų nustatymo manevrą, ramiai atsakė: „Ketvirtadienis“. Jis buvo teisus – tą patį bylojo ir užrašas afišoje. Tai mane pagydė. Niekada daugiau vaiko neklausiau nieko panašaus, bet ir nesuabejojau jo gabumais – M. R.

kad atlaikytų daugelį smūgių. Piteris pasikliovė mano jėga ir dažnai kalbėdavo mano žodžiais.

Taigi nusprendžiau: kiek Piteris bestaugtų, niekada daugiau nepuldinės žmonių parke, gatvėje ar aikštėje. Pasakiau jam, kad jeigu sulaužys šią taisyklę, nebeeisime į lauką. Žinojau, kaip svarbu jam ten eiti, nes tikėjosi sutikti savo „kates“.

Ilgai mane tyrinėjęs Piteris susitaikė su nauja padėtimi. Tačiau mokykloje dar vienerius metus leidau jam toliau apiberti kitus klausimais, nes kai pabandžiau sustabdyti, taip įsisiautėjo, kad pasijutau neturinti teisės to daryti.

Žinoma, jo poelgių prasmė man dar tebebuvo visiška paslaptis. Mano mintis, kad jis puolė žmones norėdamas su jais suartėti, įgyti jų meilę ir atgauti pasitikėjimą, neatrodė įtikinama, nes jo poelgiuose būta ne tik to, kas patraukdavo žmones, bet ir to, kas atstumdavo. Būtinumas ir neviltis vertė jį „žinoti“ tuojau pat, o tai, viena vertus, atspindėjo baimę ir neapykantą sutiktam žmogui, kita vertus, poreikį užvaldyti tą žmogų ir tapti itin nuo jo priklausomam.

Vieną dieną Piteris „pamiršo“ kažką užsipulti mokykloje. Pirmą kartą nuo mūsų pažinties pradžios nutiko toks dalykas. Pasinaudojau tuo ir nustačiau taisyklę: leisiu jam „paklausti“ penkių žmonių, o šešto - ne. Dar vėliau galėjo klausti keturių, o du praleisti; paskui klausdavo trijų ir tiek pat palikdavo ramybėje. Šauksmai, lydėję mano naujas taisykles, buvo neįtikėtini. Bet kai ir jie nepadėjo, Piteris tapo „racionalus“ ir ėmė manęs prašyti.

– Bet Piteris turi žinoti, – sakė jis.

– Kodėl?

– Todėl, kad jam reikia.

– Kodėl? Aš juk neklausinėju, niekas aplinkui taip pat neklausinėja.

– Jis tada geriau jaučiasi, – aiškino Piteris ir pridūrė: – Tai jį guodžia ir ramina jo nervus.

Jis garsiai verkė, įsikibęs į mano rankas, lyg jos turėtų galią ką nors pakeisti. Į mano „kodėl“ taip ir nebuvo atsakyta. Tačiau vis vien nepaisydama jo spaudimo atkakliai laikiausi naujos taisyklės ir nuolat kartojau savąjį „kodėl“, o jis vis atsakydavo: „Piteriui reikia“. Mudu abu dėl to nervinomės, bet po

metų kartą paklaustas „kodėl“ Piteris staiga atsakė:

– Todėl, kad jie nepažįstami. – Kai toliau spaudžiau, vaikas pridūrė: – Piteris jų bijo.

Praėjus dar kelioms dienoms po mano nepaliaujamų „kodėl“ pratrūko:

– Tie žmonės turi kelias Piterio dalis.

Staiga debesys išsisklaidė.

– Jeigu tu žinai, kas jie ir kur gyvena, ar jie dar vis tiek turi tavo dalių? – paklausiau.

– Taip, – atsakė vaikas, – bet tada Piteris žino, kur jas surasti.

Šiek tiek paaiškėjo, kodėl Piteriui žūtbūt reikėjo „žinoti“. Dėl vienos ar kitos priežasties tai varganai mažai būtybei reikėjo išdalyti save ir paslėpti ar atiduoti savo dalis. Visi, su kuriais Piteriui kada nors teko susidurti, turėjo po keletą jo išsimėčiusių ir trūkstamų dalių. Kad palaikytų ryšį su tomis dalimis, Piteris turėjo žinoti, kur ieškoti visų tų žmonių.

Jis neturėjo nei draugų, nei pažįstamų, bet prisiminė kiekvieną žmogų, kada nors pasipainiojusį jo kelyje. Ne kaip draugą, bet kaip priešą, turintį jo dalių. Toks vienišumas atrodė siaubingas. Jis klausinėjo žmonių reikiamos informacijos – vardo, adreso, telefono numerio, gimimo datos ir t. t.

Todėl jei kas nepažįstamas įeidavo į kambarį, užbėgdavau Piterio klausimams už akių sakydama: „Jis neturi tavo dalių. Jis turi savas, o tu – savas“. Kartais tai padėdavo, bet dažniausiai – ne. Padėdavo, kai jis jau žinodavo lankytojo vardą, adresą ir pan. Bet jei nežinodavo, leisdavau jam paklausti. Ilgainiui Piteris pradėjo dalis centralizuoti. Vietoje „dalių“ atsirado „dalis“. Man atrodė, kad jis pradėjo jungti dalis į visumą.

Dabar, pasirodžius nepažįstamam žmogui, Piteris bėgdavo į tualetą. Kartą užėjo vyras, vardu Dikas. Piteris iš karto pristojo prie nepažįstamojo, norėdamas sužinoti vardą, adresą ir t. t. Kai bandžiau įtikinti vaiką, kad jis ir Dikas turi savo atskiras dalis, Piteris aiškiai man paprieštaravo: „Ne“. Tada paklausiau: „Tai kokią tavo dalį turi Dikas?“ Vaikas atsakė: „Koją“. Pasiūliau jam paliesti savo ir Diko kojas, kad pamatytų skirtumą. Jis padarė tai ir pasakė: „Ne, ne koją“. Tada išsigandęs pribėgo prie durų ir ėmė klykti: „Piteriui reikia į tualetą“. Į mano „kam“ vaikas atšo-

vė: „Jis turi“. Tik tiek tepavyko išpešti. „Gal kartais manai, kad jis turi tavo penį?“ – paklausiau. Piteris pašoko iš susijaudinimo ir suklykė su palengvėjimu: „Taip!“ Tada pasiūliau nueiti į tualetą ir pačiam pasitikrinti. Grįžęs pasakė: „Piteris turi savo“.

Berniuko koordinacija pagerėjo. Jis išdrįso suptis sūpuoklėse, geriau bėgiojo, vaikščiojo pasitempęs ir karstėsi vikriai kaip beždžionė. Net ryžosi paragauti naujo maisto. Atrodė, kad Piteris vis labiau jungia dalis į visumą. Kalbėjo aiškiai ir geriau save kontroliavo.

Dar ilgai klausinėjo žmonių vardų, adresų ir pan. Tačiau neprimesdavo klausimų per prievartą, nes pasikeitė klausinėjimo priežastys. Dabar jis klausinėjo norėdamas užmegzti kontaktą su žmonėmis ir rasti pokalbių temą. Kartą manęs paklausė: „Tai apie ką Piteriui šnekėti su žmonėmis? Piteris nežino, kas juos domina“. Be to, darė tai norėdamas patikrinti, ar jį sulaikysiu, ypač tada, kai mudu nesutardavome. Griebdavosi to norėdamas atstatyti pašlijusius mudviejų santykius, kad iš naujo mane sudomintų.

Vieną dieną, praėjus dviem metams nuo mūsų bendravimo pradžios, nutiko keistas dalykas.

Gulėjau ant grindų kniūbsčia ir su kitu grupės vaiku iš atskirų detalių dėliojau dėlionę. Piteris stovėjo prie molberto ir piešė kates. Staiga pajutau, kad prie mano sėdmenų prigludo galva. Dėliojau toliau nepasukdama galvos, nenorėdama trukdyti kitam vaikui, kuri šalia manęs jautėsi ramiai. Supratau, kad tai Piteris. Jis buvo labai tylus, tik kažką vos girdimai šnabždėjo. Nespėjau paklausti, kas atsitiko, kai pajutau, kad Piterio galva ėmė slinkti mano kojomis link grindų. Po to jis atsistojo ir pasižiūrėjo į mane. Jo išraiška buvo keista. Veidu tarsi šmėkštelėjo būdinga įtampa ir pastangos, bet greitai dingo.

– Piteris išėjo, – pasakė jis. Kadangi nesusigaudžiau, kas atsitiko, jis, pajutęs mano sumišimą, paaiškino: – Piteris išėjo iš Miros, – ir pridūrė: – Kaip iš mamos. Užgimė, – dar patikslino, tarytum norėdamas išsklaidyti visas abejones, ir grįžo prie piešinio.

Po šio nutikimo Piteris ėmė daugiau bendrauti ir tapo šiek tiek savarankiškesnis. Kaip ir anksčiau leido man nurodinėti, kaip jam elgtis. Leidosi vedžiojamas tarsi būtų aklas, bejėgis ir

priklausomas. Vis dar pasikliovė mano, o ne savo valia ir stiprumu, tačiau tą jėgą ėmė vadinti sava. Pajutau, kad vaikas pradėjo pasitikėti manimi ir jau nebenorėjo tik beviltiškai slėptis manyje. Nebeliko tos skęstančiojo nevilties, jis nebesistengė įtraukti į gelmes kartu su savimi ir gelbėtojos. Bet man ir tai tapo bauginančiu išbandymu. Nelaukiau tokio didžiulio pasitikėjimo ir atsakomybės. Sutinku – iš chaoso galima kurti tvarką, o tvarką – paversti chaosu. Tačiau tvarką pavertus chaosu, vėl ją atkurti – be galo atsakinga.

Pakartotinai iškylantys simboliai: „nėra išėjimo“, aklavietė“, „šviesoforas“, „klaidingi posūkiai“ ir t. t. tebebuvo dažni Piterio palydovai, tačiau man atrodė, kad visa tai labiau susiję su vaiko susirūpinimu dėl „kapinių“. Stebėtina, kad šiuokart jis pats ėmėsi iniciatyvos norėdamas išsiaiškinti, ką tai reiškia.

Piterį, matyt, persekiojo klausimas, ar kelias „vienpusio“ ar „dvipusio“ judėjimo. Ar gatvė „aklina“? Ar iš jos „draudžiama išvažiuoti“? Ar vairuotojas „nesupainios šviesoforo šviesų“? Atrodo, kad šie rūpesčiai keldavo jam nuolatinį skausmą, džiūgavimą, siaubą, palengvėjimą, o kartais tapdavo gyvybės ir mirties klausimu. Kai tik Piteris kalbėdavo apie tai ar uždavinėdavo klausimus, jaučiau, kad iš tikrųjų į nieką nesikreipia, tik pats į save, kad pats su savimi dalijasi nepaprastai baugia paslaptimi.

Vieną dieną, kai abu supomės žaidimų aikštelės sūpuoklėse ir Piteriui tai labai patiko, jis staiga atsisuko į mane ir tarė: „Išėjimas draudžiamas“. Nekreipiau į tai dėmesio manydama, kad jis vėl nori primesti man savo pasaulį. Piteris tebesisupo. „Tai kelias ratu, – pasakė jis. – Važiuoji aplink ir aplink, ir nėra jokio išėjimo.“ Supratusi, kad vaikas nori paaiškinti, pažvelgiau į jį. Piteris juokdamasis tarė: „Tada tu esi mišiuga (Jidiš kalba tai reiškia pamišęs, susipainiojęs, sumišęs – M. R.). „Tikrai?“ – pasitikslinau, o vaikas patvirtino: „Žinoma. Eini aplink ir aplink, o išėjimo vis nėra – taip ir pasidarai mišiuga“.

Man paaiškėjo, apie ką jis kalba. Kai susipainioji, ima svaigti galva ir neberandi išėjimo. Sumaištis baigiasi siaubu, o siaubas veda į sumaištį. O gal tai sumaišties siaubas?

Kad ir kaip būtų, atrodė, kad Piteris jautė artėjančią sutriki-

mo būseną, nors ir nesuprato, kas būtent jį taip gąsdino, kad sutrikdavo, susipainiodavo, jog nesusidurtų su tuo (siaubu). Be to, visai sąmoningai žinojo, kada sutrikimo būsenos neišvengs, ir įprasmindavo savuosius ženklus.

– Klaidingas posūkis? – paklausiau. – Ar jis kelyje, iš kurio draudžiama išvažiuoti?

– Taip, – drebėdamas atsakė jis. – Negalima ten sukti, nes pateksi į kelią, iš kurio nėra išvažiavimo, – susijaudinęs jis vis kėlė balsą.

– O paskui akligatvis ir šviesoforas? – lyg tarp kito pasiteiravau, nenorėdama išgąsdinti vaiko.

– Paskui tik kapinės, – atsiliepė jis.

– Kas? – bandžiau išklausti toliau.

– Tai viskas, – nukirto Piteris ir nulipo nuo sūpuoklių. – Ten galas viskam.

Tai tikrai buvo viskas. Jis išpasakojo man visą savo istoriją – kad labiausiai bijo mirties. Kelio gale mus visus pasitinka mirtis ir kapinės. Tą patį išgyveno ir Piteris, tik jis visa tai suvokė geriau nei mes, nuolat to bijojo ir žinojo apie mirtį daugiau už kitus žmones.

Nuo to karto, jei tik berniuką apimdavo panika ir jis pradėdavo klykti: „Nėra išvažiavimo ar „klaidingas posūkis“, pertraukdavau jį žodžiais: „Žiūrėk, Piteri, štai išėjimas. Aš tau parodysiu. Tu tik įeini ir išeini iš to kelio“. Tada Piteris nurimdavo ir išties išeidavo iš to pavojingo kelio. Nesvarbu, kur tas kelias vesdavo. Ar į sutrikimą ir paskui į mirtį, ar tiesiog į mirtį – vis tiek buvo pavojingas. Piteris jautė, jeigu dėl vienos ar kitos priežasties sutriktų, pamirštų tą magiją, kuri saugojo jį nuo mirties, eitų tiesiai į ją – į „kapines“.

Padėjau Piteriui įveikti daugelį kelių. Atėjo laikas, kai jis ateidavo pas mane ir ramiai tardavo: "Piteris neteisingai pasuko, neveikia šviesos. Mira turi parodyti jam išėjimą". Atėjo laikas, kai kalbos apie šviesas ir kelius galutinai baigėsi ir Piteris man sakydavo: „Atsimeni, kai Piteris bijojo kelio, iš kurio „draudžiamas išėjimas“? Bet tai įvyko daug vėliau.

Jis ir toliau skaičiavo. Be galo ir be krašto. Atrodė, kad iš skaičių nelaisvės niekada neišsivaduos. Galėdavo skaičiuoti va-

landą, dvi, o ir tris. Visada pradėdavo nuo vieno ir tęsdavo labai nuosekliai.

„Piteri, kiek gauni?“ – klausdavau. „Piteri, kodėl skaičiuoji?“ – užsispyrusi teiraudavausi. „Piteri, ar tu laimingas?“ – bandydavau užčiuopti. „Piteri, ar tu nelaimingas?“ – mėgindavau suprasti. O jis toliau monotoniškai berdavo skaičius.

„Piteris turi, – vos girdimai atsakydavo, – nes Piteris turi.“

Skaičiuose esama magijos. Kabalos.

Piterio skaičiavimo ritmas gąsdino ir labai gundė. Daug kartų pritūpusi prie vaiko linkčiojau galvą į skaičių ritmą. Daug sykių kankinausi, patekusi į tuštumą, kur laikas ir erdvė, kaip mes tai suvokiame, dingdavo, užleidę vietą apatiškam amžinumui. Daug kartų man pavyko išsilaisvinti vien tik valios jėga. Dievas žino, po kurio laiko.

Piteris skaičiavo, o aš buvau bejėgė. Vaikas, atrodo, pajuto mano pralaimėjimą ir ramindamas sakydavo: „Na, gerai, nebeskaičiuosiu“. Tačiau iš įpratimo ir toliau čepsėdavo lūpomis tarsi būtų narkomanas, vietoje opiumo svaiginęsis savo stebuklingos maldos ritmu. Sekdama jo judančias lūpas galėjau suprasti, kaip jos taria: „Septyniolika tūkstančių šimtas vienas, septyniolika tūkstančių šimtas du“.

Kartą, praėjus porai mūsų bendro darbo metų, mudu su Piteriu ir dar pora mūsų grupės vaikų ilsėjomės paplūdimyje. Bangos garsiai daužėsi į krantą ir vis laižė smėlį. Kai aš su kitais vaikais juokdamosi traukiausi nuo bangų, Piteris įniko skaičiuoti. Pasitraukėme dar toliau. Piteris tebeskaičiavo. Vėl atsistojome, kad pasitrauktume. Piteris jau buvo suskaičiavęs iki dviejų tūkstančių. Atrodė tarsi prikaustytas, skaičiavo nebegalėdamas pajudėti, taigi nusitempiau jį su savimi. Staiga Piteris suskato klykti: „Mira ir Piteris turi eiti atgal! Bangos per daug alkanos ir triukšmingos! Jos jį gąsdina“. Tada vėl pradėjo skaičiuoti. Paklausiau, ar skaičiuodamas norėjo pasakyti, kad bijo, ar šitaip slepia baimę, o gal dar kažką, kas jį gąsdina. Piteris atsakė: „Skaičiavimas nuveja baimę, nustumia ją į šalį ir ji nebegąsdina Piterio“. Po tokio paaiškinimo, vos tik jis pradėdavo skaičiuoti, motina arba aš imdavome klausinėti, ko jis bijo, ir aiškindamos padėdavome įveikti baimę.

Kiek save atsimenu, katės man visada kėlė ypatingus jausmus. Šuns poelgiai saistomi tam tikrų taisyklių, o katės – ne. Man atrodo, kad katėms negalima pritaikyti jokių taisyklių ar primesti tvirtos nuomonės. Katė negali būti nei teisi, nei klystanti. Ji tiesiog katė. Enigma. Kažkas nesuvokiama. Magija (gal mano tolimieji protėviai paliko manyje katės garbinimo pėdsakų). Katė.

Piteris norėjo pažinti ir jausti kates, turėti ir laikyti jas, pats būti katinas. Per tuos ketverius mūsų pažinties metus mažiausiai pusę savo dienos ir miego valandų Piteris ieškojo kačių. Tikėdamasis jas rasti klajodavo po rūsius, skersgatvius, laiptines, užsikardavo ant stogų, balkonų, lįsdavo į svetimus namus bei kiemus. Jei katę būdavo įmanoma pagauti, pagaudavo ir apsikabinęs nusinešdavo. Jis matė kates visur – ten, kur jų buvo, ir kur nebuvo. Jis kalbėdavo, valgydavo ir miegodavo kaip katinas. Jo katės buvo įvairių dydžių ir spalvų. Jis piešė kates, lipdė iš molio, karpė iš žurnalų. Ieškojo kačių savo slėptuvėse ir amžinai mėgino surasti „tikrąją slėptuvę“, nes žinojo, kad ten yra jo „ypatingos“ katės.

Pamatęs katę Piteris baisiai susijaudindavo. Jo akys sužibėdavo ir jis nusivydavo ją tarsi kokios jėgos skatinamas. Galėdavai šnekėti su juo, šaukti ant jo – nieko negirdėdavo. Matydavo tik katę. O pasivijęs griebdavo ją su keista susijaudinimo, pasitenkinimo, siaubo ir pykčio išraiška. Spausdavo taip stipriai lyg būtų bijojęs, kad nepabėgtų, tarsi pagaliau būtų radęs seniai pamestą savo dalį ir norėtų ją susigrąžinti, turėti. Tuo pat metu atrodė, lyg trokštų ją sunaikinti ar būti jos sunaikintas, alktų būti jos prarytas ar susilieti su ja.

Panaši reakciją vaikui keldavo ir katės atvaizdas. Jei nematydavo kačių, apie kurias būtų galima kalbėti, susikurdavo jas savo vaizduotėje, o paskui versdavo žmones aptarinėti jų spalvą, skaičių ir dydį. „Kiek kačių turi batsiuvys? Kokios spalvos katės septyniasdešimt trečiame žurnalo puslapyje? Kiek kačių tupėjo ant tvoros?“ Jei neišgirsdavo teisingo atsakymo, kildavo beprotiška įtampa, įprasta panika, skardėdavo klyksmai.

Kai jis supykdavo ant manęs (ar ko nors kito), pradėdavo aimanuoti: „Miau, miau, tu negausi žuvies“. Tarytum jis, kati-

nas, iš manęs, kitos katės, būtų rengęsis atimti skanėstą.

Kai Piteris išmoko aiškiau reikšti savo pyktį, ėmė elgtis kaip katinas, šiepti dantis. Akys suspindėdavo, pirštai primindavo letenas su aštriais nagais – jis būdavo pasirengęs sėlinti ir pulti. Tačiau sustodavo vietoje ir nieko nepajėgdavo padaryti. Galiausiai tesugebėdavo išspausti: „Miau, miau".

Laiku bėgant, kai Piteris pradėjo sveikti, jo katės įgijo seksualinę diferenciaciją. „Katės su uodegomis yra berniukai, – sakydavo jis, – o išsižiojusios katytės – mergaitės, nesvarbu, kokia tai burna". Jis drebėdavo ir, matyt, išsigąsdavo vien pagalvojęs apie burną. Tuo metu prisipažino norįs paliesti mano dantis. Neprieštaravau, bet jis nedrįso ir vėl klausinėjo: „Ar Mira kąs? Ar Mira sakys ‚miau?" Galiausiai padarė, ką norėjo, ir su baisia nuostaba konstatavo: „Mira nekanda. Mira tikrai nekanda". Tada pradėjo piešti kates, kurioms duodavo vardus – „Mira katė", „Piteris katinas", „Metju kačiukas" ir „Robis kačiukas". Aš buvau „mama katė", jie – „trys maži kačiukai". Pradėjau suprasti, kad kol Piteris manęs nevaizdavo savo piešinyje, tol „saugiai" bendravo su kate ne tik dėl jos nemirtingumo, bet ir todėl, kad prieš jam įsisavinant šios sąvokos reikalingumą, prieš tai, kai katės tapo pažeidžiamos, tai buvo vienintelis saugus (nesimbolinis) ryšys. Katė atstojo jam saugią motiną, tarpininkę tarp jo ir aplinkinio pasaulio – gyvenimo. (Žvėris-vilkas ir t. t. laukinių vaikų supratimu).

Norėdama iš Piterio sulaukti atsakymo pradėjau piešti kates ir „sukūriau" testą. Tik tada mes pradėjome suvokti vaiko susitapatinimą su katėmis. Piešiau kates skirtingų padėčių, įvairių išraiškų. Tai turėjo Piteriui kažką reikšti. Vaizdavau smurtines ir švelnias, kruvinas ir meilės kupinas scenas; kai kurie piešiniai buvo spalvoti, kai kurie ne. Mano piešiniuose katės pjovėsi, žūdavo, gyveno ir stipdavo. Mamos katės, tėčiai katinai...

Būtent tuo metu Piteris, pasižiūrėjęs į vieną mano piešinį pasakė, kad katės kraujas turi kvapą. Piteriui tas kvapas patiko – atrodė malonus. Pasiteiravau berniuko motinos, ar Piterio gyvenimo būta kokio nors įvykio, susijusio su kate. „Turėjome šunį Tipį, – pradėjo pasakoti ji. – Jis buvo labai ramus, bet kai išvysdavo katę, be proto įsiusdavo. Piteris matė, kaip jis su-

draskė dvi kates.“ Kai paklausiau: „Kokios tai buvo katės?“, ji atsakė: „Irgi nepaprastai įniršusios“. Ji paklausė manęs, ar aš manau, kad Piteris tapatina save su tomis katėmis, kurias užpuolė Tipis. Neatmečiau tokios galimybės, bet man atrodė, kad kartais, ko gero, jis pats tapdavo Tipiu. Pasiteiravau Piterio apie jo kates. Jis nieko negalėjo man atsakyti, išskyrus tai, kad „katės neturi mirti, jos turi devynis gyvenimus“. Taigi katės buvo jo nemirtingumo laidas. Katės pašalins mirtį iš vaiko pasaulio. Nes jeigu Piteris taptų katinu, jis perimtų kačių „magiją“ – kačių ištvermingumą. Dalį tos magijos sudarė devyni kačių gyvenimai ir nemirtingumas. Norėdamas įsitikinti, kad jos nugali mirtį, Piteris jų ieškojo. Tačiau norėdamas būti tikras, kad katės išties turi visus tuos gyvenimus, turėjo surasti gyvas tas dvi užmuštas kates. Tada ir pagalvojau, kad tikriausiai Piteris rūsiuose ir skersgatviuose ieškojo būtent tų savo kačių. Tų kačių, kurios nors ir negyvos, bet „nemirė“, kadangi gyvena devynis gyvenimus. Ieškojo, nes norėjo pats įsitikinti, kad nugalėjo mirtį. Mėgindamas aptikti „slaptą vietą“, ieškojo ir paslėpto savojo „aš“, o drauge ir vietos, kurioje gyveno tos dvi katės. Kai galiausiai Piteris paminėjo savo mirusį brolį Metju, jis prasitarė, kad ir brolis, ir katės yra „slaptoje vietoje“. Ir jeigu kada paklausdavau, ar jie visi mirę, Piteris griežtai paneigdavo, tvirtindamas, kad „katės ir Metju gyvi“. Kai pasidomėdavau, ar ir jo dalis buvo toje „slaptoje vietoje“, Piteris atsakydavo: „Taip, bet tik tada, kai Piteris buvo mažas“.

Tik tokias nuotrupas galėjau išgauti iš Piterio ir nieko daugiau. Todėl man viskas atrodė taip:

„Slapta vieta“ – ten, kur vaikas ras gyvenančias savo negyvas kates ir gyvą mirusį brolį. Šios vietos jis visada ieškojo atkampiuose rūsiuose, laiptinių užkaboriuose, ant stogų – gana izoliuotose ir negyvenamose vietose. Galbūt jam panaši vieta prilygo kapui. Galbūt tuo pačiu tai buvo būdas atmesti kapo realybę ir gyvenimo baigtį.

Jei kapas nėra kapas, jei jis – tuščias, tai nėra ir mirštančiųjų.

Piterio brolis Metju buvo silpnaprotis. Vaiko mirtis laikyta nelaimingu atsitikimu. Pasak Piterio, brolį nuo laiptų nustūmė

motina. Kita versija – pats Piteris tai padarė. Kai mirė Metju, Piteriui buvo penkeri. Jis matė mirusįjį ir praleido su juo naktį. Mirties Piteris nesugebėjo suvokti. Kartu tai buvo gyvenimo realybė. Nežinau, ar todėl „kapinės“ jam tapo simboliu, bet buvau įsitikinusi, kad stebėjimas, o gal ir tiesioginis dalyvavimas smurte mirties baimę padarė dar ypatingesnę ir be galo sustiprino.

Nors Piteris buvo palaidojęs savąjį „aš“ gerokai anksčiau nei mirė brolis, nes pasaulis jam neatrodė saugus, manau, kad jis ir save tapatino su mirusiu broliu ir jautė, kad pats buvo „palaidotas“ kartu su juo (galbūt brolio viduje). Tokiu būdu jo „aš“ atsidūrė „slaptoje vietoje“, tas kiaute paslėptas savasis „aš“, kurį jis saugojo nuo pasaulio, kurį atidėjo į šalį pailsėti ir atskyrė nuo pasaulio. Kai tik jis imdavo ieškoti „slaptos vietos“, jį lyg magnetu traukdavo prie tų paieškų, tarsi radus tą vietą, joje būtų galima aptikti save, brolį, kates ir patį gyvenimą.

Po kurio laiko, kai Piterio būklė akivaizdžiai pagerėjo, jis papasakojo man istoriją apie savo šunį.

– Aš turėjau šunį, vardu Tipis. Jis vaikydavosi kates. Jam patikdavo sužeisti kates. Tipis miegojo mano kambaryje. Paskui vieną dieną mama juo atsikratė. Ir paskui tu nebeturėjai šuns, bet tu miegojai mamos kambaryje. Ir kačių mama atsikratė.

Įdomu, kad Piteris pradeda istoriją įvardžiu „aš“. Kai turėjo šunį, vaikas drįso rodyti savo tapatumą. Kai šuns nebeliko, Piteris kažkodėl tapo „tu“. Ėmė kreiptis į save antruoju asmeniu tarsi išskaidydamas savo tapatumą.

Kadangi nesaugu būti nei berniuku, nei šunimi (abu miršta), Piteris verčiau nori tapti kate. Katės nemiršta – gali tik jomis atsikratyti. Gali sunaikinti jas, bet kadangi jos turi tuos visus gyvenimus, jos tikrai nemiršta.

Mama užmušė šunį ir tas dvi kates, paskui pasiėmė Piterį į savo kambarį. Tai reiškė, kad ji gali nužudyti ir Piterį. Jis nesijautė saugus. Ir vietoje „aš“ atsirado „tu“.

Praėjus dviem mūsų bendravimo metams, pradėjau riboti jo kalbas apie kates.

Tuo metu jis leido uždėti ant dantų plokšteles. O kartu su plokštelėmis, lyg norėdamas apsiginti nuo gebėjimo praryti ir

savo aštrių tarsi katės ilčių, įgijo gebėjimą fiziškai reikšti pyktį ir jau labiau priminė berniuką nei katiną.

Po dviejų su puse metų jis ėmė sakyti man, kad „Piteris nusprendė daugiau nebekalbėti apie kates“. Tačiau tai buvo tik noras, o ne realybė.

Praėjus trejiems metams Piterio santykiai su katėmis pasikeitė. Jos jau nebebuvo vaikui gyvybiškai reikalingos – nebebijojo, nebemylėjo ir nebeneapkentė jų taip stipriai. Norėjo, kad jos būtų netoliese, bet kitaip jas imdavo. Nebeliko to džiaugsmingo susijaudinimo. Tačiau tarp jo ir kačių kaip ir anksčiau liko tikras ryšys ir beveik bežodis supratimas.

Mano atmintyje išliko epizodas iš to periodo. Piteris gyveno stovykloje. Atvažiavau jo aplankyti. Buvo ką tik paliję. Kvepėjo grybais ir šlapiomis pušimis. Mažas berniukas ratais aplenkdamas medžius artinosi prie manęs. Vilkėjo geltoną lietpaltį, ant galvos buvo užsimaukšlinęs geltoną kepurę nuo lietaus, avėjo juodus batus. Kaklą dengė juoda kailinė apykaklė, kurią jis nuolat lietė pirštais. Iki šiol prisimenu to reginio grožį ir keistą nesuderinamumą. Neperšlampamas lietpaltis su kailiu vidurvasarį.

Berniukas priėjo arčiau. Pasilenkiau, norėdama jį pabučiuoti. Staiga apykaklė pajudėjo ir atsitrenkė į įsibrovėlę – mane.

Pasirodo, tai būta katės.

Prisimenu Piterio įšventinimo į vyrus ceremoniją, kai jam buvo trylika metų.

Jis buvo vienintelis tėvams likęs sūnus. Pamišęs, nevientisas, keliantis graudulį. Būtent dėl jų jis turėjo atlikti brendimo ritualą. Vardan iliuzijos, kad jie, kaip ir kiti, turi sūnų. Ir jis taip pat taps vyru.

Sinagoga buvo didelė, pilna žmonių. Rabinas – senas ir išmintingas. Piteris, naudodamasis savo fenomenalia atmintimi, buvo išmokęs viską, ką reikėjo sakyti. Jaudinausi dėl Piterio, dėl jo tėvų patoso ir dėl savęs.

Piteris nauju kostiumu ir persigandusiu veidu atrodė blogiau nei kada nors. Aš buvau pasipuošusi: skrybėlė, aukštakulniai bateliai, nauja suknelė ir bandžiau pasislėpti paskutinėje eilėje.

Piteris priėjo prie altoriaus, užsimetė šaliką, užsidėjo jarmulką, atsivertė maldaknygę ir ėmė skaityti. Bet staiga atsisuko į

rabiną, įsikibo į to seno žmogaus kaklą abiem rankomis ir įsmeigęs demoniškos jėgos kupiną žvilgsnį į jo akis suskato aimanuoti: „Kiek kačių tupi ant sinagogos tvoros? Piteris turi žinoti, Piteris turi". Vargšas senukas, stengdamasis išsivaduoti iš Piterio gniaužtų, pradėjo šauktis pagalbos. Sinagogoje kilo panika ir aš nukaukšėjau iki pat altoriaus. Atitraukusi Piterį, išlaisvinau rabiną ir išsivedžiau vaiką į lauką, „pasižiūrėti, kiek ten kačių"...

Vėliau Piteris paaiškino, iš kur atsirado „tos katės". Vaiką išgąsdino daugybė į jį nukreiptų žvilgsnių.

– Tik katės nuramino Piterį. O Mira buvo per toli, – pasakė jis.

Prisimenu, mudviem išėjus pasivaikščioti į Bruklino aukštumas, Piteris papasakojo žinąs, kaip susirasti žmoną.

– Piteris nueis į katės namus, – šaukė jis man kiek tik išgali, – ten – daugybė katyčių. Jis išsirinks vieną iš jų ir ves.

Man nustebus dėl tokios minties pridūrė:

– Tėčio draugas taip Piteriui sakė. Jis juk draugas, tai tikriausiai žino.

Kai gimsta kūdikis, vienintelis jo ryšys su pasauliu užmezgamas tik per motiną. Jei kūdikis paliekamas vienas, be tarpininkės – motinos, ryšys su pasauliu vystosi chaotiškai, o rezultatai pasirodo pražūtingi kūdikiui. Dėl vienos ar kitos priežasties Piterio motina pati savotiškai sąveikavo su pasauliu. Ji negalėjo veikti kaip tarpininkė. Ji negalėjo suteikti Piteriui nusiraminimo (mano kolega Kurtas Golšteinas[9] vartojo terminą „adekvatumas"). Visa tai sukėlė Piteriui visišką pasimetimą ir baimę.

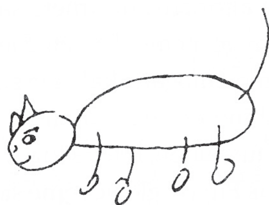
Tad vienintele tarpininke, jungusią vaiką su pasauliu, tapo katė. Vietoje „motinos adekvatumo" Piteriui galiojo „katės adekvatumas". Tačiau, kai motina užmušė kates (ir nugalėjo Piterį), jo tarpininkės – katės – išnyko, o vaikui tebereikėjo jų, kad būtų nemirtingas. Taigi jis nuolat jų ieškojo.

Sunkiausiu laikotarpiu, kai visi žmonės ir daiktai vaiko piešiniuose buvo pasklidi, vienintelė katė išliko vientisa. Ji niekada nebuvo išskaidyta dalimis. Vėliau, man tapus tarpininke, katė prarado dalį savo galios.

---

[9] Neuropsichiatras, teikęs neįkainojamą pagalbą dirbant su Piteriu. Knygos priede pateiktos jo pastabos – M. R.

Pirmoji vaiko nupiešta katė. Niekada piešdamas šių gyvūnėlių neskaidė į dalis.

Kai liovėsi keistai bendrauti su katėmis, po kurio laiko labai susidomėjo šunimis. Stengdavosi pasiekti, kad jie (kokio dydžio bebūtų) jam įkąstų. Siaubingai susijaudinęs kišdavo ranką į šuns nasrus, o kartais bandydavo įbrukti net galvą.

Iki 1956 metų pavasario Piteris buvo vienišas mokykloje. Tarsi atsiskyręs gyvulėlis. Jokių draugų, jokių pažįstamų, jokio ryšio su kitais vaikais. Visiškai priklausomas nuo manęs. Paskui į mūsų grupę atėjo berniukas, vardu Metju. Piteris ėmė juo domėtis. Pamažu mezgėsi draugystė. Pradžioje ji apsiribodavo Piterio klausimu: „Kur Metju?“, bet po kuri laiko jie jau vaikščiojo gatve susikibę rankomis, kartu įsitaisydavo ant sūpuoklių. Galiausiai apsikabindavo ir eidavo imtynių. Keista būdavo matyti Piterį, stovintį prie pagrindinio įėjimo ir laukiantį Metju. Kai šis ateidavo, abu susikibdavo už rankų ir žingsniuodavo į vidų. Kalbėdamas su Metju Piteris neatitrūkdavo nuo tikrovės. Nenaudojo jokių simbolių ir pokalbyje beveik nelietė gatvių ir skaičių. Stebėjausi matydama, kaip greitai suartėjo tie du atsiskyrėliai. Metju visada buvo linkęs pulti, o Piteris atrodė tarsi išniręs iš pasaulio, kuriame viskas subirę į daugybę pasklidų dalių. Jie gana ilgai išbūdavo drauge, spėdavo pastatyti iš kaladėlių namą.

Ryšys ilgai nenutrūko. Jie skambindavo vienas kitam, lankydavosi vienas kito namuose, galiausiai net eidavo kartu į kiną. Bet įdomiausia tai, kad ir Piteris, ir Metju, tokie neužtikrinti dėl savo tapatumo, nieko nenutuokdami apie savo sienas, vienas kito draugijoje gebėjo jaustis savimi. Kai juodu susitikdavo, Metju, visada norėjęs būti bet kuo, tik ne savimi, su Piteriu at-

skleisdavo savąjį „aš“. O Piteris, visada linkęs įkyrėti kitiems, susilieti su visais ir kiekvienu, kurį gąsdino kiekvieno sutikto žmogaus tapatumas, bendraudamas su Metju irgi likdavo savimi. Kai Piteris kartais reikalaudavo: „Sakyk gatves“, Metju kuo rimčiausiai klausdavo: „Ką tu sakai, Piteri? Aš nesuprantu“. O Piteris į tai atsakydavo: „Piteris tik nori apsikabinti su Metju ant kilimėlio“.

Manau, kad tai ne sutapimas, kad pirma ir vienintelė Piterio draugystė su Metju užsimezgė neatsitiktinai. Juk šio berniuko vardas ir amžius buvo toks pat kaip ir mirusio Piterio brolio.

Mūsų bendravimo pradžioje Piteris labai retai supykdavo, išskyrus tuos atvejus, kai atsikratydavo tuo, kas jį erzindavo, pavyzdžiui, kai nuo uolų nustūmė į vandenį Robį. Tačiau už pykčio padiktuotus veiksmus nesiėmė jokios sąmoningos atsakomybės. Mūsų bendravimui tęsiantis, jei tik Piteris ant manęs supykdavo, tuojau tapdavo katinu ir klykdavo: „Miau, miau, negausi žuvies“. (Mane jis irgi paversdavo kate.)

Kai vaikas labiau prisirišo prie manęs, padrąsėjo ir pramoko pyktį reikšti ne miaukimu, o žodžiais.

– Piteris nori, kad Mira prarytų skustuvą. Piteris nori, kad Mira prarytų surūdijusį skustuvą, – pareiškė kartą.

– Kodėl surūdijusį? – paklausiau.

– Kad gautų infekciją ir numirtų, – atsakė, o paskui dar pridūrė: – Piteris nori įmesti Mirą į šiukšlių dėžę.

Bet Piterio negalėjai priversti nei muštis, nei gintis. Jis ne tik nesimušė, bet nemokėjo ir apsikabinti, tarytum tokia fizinė jausmų išraiška, nors ir teigiama, būtų jam pavojinga. Taigi iš pradžių mudu išmokome apsikabinti, paskui pradėjau jį mokyti suduoti ir įspirti. Piteriui prastai sekėsi, nes bijojo to mokytis. Bet pagaliau įvaldė naujus gebėjimus, išbandydamas juos ant mano blauzdų.

Pradėjus geriau save suvokti, Piteriui lengviau sekėsi koordinuoti kūno judesius. Jis sugebėjo susitelkti rengdamasis įspirti, pastumti ar suduoti. Netrukus Piterio veiksmuose atsirado pykčio ir agresyvumo; sukaupęs energiją stipriai ir įnirtingai mane apkabindavo, pastumdavo ar net suduodavo. (Ypač aktyvus pa-

sidarė, kai jam uždėjo dantų plokšteles.) Prisimenu staigų Piterio jėgos protrūkį ir savo išgąstį, kai jis pareiškė nustumsiąs mane nuo laiptų ir tuojau pat pabandė tai padaryti. Kai pasiskundžiau daktarui Goldšteinui, kad sukūriau Frankenšteiną, šis atsakė: „Jūs paleidote jį nuo grandinės, jūs padėsite jam ir susivaldyti". („Jei taip ilgai gyvensiu", – pagalvojau.)

Įgijęs naujos energijos, Piteris pradėjo gana gerai čiuožti, važinėti dviračiu ir eiti imtynių su tėvu. Įdomu, kad viso to išmoko ne su kitais vaikais, bet pats ir akimirksniu. Tereikėjo pamėginti. Po kurio laiko pabandžiau šią energiją panaudoti jo monotoniškai kalbai taisyti ir skaitymo įgūdžiams gerinti. Man atrodė, kad vaiko gyvybingumas – tai syvai, maitinantys jo gyvenimą, kurį valdėme mudu. Ištisą savaitę be paliovos taisiau jo kalbą, prašydama raiškiau šnekėti. „Kalbėk gyviau", – bandžiau jam įteigti.

Matydama, kad tikslo nepasieksiu, pabandžiau panaudoti tą pačią techniką jam skaitant. „Pirmyn, Piteri, – ragindavau, – skaityk apsakymą lyg tai būtų tikras atsitikimas. Nevelk žodžių. Skaityk gyvai."

Mano žodžiai šiek tiek jį palietė. Jis beregint įspyrė man į blauzdą. Pačiupau jo koją ir norėdama įteigti savo nuostatą pasakiau: „Gali skaityti ir kalbėti taip pat energingai kaip spardaisi". Galiausiai labai susierzinęs Piteris pradėjo skaityti kaip reikalavau – energingai ir gyvai.

Vieną dieną skaitė man apsakymą taip veržliai ir su tokiu įkvėpimu kaip niekada anksčiau. „Kaip puiku! – sušukau. – Taip ir reikia." Staiga Piteris pakėlė akis į mane ir iš siaubo griebėsi už gerklės. Apstulbinta jo veido išraiškos sumirksėjau. „Kas yra, Piteri?" – paklausiau. Jis suklykė: „Nes po to yra kapinės". „Po to?" – perklausiau. Jis atsakė: „Po to, kai tau gerai. Po to yra tik akligatvis ir kapinės." Supratau, kad tuo norėjo pasakyti: kai atgyji, turi mirti. Ir persakiau tą mintį vaikui. Jis ėmė drebėti. Lūpos sudrėko. Paskui nubėgo prie lango ir suglebo, susmuko lyg apalpęs. Ir vėl (ko jau seniai nedarė) pradėjo skaičiuoti. Savaime aišku, vėl ėmė kalbėti ir skaityti monotoniškai, be jokios gyvasties.

Po šio bandymo Piteris pradėjo manęs vengti. Sakydavo mo-

tinai, kad nenori su manimi kalbėtis. Kai ši pasiteiravo kodėl, atsakė: „Mira pasakys mamai, o Piteris negali daugiau mamos jaudinti“. O man sakydavo: „Piteris nenori, kad tu eitum su juo pas daktarą Goldšteiną“. Klausiamas „kodėl“ sumurmėjo: „Nes Mira pasakys daktarui Goldšteinui“. Atsakymai į mano klausimą: „Ką pasakys?“ buvo nevienareikšmiški – „Nes Mira žino“ arba „Teisybę“.

Po to lemtingo skaitymo mudu nebesuartėjome taip, kaip anksčiau. Maždaug pusmečiu grįžome atgal.

Vis dėlto ilgainiui vis giliau skverbiausi į tą Piterį, kuris buvo anapus savo gynybos, o jis rasdavo vis daugiau gatvelių, vedusių iš labirinto. Pajutau, kad reikia atnaujinti akademinį darbą, kurio jis ilgėjosi, – skaitymą, rašymą, aritmetiką.

Taigi grįžome prie šių užduočių. Piterio rašysena, nors dabar labiau išskaitoma, vis vien neapsėjo be keverzonių. Žodžiai, kaip susisukusios šakelės, sulaužytos ir sudėtos į raides, lipo vienas ant kito. Vaiko rašyba, žinoma, pranoko jo amžių. Skaičiavo jis irgi geriau už kitus. Ir skaitė puikiai. Septynerių metų vaikui, sėkmingai sprendžiančiam dienraščio „New York Times“ kryžiažodžius, vargu ar reikėjo mano pagalbos.

Tačiau akademinio darbo ritualas padėjo man priartėti prie jo psichologinių problemų. Neleidau, kad tas ritualas atstotų Piteriui žmogišką bendravimą arba leistų kontroliuoti santykius su aplinkiniais, pritraukiant žmones genialumu. Verčiau jį atsidėti mokymuisi, kad būtų gyvybingas bent jau skaitydamas.

Pamažu ėmiau suvokti vis daugiau ir daugiau.

Kai išaugo Piterio sąmoningumas, kai jis geriau suprato savo problemas, konfliktus ir manipuliacijas, paaiškėjo, kad panika, gynyba ir ritualai – išorinis kiautas. Tai buvo jo baimės simptomai, kaip raudonas bėrimas – tymų. Kai jis išsigąsdavo, retai kada aiškiai suvokdavo, kas jį baugina. Mes, jį pažinojusieji, kuo geriausiai suprasdavome tuos simptomus ir dažnai jais žavėdavomės, nes vaikas nuostabiai jais naudojosi.

Piteris buvo susikūręs savitą sistemą. Neabejojau, kad jos pagrindą sudarė praeityje patirta arba iš klaidingo realybės supratimo kylanti baimė. Visa tai jis savyje paversdavo kuo nors

kitu, pridengdavo arba priešpastatydavo susikurtoms fantazijoms ar „pasakoms". Mane visada stebino jo tiksliai organizuota gynybos sistema ir puikus gebėjimas ja naudotis – kiek į tai buvo įdėta energijos ir gabumų! Mes, kurie įstengdavome pažvelgti anapus gynybos, supratome jo gynybinių ženklų prasmę. Šie ženklai, kaip neoninės šviesos, liudijo mums apie jo baimę. Prieš tuos, kuriuos minėti ženklai gąsdino, jie buvo naudojami tik kaip priemonė, norint atstumti nuo savęs, laikyti per geroką atstumą, kad netaptų pernelyg pavojingi.

Kai Piterio simptomai jau ne taip stipriai mane baugino, ėmiau ieškoti po jais slypinčios tikrosios baimės. Be abejo, Piteris keitėsi. Bet ar stipriai? Pradėjau aiškintis atsakymus stebėdama jo bendravimą su manimi, pasauliu ir pačiu savimi.

Pirmiausia ėmiausi mūsų tarpusavio bendravimo. Iš pradžių buvau Piterio jėga, sveikata, ryšys su tikrove, jo kūrėja ir gelbėtoja. Leidau ir draudžiau. Išsklaidydavau jo baimę ir skausmą, globojau ir saugojau nuo blogio. Jis visiškai priklausė nuo manęs, ne todėl, kad žinojo, jog tai – teisingas kelias, o todėl, kad tai buvo vienintelis kelias, kuriuo eidamas suprato, kaip elgtis. Piteris stengėsi įsiveržti į mano pasaulį. Aš puoselėjau jo stiprybę. Leidau justi mano globą. Negailėjau pastangų ugdydama jo jėgas. Nustatydavau ribas jo panikai, ritualams ir ritualų nepriimtinumui. Surinkdavau jo išbarstytas dalis ir sudėliodavau į vietą. Išvesdavau iš kelio, iš kurio „išėjimas draudžiamas", palydėdavau iš „akligatvio" prie išėjimo. Visą laiką jį palaikiau, palaikiau ir palaikiau, ribojau ir leidau.

Man teko plušėti bandant priversti jį liautis kalbėti apie kates, įsivaizduojamų kačių skaičių ir spalvas, reikalauti, kad stebėtų aplinką, valgytų, laiku tuštintųsi, nebijotų. Kad gyventų. „Kiek kačių ant palangės?" – klausdavo. „Nežinau", – atsiliepdavau. „Mira turi pasakyti Piteriui. Nesvarbų, kokį skaičių. Sakyk bet kokį". Piteris nenorėjo prisiimti nė menkiausios atsakomybės už realų gyvenimą, išskyrus vykstantį jo fantazijos pasaulyje. Kai reikalaudavau pasirinkti, atsakydavo klausimu: „Kas Mirai labiau patinka?" Mira turėdavo „rinktis" – susirgti Piteriui ar būti sveikam; įstrigti autobusui ar ne; piešti, spalvoti Piteriui ar ne; ar, ar, ar...

Piteris nesijautė atsakingas už savo skausmą. Tik klykdavo ir verkdavo. Turėdavai tapti aukščiausios klasės sekliu, kad sužinotum, ką jam skauda, nes niekada nesakydavo. Tekdavo aiškintis, ar jis verkia iš baimės, kad nepagavo katės ar kad kažkas neatsakė į jo klausimus, ar kad žlugo jo viltys, ar kad jam suskaudo galvą. Kadangi Piteris nebuvo atsakingas už savo skausmą, tai negalėjo jo ir lokalizuoti. Jei dėl lietaus neįvykdavo planuota iškyla į paplūdimį, Mira „turėjo priversti saulę šviesti“. Negalėdavau atsipirkti jokiais paaiškinimais. Mira „turėjo“. O jeigu šviesdavo saulė, nors oro prognozė pranašavo lietų, iš Miros būdavo reikalaujama „priversti lietų lyti“, nes „taip sakė“. Ir „tai buvo taisyklė“. Ir taip be galo.

Mudviejų santykiai pasikeitė po to, kai Piteris pasakė, kad iš manęs išėjo. Pajutau, jog laikas perkelti vaikui daugiau atsakomybės už jo veiksmus. Nes kai žmogus gimsta, nors ir simboliškai, jis imasi naujos atsakomybės. Piteriui tai visai nepatiko. Jis sakė: „Aš noriu įlįsti į Mirą. Aš noriu grįžti į ją“. Tačiau paaiškinau jam, kad kartą išėjęs nebegali sugrįžti. „Tu negali sugrįžti į Mirą, lygiai kaip negali sugrįžti į mamą, nes tu iš ten išėjai, ir viskas.“ Toks paaiškinimas Piterio nenudžiugino. Jis paklusniai kartodavo mano žodžius, bet nepriimdavo jų. Tačiau galiausiai prisiimdavo vis daugiau ir daugiau atsakomybės. Užuot kamantinėjęs: „Kiek pieštukų buvo dėžutėje? Piteris turi žinoti“, dabar sakė: „Piteris mano, kad buvo septyniolika pieštukų. Ar Mira irgi taip galvoja?“ Dar turėjau patvirtinti pieštukų skaičių, nes Piteris nebuvo tikras, kiek jų. Jis turėjo palyginti savo tikrovę su manąja. Taip pat Piteris bijo prarasti ryšį su manimi. Ypač kontrolę man.

Tačiau pamažu Piteris tapo savita asmenybe, pradedančia ugdyti savo tapatumą. Nebegirdėjau jo nuolatinio reikalavimo: „Mira turi pasiryžti už Piterį. Tai pradžiugins jį. Jam bus maloniau“. Vis dažniau sakydavo: „Aš noriu“, „aš pats nustosiu“, „aš tai padariau, nes buvau išsigandęs“. Netrukus pradėjau pastebėti, kad Piteris atvirai nepakenčia mano globos. Kol galiausiai (1962 metais) man pasakė: „Aš noriu tave matyti tik trumpai, bet ne visą laiką“. Taip mes atsisveikinome su simbioze.

Su manimi Piteris ilgą laiką norėjo nuolat bendrauti ir fiziš-

kai, ir emociškai. O su motina sugebėjo išsiskirti pusei vasaros 1957 metais. Dar pusei vasaros 1958 metais, visai vasarai 1959 ir 1960 metais, o galiausiai visiems metams išvyko į užmiesčio mokyklą. Dar prisimenu mūsų susijaudinimą prieš pirmą ilgesnį išsiskyrimą ir su tuo susijusią aiškią įžvalgą dėl savo ir motinos konflikto, kai vaikas pareiškė: „Piteris ves mamą pas daktarą Goldšteiną“. Kai paklausiau, kam, atsakė: „Taigi daktaras Goldšteinas padės apsispręsti, ar važiuoti į stovyklą“. „Tau apsispręsti?“ – pasitikslinau. „Ne, Piteris apsisprendė. Jis nori važiuoti, bet mama – ne. Daktaras padės jai“. Į mano klausimą: „Ar tu nori važiuoti?“ vaikas atsakė: „Taip“. Man pasidomėjus: „O kaip mama?“, išgirdau: „Piteris nori, kad mama su juo važiuotų, bet dar labiau jis nori, kad mama liktų namie su tėčiu“.

Paskui nutiko minėtas incidentas dėl skaitymo, nulėmęs mūsų santykių atšalimą. Po trejų bendravimo metų vienas nuo kito atitolome. Prasitariau pajutusi jo norą mane įtikinti, kad yra miręs. Jis tikriausiai bijojo, kad pajutęs tikrąjį gyvenimą iš tiesų gali numirti. Po to Piteris nutolo nuo manęs ir daugelį kartų bandė fiziškai užgauti, nes „Mira žino tiesą“. Tas mūsų abipusis pyktis kažkodėl mane išgąsdino, ir mes atsitraukėme vienas nuo kito. Piteriui vėl prireikė kačių. Vis dėlto jis išlaikė kitus laimėjimus. (Nors jaučiausi baisiai kalta, kad Piteris nutolo ir žūtbūt bandžiau jį susigrąžinti, mano pastangos daugiausia buvo intelektualinio pobūdžio. Joms stigo širdies, todėl ir rezultatų nesulaukiau. Todėl bandžiau įtikinti visus, kurie domėjosi mūsų veikla, ypač daktarą Goldšteiną, kad paskirtų vaikui kitą specialistą. Bet niekas manęs neklausė.)

Po pusės emocinio atšalimo metų sykį nusivedžiau tris „savo“ vaikus į muziejų klausytis „Auverno dainų“. Neleidau Piteriui sėstis šalia savęs. Pasisodinau kitus du vaikus. Vidury koncerto širdį užliejo ramybė, lioviausi bijojusi. Ištiesiau Piteriui ranką, o jis davė man savąją. Nesibaiminau aš, nebijojo ir jis. Mudu vėl suartėjome. Piteris iš karto atsisakė kačių ir mudu pradėjome nuo ten, kur buvome sustoję. Bet jo poelgiuose atsirado daugiau įtampos.

Kuo daugiau bendravau su Piteriu, kuo daugiau galvojau

apie jį, tuo labiau jaučiau, kad jis save išblaškė dalimis ir niekada iš tikro nebuvo jų sujungęs į visumą dėl labai konkrečios ir ypatingos priežasties. Nežinau, ar jam kada nors buvo pavykę susitelkti į vieningą apibrėžtą būtybę, bet kai kurios jo dalys leido tai užčiuopti. Aiškiai jaučiau, kad Piteris griebėsi gynybos norėdamas apsisaugoti. Manau, kad baiminosi to vienintelio baigtinumo – mirties, kurią pats matė ir su kuria sąveikavo, gaudydamas kates ir šunis, bendraudamas su broliuku, mirusiu neaiškiomis aplinkybėmis, o ir su pačiu savimi. Norėdamas išvengti susidūrimo su mirtimi, jis išbarstė save įvairiose vietose. Manydamas, kad taip elgdamasis visas niekada nemirs. Bet tuo pat metu, kadangi kiekviena jo dalis buvo paslėpta tam tikroje saugioje vietoje, jis nuolat ieškojo vienos ar kitos. Jas galėjo pasiimti kiti žmonės. Tiesą sakant, Piteris ir pats būtų galėjęs savo dalis atiduoti, bet turėjo žinoti, kaip surasti tuos žmones. Jam būtinai reikėjo jų adresų ir telefono numerių. O jeigu jis išdalytų savo dalis skirtingiems žmonėms, gal tada visas nenumirtų? Kas įstengtų surasti visas tas dalis, išskyrus jį patį? Jei mirtis ir rastų vieną iš jo dalių, visų tikrai nerastų. Kad ir koks baisus toks išsibarstymas, tai vis tiek labiau apsaugotų Piterį nuo galutinio suirimo – mirties.

Mano manymu, Piteris neįstengė suvokti laiko tėkmės. Nepaisant to, kad gebėjo puikiai įsiminti datas, nuolat tikrino laiką ir amžinai žvilgčiojo į laikrodį. Atrodo, kad nepripažino laiko tėkmės, tad vakar, šiandien, rytoj jam iš esmės reiškė vieną ir tą patį. Taip jis apsaugojo save nuo pradžios ir pabaigos, tuo pačiu išvengdamas mirties.

Dėl tos pačios priežasties jam reikėjo žinoti ir prisiminti datas, atsirinkti, kas ir kada atsitiko, kad galėtų jas savintis, kontroliuoti, naikinti (jei jos neatitiktų jo gyvenimo ir mirties sampratos) ar keisti, nes tai buvo jo gyvenimo dalis. Piterio gyvenimo atmintis buvo ne vertikali, bet horizontali, be pradžios ir pabaigos; visi įvykiai čia vienodai svarbūs. Gyvenimas jam buvo lyg drobė, kurioje pats su kruopščia atranka išsiuvinėjo kiekvieną detalę. Ši drobė neturėjo nei pradžios, nei pabaigos. Buvo sukurta iš nesibaigiančios vaiduokliškų įvykių sekos, stengiantis išvengti to vieno baisiausiojo – žlugimo,

išnykimo, mirties. Visos detalės turėjo būti savo vietose, pagal Piterio pasirinktą tvarką. Dėl šios priežasties vaikas beviltiškai ieškojo visų savo „gyvenimo“ detalių ir stengėsi jas pakartoti. Jų pertvarka reikštų tikrą nuoseklumą ir drauge tikrą gyvenimą, o kartu ir mirtį.

Piteris man sakė, kad katės iš tikrųjų nemiršta, nes „turi devynis gyvenimus“. Taigi kate būti saugiau. „Jeigu dėžutėje keturiolika pieštukų, – sakydavo Piteris, – vadinasi, joje yra keturiolika gyvenimų.“ Bet jei koks pieštukas nulūždavo, vaikas labai susikrimsdavo ir graudžiai pravirkdavo, nes „sumažėjo vienu gyvenimu, vienas gyvenimas žlugo“. Skaičiai turėjo magišką galią – atitolindavo baimę ir mirtį. „Piteris nori būti katinu, nes tada jis turės devynis gyvenimus“, – sakydavo jis. Tačiau vis dėlto kartais suvokdavo, kad jo katės buvo užmuštos tik kartą ir tebėra negyvos. Vaikas niekada nerasdavo jų „slaptoje vietoje“. Jis man aiškindavo: „Piteris turi tris kates. Tą, kurią dabar turi, ir tas dvi kates, kurios turėjo devynis gyvenimus“. Paskui vienu atsikvėpimu pridurdavo: „Tu turi vieną katę, nes mama išsiuntė kitas, kad jas užmuštų“.

Kalbėdamas apie šunį Tipį, kuris buvo sunaikintas, Piteris sakė: „Aš turėjau šunį. Jis miegodavo mano kambaryje. Paskui mama jį užmušė, nes jis sudraskė kates. Paskui tu (tai yra jis) neturėjai šuns ir miegojai mamos kambaryje“. Mirties akivaizdoje Piteris jautėsi saugiau atsisakydamas savo tapatumo. Taip „aš“ pavirsdavo „tu“.

Gatvės ir adresai, taip pat gimimo dienos, skaičiai ir katės - viskas buvo apsauga. Pastangos pelnyti amžinumą ir nemirtingumą. Ten jis išmėtydavo ir slėpdavo savo dalis. Antra vertus, gatvės buvo jo ribų ženklai. Vietos, kur galima surasti išmėtytas dalis, kiekvienos dalies buvimo vietos, kurias jis drįsdavo atskleisti. Taigi tie ženklai žymėjo kai kurias jo didžiulės ir beribės baimės ribas ir galbūt laikinai netgi apmalšindavo ją.

Piteris tapdavo katinu, kai jį apimdavo pamišimas. Tas pamišimas – jo susikurtos pasakos dalis, bendro paveikslo dalis. Katė gali įdrėksti, suleisti nagus, sužeisti ir vis tiek turi devynis gyvenimus. Bet paskui Tipis sudrasko katę. Kartais Piteris kartodavo: „Au-au“, nors neilgai. „Šuo turi tik vieną gyvenimą“, – tvirtino jis.

Piterio pasinėrimas į skaičius, ypač tada, kai apimdavo baimė, taip pat buvo savotiškas saugumo užsitikrinimas. Skaičiai – vienintelis dalykas, kuris niekada nesibaigia. Nėra paskutinio skaičiaus, yra tik begalybė. Kadangi nėra paskutinio skaičiaus, tai nėra ir pabaigos, nėra mirties.

Mane labiausiai stebino tai, kad nepaisant visko, šis išgąsdintas vienišas berniukas galiausiai išdrįso atsisakyti kai kurių apsaugos priemonių, išdrįso parodyti drąsą.

1962 metais jis jau vienas važiuodavo metro ir autobusu į sutrikusio intelekto vaikų mokyklą, kartu su motina eidavo apsipirkti, plovė indus, vienas pietaudavo restorane, čiuožinėjo, važinėjo dviračiu, plaukiojo, žaidė kamuoliu, beveik nešnekėjo apie kates, pradėjo mokytis spausdinti mašinėle. Retai ieškodavo savo dalių, skaičiuodavo taip pat labai retai, apie kelius irgi beveik nekalbėjo. Gimimo dienų ir adresų klausinėjo tik norėdamas užmegzti pokalbį, o ne verčiamas būtinybės surasti savo dalis.

Kai Piteriui sukako penkiolika, jis vienas nuvažiavo į Konektikutą, kur gyveno mokykloje-pensionate specialiųjų poreikių vaikams. Nekalbėjo apie kates ir jų gaudymą, „slaptų vietų“ ir savo dalių ieškojimą. Daugiau niekada nevemdavo ir nevaikščiojo ant pirštų galų. Tapo grakštesnis, kur kas geriau koordinavo kūno judesius. (Bent jau stengėsi sąmoningai tai daryti.) Atrodė daug ramesnis ir laimingesnis, sugebėjo mylėti ir reikšti jausmus. Aiškiai žinojo, ko ir kada nori. Kantriai kūrė savo taisykles, bandė apibrėžti savo ribas. Darė tai aiškiai ir tiksliai.

Vaikas ugdė savo tapatumą ir daugiausia laiko praleisdavo atsiskyręs nuo kitų. Tačiau kartkartėmis visiškai susitapatindavo su motina. Tada vėl demonstruodavo savo antgamtiškus gebėjimus, suvokdamas tikruosius motinos poreikius, kad ir kaip giliai jie buvo užslėpti jos pasąmonėje.

Piteris norėjo bendrauti, bet nežinojo, kaip. Stengdamasis užmegzti santykius vis dar įkyrėdavo aplinkiniams pakartotinai užduodamas ryšio neturinčius klausimus. Tai darydavo tokiu priekabiu tonu, kad iš karto atstumdavo žmones. Kai jam apie tai priminiau, nusivylęs klausė: „Tai kaip man pradėti pokalbį? Ką sakyti? Aš noriu susirasti draugų“. Turėjo ir kitą bū-

dą pritraukti žmones prie savęs – staiga tapdavo pasyvus ir stengdavosi įvilioti juos į spąstus, kad jie spręstų už jį. „Ar man imtis šio galvosūkio ar kito?“ Bet kai tik sutikdavo ką nors, kas jį pažinojo, ypač mane, iš karto liaudavosi tai daręs. Piteris dažnai teisindavosi: „Aš nenoriu daugiau kvailioti. Baigsiu kvailiojęs. Mira, sustabdyk Piterį nuo kvailiojimo. Tada jis galės turėti draugų“. Man atrodydavo, kad jam taip elgiantis vis dar laikiau jo likimą savo rankose.

Piteris gerai žinojo, ko nori. Kartą, kai gulėjau ligoninėje, atsiuntė man oro paštu laišką, kuriame prašė kuo greičiau pasveikti, nes jam reikėjo su manimi susitikti. Turėjau padėti jam atsikratyti „kvailiojimo“. Jis labai gerai žinojo, kad reikia liautis darius tai, ką mes vadinome „kvailiojimu“, bet pats tokiam veiksmui dar nesiryžo.

Piteris vis dar tebebuvo labai keistas. Kartais atrodė atgavęs pusiausvyrą, o kartais – palūžęs. Labai spaudžiant buvo galima jį priversti gyventi tikrovėje. Jis vis dar bandė kaip įmanydamas atsiriboti nuo nepažįstamų žmonių, tebenorėjo užkrauti jiems visą atsakomybę. Jo atmintis tebebuvo fantastiška. Jis ir toliau rodė nepaprastus aritmetinius sugebėjimus, tačiau pradėjo pamiršti datas, painioti adresus, o telefono numerius dažnai paprasčiausiai sukurdavo. Tą didžiulę energiją, kurią skyrė matematinei sistemai, dabar demonstruodavo po truputį ir naudojo kitose gyvenimo srityse. Bet vis tiek aktyviausias liko matematinėje orbitoje, savo atminties orbitoje, todėl atrodė ir beveik iš tikrųjų buvo psichologiškai nevientisas. Dažnai susidarydavo įspūdis, kad nėra ryšio tarp dalykų, kuriuos suprato atskira jo esybės dalis. Kartais jis būdavo nepaprastai konkretus, o kartais – labai abstraktus ir jam ypač sunkiai sekėsi susieti šias dvi sritis ir pereiti iš vienos į kitą.

Kartą jis man pasakojo, ką reiškia mitozė ir amitozė, apie kurias išgirdo per gamtos pažinimo pamoką. Apibūdino šias sąvokas teisingai: „Mitozė – lygus ląstelių pasidalijimas, amitozė – nelygus“. Tačiau kai paklausiau, kas yra tos ląstelės, atsakė: „Aišku kas – kalėjimo kameros su grotomis[10]“.

Sykį pamatęs spektaklį „Muzikantas“ atėjo man papasakoti

[10] Angliškai ir ląstelė, ir kalėjimo kamera yra *cell*.

įspūdžių. Prisiminė visą tekstą, visą muziką, tačiau kai paprašiau papasakoti pačią istoriją, nutilo. Galiausiai sutrikęs ir pasibaisėjęs mano spaudimu išpyškino: „Ten tik daug žmonių vaidino. Jie pavirto kitais ir gavo už tai pinigų". Piteris galėjo pateikti labai abstraktų žodžio apibūdinimą, žinojo jo sinonimą. Mokėjo dėlioti įvairias žodžių kombinacijas. Vienu atveju galėjo apibūdinti save, savo jausmus ir psichologinę būseną pačiu abstrakčiausiu būdu, kitu atveju būdavo tik konkretus. Taip pat nutikdavo ir su simboliais. „Nėra išvažiavimo – tai „mišiuga", aplink ir aplink – visur „mišiuga", kur negalima išvažiuoti", – kartą pasakė jis man. Vis dėlto jo matematinės formulės, kad ir kokios jos buvo, atrodė labai abstrakčios, dažniausiai nesuvokiamos mums, paprastiems mirtingiesiems.

Labai spaudžiamas ir matydamas, kad jam neleis išsisukti nuo gynybos, Piteris sutelkdavo visus savo gebėjimus į visumą. Tada viską suprasdavo pakankamai gerai, teisingai priimdavo realybę.

Įdomu buvo stebėti, kaip keitėsi aplinkinių žmonių požiūris į jį. Piteris jau taip dažnai atrodydavo žmogiškas ir mylintis, kad sukeldavo ne pasibjaurėjimą ir nuostabą, bet tikrą susidomėjimą, simpatiją ir džiaugsmą. Nors draugiškumu jis dar nepasižymėjo, mano bičiuliai pradėjo spontaniškai su juo bendrauti, padėjo jam, dažnai dirbo su juo. Skatinami savų interesų jie galėjo įtikinti Piterį, kad jis nebe toks vienišas, kad jie tapo Piterio draugais. Kaip jis sakydavo: „Jie tik vyresni draugai, bet vis tiek draugai".

Didžiules energijos ir jėgos atsargas, kurias anksčiau eikvodavo, kai apimdavo panika ar siekdavo nustatyti ligos taisykles, dabar naudojo ligai kontroliuoti ir pasveikimo taisyklėms apibrėžti. Pats nusprendė: „Jokių kalbų apie kates". Taip pat ryžosi nepasiduoti panikai, kas benutiktų, ir atsiriboti nuo manęs, motinos ir namų.

Šokis tęsiasi. Lygsvara išlaikoma. Bet staiga šokėjas susvyruoja ir nuslysta nuo lyno. Tačiau nieko neatsitinka. Tiesiog stebėtina – šokėjas vėl užlipa ant lyno. Subalansuoja judesius ir tęsia šokį. Tačiau po to dažnai savo noru – apgalvotai ir sąmoningai – nepaklūsta ritmui ir nukrenta nuo lyno. Jis nemiršta, tiesiog nepakankamai pasitiki savimi, paskui vėl pradeda šokį

ant lyno iš naujo.

Tas nuostabiai keistas vaikas, pusiau genijus, pusiau idiotas. Toks vienišas dėl savo gabumų, toks vienišas dėl savo sumaišties. Vienišas ir dėl gabumų prigimties, ir dėl pačios sumaišties prigimties. Palikau ramybėje jo stulbinamus ir baugius gabumus, kadangi niekaip negalėjau patekti į jo genijaus pasaulį. Bandžiau spręsti jo sumaišties problemas, norėjau, kad pats berniukas padėtų man susigaudyti.

Mačiau Piterį vakar, 1976 metų gruodžio 17 dieną. Jam dvidešimt aštuoneri. Gyvena jaunimo centre kartu su šešiolika kitų abiejų lyčių atstovų. Sakėsi gerai sutariąs su kitai gyventojais, turįs draugų ir merginą.

Dienomis dirba kurjeriu. Vakarais ir savaitgaliais normaliai gyvena ir bendrauja. Kartu su kitais jaunuoliais eina į kiną, teatrą, koncertus, valgo kinų kvartale, lankosi šokiose, restoranuose, pramogauja. Žiūri televizorių, žaidžia žodžių dėliojimo žaidimus ir kt. Be to, siekia įgyti vidurinį išsilavinimą. Atrodo, kad jį mėgsta kartu gyvenantys jaunuoliai.

Deja, šiame pasaulyje mes nesame pasirengę priimti piterių – vienu metu ir genijų, ir idiotų. Mes negalime nei vadovauti jų logikai, nei suprasti jos. Mums nesuprantama ir jų psichikos diktuojama veikla.

Mes gyvename dviejuose skirtinguose pasauliuose, dviejose skirtingose planetose – „piterių“ ir „mūsų“. Mus jungia tik labai siauras tiltas, labiau primenantis įtemptą lyną, kuriuo artėjame vieni prie kitų. Artėjame lėtai, stabčiodami, pavojingai balansuodami, vos paliesdami vieni kitų esybes, bet niekada vieni kitų neapkabindami ir gerai nesuprasdami.

Kai pasiteirauju centro darbuotojų apie Piterio rašybą, jie atsako: „Jam nėra lygių žodžių dėliojimo žaidimuose. Jis visada laimi, pavyzdžiui, vakar nugalėjo profesorių dviem šimtais penkiasdešimt taškų. Žaidžia nepaprastai sumaniai.“

Piteris žiūri į mane ir šypsosi – mudu suprantame vienas kitą.

„Jis išsprendžia visus dienraščio „Times“ ir kitų laikraščių kryžiažodžius, – aiškina jie ir su nuostaba priduria: – Ir taip greitai“. Piteris vėl nusišypso ir abudu vėl suprantame vienas kitą.

Kai klausiu jo, ar domisi katėmis, jis sako: „Ne, nė kiek, bet jos – draugiški padarėliai“.

Kiti žmonės klausinėja: „Kuo čia dėtos katės? Juk mūsų centre nėra nei vienos katės“. Mudu vėl šypsomės, tik jis vos pastebimai.

Piteris paklausė manęs, kaip pasiekiau jų centrą. Kai papasakojau, patikino, kad pasirinkau ne tą maršrutą, ir nurodė man kitą, „daug paprastesnį ir greitesnį“. Paaiškino judėjimo kryptį, naudodamasis savo senaisiais ženklais, tokiais kaip „akligatvis“, „vienpusis judėjimas“ ir pan., bet nesuteikdamas jiems tokio emocinio atspalvio kaip anksčiau. Jį tedomino faktai, jis norėjo, kad greičiau pasiekčiau kelionės tikslą. Atgal važiavau jo pasiūlytu maršrutu. Piteris pasirodė teisus – jis sutaupė man penkiolika minučių. Jo atmintis tebebuvo fenomenali.

Pokalbyje su Piteriu paminėjau daktarą Goldšteiną ir paklausiau, ar prisimena, kada pirmą kartą su juo susitiko. Jis man pasakė tikslią datą – metus, mėnesį, dieną ir net savaitės dieną. Tada pasiteiravau, kada daktaras Goldšteinas mirė. Jis ir vėl pateikė tokią pat tikslią informaciją. Kokių tik faktų iš mūsų bendros praeities beklausiau, gavau išsamų atsakymą. Piteris tiksliausiai prisiminė kiekvieną datą. Net atgamino mano drabužių spalvą vieną ar kitą dieną. Tačiau atsakinėjo tik klausiamas, neprimetė man jokios informacijos. Nesiejo atsakymų su realybe, jautė malonumą, kad atsimena praeities įvykius.

Kai paklausiau, kada mano gimtadienis ir kurią savaitės dieną jis bus šiais metais, iš karto pasakė. Kai pasidomėjau, kuri tai buvo savaitės diena prieš dvidešimt metų, vėl nė nemirktelėjęs pateikė atsakymą.

Kai užklausiau apie matematiką, ar galėtų išspęsti ir ar dar tebesprendžia sudėtingus uždavinius, nerūpestingai atsakė: „Žinoma, galėčiau, bet nėra reikalo – niekas manęs to neprašo, niekam to nereikia“.

Čia ir glūdi visa jo tragedija – Piterio talentas eina niekais. „Jis – žmogus-kompiuteris, – pasakė kažkas, – bet mums nereikia žmonių-kompiuterių“.

Kaip alinamas Piteris!

Jis kaip teleskopas. Iš pažiūros jaunas, bet kartu ir labai senas, tarytum jo fizinio gyvenimo trukmė atsispindėtų kaip teleskope. Manau, kad jis greitai mirs. Nes tai taip pat yra jo esybės savybė.

Kas yra Piteris? Kodėl yra Piteris? Ar jis – biologinė grandis, jungianti mus su praeitimi, o gal su ateitimi? Ar jis mūsų evoliucijoje ženklina regresą ar progresą?

Ar jis grandis tarp praeities ir dabarties, ar tarp ateities ir dabarties? Ar jis visa tai, kas vyksta?

A PRIEDAS
Pastabos apie Bluberio gydymo centrus

Bluberio gydymo centrus (kaip jie dabar vadinami) 1958 metais įkūrė Zevas Spanieris (po kelerių metų jis sugrįžo iš Jungtinių Valstijų į Izraelį). Tevas Goldsmanas ir aš.

Iš pradžių pradėjo veikti šizofrenikų ir autistų stovykla, kuri vėliau buvo plečiama pagal poreikius. Papildomai įkūrėme dienos gydymo centrą, vėliau apgyvendinome čia vaikus, kurie nebegalėjo gyventi namuose. Dar vėliau įsteigėme kaimelį paaugliams, kurie buvo pakankamai savarankiški, kad galėtų gyventi saugioje aplinkoje, bet ne mūsų didmiesčių gatvėse.

M. R.

B PRIEDAS
Pastabos apie Chaimą
Joostas A. M. Meerloo

Mokslininko neturėtų žlugdyti toks laipsniškas šizofreniko vaiko būklės prastėjimas. Mira Rothenberg vaizdžiai, puikiai ir nuosekliai aprašo, kiek daug reikėjo pastangų metų metus stebint ir stengiantis suprasti berniuko sutrikimo ir vidinių konfliktų priežastis.

Kokias išvadas galima padaryti iš šių nesėkmių? Pirmiausia matome, kas atsitiko koncentracijos stovyklų kalinių vaikams. Hitlerio persekiojimų pasekmės atsiliepia kitoms kartoms. Nors buvę kaliniai susituokia, stovyklos šešėlis temdo jų gyvenimą. Holokausto trauma, sistemingas ir sąmoningas naikinimas įamžina jų asmenybėse siaubą ir mirtį. Koncentracijos stovyklos sindromas – tai ryškūs asmenybės, kurioje visam laikui išlieka gyvas nežmoniškas košmaras, pakitimai. Chaimo motinos atmintis baigėsi kartu su koncentracijos stovykla. Ji neatsimena nieko, kas vyko prieš patenkant ten. Jos gyvenimas prasideda nuo Armagedono stovyklos.

Vaikus nuolatos lydi jų tėvų sapnai ir košmarai. Niekas jiems tų istorijų nepasakoja. Patys vaikai, stengdamiesi prasiskverbti į nuolatinę tėvų graužatį, užčiuopia, tegul ir paviršutiniškai, tėvų patirtas kančias ir tampa jų baimės bei košmaro dalimi.

Kaip matėme, Chaimas, net ir atskirtas nuo motinos, beveik telepatiškai jautė, kad ją vėl kamuoja psichozė.

Simboliškai galime suvokti, kad jau nuo pirmųjų žingsnių jis gilinosi į savo motiną. Tikriausiai didžiausio sąmyšio būta pradiniame žvilgsnių kalbos tarpsnyje. Jis matė save motinos žvilgsnių veidrodyje kaip iškreiptą padarą, tokį, kokiu ji pati bijojo būti. Jis kovojo prieš jos blogį lemiančią akį. Galbūt jis naudojosi tuo pačiu blogį eliminuojančiu ženklu, kurį jo motina pasitel-

kė koncentracijos stovykloje kaip stebuklingą gynybą. Kraujomaišos įsipainiojimas tarp tos simbiotinės ir parazitinės motinos-sūnaus poros (beje, motina taip elgėsi ir su vyriausiuoju sūnumi) man primena tai, ką ji naudodamasi savo seksualumu praktikuodavo stovykloje su sargybiniais, stengdamasi malšinti jų žiaurumą.

Chaimas atkurdavo daugelį savo tėvų vizijų (ar istorijų). Viena iš jų – lėlės deginimas žaislinėje krosnelėje, kita – atsisakymas bet kokio žodinio ryšio. Ištisų metų pastangos įveikti jo gynybą, kad būtų galima bendrauti, pasirodė neįmanomos.

Uždaro tipo institucijose esu matęs katatonikų, kurie, išstovėję trisdešimt metų kampe, staiga atrasdavo ką nors, su kuo galėjo užmegzti ryšį, nes patyrė abipusį pasikeitimą.

Kad toks naujas kontaktas galimas, Chaimo atveju patvirtino operacija „išlikimas ir išgyvenimas“. Per visą Antrąjį pasaulinį karą galėjome stebėti, kad ekstremaliais atvejais šizofrenikai elgėsi kaip normalūs žmonės. Kai kurie katatonikai padėjo gesinti gaisrus subombarduotose institucijose, kuriose buvo gydomi. Į įvykius jie reagavo adekvačiai. Taip pat nutiko ir Chaimui: kai vaiko niekas negynė, norėdamas išlikti jis gerai prisitaikė. Susikurdavo laužą maistui gaminti, kalbėjo, važinėjo dviračiu, nevengė pokalbių ir palaikė juos, ilgai vaikščiodavo nejausdamas jokio nuovargio – kol neatvyko tėvai jo pasiimti. Tada vėl prasidėjo košmarai, panika ir jo būklė beveik iškart pablogėjo.

Man pačiam teko susidurti su dviem tokiais atvejais. Man pasisekė visam laikui atskirti simbiotines motinas nuo jų per daug priklausomų vaikų, kol jiems dar nesuėjo dvylika. Kai jie po to susitiko, motinos nebuvo atpažintos kaip „mamos“, bet išsivystė ypatingas ritualas – abu vaikai stengėsi visiškai užvaldyti savo tikrąsias motinas, jie buvo susikūrę pakankamą savigynos sistemą, kad išlaikytų psichinį atstumą nuo savo motinų ir nepriklausytų nuo jų. Tuo pat metu ir motinos buvo gydomos bei rengiamos atitolti nuo vaikų, antraip jos būtų tapusios vaikų vergėmis.

Tačiau Chaimo atveju matome, koks stiprus tas nesąmoningas tarp vaiko ir motinos užsimezgęs ryšys. Jis gerokai peržen-

gė normalias ribas, mes net nežinome, kokiomis priemonėmis jiedu bendravo. Šiuo atveju kalbame apie telepatiją todėl, kad neturime tikslaus apibrėžimo. Galbūt ateities mokslas geriau apibrėš, kokie iš tikrųjų buvo to bendravimo kanalai.

Ką galima prognozuoti Chaimui? Viskas priklauso nuo institucijos, ar ji sugebės suvaldyti jo klaikų savižudišką ir nežabotą elgesį? Dauguma institucijų neturi personalo, sugebančio įveikti tą siaubą. Vadinasi, vaistai bus duodami be paliovos. Bet noriu pateikti vieną pasiūlymą iš savo patirties. Baisus, savižudiškas ir šėlstantis katatonikas buvo gydomas insulino šoku, kuris iš pradžių nedavė efekto, kol nepradėjome gydyti hipnoze, pasinaudodami faze, kai pacientas lėtai bunda iš komos. Tai padėjo užmegzti teisingą kontaktą ir ligonis perėjo į kitą būseną. Šoką pacientas patyrė kaip įsakymą „mirti ir atsigauti“. Jam atgijus su juo dirbęs specialistas atkūrė seną siaubą. Nuo insulino komos pamažu perėjome į hipnokatarsio fazę ir po trijų mėnesių išrašėme pacientą kaip gerai besielgiantį intravertą.

Tikimės, kad ir Chaimas pateko į panašią instituciją.

C PRIEDAS
Pastabos apie Sarą
Joostas A. M. Meerloo

Keletas pastabų apie pirminę sceną

Tai, ką mes vadiname pirmine scena, nereiškia, kad vaikas savo akims būtų matęs tėvų lytinį bendravimą. Galėjo naktį nugirsti kažkokius ritmingus garsus, nubusti, kadangi tėvai nemiega, galėjo kasnakt laukti orgazmo akimirkos. Panašiai seksualinį ritmą išgyvena kiekvienas, pasirengęs suvirpinti tuo pačiu ritmu kitus. Tai gali vykti kitame kambaryje, galbūt ir telepatija turi reikšmės, tačiau patenki į kitų žmonių orgazmų pasaulį ir pasijunti labai išsigandęs, nes neturi patirties šioje srityje. Bijai žmonių, kurie puola ir praryja vienas kitą. Įvyksta dvigubas susitapatinimas: su kenčiančia motina ir puolančiu tėvu. Tai patyręs vaikas pasyviai kenčia ir kartu auga jo agresyvumas. Vaikai, kurie per anksti pradeda žiūrėti sekso filmus, dažnai patiria neaiškią būseną, nes nežino, koks vaidmuo skirtas jiems. Seksualinį ritmą vaikai jaučia nuo pat gimimo – tai tas pats ritmas, kuris nusistovi tarp kūdikio ir motinos spenelio. Baisus pavydas kyla todėl, kad tėvų seksualinė sąveika kažką iš kūdikio atima. Kai vaikas tampa tėvų fizinė meilės sąveikos dalyviu, jį gali apimti bekraštis ilgesys ir jausmas, kad su juo nutraukė ryšį.

D PRIEDAS
Pastabos apie Piterį

Daktaro Kurto Goldšteino indėlis

Praėjus maždaug metams nuo darbo su Piteriu pradžios, buvau pakviesta atvykti su juo pas garsų mokslininką Kurtą Goldšteiną, kuris greta jį dominusių kitų dalykų gilinosi į „idiot-savant“ problemą. Nuo tos dienos iki pat mirties daktaras Goldšteinas labai man padėjo bendraujant su Piteriu, rūpinosi, kaip vaikui padėti, ką daryti, kad jis pasitaisytų.

Daktarą domino ir filosofinis požiūris, ir mano kasdienis darbas su vaiku. Buvo akivaizdu, kad nepaisant tuo metu vyravusio įsitikinimo (ir paties K. Goldšteino, ir jo kolegų), jog vaikui negalima padėti, Piterio būklė gerėjo. Daktaras Goldšteinas gilinosi į tikrąją „idiot-savant“ reikšmę ne tik teoriškai, bet domėjosi, kaip konkrečiai dirbama su genialiąja dalimi, kokio esama ryšio tarp genijaus, jo psichologinių problemų ir atsilikimo.

Nors mūsų nuomonės dėl Piterio būklės skyrėsi, daktaras Goldšteinas pagarbiai vertino mano darbą su vaiku, žavėjosi juo ir jį studijavo. Net paskelbė straipsnį apie „Piterio atvejį“ ir „Miros bei Piterio bendravimą“. Labai domėjosi, kaip plėtojasi ir stiprėja mano bendravimas su Piteriu. Perskaitė mano rankraštį apie Piterį ir labai kruopščiai, atidžiai ir su meile jį komentavo.

Lankydavausi su Piteriu pas daktarą Goldšteiną keletą kartų per metus. Pati jį matydavau dažniau, nes jam buvo labai įdomu klausytis mano samprotavimų.

Jis nepaprastai dosniai dalijosi su manimi įvairių gyvenimo sričių žiniomis. O ir aš su meile jam patikėjau savo ribotas žinias.

Štai keletas jo pastebėjimų apie mano rankraštį.

228-232 puslapiai

Pastaba: chaosas, kontrolė

Mira pasiekė, kad Piteris dalyvautų išorinio pasaulio vyksme – „adekvatumas“.

Kūdikis ieško adekvatumo ir pasiekia jį per santykius su motina.

Kai motina nebijo vaiko, ji perduoda jam tą jausmą. Piteris pasiekė adekvatumo su Mira. Jo santykiai su išoriniu pasauliu buvo šio adekvatumo rezultatas.

Chaosas – šiek tiek adekvatumo – adekvatumas.

Piteris išmoko elgtis su daiktais. Pavyzdžiui, autobusu. Iš pradžių jis negalėjo susieti judėjimo ir dalių. Dalys yra visumos dalis. Mira primygtinai artino jį prie šios situacijos. Dabar jis pradėjo dalyvauti – ne tik priešinosi chaosui, bet ir pats dalyvavo pasaulio vyksme.

233-236 puslapiai

Tarp dviejų žmonių (Piterio ir Miros) atsirado persiduodanti sąveika ir todėl jis mokėsi.

Mintis apie dalis labai įdomi. Nuostabus ir labai įdomus tas faktas, kad Mira neturėjo teorinio pasirengimo ir darė viską tik intuityviai. Labai nuostabu ir įdomu.

Piteris bando ateiti į tą pasaulį, kuriame gali palaikyti ryšius. Įdomus to darbo aspektas – kaip individas išmoksta valdyti visumą.

Kaip kantriai, žingsnis po žingsnio, Mira jį mokė ir padėjo tvirtėti. Adekvatumas – skirtingi ryšiai – atsiskyrimas.

252 puslapis

Pastaba: „Tai apie ką Piteriui šnekėti su žmonėmis? Piteris nežino, kas juos domina?“

Tai prievartinis aktas, kurio jam daugiau nereikėjo. Jis pajuto poreikį bendrauti su žmonėmis, taigi jo nerimas sumažėjo.

253 puslapis

Pastaba: „Sumaištis baigiasi siaubu, siaubas veda į sumaištį. O gal tai buvo sumaišties siaubas?“

Taip! Pirma siaubas.

Aš taip nemanau. Sutrikimas yra siaubas. Jo nebūna prieš

siaubą.

Siaubas – sąmyšis.

Pats sąmyšis paskui vėl tampa siaubu.

255 puslapis

Pastaba: Piterio skaičiavimas ir mano reakcija į tai.

Šis elgesys sukelia kažkokį nepakeliamą jausmą ir Piteriui, ir Jums. Jūs galite tai sustabdyti pati, o Piteris – tik Jūsų padedamas. „Jis turi“.

256 puslapis

Pastaba: katė – enigma.

Ne enigma, bet patologijos pagrindu pateiktas paaiškinimas.

256 puslapis

Pastaba: susijaudinimo, pasitenkinimo, siaubo ir pykčio išraiška.

Kartu? Pirmiausia siaubas. Paskui ieškojimas (kačių), dar vėliau – malonumas.

257 puslapis

Pastaba: „Mira katė“, „Piteris katinas“ ir t. t.

Buvo saugiau konkrečiai įvardyti veikėją.

Per visą rankraštį kartojasi K. Goldšteino klausimai: „Kodėl jis išmoko skaityti, spręsti uždavinius, galvosūkius? Kaip jis išmoko?“

269 puslapis

Pastaba: Mano manymu, Piteris neįstengė suvokti laiko tėkmės...

Kaip ir visi šie vaikai, nes jo žinios neturi ryšio su realiais dalykais.

Jis neturi vizualinės atminties.

269 puslapis

Pastaba: laiko sąvoka ir drobė.

Kadangi jis negali pasirinkti, neturi laiko supratimo.

271-272 puslapiai

K. Goldšteinas prirašė daugybę klaustukų tuose puslapiuose. Ma-

tyt, jis ne visai sutiko su mano abstrakcijos apibrėžimu, skirtumu tarp abstraktaus ir konkretaus. Matyt, jis jautė, kad Piterio pasakymai buvo labiau stereotipiniai nei abstraktūs, kad Piteris jau išmoko kažkiek abstrahuoti.

272 puslapis
Pastaba: abstraktus.
Stereotipinis, o ne abstraktus.

Kai kurios kitos K. Goldšteino pastabos apie Piterį ir mane

Pastaba: piešiniai (žmonės, autobusas ir t. t.).

Kaip Mira pastebėjo, iš pradžių visi Piterio piešiami objektai buvo suskaidyti dalimis, išskyrus katę. Anot jos, vienintelis padaras, su kurio vaikas turėjo ryšį ir jautėsi saugus, laisvas (atrodė vientisas ir išbaigtas, nes šie santykiai jam sukeldavo malonų adekvatumo jausmą) buvo katė. Vėliau – Mira.

Mira tapo kita kate. Kadangi vienintelis jam suvokiamas adekvatumas buvo katė. Šia prasme Mira jam tapo tokia pat vientisa kaip katė.

K. G. sutinka su Mira

Atrodo, kad kai kūdikis mažas, jis visai nepalaiko ryšio su pasauliu, išskyrus per motiną. Kūdikis, atsidūręs pasaulyje vienas vienutėlis, be tarpininko – motinos – užmezga labai chaotišką ryšį su pasauliu, o gal net jokio neturi. Tuo atveju kūdikis patiria chaosą ir žūtį.

K. G. paaiškinimų parafrazė

Adekvatumas

Kiekvieno normalaus psichologinio išliko atveju („išlieka tiek, kiek gerai jaučiasi“) kūdikis ieško komforto ir laisvės arba, vartojant K. G. terminologiją, „adekvatumo“, kurį suteikia tik teisingas ryšys su motina. (Kūdikis, suaugusysis, galbūt kiekviena gyva būtybė.)

Tas komfortas, „geri santykiai“, „darna“, rami tėkmė ar tekamumas – adekvatumas – yra tarp kūdikio ir motinos. Ką mo-

tina daro kūdikiui, to jis siekia pasaulyje tam adekvatumui išreikšti. Taigi tarp tarpsnio, kai nėra jokio adekvatumo su pasauliu, kūdikis per adekvatumą su motina (Piterio atveju – su kate) pasiekia tam tikrą adekvatumą su pasauliu, o tuo pačiu ir vystosi.

Piteris turėjo sunkumų, kadangi jo ryšiai su motina dėl tam tikrų priežasčių buvo neadekvatūs. Todėl jis negalėjo vystytis. Vis dėlto, kadangi rado adekvatumą bendraudamas su manimi, tapau tarpininke tarp jo ir pasaulio. „Mirai vis labiau ir labiau įtraukiant jį į situacijas, kuriose jis privalėjo veikti, Piteris surado pasaulio adekvatumą“.

„Jis pradėjo užčiuopti adekvatumą su kitais daiktais, ne tik, Mira, su Jumis. Taip Jūs, Mira, sugebėjote įtraukti jį į išorinį pasaulį, kur jis sugebėjo rasti adekvatumą.“

(Bet tai nebuvo pastovu. Kartais taip būdavo tik iš pradžių. Po to jis grįždavo atgal.) „Taip, jis pradėjo savarankiškai dalyvauti, ne tik priešintis, bet ir dalyvauti pasaulio vyksme.“

Miros paaiškinimai apie K. G. adekvatumo sąvoką

Man atrodo, kad gydant individą ar psichologiškai jį ugdant pirmiausia reikia būtinai atrasti adekvatumą tarp savęs ir jo. Kadangi būtent šis išsipildymas, darna ar adekvatumas ir yra tas klimatas – aplinka, dirva – kurioje galimas augimas. Dėl tam tikrų priežasčių Piteris rado adekvatumą bendraudamas su manimi.

K. G.

Mira buvo teisi, kai po kurio laiko uždraudė skaičiavimą ir rašybos tikrinimą paraidžiui.

Jis ne todėl demonstravo savo gabumus, kad būtų norėjęs pasirodyti (juk nesuvokė savo gebėjimų lygio), be todėl, kad panaudojo juos kaip priemonę baimei įveikti. Tai buvo susiję su jo išsiskaidymo į atskiras dalis baime, jis norėjo palaikyti ryšį ir nebūti vienas.

UDK 376-056
Ro-162

Rothenberg, Mira
Vaikai smaragdo akimis. Istorijos apie ypatingus berniukus ir mergaites / Mira Rothenberg; [iš anglų kalbos vertė Auksė Kuokštienė ir Kazimieras Pūras]. – Vilnius: „Vilties“ bendrija, 2010. – 288 p./
Pratarmė trečiajam lietuviškam leidimui / Dainius Pūras

ISBN 978-9955-419-49-5

Ilgametės Niujorko valstijos Bluberio gydymo centro direktorės Miros Rothenberg knyga „Vaikai smaragdo akimis“ – tai dramatiškas patyrusios psichologės pasakojimas apie proto negalios vaikų likimus. Autorę domina ne tiek tai, kaip ir kodėl vaikai susirgo, kiek tai, kokiais būdais įmanoma prasiskverbti pro gąsdinančią gynybos sieną, kurią šie vaikai susikūrė slėpdamiesi nuo pasaulio ir savo pačių kančios. Sukrečianti knygą, primenanti detektyvinių apsakymų rinktinę.

Išleido „Vilties“ bendrija,
Kalvarijų g. 143, LT-08221 Vilnius
Tel. (8 5) 261 52 23
Faks. (8 5) 260 08 20
El. p. viltis@viltis.lt
Interneto psl. www.viltis.lt
Tiražas 1000 egz.

Spausdino UAB „Ukmergės spaustuvė“
Vasario 16-osios g. 31, LT-20131 Ukmergė
Tel. (8 340) 63 557, faks. (8 340) 63 455
Užs. Nr. 317.
18 spaudos l.

Imponuojanti knyga. Skatinanti skaitytoją gilintis į savo tariamai normalią psichikos būseną.
„Harper's Magazine"

Ryški ir labai jaudinanti knyga. Pasijutau taip, tarsi iš naujo žvelgčiau į man jau pažįstamus, paprastus vaikus. Šiuokart su nuostaba ir pagarba. Ši knyga moko, kaip svarbu užčiuopti tą itin subtilią psichikos takoskyros liniją.
Henris Mayeris
„The New York Time Book Review"

Pradėjęs skaityti negali atsitraukti. Žmogiškumas ir optimizmas užgožia viską.
„Nursing Mirror"

Per ištisus šios knygos puslapius raudona gija driekiasi nepalaužiamas autorės įsipareigojimas tiems vaikams. Ji nuoširdžiai kalba apie savo silpnąsias puses ir nesėkmes sielvartaudama dėl to. Kaip gerai ji suvokia savo pacientų simptomatiką, kaip nepaprastai sumaniai sugeba žaisti su vienu iš tų vaikų šaškėmis, kaip atkakliai ir įžvalgiai jai pavyksta pralaužti kito vaiko gynybinę sieną. Visa tai liudija apie jos profesinį meistriškumą.
Robertas Lasletas
„Journal of Child Psychology and Psychiatry"

Ši knyga mane nepaprastai sujaudino. Autorės gyva, intriguojanti, tačiau skrupulingai tiksli širdies ir proto padiktuota vaizdavimo maniera, man regis, būtina ir tikriausiai yra vienintelis kelias į tokių vaikų pasaulį. Nepaprastai vertinu ir autorės patirtį, ir įsijautimą į vaikų padėtį. Dar kartą dėkoju už puikią knygą, kaip turėtų dėkoti visi skaitytojai (ir pacientai).
Oliveris Sackas

Šioje įspūdingoje knygoje žymi JAV psichologė, vos ne stebukladarė Mira Rothenberg (beje, vaikystę praleidusi Vilniuje) pasakoja dramatiškas istorijas apie proto negalios vaikus, su kuriais jai teko dirbti. Aprašydama baisius šių vaikų sutrikimus autorė parodo savo pačios išgyventą kančią ir neapsakomą džiaugsmą, kai pavykdavo palengvinti šių vaikų dalią. Anot M. Rothenberg, šie vaikai ligoti, savotiški, bet vis dėlto žmonės, trokštantys meilės Ir jos verti.

„Vilties“ bendrija

VAIKAI SMARAGDO AKIMIS